A. B. Klaipėdiškis.

Mažosios Lietuvos politikos veidrodis

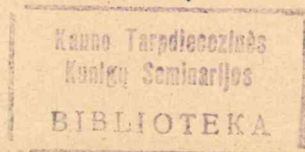
∴ K. A. M. Karo Mokslo Skyriaus leidinys. Kaunas 1923 m. ∴

TURINYS.

Prakalba . . . . 1 pusl.
Laisvės spinduliai . . . . 1 „
Karalius bando suturėti brėkstančią laisvę . . . . . 2 „
Kova už laisvę . . . . 2 „
Kovos pasekmės . . . . 3 „
Kovos atbalsiai Lietuvoj . . . . 3 „
Karaliaus „malonė“ pranešama ir lietuviams . . . . . 4 „
Prūsų tautinis seimas. . . . . 5 „
Lietuviams rengiama kilpos . . . . 6 „
Prūsų Žemės pagrindinis Įstatymas . . . . 10 „
Vokiečių Seimas . . . . 11 „
Erfurto seimas . . . . 11 „
Šiaurės Vokietijos seimas. . . . . 11 „
Vokiečių valstybės seimas . . . . 12 „

Vokiečių partijos Lietuvoj
1) Konservatoriai . . . . 12 „
2) Konservatoriai Lietuvoj . . . . 13 „
3) Vok. konservatorių pralaimėjimas . . . . 14 „
4) Konservatorių atgijimas. . . . . 15 „
5) Vok. konservatorių bankrotas . . . . 16 „
6) Lietuvių politinių draugijų santykiai su vok. konservatoriais 17 „
7) Vok. konservatorių atstovai ir Lietuvių klausimas. . . . 18 „
8) Vokiečių laisvamaniai . . . . 19 „
9) Lietuvos laisvamaniai—laisvamanių partijos reformatoriai . 21 „
10) Laisvamanių misija tarp lietuvių . . . . . . 22 „
11) Laisvamaniai ieško jų politinio nepasisekimo kaltininko . 22 „
12) Laisvamaniai kviečia į kovą apginti iškovotas žmonių teises 23 „
13) Lietuviai ir Laisvamaniai . . . . 24 „
14) Laisvamanių kovos būdas . . . . 28 „
15) Laisvieji konservatoriai . . . . 30 „
16) Laisvųjų konservatorių įtaka į lietuvius . . . . . 31 „
17) Naujas laisvųjų konservatorių gyvumo apsireiškimas . . 31 „
18) Laisvieji konservatoriai ir lietuviai . . . . . . 31 „
19) Tautiniai liberalai arba pažangieji tautininkai . . . 32 „
20) Tautiniai liberalai Lietuvoje . . . . 32 „
21) Tautiniai liberalai ir lietuvių klausimas. . . . . . 33 „
22) Kokiomis priemonėmis tautiniai liberalai siekė savo tikslo? 36 „
23) Lietuvių susibičiuliavimas su tautiniais liberalais . . . 37 „
24) Lietuvių kova už nusikratymą tautinių liberalų jungo . . 39 „

Vokiečių socialdemokratai
1) Socialdemokratai Lietuvoj . . . . 41 „
2) Socialdemokratai ir lietuvių klausimas . . . . . . 41 „
3) Lietuviai ir socialdemokratai . . . . 43 „
4) Socialdemokratų priemonės . . . . 45 „
5) Bandymas sukurti Lietuvių socialdemokratų partiją . . 46 „
6) Centro partija . . . . 47 „

Lietuvių politinė sąmonė

1) Politinės dirvos rengimas . . . . 48 pusl.
2) Pirmieji politinės sąmonės apsireiškimai . . . . 48 „
3) Pirmieji lietuvių mėginimai nusikratyti vokiečių partijų jungą 49 „
4) Lietuvių politinio susipratimo pradžia . . . . . 51 „

Lietuvių Rinkimo Draugijos

1) Pirmieji bandymai . . . . 52 „
2) Lietuvių Rinkimo Draugijų pradžia . . . . . 52 „
3) Komiteto veikimas . . . . 53 „
4) „Lietuviškų Rinkimo Draugijų“ įsteigimas . . . . 54 „
5) Lietuvių Rinkimo Draugijų reforma . . . . . 54 „
6) Iš Tilžės—Lankos apskrities „Lietuvių Rinkimo Draugijos“ gyvenimo . . . . 55 „
7) Draugijos darbavimasis . . . . 56 „
8) Naujas gyvenimas . . . . 56 „
9) Tilžės—Lankos apsk. „Lietuvių Rinkimo Draugijos “skilimas 57 „
10) Susivienijimas ir jo vaisiai . . . . . . 59 „
11) Iš Šilutės apsk. „Lietuvių Rinkimo Draugijos“ gyvenimo 59 „
12) Draugijos darbas . . . . 59 „
13) Nukripymas nuo draugijos tikslo . . . . . . 60 „
14) Maža reforma . . . . 60 „
15) Draugijos skilimas . . . . 61 „
16) Iš Klaipėdos apsk. „Lietuvių Rinkimo Draugijos“ gyvenimo 62 „
17) Draugijos darbas . . . . 62 „
18) Nauja tvarka . . . . 63 „
19) Draugijos skilimas . . . . 66 „
20) Skilimo išdavos . . . . 69 „
21) Bandymai susitaikinti . . . . 70 „
22) Iš Ragainės Pilkalnio apskrities „Lietuvių Rinkimo Draugijos“ gyvenimo . . . . 74 „
23) Draugijos veikimas . . . . 74 „
24) Bandymai atgaivinti . . . . 75 „
25) „Lietuvių Rinkimo Draugijos“ ir žodžio sakytojai . 75 „

„Lietuvių Rinkimo Draugijų“ kovos vaizdai

1) Pirmieji rinkimai . . . . 80 „
2) Antrieji kovos metai . . . . 84 „
3) Senieji priešininkai pasidaro draugais . . . . . 95 „
4) Papildomieji rinkimai Tilžės - Lankos apskrityse . . 97 „
5) Atsisvėrimo kova . . . . 97 „
6) Naujieji bičiuliai . . . . 111 „

Lietuviai naujų bičiulių junge

1) Tilžės—Lankos apskrityj . . . . 125 „
2) Klaipėdos—Šilutės apskrityj . . . . . . 125 „
3) Ragainės—Pilkalnės apskrityj . . . . . . 126 „
4) Labgavos—Vėliavos apskrityj . . . . . . 127 „
5) Papildomieji valstybės seimo rinkimai Labgavos—Vėliavos apskrityj 1910 m. . . . . 127 „

Brolių karas

1) Tilžė—Lankos apskrityj . . . . 127 „

2) „Asz Klaipėdos ir Szilokarczemos Walsczіuje Szwabaka neskirsiu“ . . . . 141 pusl.
3) Ragainės—Pilkalnės apskrityj . . . . . . 145 „
4) Labgavos—Vėliavos apskrityj . . . . . . 146 „

Nugalėjimas

1) Tilžės—Lankos apskrityj . . . . 146 „
2) Klaipėdos—Šilutės apskrityj . . . . 147 „
3) Ragainės—Pilkalnės apskityj . . . . 152 „
4) Labgavos—Vėliavos apskrityj . . . . 152 „

Prūsų Karalijos seimo atstovų sąrašas Lietuvos apskrityse

1) 1849 m. susirinkimų laikas . . . . 153 „
2) 1849—1852 m. susirinkimų laikas . . . . . 153 „
3) 1852—1855 m. susirinkimų laikas . . . . . 154 „
4) 1855—1858 m. susirinkimų laikas . . . . . 154 „
5) 1859—1861 m. susirinkimų laikas . . . . . 155 „
6) 1862 m. susirinkimų laikas . . . . 155 „
7) 1862—1863 m. susirinkimų laikas. . . . . . 156 „
8) 1863—1866 m. „ „ . . . . . . 156 „
9) 1866—1867 m. „ „ . . . . . . 157 „
10) 1867—1870 m. „ „ . . . . . . 158 „
11) 1870—1873 m. „ „ . . . . . 158 „
12) 1873—1876 m. „ „ . . . . . . 159 „
13) 1877—1879 m. „ „ . . . . . . 159 „
14) 1879—1882 m. „ „ . . . . . . 160 „
15) 1882—1885 m. „ „ . . . . . . 161 „
16) 1886—1888 m. „ „ . . . . . . 161 „
17) 1888—1893 m. „ „ . . . . . . 161 „
18) 1893—1898 m. „ „ . . . . . . 161 „
19) 1898—1903 m. „ „ . . . . . . 163 „
20) 1903—1908 m. „ „ . . . . . . 164 „
21) 1908—1913 m. „ „ . . . . . . 165 „
22) 1913—1918 m. „ „ . . . . . . 166 „

Vokietijos valstybės seimo atstovų sąrašas Lietuvos apskrityse

1) 1871—1873 m. susirinkimo laikas . . . . . 167 „
2) 1874—1876 m. „ „ . . 167 „
3) 1877—1878 m. „ „ . . . . . 168 „
4) 1878—1881 m. „ „ . . . . . 168 „
5) 1881—1884 m. „ „ . . . . . 169 „
6) 1884—1887 m. „ „ . . . . . 170 „
7) 1887—1890 m. „ „ . . . . . 170 „
8) 1890—1893 m. „ „ . . . . . 171 „
9) 1893—1898 m. „ „ . . . . . 172 „
10) 1898—1903 m. „ „ . . . . . 173 „
11) 1903—1906 m. „ „ . . . . . 174 „
12) 1907—1912 m. „ „ . . . . . 175 „
13) 1912—1918 m. „ „ . . . . . 176 „

Lietuvių atstovai

1) Jonas Smalakys . . . . 177 „
2) Fridrichas Martynas Mačiulis . . . . 177 „
3) D-ras Vilius Gaigalaitis . . . . 178 „
4) D-ras Vilius Steputaitis. . . . . 182 „

Mažosios Lietuvos politikos veidrodis.

Prakalba.

Dar 1906 m. knygutėj „Prusų Lietuwei“ bandžiau trumpai atvaizduoti Mažosios Lietuvos politikos vystymasi. Šį kartą stengiaus tiktai išplėšti. Švietimo dalykus visai atskyriau ar noriu kitoj knygutėj pareikšti. Skaitytojas gal ir dabar pastebės tūlą spragą. Bet reikia žinoti, kad viso pradžia sunki. Nes nėra nei vokiečių kalba knygų, iš kurių galima būtų Mažosios Lietuvos politiką tobūlai atvaizduoti. Viskas tebeguli dar plėšiny — laikraščiuose. O ir vokiečių laikraščiuose žinios apie lietuvius lyg slepiamos. Taip pat nevisur randami ir reikiami laikraščiai, net Karaliaučiaus universito knygyne.

Renkant žinių apie atstovus, daug padėjo man gerbiamas Viktoras Gailius, už tai politiniai susipratusių lietuvių vardu tariu jam širdingą ačiu.

Šiam rašiny skaitytojas matys nevien pačių lietuvių politiką, bet išvys ir vokiečių partijų politiką, kurių tūloji dar šiandien kryžeivių priemonėmis stengias lietuvius naikinti. A. B. Klaipėdiškis.

Laisvės spinduliai. Mažoji Lietuva yra Prūsų karalijos dalis. Jos politika rišasi su Prūsų politika. Napoleonui Bonapartui užkariavus Prūsus, pradėjo ir čia laisvės spinduliai brėkšti. 1808 metų gruodzio 26 d. Prūsų karalius Fridrichas Vilhelmas III prižadėjo Prūsų žmonėms suteikti rinkimų įstatymą. 1813 m. kovo 13 d. karalius išleido atsišaukimą į žmones, prašydamas stoti į laisvės karą pasiliuosuoti Napoleono jungo. Žmonės paklausė karaliaus kvietimo ir didžiu įsikarsčiavimu veržte veržėsi į savanorių pulkus. Lietuvoj tapo sukurti pirmieji savanorių pulkai. Lietuvoj randame pradžią žemės gynimo pulkų, taip vadinamų „Landwehr“.

Nuveikus Napoleoną, karalius dėkodamas žmonėms 1814 m. birželio 3 d. pranešė ketinąs naują tvarką įvesti, kurioj būsiančios „ilgu kentėjimo laiku įgytos žaizdos gydomos“. Napoleonui nuo Elbos sugrįžus ir vėl kariauti pradėjus, Prūsų karalius norėdamas savo svyruojantį sostą išlaikyti, 1815 m. gegužės 22 d. išnaujo pažadėjo duoti žmonėms rinkimų įstatymą. Žmonės vėl stojo kovon ginti tėvynę nuo Napoleono, tikėdami, kad karalius savo pažadais atlyginsiąs jų atneštas tėvynei aukas. Bet karalius nelaikė savo žodžio. Kada 1817 ir 1818 m. Köln, Koblenz, Kleve, Trier ir kitų vakarų Prūsų miestų įgaliotiniai kreipėsi į karalių, prašydami duotąjį žodį išpildyti, jisai atsakė, jog pats žinosiąs kuomet reiksią tai padaryti...

1823 m. tapo atnaujinti provincijų luomų atstovų seimai, kuriuos savo laiku Didysis Kurfirstas panaikinęs buvo. Šitie luomų seimai buvo kviečiami atskirai kiekvienai provincijai, o atstovai kas tretį metą pasikalbėjimui suvadinami. Jiems buvo duodami aptarti tūli valstybės reikalai, bet jie neturėjo teisės ką nors nuspręsti.

1840 m. mirė Fridrichas Vilhelmas III. Prūsų karaliaus sostą užėmė jo sūnus Fridrichas Vilhelmas IV. Tūlų miestų įgaliotiniai, taip pat ir Prūsų provincijos seimas, prašė naujo karaliaus, idant jis tėvo pažadus išpildytų, bet jis atsakė, kad tai ne jų darbas. Naujai įvestu cenzūros įstatymu, buvo draudžiama laikraščiuose spauzdinti ir aną 1815 m. gegužės 22 d. išleistą prižadėjimą, Žmonės pradėjo nerimauti. Karalius ieškojo priemonių žmones nuraminti...

Karalius bando sulaikyti brėkštančią laisvę. Karalijos iždui pristygus pinigų, karalius kreipėsi į bankierių Rotschildą, prašydamas paskolinti pinigų, bet pastarasis be seimo pritarimo nenorėjo duoti. Tada 1847 m. vasario 3 d. karalius išleido paliepimą, kuriuomi visų provincijų seimų atstovai buvo sukviečiami vienan seiman Berlyne. Tūli tikėjo, jog dabar bus anas 1815 m. gegužės 22 d. prižadėjimas įvykintas ir Prūsai gaus pagrindinį žemės įstatymą. Bet ir vėl apsivylė...

1847 m. balandžio 11 d. karalius atidaręs sukviestąją „seimą“ tarp kito ko šitaip prabilo:

> Savo širdies verčiamas aš turiu išreikšti mintį: jokiai žemės galybei niekumet nepasiseks mane pajudinti, įgimtąjį, ypač prie mūsų, savo vidaus tiesa galingą darantį susilaikymą tarp valdomo ir pavaldinio suderėjančiu paversti, ir jog aš nei dabar, nei niekumat neleisiu, kad tarp mūsų pono Dievo danguje bei šios žemės įsisprausių koks surašytas popierėlis, kurio paragrafais turėtų būti valdoma ir senoji šventoji ištikimybė vykdoma!..

Sukviestam seimui buvo duota svarstyti: 1) panaikinimas tūlų valgomų dalykų muitų ir įvedimas klasinių mokesčių; 2) pinigų paskola pravesti geležinkeliui Rytprūsuose iki Karaliaučiaus; 3) karalijos laidavimas už valstiečių žemės mokesčių paliuosavimą; 4) įtaisymas visoj karalijoj skolinamųjų pinigų kasų; 5) peržiūrėjimas karalijos piniginio stovio 1847 m. ir 6) sulyginimas žydų teisių su krikščionių pavaldinių teisėmis. Be to seimui buvo prisiųsta iš visos karalijos peticijų, kuriose buvo prašoma: 1) įvesti viešus teismus; 2) seimus viešai uzlaikyti ir nutarimus laikraščiuose paskelbtl; 3) žydams lygias teises suteikti; 4) įvesti spaudos laisvę; 5) užtikrinti tikybos, sažinės ir tautos laisvę; 6) išleisti samdininkų įstatymą; 7) pašalinti salyklos mokestį; 8) sulyginti kareivių teises su kitų žmonių teisėmis ir 9) įvesti susirinkimų laisvę ir t.t.

Šitas seimas susidėjo iš 600 atstovų, iš kurių tik 138 žmonių teises gynė, reikalaudami, kad žmonės mokesčius mokėdami turi žinoti, kam mokesčiai suvartojami. Tačiau karalius darė savo. Jis nutarė sukviesti suvienytąjį provincijų seimą tik kas antri metai. 1848 m. kovo 6 d. paleisdamas provincijų seimo narius namon, karalius išsitarė, jog tarp jo, kariuomenės ir žmonių viešpataujanti viena mintis. Bet šį kartą karalius apsivylė...

Kova už laisvę. Jau 1847 met. balandžio mėn. buvo iškilęs Berlyne „ropučių karas“. Mat metas buvo nederlingas ir visi valgomieji produktai labai pabrango. Ir Tilžej 1847 m. birželio mėn. šėpeliui kviečių mokėjo 4 dol. ir 20 sidabr. grašių; šėpeliui ropučių — 1 dol. ir 20 sidabr. grašių. Berlyno moters negalėdamos nusipirkti ropučių, pradėjo pajėga jų įsigyti. Tai buvo pirmas vėjelis prieš perversmo audrą, kuri pradėjo kilti ir nebenurimo.

1848 m. kovo mėn. žmonėse kilo kitokia mintis, negu karalius tikėjosi. Žmonės sušaukė susirinkimus ir pradėio statyti savo „reikalavimus“. Kovo 8 d. karalius pažadėjo pagerinti spaudos įstatymus ir panaikinti cenzūra. Netrukus paplito gandas, kad būsią uždrausti susirinkimai. Kovo

13 d. Berlyne iš susirinkimo grįždami žmonės susirėmė su kareiviais. Kovo 14 d. Berlyno miesto atstovai prašė, kad karalius suteiktų spaudos laisvę ir žemės pagrindinį įstatymą. Karalius liepė dar mažumą palūkėti. Sekančiose dienose Berlyne vėl įvyko žmonių susirėmimai su kareiviais. Kovo 18 d. laikraščiuose tilpo žinia, jog karalius apsiėmęs žmonių reikalavimus išpildyti. Žmonės pradžiuginti šita naujiena ir norėdami karaliui už tai padėkoti, traukė prie karaliaus rūmų. Ties aikštės anga buvo sustatyti kareiviai. Žmonės juos pamatę, pradėjo šaukti: „Šalin kareiviai! Karalius tur atsiduoti piliečių apsaugai!" Tuo tarpu atjojo dragūnai. Žmonės juos pamatę, pradėjo šaukti: „atgal! atgal!" Dragūnai apsuko arklius, būk jodami atgal, bet greit vėl atsigrįžo ir kardus išsitraukę, jojo stačiai į žmones. Žmonės traukėsi atgalion. Tuo tarpu iš rūmų pasirodė grenadieriai ir užėję žmonėms iš užpakalio, paleido du šūviu. Zmonės pradėjo bėgti, šaukdami: „Mes esam apgauti! Prie ginklų! Atkeršyti!" Tada žmonės pradėjo statyti barikadas ir kautis su kareiviais. Žmonės laimėjo.

Kovo 19 d. karalius paskyrė naują laisvamanių ministeriją ir paliepė kareivius iš Berlyno atimti. Tą pačią dieną žmonės sugabeno į rūmų kiemą kovoj puolusias aukas ir pareikalavo karaliaus. Karaliui išėjus priebutin, žmonės sušuko: „Nusiimk kepurę!" Karaliui tai padarius, susirinkusieji užgiedojo bažnytinę giesmę. Tada vienas naujųjų ministerių grafas Arnimas, sakė kalbą apie žemės pagrindinį įstatymą.

Kovos pasekmės. Kovo 21 d. naujoji ministerija išleido atsišaukimą į „Vokiečių Tautą". Čia buvo paminėta, jog Vokietijai išgelbėti, karalius atsistojo priešakin visos tėvynės... Tą pat dieną atkeliavo pas karalių Silezijos atstovai ir pareikalavo rinkimų įstatymą, grąsindami, jei nebus žiūrėta jų reikalavimo, paskelbti Sileziją respublika... Kovo 22 d. karalius išleido manifestą pranešdamas, jog duosiąs rinkimų įstatymą ir, kad sušaukiamam seimui būsią įteikti sumanymai apie žmonių reikalautą laisvę...

1848 m. balandžio 8 d. Prūsai gavo pirmutinį rinkimų įstatymą, būtent rinkti atstovus Prūsų Tautos seimui. Šiuo įstatymu kiekvienas 24 metų amžiaus Prūsų pilietis turėjo lygią rinkimų teisę. Rinkimai buvo netiesioginiai.

Kokia permaina! Karalius, kurs pirma austrų ministerių pirmininkui Metternichui rašęs buvo, jog nenoris jokių tautos atstovų ir atsikartojančio drugio t. y. seimo, buvo priverstas savo nuomonę pakeisti ir leisti žmonėms „įsprausti popierėlį" ir jų reikalavimus išpildyti...

Plačiau apie to laiko revoliuciją randama 1912 m. Tilžėj išleistoj knygutėj: „Kova už laisvę arba kaip Prūsijos žmonės sau konstituciją išsikovojo".

Kovos atbalsiai Lietuvoj. Berlyno revoliucijos atbalsiai pasigirdo ir Lietuvoj*). 1848 m. kovo 26 ir 27 d. pradėjo nerimauti Klaipėdos darbininkai Smeltėj ir Bommelsvitėj, bet žymių atsitikimų neįvyko. Netrukus, kovo 29 d. sujudo Priekulės apilinkės valstiečiai. Priekulės teismo bute buvo suplėšyti aktai ir sulaužyti teisėjaus baldai. Tada buvo išplėštas ir mokesčių rinkiko namas. Patį teisėją buvo norima Minijoj prigirdyti. Tik jo moteris ir kūdikiai išmeldė jam gyvybę. Vienam dvarininkui ties Priekule buvo sudaužyti visi namų baldai ir jis pats taip apkultas, jog netrukus del to ir mirė. Buvo prikibę ir prie Priekulės kunigo Cippelio, reikalaudami „galvų skatikus" (bažnytpinigius) panaikinti. Tačiau žandarai ir atsiųstas kareivių pulkas netrukus sukilėlius numalšino. Apie 40 nenuoramų tapo suimta ir nugabenta į Klaipėdą. Vienoj tik Priekulės apilinkiej buvo patraukta teisman išviso 114 asmenų. Tarp jų buvo ūkininkai, butelninkai, amatininkai, bernai ir šiaip darbininkai. Ūkininkas Jurgis Toleikis iš Šyant-

*) Johanes Sembritzki. Geschichte des Kreises Memel. 273 - 276 pusl.

vakarių buvo nuteistas 5 metais baudžiavos; kiti nusikaltėliai gavo 1—4 baudžiavos metus. Beto 69 kaltininkai, nesant pakankamai įrodymų, likosi išteisinti. Žemaitkiemiuose prie Šilutės valstiečiai irgi buvo pradėję nerimuoti. Balandžio mėn. pradžioj buvo taip pat ir doviliškiai susibūrę ir pareikalavo iš kun. Hahn apyskaitos apie surinktus varpams pinigus. Vėliavos apskrity, Aužuolų dvare ir Gubėnų kaime, taip pat buvo atsiradę nenuoramų. Bet vadžios tėviška ranka juos nuramino ir nusikaltėlius nubaudė. Valstiečiai visur turėjo atiduoti savo ginklus. Tilžėj kovos mėn. laisvės priešininkai pradėjo kurstyti liaudį išdaužyti laisvamaniams langus ir skleidė tūlus demokratus šmeižiančius raštus[1]).

Karaliaus „malonė“ pranešama ir lietuviams. Pradėjus lietuviams nerimauti, tuoj rados labdarių, kurie pradėjo lietuvius raminti ir jiems karaliaus suteiktą malonę girti; kartu juos ir į valdžios „prieglobstį“ vilioti. 1848 m. balandžio mėn. į lietuvius buvo paskleistas atsišaukimas, užvardytas „Mieli Lietuwininkai[2]). Atsišaukime rašoma:

„Pikti Žmones bande vissus pakagingus Zmones ant Nepakajaus pakussinti, bey wissokeis Melláis isz wedźoti ant Paniekinimo Wyriausybes bey wisso Dowado. Jau daug Wiernûjû ju Paikyste bey Pyktenybe atwiray iszpažino, ir jau kitti, kurrie dabar Korawone sawo Griekû tur kenteti, sako: ak kad tai butumbim žinnoję, bet mes kittaip mislijom. Delto dabokite ir meginkite, kas jusû tikri Prietelei yra. Ne wierikite Passileideliems bey Diewo Nessébéjantiems, jus ant Pikto willoti norintims. Bet wierikit del Diewo tiems, kurie jums Tiesa luddija, ant Dowado, Pakajaus bey wisso Gero pagraudena bey mokina. Jey Pamassinimo Nelabujû klausytumbit, tai amžinay ne gautumbét ka annie jums pažadejo, bet sawe pagal Kuna bey Duszia prapulditumbit, ir sawo Darbus ne atlikdami sawo Dûną ne galetumbit pelnyti, ir weikey Ubbagais pastotumbit. Toki Passileidelei jums pamellawo, Karalu, tokius nelabus Darbus ne drausenti, ney korawosenti. Ak toki Paikyste bey Piktenybe! Ka Karalus sakytu, jey jis tai girdetu! O jis jau sake, ką jis apie tai mislija. Jis Gromata atrasze, ir cze sako: „Su dide Smutnybe asz girdejau apie Nepakaju bey Atsistengimma kittû Nelabujû kurrie Žmones pamassino sawo wierną Darbą prastoti, ir Nesutikimmą bey Neprietelyste musú Tewiszkeje praplatinti“. Delto apsimislikit, giedikities, kurrie sawo Karalaus Szirdi per Neapykanta bey Nesandora apsmutnijot, atsiminkit, kad jis tikt jusú Sutikimmo bey kriksczioniszkòs Meilés džiaugiasi. Karalus kitt nieką ne nor, kaip tikt kas jums ant Gero. Delto jis per naujus Istattimus júsú Palaima bey Pasisekimma tedaugsinti passirupino, jeib Tewiszkė per Pakaju padrutinta beij perźegnota butu...“

Toliau aiškinama, jog karalius suteikė dvejopą dovaną: spaudos laisvę ir konstituciją. Nes karalius norįs sužinoti ko žmonėms reikia, todel kiekvienas gali dabar spauzdinti ką norį, tik „pagal Tiesą ir Teisybę“. Be to karalius norėdamas tikrą tiesą iš pačių žmonių sužinoti, paskelbęs konstituciją, kad išrinktieji vyrai susirinktų į Berlyną ir atsilieptų, „kokiu Budu wisims gerausey butu gelbeta“. Karaliaus suteiktų dovanų patariama „wiernay beij iszmintingay“ laikytis, o kas svarbiausia, (ene vyriausias atsišaukimo tikslas) — ypač rinkimų laike, „tikt iszmintingus bey Diewo bijanczus Wyrus“ rinkti. Užbaigiama šiaip:

---

[1]) Aus Tilsits Vergangenheit, III dalis, II laida, 10—13 pusl.
[2]) Yra J. Birškaus bibliotekoj.

„Dabar jau meginkit, kas jusû tikras Prietelis yra, ar tie. kurrie jus ant Nepakajaus, Nedawado, bey Paniekinimo karaliszku Prisakimo pakussin, arba tie, kurrie jusû pacziû Naudós deley jus pagraudena, kad Karalu bey mielą Wyriausybę mylėtumbit, ir Diewo bijodamies, Pakajų laikytumbit. O ka darysite su annais netikrais Prieteliais, kurrie jus ant Pikto pamassindami, prapulditi nor? — Asz misliju, jus jûs dėl jû Paikystes iszjûksite, ir jû daugiaus ne klausysite. Bukiti wissi Wieszpaczui paliecawoti, melskimies, kad Pons Diews aptamsintą Swietą apszwiestu ir sawo Dwase pristotu, kad nû jo ne butumbim atskirti. Diewo Malone téssie ju jumis. Amen!

Jusû Prietelis!

Iš atsišaukimo turinio galima spręsti, jog jis buvo surašytas kurio nors kunigo, kurio tikslas buvo nevien lietuviams valstiečiams karaliaus malonę apsakyti, bet juose ir valdžios politikos dirvą pravesti.

Prūsų tautinis seimas. Rinkimas įgaliotinių į Prūsų tautinį seimą įvyko 1848 m. gegužės 1 d. o aštuonias dienas vėliau rinkimas pačių atstovų. Išrinkti buvo:

Tilžės apskr.: atsitarnavęs rotmistras, dvarininkas W. Kuhr iš Spliterės ir miesto mokyklos direktorius Konditt iš Tilžės (abu laisvamaniu),

Lankos apskr. dvarininkas H. Andersch — Kayposen ir kaimo teisėjas Borm.

Klaipėdos apskr.: pirklys Vilius Meyer iš Klaipėdos (prigulėjo Hartkotscho dešinąjam centrui). Tūlą laiką tarp lietuvių ėjo paskalos, *) būk Klaipėdos apskričiui buvo išrinkti du lietuviu: ūkininkas Kint iš Vėveriškių ir šaltyšius Meizis iš Macaičių. Bet tos paskalos buvo klaidingos.

Ragainės apskritis išsirinko valstybės gynėją jur. dr. Temme iš Berlyno (demokratą).

Tautinis seimas susirinko Berlyne 1848 gegužės 22 d. ir buvo karaliaus atidarytas. Apsvarstymui patiektas žemės pagrindinis įstatymas, seimo nepatenkino. Laisvamanis Valdeck padavė sumanymą išrinkti komisiją ir jai pavesti žemės pagrindinį įstatymą sutvarkyti. Laisvamaniai nebenorėjo, kad karalius vadintųs „esąs iš Dievo malonės". Bet karalius buvo priešingas laisvamanių veikimams. Jis kėsinos jiems priešintis ir nutarė sugrąžinti Berlynan kareivius. Keli atstovai nuėjo pas karalių prašyti kareivių negrąžinti. Prie tos progos demokratų atstovas Jonas Jakoby, paminėjo jog jie nori karaliui teisingus žmonių reikalavimus pranešti ir užklausė, ar jis norėtų tuos reikalavimus išgirsti? Karalius atsiliepė: „Ne"! Tada Jakoby atsakė „Tai ir yra karalių nelaimė, kad jie nenori teisybės girdėti!".

Čia aišku, jog anas „Prietelis", minėtame atsišaukime rašydamas, kad karalius nori tikrą teisybę iš pačių žmonių sužinoti, platino neteisybę. Karaliui rūpėjo jo paties reikalai, o ne žmonių...

Lapkričio mėn. Berlyno liaudis pradėjo vėl nerimauti. Didi minia susirinko apie tautinio seimo rūmus ir užkalė duris. Tūli atstovai turėjo pro stogą lįsti. Lapkričio 9 d. karalius paliepė seimui persikraustyti iš Berlyno į Brandenburgo miestą, o Berlynan partraukė 20.000 kareivių. Laisvamaniai prieš tai užprotestavo ir nutarė nepertraukti seimo posėdžių Berlyne. Apie 240 atstovu, tarp tų — Tilžės ir Ragainės atstovai, pasiliko Berlyne ir tik 30 atstovų tepritarė karaliui. Tarp šitų buvo ir Klaipėdos atstovas. Klaipėdiečiai laisvamaniai išmėtinėjo jam, jog „jis tėvynę išdavęs". O Klaipėdos laisvamanių konstitucijos draugija išsiuntė Berlyne likusiam seimui pritari-

---

*) „Nauja Liet. Ceit". 1898 m. 19 Nr.

mo adresą, patardama ginti liaudies teises ir jas tėvynės išgelbėjimui suvartoti. Bet kiti nesnaudė. Lapkričio mėn. ištikimi karaliui Klaipėdos miesto piliečiai, o gruodžio 3 d. ir Klaipėdos apskrities lietuviai pasiuntė karaliui ištikimybės pareiškimą. Tada dar gruodžio mėn. Klaipėdoj patriotiški jūrininkai ir darbininkai surengė demonstraciją pries konstitucijos draugiją ir pradėjo persekioti jos narius. Draugija buvo priversta savo veikimą sustabdyti.[1])

Lapkričio 17 d. Tilžės miesto vyresnieji ir miesto atstovai išleido į liaudį atsišaukimą, kviesdami visus piliečius vienybėje laikytis ir demokratinių atstovų pavyzdžiu, savo teises įstatymų būdu ginti. Šitas atsišaukimas buvo išleistas lietuvių ir vokiečių kalba. Bet tūliems „už konstitucionališką karaliją stovinčios draugijos“ nariams tatai nepatiko. Jie sukurstė darbininkus, jūrininkus ir kitus prieš miesto valdybą ir demokratinio klubo narius. Buvo išdaužyti langai, išlaužtos durys ir t. t. Keli asmenys buvo apkulti pagaliais. Tada „už konstitucionališką karaliją stovinčioji draugija“ norėjo išspausdinti plakatus ir užprašyti liaudį negaišinus užsimokėti mokesčius. Bet Tilžės spaustuvininkai (Ad. Pist. ir J. Reylender) atsisakė tą plakatą spausdinti. Tada plakatą davė spausdinti Karaliaučiui[2]).

Nelengvas buvo ir seimo darbas Berlyne pasilikusiems atstovams. Kareiviai išvarė juos iš visų svetainių, kur tik jie rinkosi posėdžiauti. Vienas posėdis įvyko Mylenco svetainėj lapkričio 16 d. Tą dieną posėdžiui prasidėjus, svetainėn įėjo majoras (veliau buvo generolas — feldmaršalas) H. v. Bittenfeld su keliais kareiviais ir pasakė atstovams, jeigu gera valia neišsiskirtysią, būsią varu išvaryti. Į tai atsakė atstovas Valdeck: „Atsineškit durtuvus ir nužudykit mus. Kas šią svetainę apleidžia, yra žemės išdavikas!“. Minėtasis majoras krūptelėjo ir prasišalino iš svetainės. Tuo tarpu atstovai nutarė, kad kol seimas negalės vėl Berlynan susirinkti ir nekliudomas savo pareigas eiti, tol esamoji ministerija nėra teisėta mokesčių įvesti ir valstybės pinigais naudotis. Majorui sugrįžus, seimas užbaigė posėdį ir išsiskirstė...

Karalius buvo paliepęs susirinkti atstovams lapkričio 27 d. Brandenburgo mieste. Bet seimo prezidentas v. Unrih tenai nekeliavo ir seimas negalėjo posėdžiauti. Buvo sumanyta seimą iki gruodžio 4 d. pertraukti, bet šį sumanymą atmetus, dauguma atstovų apleido posėdį ir seimas nebegalėjo veikti.

Gruodžio 5 d. karalius išleido manifestą, kuriame pranešė, jog paleidžia seimą ir duoda Prūsų žemei pagrindinį įstatymą.

Lietuviams rengiama kilpos. Paleidus karaliui seimą, subruzdo konservatoriai. Oberstas v. Plehwe įsteigė Karaliaučiuj „Prūsų draugiją“, nes tuokart ir kareiviai dalyvavo politikoj. Šios draugijos tikslas buvo nugalėti demokratus ir suvilioti rinkėjus konservatorių partijai. Minėtos draugijos įgaliotas, kun. Kuršaitis išleido ir lietuviams šokio turiniu atsišaukimą:[3])

Brolei Lietuwininkai!

Diewui dekuy! Deputiertai Namûn parsųsti — Karalystês Davádas Karáliaus patiês důtas — o músû Žéme isz Prapultiês iszgélbėta!

Taipo szaûk músû Karaliaucziszke Prúsû Draugyste linksmay per visą Źémę, o asz szitai Draugystei priklausydams ir jôs pàmelstas szitą źódį ir jums, mieli Brolei, priszaukiú; ogi Mèilês Nerimastis manę priegtam rágina, jums Pórą Źodéliû apie músû

[1]) Joh. Sembitzki Gesch. des Kreises Memel, 276 pusl.
[2]) Aus Tilzits Vergangenheit, III dalis, II laida, 47—55 pusl.
[3]) Yra J. Birškaus bibliotekoj.

Tewiszkês Pasilaikimą ir kas ant jôs Palàimôs pridera, sziczion praneszti.

Jau jus źinan ganà búsite patyrę, kaip músû Deputiertai Berlyné bebudami músû Wieszpacziui Karáliui tikt wien Apmaudo bey Klapatôs padare, kaip jie ant Sukalbejimo Karalystês Dawádo suwadinti, szito sawo Dárbo kone powisam užmirszdami, kelis Túkstanczius Walkûnû bey Dykadûniû Berlyné ant Maiszto sujudinę prasimane, priesz Karalių bey jo Waldźią stèngtis, jo Szlówę su Geda apdérkti ogi jey galimà bútu buwę, jį patį nû sawo Tewû Sósto nustumti ir karáliszkąjį jo Wainiką, jám tą nû Galwôs nupleszę su Kójomis mindzioti, idant jie, ney jokiám Karáliui ant músû Zémês jau ne be waldant, patys galėtu pagal sawo Szirdiês Pasimegimą wieszpatàuti, sawo Delmonûs Skambanczeiseis papildyti o Sawiemsiems pôniszkû Urêdû priteikti. Wieszpats Karalius pakele toktai Pusę Métû su didziu Kantrumu n'įmanydamas ką weikti, ir sawo Szirdije mislidams, kad Deputiertai ben Kartą iszmintingi pastósę. Jau més sawo Karáliaus Bedôs gailétis pradėjom, dumodami, kad jau jis per silpnas êsąs, Deputiertus suwaldyti ir sawo Źéme isz Prapultiês, pudurmay atužencziôs, iszgélbeti. Ale dangiszkasis Wieszpats mûsû Maldas iszklause. Nesa jis pridawe mûsû Karaliui auksztą Iszmintį bey drútą Pėtį. Kaip wisas Lûkuriawimas noprósnas issiróde, tay Karalius Deputiertus į Miestą Brandenburg maźne tokį didelį kaip Tilźe, nusunte, idant jie ten, atstû nû Tranksmû didźiojo Berlyno, Tykumé sawo Surinkimus bey Susiródijimus laikyti galėtu. Bet aniems tai nepatiko; jie nû sawo Pulkû Berlynè ne norėjo atsiskirti. Jû didźiáusia Dalis Berlyné pasiliko ir, priesz Karaliaus Wálę susirinkę, Paliepimą iszlèido, kad Źmónes ne turį karáliszkûsius Môkesczius toliaus moketi, ir kad Landwèrams ne reikę klausyti, jey jûs Karalius ant Pagálbôs paszauksęs. Tay buwo Maiszto Kelims, ale dar Karálius kesdams lûkuriawo. Pulks iszmintingesniujû Deputiertû nuejęs į Brandenburgkį pradėjo sawo Surinkimus pagal statytąjį Dawádą laikyti, o kadangi jû Skaitlius permenkas buwo, tay jie jau pamislijo, į Kietsprandźiû Wietą kitús Deputiertus pawadinti. Ale anie, sawo tris Dolerius ant Dienos pamesti prisibijodami, pirmąjį Decémberį taipojau į Brandenburgki nusikąkino. Bet kaipo reikejo kas reikalinga suszneketi, tay jû Pùlkas wienu Sykiù isz Surinkimo atstójo, taipo, jog likusiujû Skaitlius wel per menkas pasiliko. Szitókiu Budû jie padare, kad ne galima buwo, ney Źémês Dawádą sudumoti, ney į Prieszgyniû Wietą kitús pawadinti. Tay Pons Diews sutęko Karaliui drąsę Szirdį, sawo Macį iszréikszti. Penktąjį Decemberį iszléido jis Paliepimą, kad wisi Deputiertai êsą Namûn parlèisti, ir kad jie jau ne be turį ant Susiródijimo susirinkti. Ogi idant jo Źmónes jo meilingą Szirdį iszapaźintu, tay jis isz sáwo gerôs Wálês be Deputiertû aną Źémês Dawádą, kurį lotyniszku Żodźiù Konstituciona wadina, źémei lyg dowanote, padowanojo, ir tamè wislab taip dawàdijo, kaip jis tikt kur nors buwo patyręs, kad Źmónes ko geidaują. Apie szitą Konstitucioną szį Kartą tikt tiek nóriu pasakyti, kad Wieszpats Karalius tûmi didelę Dalį sawo Maciês bey Waldžios į Źmoniû pacziû Rankás padawe. Jis mums tiek walnôs Wálês sutęko kad ir nelabjausieji Prieszininkai nieko cze ne źino peikti ir tur su Geda nutilti. Tikt wiens Dalykas jiems ne patinka, bútent kad Karálius sáwo Źémei tai wis Pilnysteje sáwo Maciês dowanojęs

ir tûmi sawo Szirdiês Meilingumą iszréikszdams jû labjaus Szirdis sawo Źmoniû laimejęs. Jie wélijasi, kad jie bútu įgaleję, toktai Karaliui, per Newálę iszwerźdami, jo Garbę, prie Źmoniû pamáźinti. Matote, Brólei szį Kartą més su sawo Karaliumi, laimejom. Ale tacziau ne més, bet aukszcziausiojo Wieszpatiês Susimilimas tai padáre. Ogi tôdêl més didźiame Surinkime Prúsû Draugystês wákar Wakaré szicziom pat aną Liaupsês Giesmelę: Taygi mielam Diewui linksmay pasigiedojom. Bet ir jus n'uźmirszkite ney Dekawónês ney Maldôs, idant Ponas Diewas mums ir toliaus padetu. Nesà keczieyg més dabar ir ne menką Laimejimą įgijom, tai tacziau Kowá dar ne pabaigta, Pérgalejimas, dar toli ne pilnas; dar Źalczio Káukole ne sutrekszta. Beweik búsime wel suwadinti, szwieźiû Deputiertû iszrinkti, idant jie į Berlyną nukeliáwę, dûtąjį Źemês Dawádą patwirtintu; o cze wiskas ant to pareis, kas ten bus suszneketa; todel Karaliaus Prieszininkai jau wisur procewójas, idant jie į aną Deputiertû Surinkimą wis Pulkais atsiradę, wisą szitą Dawádą pagal sawo Dinkszczią apwerstu ir músû mielamjam Karaliui ir Pálaiką Maciês iszwerźtu. Alé tadá bútu Źéme prapûlųsi; tada Twanai Kraujo bey Aszarû kaip Kartą — ó ir szę Wásarą-Francuzijoje nusidáwę, per Źéme teketu. Rąsi jau szitie Prieszininkai ir prie jusû pradejo saldzieis Lieźuwjeis ir meilingiáusieis Źôdzieis, puikiáusieis Paźadejimais bey bjauriáuseis Melais Umus Nepasidabojancziujû aptàmsinti. Asz jus mèldžiû del Diewo, del júsû pacziû bey wisôs Źémês Paláimos: minàu ne wierikite jiems! Rods Kitsai sakys: tu kalbi, szeip, anie wél kitaip, kámgi dabar wierisim? Brolei, daug tarp júsû paźysta manę; pakláuskite tus; tie źino, kad asz sawo dangiszkamjam Wieszpacziui kiek įmánąs wiernay tarnáudams jus Lietuwininkus, pats Lietuwininks bûdams, nieko Pikto arbo to, kas jums ant Iszkádôs bútu ne mokįsu. Todel klausykite mán: Dienosa, kur reiks Deputiertus iszrinkti, ney wiens ne pasilikite Namiej, idant Pulkas Netįkusiuju bey Paklaidintujû, kaczieyg máźas, ant jusû ne gáuti Wirszų. Alé pirma susieje susisznekekit su kits kitû, kurį reiks skirti, o į Pûlką ant Skyrimo susirinkę pùlkite wisi tam patim Surinkimè esantieji, ant wieno; szeip jey wiens júsû szį kits tą skirs, tay jûs priesz kitus Nieko n'įsténgsite; bet wienáu sau n'issirinkite tokiû, kurie jums moka kytrey kalbeti, bet jû labjáus Diewo bijancziû, Karalių, Tewiszkę bey Artimą mylincziû iszmintingû Wyrû ney jokiôs Garbês ne troksztancziû. Ogi ir ant to dabókite, idant kiekwiens jûsû Deputiertû kiek tiek Turtéliô turêtu, kadángi neturtingas Źmogùs ant Pirmo weikiaùs į Pagundimą Pasipirkdinimo įpûla, o ant Antro n'iszmáno, kokià Įstátimai reikalingi, idant Źemês Turtai ne suteszketu, ogi ir pats nieko ne turedams nieko nesidáro, kad per ńiszmintingus Įstátimus ir Kiti tur pawargti. Bet Turtingiemsiems pawargus, isz kôgi Wargdienei maitysis? Taipojau butu geray, kad koźnas Deputiertas kiek tiek mokįtas Źmogus bútu. Nesa per músû Deputiertus Berlyne ikisziol ant Źémês ir isz to daug Nepalaimôs parejo, kadangi daug jû prąsti ir nemokįti budami, áuksztases Kalbàs ney permanyte ne permane o Kytroliû Wylių nepajusdami ir jû puikiomis Kalbomis pasimegdami, į jų Źabángus įkliûwo.

Ale dar wieną Źodélį noriu asz jums pasakyti. Kiek tikt galimà sustókite į Draugystes priesz Karaliaus Prieszininkus, kur

tiktay Wyras randasi, tą Draugystę waldyti iszmānąs, o szitaipo sustoję prisiglauskite músû Draugystei. Rods Tulàsis tarp jusû sakys: „Pro ką tai bútu? Důkite man Pakájų. Asz į tókius Dalykûs ne noriu kisztis“. Ogi tiesa asz pats iki szioley, kol Wyriausybe wiena uź mûs rúpino, ir lyg taipo kalbejau. Ale dabar mums Wale taipo kalbėti. Wieszpats Karálius yrá per naujįjį Karalystês Dawádą, Procę bey Rûpestį del wisôs Źémês Palaimôs į Żmoniû pacziû Rankas padáwęs. Todél isz szio Czêso wislab taip bus Źémeję dawadita, kaip Mislis didźiásiosiôs Daliês Żmoniû issiréiksz. Jeygi Iszmintingieji, Dawadningieji ir Diewobijantieji nores powisám į Pakájų dûtis, tay Nelabieji wisur melódami, wiliódami, wisa Tiesą pérkreipdami, kytrey klastódami ir Żmoniû Szirdis priesz Karalių ipykindami beweik Daugumą ant sawo Pûsês tures, o pakajingieji Iszmintingieji tures potam, kad tikrasis Czêsas bus prabegęs su skaudžia Szirdpersza isz savo saldus Miego pabusti. Alè jei wisur Grecznieji ir Iszmintingieji į Kôwą sustós, tay Diewui padedant anie mus n'apgales. Bet jéy jûs kokio Dalyko del aiszkesniôs Źinês norėtumbit gáuti, tay raszykite szén musump, ar mán*) ar kám kitám isz Prúsû Draugystês, jey kurį szimé Miesté paźystat. Més nepailsime, jums atsiliepti ir jus kiek patys iszmánome pamokinti. Ale kadángi més sziczion uź Drukas ir uź Pustą Kowojo už Źémes Paláimą turime Tytweik daug Pinigû iszlèisti, tay més jús meldźiame, mûms szimè Dalyke kiek gālite ant Pagálbos priszókti, nes tada galesime jů daugiaûs jums Rásztû atsusti.

Taygi akylay elgkimes, ne kaip neiszmintingi bet kaip iszmintingi; prisidabókimes Czéso; meginkime Dwasés, pirmkol mes jums wierijam; wartókime dowanótus Dawadûs Diewo Báimeje, Paklusnume Diewo Żodźio, ir Szwiesybês isz Auksztо issipraszydami! Jey tai wierney darysim, tai nesibijókim. Ponas Diewas, kurs mums ir be baisiû Kraújo Praliejimû Laimejimą sziam Kartui sutękęs, tai ir toliaûs bus su mumis, důdams mums pilną Pérgalejimą, idánt jo Karalyste prie músû áugte áugtu ir szita Prúsû Źéme bútu ir pasiliktu Búwis jo brangiôs Źegnónês ir Kristaus Malónês ant Waikû Waikû. Amen!

Karaliáucziuje 12 tąjį Decemberį 1848. Kuršátis,
Lietuwininkû Kůnįgs.

Kun. Kuršaičio tikslas buvo, nevien karaliaus „malonę“ ir jo „drąsią širdį“ lietuviams išpasakoti, bet, kas svarbiausia, demokratus apšmeižti ir konservatoriams kelią prirengti. Jam netiek rūpėjo vargšai darbininkai ir mažieji žemdirbiai, kiek ponai turtuoliai. Jo geismas buvo, kad kuo daugiau turtuolių į seimą nueitų, idant prieš karaliaus priešininkus — „netikusiuosius“ ir „paklaidintuosius“ darbininkus ir valstiečius kovoti galėjus. Kun. Kuršaitis darė tai kaip „Prūsų draugijos“ tarnas. Jos įsakymą vykdindamas, arba kaip pats sako, būdamas šios draugijos „pamelstas“, ragino jis ir savo brolius lietuvius į draugijas stoti ir, „Prūsų draugijai“ prisiglausti. Ši draugija buvo konservatyvė, dangstydamasi karaliaus ir tėvynes meile, rūpinos, kad turtuoliai „nepavargtų“, Kuršaičio žodžiais: „Bet Turtingiemsiems pavargus, iš kogi vargdieniai maitysis?..“

Savo atsišaukimu kun. Kuršaitis padėjo pamatą konservatorių partijai Lietuvoj. Bet ne taip greitai konservatoriai įsigalėjo Lietuvoj, nes laisva-

*) Asz gywenu Tuchmacherstrasse Nr. 11.

maniai ne kartą „karaliaus mylimuosius“ nugalėjo. Ir pats kun. Kuršaitis netrukus turėjo pripažinti, kad jo darbas netobulas buvo ir, jog „dievobijantiejie“ konservatoriai užmiršta seime užtarti lietuvius.

Prūsų Žemės pagrindinis Įstatymas. Karaliaus suteikta konstitucija arba žemės pagrindiniu įstatymu, Prūsų seimas susidėjo iš dviejų rūmų arba kamerų.

Pirmiems rūmams atstovus renkantieji rinkėjai privalėjo turėti 1500 markių metinių įplaukų arba 15.000 markių įkainojamą ūkį ir mažiausia 24 markes mokesčių (Klassensteuer) mokėti. Lietuvoj rinkimams į šiuos rūmuse keli apskričiai buvo suvesti į vieną apskritį. Rinkimai įvyko 1849 m. sausio mėn. Šie apskričiai išrinko atstovais vyriausio teismo viceprezidentą V. Kirchman iš Ratiboro ir komercijos patarėją Lutterkorth iš Tilžės (abu laisvamaniu). Kirchmanas atsisakė nuo šių apskričių atstovavimo. Jo vietoj buvo išrinktas kunigaikštis v. Solms. Bet šiam mandatą nepriėmus, buvo išrinktas valdžios patarėjas v. Unruh. Šis taip pat nuo atstovavimo atsisakė. Tą patį padarė ir jo vietoje išrinktasis Tilžės burmistras v. Goellnitz. Tuomet atsisakė ir Lutterkorthas. Naujuose rinkimuose buvo išrinktu d-ras Kosch iš Karaliaučiaus ir komercijos patarėjas Mason iš Klaipėdos. Bet šiuodu taip pat nuo atstovavimo atsisakė. Jų vieton išrinko valdžios patarėją Merkel iš Liegnitz ir komercijos patarėją Abegg iš Danskos. Tačiau ir šiuodu nuo atstovų vardo atsisakė. Vėl renkant, tapo išrinktu laisvo tikybinio surinkimo (Freie religiose Gemeinde) kunigas d-ras Rupp ir profesorius Lobeck iš Karaliaučiaus. Šiuodu taip pat mandatų nepriėmė. Berenkant atstovus, praėjo laikas ir šie apskričiai liko be savo atstovų. 1850 m. naujus atstovus renkant, minėtų apskričių atstovais išrinkti komercijos patarėjas J. Wachter iš Tilžės ir baronas v. Sanden iš Tousainių. 1857 m. gegužės 7 d. įstatymu pirmieji rūmai likosi pavadinti „ponų rūmais“. Atstovus šiems rūmams paskiria pats karalius. Didysis 1914 metų karas ir šiems rūmams atnešė permainų. 1917 m. valdžia padavė sumanymą peržiūrėti šių rūmų tvarką. 1918 m. rudenį Prūsuose kilusis perversmas visai panaikino ponų rūmus.

Antriems rūmams atstovus renkantieji rinkėjais buvo kiekvienas 24 metų Prūsų pilietis. Įgaliotinių rinkimas buvo slaptas, atstovų — viešas. Pirmutinis šių rūmų susirinkimas įvyko 1849 m. balandžio 27 d. Berlyno piliečiai apie tai patyrę, susirinko būriais ant Dontofo plotmės. Bet tuoj buvo pakviesti kareiviai, kurie susirinkusiuosius „ugnimi“ sklaidyti pradėjo. Septyni lavonai liko plotmėj. Tuo būdu pajėgą pavartojus buvo panaikintas 1848 m. gruodžio 5 d. žemės pagrindiniu įstatymu įvestas rinkimų įstatymas. Jo vietoje 1849 m. gegužės 30 d. tapo įvestas triklasinio rinkimų įstatymas viešu balsavimu, kursai veikė iki 1918 m. Šie antrieji rūmai buvo praminti „Karalijos arba žemės seimu“. 1867 m. kovo 28 d. Bismarkis Prūsų trijų klasių rinkimų sistemą pavadino niekingiausiu ir vargingiausiu rinkimų įstatymu, kursai kur nors sugalvotas buvo. Panašiai išsitarė konservatorių atstovai v. Blankenburg ir Vagner. Vagneris užklausė, ar prie Königgrätz kovojęs grenadierius, kurs negali daug mokesčių mokėti, netiek pat sveria, kiek kvepalų krautuvės savininkas, kurs iš to yra praturtėjęs[1]).

Įvedus žemės pagrindinį įstatymą, įstatymų keliu buvo užtikrintos Prūsų piliečiams jų teisės. Kiekvienas pilietis gali viešai pareikšti savo politinę nuomonę raštu ar žodžiu. Šiuo įstatymu lietuviai turėjo lygias teises, kaip ir kiti Prūsų piliečiai, tačiau politika menkai tesirūpino. Jie atsidavė vokiečiams politikams. Ir kuri vokiečių partija lietuviams daugiau žadėjo, ta lietu-

---

[1]) Žiūr. „Liudwig. Windthorst“. Von Dr. Ed. Hüsgen. 179 pusl.

vių balsais Lietuvoj laimėjo. Bet laikui bėgant, įgavo ir lietuviai supratimą, kad gėda yra svetimoms partijoms vergauti ir pradėjo patįs politiniai veikti. Pradžioje atstovai renkami buvo trims metams, bet nuo 1888 m. jau renkami penkiems metams. 1917 m. valdžia patiekė sumanymą Prūsų karalijos seimo rinkimų įstatymą pataisyti ir įvesti lygų, betarpį ir slaptą balsavimą. Bet konservatoriai šiaušėsi. Tačiau 1918 m. Prūsų perversmas pašalino netikusį Prūsų Karalijos seimo rinkimų įstatymą. Nauju įstatymu 1919 m. į Steigiamąjį Seimą rinkimuose dalyvavo visi be luomų ir asmens skirtumų. Balsavimas visuotinas, betarpis ir slaptas.

Vokiečių Seimas. 1848 metų gegužės mėnesio pradžioje buvo renkami atstovai į Vokiečių seimą. Šis seimas buvo Frankfurte prie Maino[1]). Tilžės ir Lankos apskričiai išrinko atstovu oberstą v. Auerswald iš Breslavos (laisvamanį), bet išrinktasis atstovas, dar į seimą nenuvykęs atsisakė savo mandato. Jo vietoj tapo išrinktas grafas Otto v. Keyserling iš Rautenburgo (konservatorius). Rugsėjo mėn. ir jis atsisakė nuo atstovavimo. Seiman likosi pakviestas šių apskričių atstovo pavaduotojas, Tilžės apskrit. landratas Joh. Ed. Heinrich Schlenther (laisvamanis). Naują atstovą renkant, buvo išrinktas gimnazijos mokytojas d-ras Gerlach iš Tilžės (laisvamanis).

Klaipėdos ir Šilutės apskričių atstovas buvo d-ras med. J. August Muttray iš Klaipėdos (laisvamanis). Liepos mėn. atsisakius jam nuo atstovavimo, jo vietą užėmė išrinktasis atstovo pavaduotojas, teismo asesorius Leonard Presting iš Klaipėdos (laisvamanis).

Ragainės ir Pilkalnės apskričiai išrinko vyriausį valdžios patarėją Albert Siehr iš Gumbinės (laisvamanį).

Labgavos — Vėliavos apskričiai išrinko atstovu apskrities teismo direktorių Mutia Otton iš Labgavos (laisvamanis).

Vokiečių seimas norėjo Prūsų karalių Fridrichą Vilhelmą IV paskirti Vokietijos caru. Bet jis atsakė, jog negalįs priimti purvuose sumindžioto caro vainiko, kurs priegtam dar esąs revoliucija pakvipęs. 1849 m. gegužės 14 d. Prūsų valdžia išleido įsakymą, kuriuomi Vokiečių Seimo Prūsų atstovų mandatai nustojo galios. Atstovai buvo prašomi tolesniems posėdžiams nebesirinkti... Tūli atstovai perkėlė seimą iš Frankfurto į Štutgartą. Bet iš tenai 1849 m. birželio 18 d. atstovai buvo ginklais išvaikyti.

Erfurto seimas. 1849 m. gegužės 26 d. prūsai, hannoveriečiai ir saksai sudarė taip vadinamą „Trijų karalijų sąjungą". Kitos vokiečių žemės irgi buvo užkviestos į šią „sąjungą" prisidėti. Bet „sąjungos" didžiausiais priešininkais išsireiškė austrai, bavarai ir virtembergiečiai. „Sąjungiečiai" nutarė sušaukti seimą Erfurte. 1850 m. sausio mėn. įvyko atstovų rinkimai. Dauguma rinkėjų, ypatingai kraštutiniai laisvamaniai, laikė šį seimą atžagareivišku ir rinkimuose nedalyvavo. Tilžės Ragainės apskričių atstovu tapo išrinktas kun. Jordan iš Ragainės. Klaipėdos ir Šilutė apskričių—advokatas Tamnau iš Karaliaučiaus [2]). Erfurto seimas tęsėsi nuo kovo 20 d. iki balandžio 29 d. 1850 m.

Šiaurės Vokietijos seimas. 1867 m. vasario 12 d. įvyko atstovų rinkimas į šiaurės Vokietijos valstybių steigiamąjį seimą. Renkama buvo lygiu, betarpiu ir slaptu balsavimu. Atstovais išrinkti buvo:

Tilžės — Lankos apskrit. — grafas v. Keyserling iš Rautenbergo (kons.); gavo 8261 balsų; dvarininkas Reimer iš Šilleningų (laisv.) gavo tik 5260 balsų.

---

[1]) „Die politichen Wahlen in Tilsit" 10 ir 13 pusl. „Herbungsche Zeitung" 1911 m. 591 ir 603 Nr. Nr.

[2]) „Neue Königsbergez Zeitung" 1850 m. 31 Nr.

Klaipėdos — Šilutės apskrit. — generolas feldmaršalas grafas v. Moltke iš Berlyno (kons.) — 8177 balsais; vaistinės savininkas Zacher iš Klaipėdos (laisvam.) gavo 3704 balsus.

Raigainės — Pilkalnės apskrit. — landratas Schmalz iš Pilkalnės (kons.).

Labgavos — Vėliavos apskrit.—generolas feldmaršalas prinsas Fridrichas Karolius iš Berlyno (kons.).

1867 m. balandžio 17 d. baigėsi steigiamojo Seimo narių mandatai. Rugpiūčio 31 d. įvyko nauji rinkimai į Šiaurės Vokietijos valstybių steigiamąjį seimą. Atstovais buvo išrinkti:

Tilžės — Lankos apskrit. — grafas v. Keyserling (kons.); laisvamanių kandidatas buvo advokatas Kuvert iš Kaukėnų.

Klaipėdos — Šilutės apskrit. — grafas v. Moltke (kons.), laisvamanių kandidatas buvo dvarininkas Kurt v. Saucken iš Tarpučių.

Ragainės — Pilkalnės apskrit. — dvarininkas Sperber ir Gerkulių (kons.).

Labgavos — Vėliavos apskrit. — Rytprūsų provincijos prezidentas Eichman iš Karaliaučiaus (kons.).

Šis seimas tęsėsi nuo 1867 m. rugsėjo mėn. iki 1870 m. gruodžio mėn.

Vokiečių valstybės seimas. Po 1870-71 m. vokiečių prancūzų karo buvo sukurta Vokiečių valstybė ir sukviestas naujas vokiečių seimas. Rinkimai šiam seimui įvyko taip pat lygiu, betarpiu ir slaptu balsavimu. Pirmieji rinkimai buvo 1871 m. kovo 3. d. Iki 1830 m. atstovai buvo renkami trims metams; nuo 1890 m. — penkiems metams.

Vokiečių valstybės seimas turėjo didesnių teisių negu Prūsų karalijos seimas. Pavyzdžiui: Prūsuose buvo karalijos seimas, su piliečių renkamais atstovais ir ponų rūmai, kurio atstovus skyrė patsai karalius. Jeigu karalijos seimas nutarė kokį įstatymą priimti, tai tą įstatymą gaudavo dar svarstyti ponų rūmai. Karalius turėjo teisę patvirtinti ar atmesti karalijos seimo ir ponų rūmų priimtą įstatymą. Vokietijos valstybės seimo priimtieji įstatymai būdavo perduodami sąjungos tarybai, t. y. susidraugavusių vokiečių valstybių vietininkams: prūsų, bavarų, saksų ir t. t. Sąjungos taryba galėjo įstatymą priimti ir atmesti; galėjo ir pakeisti. Įstatymą pakeitus arba pertaisius sąjungos taryba turėjo jį naujai seimui grąžinti, kad šis jį persvarstytų. Ką seimas ir sąjungos taryba priėmė, tai caras neturėjo jokios teisės įstatymą permainyti. Jis tebuvo tik tarsi sąjungos tarybos prezidentas. Be seimo pritarimo negalėjo būti įvedami jokie mokesčiai ar užtraukiamos paskolos. Kasmet seimui turėjo būti duodama apyskaita apie valstybės mokesčius.

Seimas turėjo teisę priimti visokias peticijas; jis galėjo jas aptarti ar sąjungos taryboj arba atiduoti valstybės kancleriui. Atstovai turėjo teisę įteikti kancleriui ir sąjungos tarybai visokius paklausimus. Seimas taip pat sprendė ir sutartis su vietinėmis valstybėmis. Seimo posėdžiai buvo vieši ir atstovų kalbos nebuvo cenzūros peržiūrimos. Atstovai turėjo pilną žodžio laisvę.

1918 m. perversmas padarė galą ir Vokietijos valstybės seimui. 1919 metais naujam Vokietijos respublikos steigiamajam seimui atstovai renkami buvo be luomo ir asmens skirtumo (t. y. moters ir vyrai) visuotinu, beptarpiu ir slaptu balsavimu.

Vokiečių partijos Lietuvoj.

Konservatoriai.

Šios partijos tikslas palaikyti senąją tvarką[1]). Jiems dar vaidinas anie laikai, kuomet didžiūnai turėjo vyriausias teises, o kiti piliečiai buvo laikomi antraeilės klasės. Neturėdami įtakos liaudy, jie nuduoda kovotojus už val-

[1]) Dv. Adolf Braun. Die Partien des Deutschen Reichstages, 5 pusl.

stybės ir bažyčios autoritą. Valdžios autoritas tai monarcho asmuo, kurį jie skaito vyriausiuoju savo luome ir savo interesams paturėti stengiasi. Bet, nors konservatoriai stoja už absoliutizmą, neribotą karaliaus iš Dievo malonės valdžią, tačiau jų klasės, t. y. grafų, baronų ir didžiųjų dvarininkų interesai, yra jiems artimesni. Saviems interesams jie taip pat užtaria ir bažnyčios autoritą.

1848 m. konservatoriai pradėjo leisti savo organą „Neue Preuszische (Kreuz) Zeitung". Nuo to tai laiko pradeda jų politika bujoti. Kulturkampfo laiku Prūsų karalijos seime konservatoriai buvo pasiskirstę į dvi grupi: „naujuosius" ir „senuosius" konservatorius. Naujieji paturėjo Bismarko politiką[1]. 1876 m. Frankfurte prie Maino įvyko konservatorių partijos suvažiavimas, kuriame jie priėmė vienodą partijos programą ir nuo to laiko vadinas „Vokiečių konservator a ".

1878 m. vok. kons. atstovas, kun. Stöcker sukūrė „krikščionių-socialistų darbininkų partiją[2]". Šios partijos tikslas platinti darbininkų tarpe vok. kons. pažiūras. Panašiai 1892 m. pasielgė ir stambieji dvarininkai. Savo interesų rūpinimui jie sukūrė „Laukininkų sąjungą". (Bund der Landwirte) ir stengiasi pravesti seiman savo atstovus[3]). Jų atstovai yra vok. kons. frakcijos nariai arba prijaučiantieji. Po 1918 m. perversmo vokiečių konservatoriai, laisvieji konservatoriai ir krikščionys socialistai susibūrė į vieną partiją ir pasivadino „Tautinė Vokiečių liaudies partija".

Konservatoriai Lietuvoj. Pagrindą šitai partijai lietuvių tarpe padėjo kun. Kuršaitis savo atsišaukimais ir „Keleiwiu", kurs 1849 m. pradėjo keliauti po Lietuvą. Jis darė tai obersto (vėliau generolo) v. Plehwes patarimu, kursai Karaliaučiui sukūrė „Prūsų draugiją". Ši draugija auklėjo konservatyvę mintį. Draugijos skyriai persinešė ir į Lietuvą. Pirma jie vadinos „Draugija už konstitucinę karaliją". Tilžėj ji įsisteigė jau 1848 m. rugsėjo mėn. Pradžioj į ją prisidėjo taip konservatoriai, taip saikiejie laisvamaniai. Bet laikui bėgant šios draugijos kraštutiniai nariai pasirodė didžiausiais atgaleiviais ir laisvamaniams nebebuvo galima su jais bendrauti. 1851 m. vasarą Gumbinės valdžios prezidentas v. Byern pareikalavo iš Tilžės burmistro v. Goellnitz, kad jis įsteigtų Tilžėj „Prūsų draugiją". Bet pastarasis nuo to atsisakė ir paliko tarnybą[4]). Tų pačių metų rudeny „už konstitucinę karaliją stovinčios draugijos" valdyba įsteigė Tilžėj „Prūsų draugiją", kuri rodos 1855 m. palovė gyvuoti[5]). Jos įpėdiniai yra šių dienų konservatoriai.

Bet pradžioje kons. Lietuvoj nelabai sekės. Nuo 1849 m. iki 1860 m. Lietuvoj greta konservatorių buvo išrinktas ir laisvamanių atstovas. Nuo tų metų prasidėjo konservatorių pasekmių laikas. Valdžia veikė kad būtų išrinkti jų atstovai. 1855 m. pabaigoj ministeris v. Vestphalen (Karolio Markso svainis) pareikalavo iš valdininkų, kad rinkimuose jie balsuotų tik už konservatorius. Nenorintieji su tuo sutikti turėjo iš valdžios tarnybos atsistatydinti. Tos prievartos pasekmės buvo tokios, kad iš 352 išrinktų atstovų, 236 pasisakė esą konservatoriais. 1855 m. seimas parlamentų istorijoj dar ir šiandien „landratų seimu" vadinamas, nes išrinktų atstovų tarpe buvo 72 landratu, 7 ministeriai ir 42 šiaip valdininkai. Bet netrukus apystovos pasikeitė. 1861 m. konservatoriai beturėjo tik 14, o 1862 m. tik 11 atstovų. Tai buvo laikas, apie kurį sakoma, jog konservatoriai vienu vežimu seiman nuvažiavę. Tuomet ir Lietuvos apskričiai tūlus metus liko be konservatorių

---

[1]) Handbuch der Politik, II tomas, I skyrius, 3—4 pusl.
[2]) Dr. A. Braun. Die Part. des Deutschen Reichst. 8 pusl.
[3]) Dr. Adolf Braun. Die Part. d. D. Reichst. 7 pusl.
[4]) Aus Tilzit Verg., III dalis, II laida, 98 ir 102 pusl.
[5]) Tils. gemein. Wichenblatt, 1855 m. 79 Nr.

atstovų. Ypač gėlė dėl to širdis kun. Kuršaičiui. Jo laikraštėlis tarnavo dviem ponam: valdžiai ir konservatoriams. Jo išvadžiojimais, nerinkti atstovu konservatorių, buvo lygu priešintis Dievo įstatytai vyriausybei. Jam buvo skaudu, kad lietuviai, prieš jo norą, savo balsus laisvamaniams atidavė. Apie tai jis šitaip rašo:[1])

„...Kad Žmonės prie anû Skyrimû susieit, tay, norint tarp dwideszimt Lietuwininkû ir tikt wiens Wokietis tebutu, tay Lietuwininkai tą saw pes Walmoną pasiskir, lyg sawę paczius tam per newertus ir Wokieczius wis per geresnius laikydami, ne kaip sawo Giminės Žmones... Isz Tiesôs regima, kad Lietuwininkai ney jokiôs Rupestiês ir Procês už Tėwiszkę nepasidaro, tą jie padûd Wokiecziams, o Wokieczei žydams".

Vok. konservatorių pralaimėjimas. Valdžiai padedant konservatoriams, pastarieji 1855 m. Tilžėj įsteigė konservatorių rinkimo komitetą, kuris veikė ir 1858 m. Bet sustiprėjus laisvamaniams, konservatorių įtaka sumažėjo. Vėl reikėjo valdžios pagalbos. 1862 m. ministerija antru kart įsakė valdininkams balsuoti už valdžios šalininkus — konservatorius. Tilžės ir Lankos landratai apskričių laiškuose (Kreisblatt) pradėjo prieš laisvamanius agituoti. Oberprezidento įsakymu Tilžės landratas pareikalavo iš magistrato, kad joks laisvamanis nebūtų skiriamas rinkimų pirmininku. Prieš tai buvo protestuojama. Už konservatorius agitavo ir dvarininkai. Vyskupas Glogau sukvietė lietuvių bažnyčioj Tilžėj mokyklų pirmininkus ir mokytojus, idant juos konservatorių pusėn patraukti. Bet ir jis sulaukė pasipriešinimo, nes nevisiems patiko, kad bažnyčia būtų politikai išnaudojama. Tokį pat pasipriešinimą susilaukė ir žemininkų kunigai, būtent: Katyčiuose, Gastuose ir t.t.[2]). Tatai kunigų agitacija nedavė jokių geidžiamų pasekmių. 1863 m. Tilžėje išnyko ir konservatorių rinkimų komitetas. Negeriau sekėsi konservatoriams ir Klaipėdoj. Ten konservatoriai nerado jokio laikraščių leidėjo, kurs paturėtų jų politiką laikrašty. Valdžia taipogi neturėjo Klaipėdoje laikraščio, kuris valdžios politiką paturėtų, tatai 1862 metais bandė tam reikului pasinaudoti „Apskrities laišku". Bet Klaipėdos apskrities atstovai neleido valdžiai to daryti[3]). Kun. Kuršaitis leidžiame laikrašty „Keleiwis" įrodinėjo, kad laisvamaniams vis labiau Lietuvoj įsigyvenant, lietuviai neteks ištikimybės karaliaus akyse. Tuo įbauginti tūli Klaipėdos apskrities lietuviai rinkėjai 1863 m. nusiuntė karaliui šiokį ištikimybės patikrinimą:[4])

„Isz Klaipėdôs Kiemû 19. Oktoberį 1863. Wieszpacziui Prusû Karaliui Wilhelm I. Berlyne. Szlowingiausiasis, Galingiausiasis Karaliau! Maloningiausiasis Karaliau ir Wieszpatie! Skyrimo Dienai arti už Duriû ėsant, Demokratystei baisingay berausiant, ir powisam žinoti negalint, ar mes Lietuwininkai Rytoj laimėsim, mes taw, didysis Karaliau ir Wieszpatie, důdam Patikrinimą arba Užpeczwietijimą nepajudinamos Wiernybės ir pasidůdancziôs Meilės iki Smertį. Pons Diews teapsaugoj Tawę, Tėwiszkę ir Tawo Ministeriją. Wisas Wardû Suraszymas pareis per Postą. 203 Skiriantieji. Pasiraszymus atliudijęs. Piske, Karaliszkas Domenen Rentmeisteris".

Matyt, tūli lietuviai taip buvo politikoj nupuolę, jog konservatorių laimėjimą, skaitė savo laimėjimu. Jie „savo tėviške" visai nesirūpino, tik rū-

---

[1]) „Keleiwis" 1861 m. 52 Nr.
[2]) Die politischen Wahlen in Tilsit. 56-57 pusl.
[3]) Joh. Gembitzki. Geschichte des Kreises Memel, 283 pusl.
[4]) „Keleiwis" 1863 m. 43 Nr.

pinos svetimųjų politika. Nors lietuvių pagalba kai kuriais metais konservatoriams ir sekėsi Lietuvos apskrityse karalijos seimo rinkimuose laimėti, bet tie laimėjimai buvo nepastovūs. Nuo 1870 iki 1880 m. seime Lietuvos apskričiai neturėjo beveik jokio konservatorių atstovo.

Konservatorių atgijimas. Ištikus 1866 m. vokiečių karui įvyko nauji karalijos seimo rinkimai, Prūsų kariuomenei jau Bomijoj esant. Dabar pakėlė savo galvas ir konservatoriai. Tilžėj tapo naujai atidarytas konservatorių komitetas. Politiniais gudravimais konservatoriams pasisėkė laimėti tūluose Lietuvos apskrityse. Taip pat sekės jiems ir 1867 m. rinkimuose. Kuriuo keliu eidami konservatoriai laimėjo, parodo šis atsitikimas. Konservatorių rinkėjų įgaliotinius nuvežti iš Lankos apskrities į Tilžę į rinkimus, grafas Keyserling išrūpino iš valdžios garlaivį. Laisvamanių rinkėjų įgaliotiniai nebuvo tuo garlaiviu vežiami, bet turėjo kitu būdu Tilžės pasiekti *). Netrukus konservatoriai vėl pradėjo Lietuvos apskrityse nelaimėti. Tačiau renkant į Vokiečių Valstybės seimą, konservatoriai vėl atgijo. Įvedus šito seimo rinkimams lygų, betarpį ir slaptą balsavimą, iš tūlų Lietuvos apskričių buvo išrinkti konservatorių atstovai. Bet ne ilgam; greit jie tapo pakeisti laisvamaniais. Viens tik Klaipėdos—Šilutės apskritis liko Lietuvoje jų būstine. Nes čia senu įpročiu lietuviai rinko atstovu konservatorių generolą-feldmaršalą grafą v. Motke iš Berlyno, laikydamiesi konservatorių patarimo:

„Skirti bet ne koznas zino
Vyrą tam ir tinkantį;
Dieną Skyrimo pamatę,
Skirkit Moltkę kaip papratę“.

Konservatoriai norėjo laimėti ir kituose Lietuvos apskrityse, bet gėdinos savo vardu viešai pasirodyti. Pavyzdžiui Lankos apskrity 1877 m. jie įsteigė valstybės seimo rinkimams „Valdžiai prielankiems rinkimams komitetą“. 1878 metai konservatoriams suteikė naujų jų politiką gaivinančių akstinų. Du vyru, Hödelis ir d-ras Nobiling, kėsinosi į caro Vilhelmo I gyvybę. Vokiečių valstybės seimas buvo paleistas ir paskelbti nauji rinkimai. Ir štai, Lietuvos apskričiai siunčia į seimą vien konservatorius. Bet konservatoriai mato, kad tai nepastovus laimėjimas, kad ne visumet bus tokia proga sustiprinti jų politikai. Reikėjo ieškoti kitokių priemonių politiką gaivinti. Rytų Prūsuose vok. konservatoriai susibūrė į draugiją ir pradėjo naujus laikraščius steigti ir liaudyje platinti. Buvusis Priekulės kunigas Schröder įsteigė Klaipėdos apskričiui „Konservatorių draugiją“, o jo spaustuvės pagalbinkas Traušys 1880 m. pradėjo leisti Priekulėj „Tiesos Prietelių“, kursai 1882 m. pasivadino „Konzervatywû Draugystės Laiszku“. Ko negalėjo „Keleiwis“, tą turėjo atlikti šis laiškelis. D-ras Sauerveinas atvaizdina šio laiškelio uždavinį šiose eilėse:

Priekulelės kirmėlute!
Ar skani melų duonute?
Vis, vis tiesą bliaudama,
O žmones prigaudama,
Kokius jiems melus parduoti!
Apskelbimai ar ne juodi?
Kas juodumą tau nor baltint?
Kas norės tave nekaltint?
Ar skani melų duonute,
Priekulelės kirmėlute?

---

*) „Die politischen Wahlen in Tilsit“ 77 psl.

Priekulelės kirmėlute,
Valgyk tykai tik duonutę:
Raštuos' jei kas apsižvalgo,
Kirmėlė šiaip žemę valgo.
Tokia tai kur algą gauna
Ar prie to dar duoną gauna;
Tokia tik tur susiimti,
Be „šimpavimo“ gal rimti.
Valgyk tykai tik duonutę,
Priekulelės kirmėlute.

Priekulelės kirmėlute,
Jei nerimsi dar, niekute,
Tai kažin ką aš darysiu:
Su lazda šalin varysiu.
Nenorėčiau nužavinti,
Rasi tik reikės marinti;
Bet jei per begėdę būtum
Ir suminčiau, kad pražūtum.
Tai saugokis, rimk niekute,
Priekulelės kirmėlute.

Nors konservatoriai visaip sukinėjos, tačiau jie liaudy nerado laukiamo pritarimo. Valdžia turėjo jiems vėl gelbėti. 1882 m. sausio 4 d. Bismarkas išleido valdininkams įsakymą, kad jie, atmindami priesaiką, neagituotų rinkimuose prieš valdžią. Klaipėdos apskrities mokyklų inspektorius, buvęs Priekulės kunigas Schröder, remdamasis šitu įsakymu, aiškino mokytojų konferencijoj, jog mokytojų pareiga yra savo apylinkėj už valdžios šalininkus, suprask vok. kons. dirbti. Dabar konservatoriai pradėjo įsivyriauti. Jie nevien Klaipėdos — Šilutės apskrity karalijos seimo rinkimuose gauna viršų, bet pravaro laisvamanius ir iš kitų Lietuvos apskričių, o tai daugiausia lietuvių balsais. Mat, tautinių liberalų rūpesniu buvo įvestas naujas įstatymas, vadinamas „Visuotinas nustatymas“, sulig kurio lietuvių kalba buvo pašalinta iš liaudies mokyklų. Konservatorių atstovai, kurių kitas valdininku buvo, rinkimuose žadėjo lietuvių kalbą mokyklose sugrąžinti. Priekulės „Konz. Dr. Laiszkas“, prižadėjimais ragino lietuvius paturėti konservatorių politiką. Ir lietuviai rinko konservatorius. Šita konservatorių politika tūli lietuviai taip buvo persiėmę, kad pavyzdžiui 1884 m. Valstybės seimo rinkimuose, tūli rinkėjai iš Lūjės (Lankos apskrit.) būdami prie žvejybo darbo, įgaliavo savo moteris už konservatorių kandidatą, oberprezidentą d-rą Schlickman, savo balsus atiduoti. Įstatymais remiantis pirmininkui neprileidus moterų prie rinkimų, 18 moterų kreipės į patį d-rą Schlickman. Jos įteikė jam savo balsavimo ženklelius ir reikalavo ateity ir moteris vyrų vietoj prie rinkimų prileisti. Jos užtikrino jam, vien tik konservatorių atstovus rinksiančios, idant caras ir karalius vien tikimus patarėjus taip valstybės, taip karalijos seime turėtų. Oberprezidentas d-ras v. Schlickman dėkodamas moterims už jų ištikimybę karaliui, sakės negalįs joms kokią politinę rinkimų laisvę prižadėti. Tačiau jis tiki, kad moters ir jų vyrai tokius patriotinius jausmus nenuslopins, bet juos ir savo kūdikiams, kaip brangiausią šio gyvenimo turtą, užlaikys...[1]).

Vok. konservatorių bankrotas. Nors valdžios ir paturiami, konservatoriai tačiau neįstengia išsilaikyti Tilžės—Lankos apskrity. Jie nepajėgia savarankiai politinėje arenoje rodytis. Nuo 1882 iki 1913 m. susibendrino

[1]) Die politischen Wahlen in Tilsit 145 pusl.

jie su laisvaisiais konservatoriais ir tautiniais liberalais. Tame laikotarpy šie apskričiai į karalijos seimą išrinko laisvuosius konservatorius ir tautinius liberalus. Konservatoriai, nesitikėdami pravesti valstybės seiman savo atstovo, bandė laisvųjų konservatorių atstovą nusiųsti, bet nepasisekė. Pasirodžius lietuviams politinėje arenoje, vok. konservatoriai turėjo ir su jais skaitytis. Kad savo įtaką bent kiek palaikyti konservatoriai ėmėsi visokių priemonių. Tarp kito ko jie rūpinos, kad laisvamaniai negautų susirinkimams svietainių. Jeigu kuriame kaime koks viešnamio savininkas buvo laisvamaniams svietainę prižadėjęs, tai netrukus vėl atsakydavo. Laikraščiuose paminėjus, jog tai bene prievarta daroma, atsiliepė trys viešnamių savininkai, būk tai jie ne prievarta daro, bet savo įsitikinimu, nenorėdami pagelbėti laisvamaniams neteisybes platinti, nesutikimus kelti ir kirstinti. Tačiau laisvamaniai susekė, kad minėtą pasiteisinimą svietainių savininkams prisiuntęs konservatorių rinkimų komiteto pirmininkas, teisių patarėjas Meyer. Jis taip pat apsiėmęs užmokėti visas išlaidas už tris kart paskelbimą šito pasiteisinimo visuose trijuose Tilžės laikraščiuose. Už viešą apšmeižimą Meyeris buvo teisman patrauktas ir pinigine pabauda nubaustas [1]).

Tai buvo Tilžės — Lankos apskrity 1890 m. valstybės seimo atstovus renkant. O kituose metuose papildomuose rinkimuose konservatoriai veikė dar „konservatyviau". Rinkimų tvarkos prižiūrėti, iš Tilžės įšvyko į laukininkus 10 laisvamanių. Bet čia jie patyrė, ko nesitikėjo. Vietose jie buvo apdaužyti, kitur iš rinkimų vietų išvaryti. Rukuose dar ir laisvųjų konservatotorių atstovas Habedanck prisidėjo prie Tilžės laisvamanių išvarymo [2]). Kai kur buvo atimti laisvamanių balsavimo ženkleliai ir konservatorių ženklais pakeisti [3]). Bet tokie darbai nesuturėjo konservatorius nuo bankrutavimo. Nuo 1893 m. Klaipėdos — Šilutės apskirty, o nuo 1898 m. ir Tilžės— Lankos apskrity, pasisamdė jie po vieną jų partijai tarnaujantį lietuvių gimimo vyrą savo atstovais karalijos seiman. (Tamošių, Kazoką, Butkeraitį, Spilgį). Aišku, jog susipratimui plėčiantis nebėra pakenčiamas svetimos partijos jungas ir lietuviams atsitraukus, vok. konservatoriai turėjo pralaimėti.

Lietuvių politinių draugijų santykiai su vok. koservatoriais. Lietuviams pradėjus savarankiai politiniai veikti, didžiausiais jų priešininkai buvo vok. konservatoriai. Tiesioginiu ir netiesioginiu būdu bandė jie lietuvių judėjimą nuslopinti. Jų laikraščia „Konzervatyvû Draugystês Laiszkas", „Tilžės Keleiwis" ir „Lietuwos Paslas" šmeižė kiek galėdami Lietuvių draugijas ir jų veikėjus. Bet 1901 m., mirus Klaipėdos — Šilutės apskrities Vokietijos valstybės seimo lietuvių atstovui J. Smalakiui ir lietuviams jo vietoj išrinkus dvarininką Mačiulį, vok. kons. taipogi rinko jį, kaip savo. 1903 m. karalijos seimo rinkimuose Klaipėdos — Šilutės apskrity vok. kons. jau patįs kreipėsi prašydami lietuvių pagalbos. Susibendrinę su lietuviais jie padarė politinį kompromisą, kuriuomi viens atstovas buvo renkamas vok. kons. ir viens lietuvis. Šitoks kompromisas buvo padarytas 1913 m. ir Tilžės — Lankos apskrity karalijos seimo atstovų rinkimuose. 1908 m. rinkimuose į Valstybės seimą, Klaipėdos — Šiutės apskrity konservatoriai buvo tiek bejėgiai, kad negalėjo savo atstovd pravesti. Tatai jie sutiko rinkti lietuvį Butkeraitį, kurs buvo ištikimas jų partijos reikalams. Jie pradėjo leisti ir naują laikraštį, pramindami jį „Lietuwiszkay konzervatyviszkas Laiszkas", manydami tuomi lietuvius apgauti. Bet nepasiekė. 1912 m. valstybės seimo rinkimuose, vok. kons. Klaipėdos — Šilutės apskrity

[1]) Die politischen Wahlen in Tilsit. 177 pusl.
[2]) Ibidem, 194 pusl.
[3]) Ibidem, 196 pusl.

savo kandidato net nestatė, o rinko lietuvių išstatytą kandidatą. Tačiau lietuvių rinkimo draugijoms susiskaldžius, lietuvis liko neišrinktas. Čia aiškiai matoma, jog konservatorių įtaka lietuviuose nuolat mažėjo. Stebėtina tik, kad pastaruoju laiku lietuvių vadovai pradėjo geisti vok. kons. vienybės. Pavyzdžiui, 1913 m. rugpiūčio 3 d. ant Rambynkalnio įvyko lietuvių rinkimo draugijų suvažiavimas. Jame dalyvavo Tilžės, Lankos, Šilutės, ir Klaipėdos apskričių (Kiupelio, Strėkio ir Šviliaus vadovaujamos) lietuvių rinkimo draugijos. Suvažiavimą vedė Strėkys. Atvyko ir lietuvių atstovai d-ras Gaigalaitis ir d-ras Steputaitis. Atsilankė ir kviestieje vok. kons. svečiai: prof. Kuršaitis, Tilžės vok. kons. vedėjas teisių patarėjas Meyer ir Šilutės apskrities landratas. Buvo kalbų, liečiančių lietuvių vokiečių vienybę. Suvažiavime nutarta pastatyti paminklą lietuvių poeto Duonelaičio atminimui ir išleisti lietuvių politikos draugijų visuotiną istoriją[1]).

Vok. konservatorių atstovai ir Lietuvių klausimas. Lietuvių vyriausiu klausimu buvo gražinti liaudies mokyklose tikybos dėstymą tėvų kalba. Rinkdami konservatorius atstovais, lietuviai visumet jiems statė šį klausimą. Žinoma, atstovais būti norėdami, konservatoriai, lietuviams viską prižadėjo. Bet išrinktais būdami, visumet viską užmiršdavo. Pavyzdžiui 1882 m. Klaipėdos — Šilutės apskrities lietuviai karalijos seimo atstovu rinko mokyklų inspektorių Schöder. Jis pasižadėjo užtarti seime lietuvių prašymus ir lietuviai tvirtai tikėjo, kad Schröderis, buvęs kunigaš, jų nesuvedžios. Bet apsivylė. Schröderis buvo germanizatorius ir vienoj mokytojų konferencijoj pasakė „kaip veik lietuvių kūdikis mokyklos slenkstį peržengs, tur būti juomi kaip vokiečiu apsieinama“. Kada lietuviai jį į jo pažadą paakino, jis atsakė: „Man už lietuvius kalbant, būtų taip, lyg jie maištą keltį norėtų“. Be to jis paleido paskalų būk lenkų laikraščiai stengiasi sukurstyti lietuvius išvyti iš mokyklų vokiečių kalbą ir, būk lenkai nori lietuviams tame darbe padėti. Suprantama, kad karaliui ištikimi lietuviai negalėjo šio įtarimo pakelti. 1883 m. kovo 31 d. 73 lietuviai iš Priekulės apylinkės pasiuntė raštą į Rytų Prūsų prezidentą d-rą v. Schlickmann, pareikšdami, kad jie nenori su lenkais bendrauti ir neprašą anų pagalbos, bet tiki, kad mylimasis karalius, ir be lenkų pagalbos išklausys lietuvių prašymų[2]).

Generolas feldmaršalas grafas v. Moltke, kurį Klaipėdos— Šilutės apskrities lietuviai vis be paliovos Vokietijos valstybės seimo atstovu rinko, lietuviams jo prašant juos užtarti, 1886 met. birželio 23 d. atsakė, kad lietuvių prašymai tikybos dėstymo dalykuose dalinai be pagrindo, dalinai melagingi, todel turįs jis juos atmesti... O tačiau 1887 m., kada jį ir berlyniečiai pastatė jį kandidatu, jis, kaip rašė „Konz. Dr. Laiszkas“[3]) „savo viernųjų lietuvininkų delei berlyniečių mandato nepriėmė“. Rinkimų laiku lietuviai buvo konservatoriams „vierniausi, tikimiausi“, bet prisėjus užtarti — melagiai. Tačiau del gerų gražių žodžiu lietuviai nesiskyrė nuo savo apjuoktuojų. Teisingai pasakė laisvamaniai apie grafą v. Moltke: „Jis žino, kad berlyniečiai jo nerinks, jį tik lietuvininkai rinkti galį, bet nei viens išmintingas liberalas...“

Atstovas Tamošius, kurį lietuviai kartą buvo išstatę kandidatu į Vokietijos valstybės seimą, bet vokiečių perkalbėtas nuo šitos kandidatūros atsisakė ir vok. konservatorių kandidatūrą karalijos seiman priėmė, rinkimų laiku žadėjo taip pat „brolius lietuvius“ užtarti. Bet kada jį tūlas lietuvis paprašė, tik bent kartą ir lietuvių prašymus seime prisiminti, Tamošius atsakė: „Lietuviai tur viską ir neprivalo nieko reikalauti“. Bet išaiškinus, jog

1) „Apžvalga“ 1913 m. 61—64 Nr.
2) „Kaimynas“ 1905 m. 41 Nr.
3) 1887 m. 5 Nr.

lietuviai neturi kas jiems „reikalingiausia“ atsakė: „Mes seime tik apsijuokdintum“. Reikia tačiau paminėti, kad lietuvių deputacijai su lietuvių peticija del įvedimo lietuvių kalba pamokų liaudies mokyklose Berlynan atvykus, Tamošius matydamas, kad lietuviai ne juokus daro, norom nenorom turėjo lietuvių prašymus seimui pranešti.

Atstovas Kazokas, kurį kaip gimusį lietuvį vok. konservatoriai lietuvių suklaidinimui į savo tarpą priėmė, seime tik savais reikalais tesirūpino. Nėsa, kada valdžia sumanė atidengti Klaipėdoj lietuvių mokytojų mokykla, tai Kazokas prašė šitą mokyklą Šilutėj įtaisyti, o tai del to, kaip pats lietuvių atstovui Smalakiui išsitarė, idant jo patėvio ūkis pabrangtu[1]). Jo patėvis Remlingis, buvo žymus vok. konservatorių agitatorius ir lietuvių politinių draugijų smaugėjas. „Naujai Lietuwiszkai Ceitungai“ Kazoko veikimą iškritikavus, padavė jis minėto laikraščio redaktorių, M. Kiošį, teisman už garbės įžeidimą, bet Kiošiui tiesą prirodžius, Kazokas atsiėmė skundą ir apmokėjo pasidariusias išlaidas.

Vok. konservatorių atstovas Butkeraitis, seime pasakė,[2]) kad Lietuvoj vokiškumas gražiai bujoja, nes Šilutėj jo niekumet lietuviškai neužkalbina, lietuviškai žmonės kalba vien del „gešefto“, jis esąs iš visos širdies vokietys, dargi vokiškai kalbančią žmoną vedęs... Kada lietuviai jam prikaišiojo, kad jis lietuvių seime neužtaria, jisai atsakė, būk tai daro slaptai[3]).

Šitie pavyzdžiai aiškiai nurodo, kaip vok. kons. atstovai žiūrėjo į lietuvių klausimą. O jeigu kuomet tūlas jų (d-ras Schnaubert, Schrickert, Kreth, Dietrich) iškeldavo lietuvių klausimą, tai tik tam, kad palaikyti konservatizmą lietuvių tarpe.

1908 m. gegužės 15 d. konservatorių ir tautininių liberalų pastangoms buvo įvestas draugijų istatymas, kuriomi visuose surinkimuose buvo uždrausta vartoti lietuvių kalbą. Tuo įstatymu remdamasis, 1909 m. spalių 30 d. konservatorius valdininkas, amtsvorsteheris Vottrich, Užlėknoj Šilutės apskrit. uždraudė lietuviškai kalbėti politiniame susirinkime lietuvių rinkimo draugijos pirmininkui Strėkiui. Lietuviamas del tokių varžymų nerimuojant tūli vok. kons. atstovai seime, regis, bandė lietuvių teises ginti, bet kai kurie jų (v. Brandenstein) reikalavo tokį klausimą atmesti, nes lietuvių klausimu vok. kons. daro tik juokus. Ministerijos įsakymu lietuviams buvo leista dar 20 metų vartoti prigimtą kalbą viešuose susirinkimuose. Bet didžiojo karo vidury buvo panaikintas tas kalbos vartojimą varžantis įstatymas.

Vokiečių laisvamaniai.

Laisvamaniai arba liberalai yra demokratų įpėdiniai. Demokratų nuopelnas — Prūsų žemės pagrindinis įstatymas. Žymiausieji demokratų vadai buvo: Jonas Jakoby, Valdeck ir Temme. Pastaraitis buvo Tilžės-Ragainės apskrit. atstovas, todel pravarstu jį arčiau pažinti[4]).

Jur. d-ras Jodokus Donatus Hubertus Temme nuo 1822 m. buvo teismo assesorium Vestfalijoj, 1833 m. buvo pervestas į Ragainę apskrities teisėju, iš čia 1836 m. į Stendal, 1838 m. į Greifswalde, 1839 m. į Berlyną. 1844 m. karalius norėjo išleisti naują įstatymą, kuriuomi persiskyrimai buvo baudžiami sunkių darbų kalėjimu (Zuchthaus). Bet šitas įstatymo sumanymas

---

[1]) „Saulėteka“ 1900 m. 10/11 Nr. 252 pusl.

[2]) „Auszra“ 1889 m. 25 Nr.

[3]) „Konz. Dr. Laiszkas“ 1903 m. 47 Nr.

[4]) „Aus Tilsits Vergangenheit“. II dalis 259—275 pusl.

sukėlė didį pasipriešinimą ir karalius jo neišleido. Temme taipogi rašė prieš šitą įstatymą. Tuo laiku sumanyta buvo paskirti jį Berlyno kriminalio teismo pirmuoju direktorium; jau buvo parašytas ir paskyrimas. Bet karalius sužinojęs apie Temmes raštus prieš jo manomąjį įstatymą, suplėšė paskyrimo raštą ir metęs jį po ministerių kojų, tarė: „Čia turit savo pagarsėjusį Temme“. Tada Temme norėjo Berlyne advokatauti, bet karalius ir to neleido. Jis buvo perkeltas į Tilžę. Tilžėj nuo 1844 iki—48 m. jis buvo miesto ir žemės teismo direktoriu. 1848 m. gegužės mėn. jį vėl pakvietė Berlynan valstybės gynėjo pareigų eiti. Ragainės apskritis jį išrinko atstovu į Prūsų tautinį seimą. Liepos mėn. Temme buvo iš Berlyno ištremtas ir paskirtas į Miunsterį vyriausiu žemės teismo direktoriu. Ragainiečiams reikėjo rinkti naują atstovą. Išrinktas vėl buvo Temme. Kadangi jis irgi priešinosi perkėlimui seimo iš Berlyno į Brandenburgą, tai buvo apkaltintas, pasodintas kalėjiman ir nuo valdininkavimo prašalintas. Renkant atstovus į Vokiečių Seimą Frankfurte prie Maino, jį išrinko savo atstovu Neusės apskr., tatai Temme buvo iš kalėjimo paleistas. Bet šiam seimui persikėlus į Stuttgartą ir atstovus iš ten išvarius, Temme vėl buvo suimtas ir išbuvo kalėjime 9 mėnesius. Bylą nagrinėjant jį išteisino, bet užtat neteko valdininko vietos. Jo advokatu buvo Vindthorstas. Kalėjime būdamas Temme rašė romanus ir apysakas. Jo apysaka „Baloje“ yra išleista ir lietuvių kalba. 1849 m. Tilžės-Ragainės apskritis išrinko savo atstovu. Išleidus Temme iš kalėjimo karalius norėjo duoti jam advokato vietą, bet reikalavo, kad Temme jo prašytų, bet jis to karaliaus neprašė. 1851 m. jis pradėjo redaguoti laikraštį „Neue Oderzeitung“. Tačiau laikraštį nuolat konfiskuodavo ir uždėdavo pinigines pabaudas, tai Temme atsisakė nuo redagavimo ir 1852 m. persikėlė Šveicarijon. Ziuriche jis gavo profesoriaus vietą. 1863 m. Berlynas išrinko jį karalijos seimo atstovu. Temme sugrįžo ir prisidėjo į „pažangiąją partiją“. Bet negalėdamas minėtai partijai prisitaikinti, 1864 m. atsisakė nuo astovavimo ir sugrįžo į Ziurichą. Ten ir mirė 1881 m. sulaukęs 85 metų.

Temme buvo monarchistas. Jis sakė: Prūsai tur būti konstitucinė monarchija. Jos priešaky turi stovėti karalius, tačiau ne savarankiai valdąs, bet įstatymais aprėžtas valstybės tarnas. Nes karalius yra žmonėms, o ne žmonės karaliui. Kiekvienas pilietis turi būti laisvas. Laisvę reikia apriboti, bet tai tur būt nurodyta įstatymais. Įstatymai privalo reikšti tautos valią. Įstatymai leidžiami nepilnamečiams; bet pilnameti liaudis pati išleidžia sau įstatymus...

Lietuvos laisvamaniai 1848 m. Tilžėj ir Klaipėdoj įsteigė „demokratiniai-konstitucinį klubą“. Klaipėdiškių klubas gyvavo iki 1848 m. gruodžio 5 d. Tilžiečiai įsisteigė konstitucinį klubą 1848 m. balandžio 15 d. Pradžioj rugsėjo šis klubas pasivadino „demokratiniai konstitucinis klubas“. Panašus klubas buvo įšsisteigęs Ragainėj. Jis vadinos „Liaudies teisių gynimo draugija“. Pabaigoj rugsėjo Tilžėj įsteigta „Draugija už konstitucinę karaliją“. Į ją priderėjo taip laisvamaniai taip konservatoriai. Tokią draugiją Jordanes įsteigė ir Ragainėje. Pastaroji draugija norėjo susivienyti su „dem. konst. klubu“, bet klubas, pamatęs tos draugijos atgaleiviškus darbus, nuo susivienyjimo atsisakė. Šios draugijos valdyba 1851 m. įsteigė konservatorių „Prūsų draugiją“. Minėtasis „dem. konstit. klubas“ 1848 m. gruodžio 15 d. pakeitė savo vardą į „Liaudies teisių gynimo draugija“. 1843 m. įvedus triklasį rinkimų įstatymą, demokratai arba kraštutiniai laisvamaniai nuo rinkimų susilaikė ir bemaž iki 1858 m. nedalyvavo viešame politikos judėjime. Tačiau didesnioji laisvamanių dalis ėjo rungčiomis su konservatoriais ir nuo 1848 iki 1855 m. Lietuvoj jie laimėjo nemažiau už konservatorius. Nuo 1855 iki 1866 m. laisvamaniai pralenkė konservatorius. Laikui bėgant laisvamanių partijoj pradėjo irti drausmė ir ji išsiskaldė į partijėles.

Lietuvos laisvamaniai — laisvamanių partijos reformatoriai. 1861 m. pradžioje karalijos seime laisvamanių atstovų tarpe pasirodė nesutikimai. Tuomet partijos vadovu buvo baronas v. Vincke (Finke). Kairysis sparnas nelabai tenkinos jo vadovavimu vidaus reikaluose[1]). Šio kairiojo sparno vadovu buvo baronas Leopoldas v. Hoverbeck. Prūsų provincijos atstovai norėjo surašyti naują programą. Vinckes šalininkai nesutiko. Tuomet „kairieji" nutarė išeiti iš frakcijos. Tatai įvyko, kada laisvamanių dauguma atmetė sumanymą, kuriuomi Prūsų karaliui buvo teikiamas Vokietijos kariuomenės vadovavimas ir Prūsai buvo statomi susijungusių valstybių galvoje. 1861 m. vasario 8 d. Valdeck, Taddel ir kiti kairiejie išstojo iš frakcijos ir įsteigė „Parlamentarę draugiją" Jos sutvarkymas buvo šitaip formuluotas: „Draugija be atodairos stoja laisvamanių pagrinduose už Prūsų ir nuo jos neatskiramos vokiečių tėvynės labą". Frakcijoj buvo 19 atstovų, o kadangi jų dauguma išrinkti Lietuvos apskričių (Ankeris, d-ras Morgen, Gamrad'tas, Hableris ir t.t.), tai Vincke šitą frakciją pavadino „Jaunoji Lietuva" (Jung-Litauen). Tada tą vardą priėmė ir patys frakcijos nariai. „Jaunosios Lietuvos" frakcija yra tėvu vokiečių „pažangos partijos"[2]), kuri vėliau pasivadino „pažangoji liaudies partija". — Tariamoji „Pažangos partija" buvo įsteigta 1861 m. birželio 6 d. iš „Jaunosios Lietuvos" frakcijos ir jai prisišliejusių demokratų. Pažangoji partija" gyvavo nuo 1861 iki 1884 m.[3]) 1884 m. kovo 5 d. ši partija susivienyjo su „Liberalų susivienyjimu", kurio nariai paprastai buvo vadinami „Sezesionistai". Abi partijos priėmė vardą „Vokiečių laisvamanių partija". Ši partija sulaikė irstantį laisvamanių politikos darbą. Joje įvyko vokiečių karalaičio, vėliau caro Friedricho III pasakymas, nes 1879 m. laisvamanių atstovui Kurt. v. Saucken-Tarputsien jis išsitarė, kad jam būtų malonu, jei susikurtų viena didi laisvamanių partija[4]).

Prie laisvamanių partijos istorijos reikia paminėti, jog jau 1879 m. keliolika atstovų išstojo iš tautinių liberalų partijos ir sudarė „liberalų grupę". Jie buvo viduryje tarp laisvųjų konservatorių ir tautinių liberalų. Bet ši „grupė" netrukus pragaišo. Tada 1880 m. vėl atskilo kairysis tautinių liberalų sparnas Forckenbeck vadovaujamas, ir įsteigė „Liberalų susivienyjimą", arba „sezesionistų frakciją". Iš „sezesionistų" ir „pažangiųjų susikūrusi „Vokiečių laisvamanių partija" gyvavo iki 1892 m. Tada nuo laisvamanių partijos vėl ,atsiskyrė[5]) keli buvusiųjų „sezesionistų" ir sudarė „Laisvamanių Susivienyjimą". Sitai frakcijai vadovavo Barth ir Schrader. Likusieji „laisvamanių partijos nariai pasivadino „Laisvamanių liaudies partija". Jai vadovavo Eugen Richter ir Schmid-Elberfelde. Apie 1895 m. „laisvamanių susivienyjimui" prisišliejo Fridricho Neumano vadovaujamoji „tautinių socialistų partija". 1910 m. kovo 5 d. „Laisvamanių liaudies partija" ir „Laisvamanių susivienyjimas" susiliejo su „Vokietijos pietų liaudies partija". Si partija turi pradžią nuo 1848 m. demokratų[6]). Jai vadovavo Karl Mayer, Julius Hausman ir Ludvig Pfau. Vėlesniuoju šios partijos vadu buvo Friedrich Payer. Ši suvienytų partijų partija vadinos „Pažangoji liaudies partija".

Pažangoji partija turejo tikslu remtis žemės pagrindiniu įstatymu ir ginti seimo ir liaudies teises, užlaikyti slaptą, visuotiną, betarpią ir lygią rinkimų teisę valstybės seimui ir tokią pat teisę įvesti karalijos seimo rinkimuose. Taip pat ginti rinkimų, spaudos, susirinkimų ir draugijų laisvę ir

---

1) Aus Tilsits. Vergangenheit. IV dalis, 18—20 pusl.
2) Ferdinand Lassalle. Ueber Verpassungswesen, įžangoj.
3) Dr. Adolf. Braun: Die Parteien des Deutschen Reichstages. 14—15 pusl.
4) Die polit. Wahlen in Tilsit. 155 pusl.
5) Handbuch der Politik. II Band. I. Lieferung. 36 pusl.
6) Handbuch der Politik. II. Band. I. Lief. 39 pusl.

užlaikyti visuotiną sąžinės ir tikybos laisvę ir lygybę prieš įstatymus, nežiūrint į asmenį ar partiją.

Po 1918 m. perversmės „Pažangoji liaudies partija“ susijungė su „Pažangiųjų tautininkų partijos“ kairiuoju sparnu ir pasivadino „Vokiečių demokratų partija“.

Laisvamanių misija tarp lietuvių. Valdžia ir kunigija stengėsi sutureti laisvamanių įtaką į lietuvius. Todel jie norėdami patraukti savo pusen lietuvius, pradėjo veikti lietuvių tarpe ne vien žodžiu, bet ir raštu. Kiek susekama, pirmoji, lietuvius su politika supažindinanti knygelė išėjo 1848 m. Tai buvo mokytojo Erdmono Šesnako surašytieji „Nauje Istátymû Dawádai mûsû prúsiszkôs Téwiszkês“. Ši knygelė arba laiškelis turėjo tik supažindinimo, bet ne agitacijos tikslą. Pirmasis laisvamanių lietuviams skiriamas laiškelis išėjo Tilžėj 1849 m. Buvo tai Tilžės demokratų veikėjo Sommerfeldo leidžiamojo lsikraščio „Dorfszeitung für Preuszen“ (Prūsų Kaimų laikraštis) priedėlis, kurs ėjo lietuvių kalboj kas dvi savaiti[1]). Pirmąjį lietuvių laisvamanių agitatoriu galime skaityti mok. Paccą[2]) Jis sakos raginamas esąs broliams ir seserims lietuviams tiesą apreikšti tiek bažnyčios ribose, tiek žemės valdžioje. Jis veikė raštu ir žodžiu. Kilus reakcijai laisvamanių judėjimas sustojo. Paccas, persekiotas valdžios 1851 m. persikelė Amerikon. Tik 1858 m., užėmus Prūsų princui Vilhelmui valdžią susirgusiojo brolio, karaliaus Friedrich Vilhelmo IV vietoje, vėl pradėjo pūsti laisvės vėjelis. Ir Tilžės laisvamaniai pradėjo judėti, įsteigė laisvamanių komitetą, tačiau dar negalėjo vadovauti, nes rinkėjai savo nuožiūra statė kandidatus ir rinko atstovais. 1859 m. spalių mėn. laisvamanių atstovo Gamradto sumanymu [3]) Tilžėj buvo įsteigta „politinė draugija“, turėdama tikslu aptarti politinius dienos klausimus ir apreikšti atstovams rinkėjų reikalavimus. Apibrėžto politinio programo ši draugija neturėjo. Ji gyvavo iki 1861 m. rugsėjo 4 d. Tada iš jos susidarė pastovus rinkimų komitetas, kuris vadovavosi „pažangosios partijos“ programa. To komiteto rūpesniu laisvamanių laikraštis „Bürger und Bauernfreund“ (kursai vėliau pasivadino „Ostdeutsche Volkszeitung“) buvo leidžiamas ir lietuvių kalba. Tai buvo žinomas „Lietuwininkû Paslas“. Tuokart buvo laisvamanių politikos žydėjimo laikas Lietuvoj. Bet nustojus laisvamaniams leisti lietuviams laišką, o pradėjus tą darbą atlikti konservatoriams, laisvamanių įtaka Lietuvoj pradėjo mažėti. 1884 m. laisvamaniai vėl leidžia lietuviams „Lietuwiszką Politiszką Laikrasztį“, kurs netrukus pasivadino „Žiūronu“. Laikraščio pakraipa buvo lietuvybei prielanki. To laikraščio redaktorius Kybelka 1884 m. Tilžės — Lankos ir Klaipėdos — Šilutės apskrityse rinkėjų susirinkimuose bandė supažindinti lietuvius su laisvamanių politika[4]). Bet laisvamaniams jau nesisekė atgauti nustotų pozicijų.

Laisvamaniai ieško jų politinio nepasisekimo kaltininko. Nepasisekus laisvamaniams grąžinti jų nustotą įtaką, jie pradėjo ieškoti to įvykio priežasčių. Bet negalėdami sau to išaiškinti, vienas jų vadovų, K. Frentzel-Beyme iš Karališkių (1913 m. Klaipėdos-Šilutės apskrities išrinktojo konservatorių atstovo tėvas) kreipėsi į radaktorių Kybelką, prašydamas išaiškinti, kodel lietuviai neužsitiki laisvamaniais. Tarp kito jis rašo šitaip:[5])

„...Asz misliju Jusû Giminės Žmones geray pažįstas, nėsa nedykay ir nesnausdams gywenu asz tarp jû per 50 Metû... O

[1]) „Aus Tilsit. Vergangenheit“ III dalis II laida, 76 pusl.
[2]) „Prūsų Lietuvių Laikraščiai“, 4 pusl.
[3]) „Aus Tilsit. Vergangenheit“. IV dalis 15 ir 20 pusl.
[4]) „Die polit. Wahlen ir Tilsit“. 143 pusl. ir „Liet. Pol. Laikraštis“ 1884 m 28 Nr.
[5]) «Žiūronas» 1885 m. 52 Nr.

szitą Iszpažinimą juk personiszkame Apsiėjime su jeis, ir gana gaunu girdėti. Kartais su didžia Dėkawone; kaip weik ale prie swarbjausiojo polytiszkojo Weikalo, butent Skyrimo, eiti reik, tay asz neiszmanau, ar tai isz Paikystės, arba Ženklas piktôs Sążinės dėl szio bey to, — kaip weik jiems Pons Landrots arba Pons Szandars, kurie tame Dalyke pagal prusiszkůsius Zokanus nieko negal pawelyti, paliepja ir tai jau užmerktoms Akimis jû klauso, ir tikt Retasis tedůdasi nů sawo patiês Proto waldyti... Wisus dabar kone pakelti galinczius Mokesnius, kurie kaip Muitai ant reikalingiausiujû Kuno Iszlaikymo Dalykû palengwu užtraukti yra, kam kitam uždėkawojam jus, kaip Lietuwininkams ir jû Misliû Draugams? Kadangi asz per 50 Metû negalėjau isztardyti, kodėl Lietuwininkai su tais, apie kurius jie ganoley žinoti turėtu, kad jie wiėrnay su jeis dumoja, tiesiems swarbjausiûse Dalykůse nenor iszsitikėti... tay Jus galėsite rasi man, tai iszguldyti..."

Bet, matyt, K. Frentzel-Beyme nebuvo pakankamai politiniai išsilavinęs. Nes geram politikui buvo aišku, kad nevien lietuviai, bet ir tūli vokiečiai nuo laisvamanių nutolo. Priežastys tai šios: 1882 m. Bismarko išleistu įsakymu valdininkams buvo draudžiama rinkimuose agituoti prieš valdžią. Visi laisvamaniai valdininkai negalėjo viešai reikšti savo pažiūrų, ir turėjo susilaikyti nuo politinio veiksmo[1]). Jei dvarininkai buvo laisvamaniai, tai jų sūnams apsunkino įstojimo sąlygas į karininkų mokyklas, ar net ir visai nepriėmė. Būtų visai netikėtina, jei koks karininkas viešai išreikštų savo laisvamanias pažiūras. Tuo budu tūlų laisvamanių dvarininkų sūnūs pradėjo gėdintis savo tėvų politinio nusistatymo[2]). Įvestieji javų muitai, žymiai pabrangino žemės ūkio produktus, tatai laisvamaniai dvarininkai ir ūkininkai nutolo nuo laisvamanių[3]). Tarp lietuvių vėl iškilo lietuvių klausimas. Lietuvių kalba „Visuotinuoju nustatymu" buvo pašalinama iš liaudies mokyklų. O šio įstatymo įgyvendinimui juk daugiausia buvo laisvamaniai prisidėję. Tuo būdu jie nustojo lietuvių užsitikėjimo. Tuo naudojosi konservatoriai ir gražiais pažadėjimais bandė lietuvius sau prisivilioti, kas jiems ir pasisėke.

Laisvamaniai kviečia lietuvius į kovą apginti iškovotas žmonių teises. Kadangi išrinktieji Lietuvoj konservatorių atstovai daugumoj buvo valdininkai, kurius, (kaip iš K. Frenkel-Beymės laiško matyt), įsakė rinkti apskrities pirmininkas ir žandarai, tai laisvamaniai bandė įtikinti lietuvius, jog jie ne liaudies atstovai.

1887 m., renkant atstovus Vokietijos valstybės seimui, „Wyresniejie liberalu skyrimo draugystės Tilžės ir Pakalnės Kreizu", išleido atsišaukimą į lietuvius pavadintą „Skirtojei kreizu Tilžės ir Pakalnės". Čia tarp kito sakoma:

„...Ar ponas oberprezidentas d-ras v. Schlickmann'as yra deputėrtas, kokį mes turime turėti? Ar jis žino, kas mus spaudžia, kas mus slėgia? Jis yra waldžios wyras ir tur wisam pritarti, ko waldžia nor, dėl to kad jis nů waldžios důną ir algą gauna. Jo urėdas uždraudžia priesz waldžią eiti, jei jis ir musu teisybę tur pripažįti. Skirtojei kreizu Tilžės ir Pakalnės, mes jums priwelyjame deputėrtą, tikrą, auksztoje, garbėje ėsantį edelmoną, buwusį landesdirektoriu, gywenantį Tarpusziûse Darkiemio kreize, von Sancken-Tarputschen, skirti į cėcorystės sei-

[1]) Die politischen Wahlen ir Tilsit. 121 pusl.
[2]) Ibidem 129 pusl.
[3]) Ibidem 148 pusl.

mą. Szisai deputertas su mumis kowos už musu szwentai didžiasias, kruwinomis apėrimis nupirktasias teisybes, kurias pagal waldžios zokaną mes turime...“

Tada išpasakojus peršamojo atstovo ir jo tėvo nuopelnus, šiais žodžiais prašoma lietuvių šį atstovą paturėti:

„...Jus, Lietuwos sunai, atsimįnkite szlowės sentėwiu, kurie už walnybą ir teisybę wisados kowojo. Ir jus už tai rupįkite, kad iszkowotosies žmoniu teisybės ir jusu waikams butu iszlaikomos: tai jusu szwencziausioji kaltybė...“

Bet šis laisvamanių balsas nepasiekė lietuvių širdžių, nes konservatoriai paleido paskalas[1]), būk laisvamanius renkant būsiąs karas su Prancūzija, nes laisvamaniai priešingi kariuomenės padidinimui. Tuo būdu, rinkėjai pabūgę konservatorių bauginimų, rinko konservatorių.

Kiek vėliau laisvamaniai pasižadėjo ginti lietuvių teises. Taip, 1893 m., antruose rinkimuose (Stichwahl) į valstybės seimą savo atsišaukimuose Klaipėdos - Šilutės apskrity laisvamaniai pranešė, jog jų kandidatas (Ankeris) turįs karštą lietuviams širdį, esąs Lietuvoj gimęs, pažįstąs lietuvių būdus ir papročius, laikąs juos aukštoj pagarboj ir vyriškai užtarsiąs lietuvių reikalus. Ypač laisvamaniai perserginėjo lietuvius nuo konservatorių sakydami:

„...Atsiminkit Iszsitarimo buwusiojo Kultaus Ministerio von Gosaler: Lietuwininkai netur ney jokios Teisybės, Lietuwininkais pasilikt, o dabar turit Jus ant Landrotū Paliepimo Deputiertą skirti, kurs tai paczei neužkenczianczejei Partijai priklauso...“

Tie žodžiai padarė vok. kons. labai didžią širdgėlą. Klaipėdos apskrities pirmininkas Granz pagarsino „Liet. Ceitungoj“ ir „Konz. Dr. Laiszke“ buvusiojo kulto ministerio v. Gosaler telegramą, kurioj buvo sakoma, jog jis nėra taręs prieš lietuvius minėtų žodžių. Tačiau lietuvių kandidatas Jonas Smalakys patikrino[2]), jog ministeris tikrai esąs tuos žodžius Prūsų karalijos seime prieš lietuvius ištaręs. Lietuviai, pamatę vok. konservatorių suktybes, nutarė neberinkti jų kandidato. Tą jie pranešė ir Klaipėdos apskrities pirmininkui „Naujoj Liet. Ceitungoj“ ir „Lietuwiszkame Ceitunge“ šiais vokiečių liaudies kalba tariamais žodžiais:

„Su Diewu Pon’ Landrath,
wi weensche veel Glück,
wi weele der Ancker
und nich mehr dem Schlick“.

Lietuvių balsais įgiję laimėjimą, laisvamaniai norėjo lietuvių teises seime ginti, bet lietuviai, nors ir bičiuliavo su laisvamaniais, tačiau savo atstovais norėjo, savo teises ginti.

Lietuviai ir Laisvamaniai. Lietuviams politinėj arėnoj pasirodžius, laisvamaniai pripažino juos kaip lygias teises turinčius politikos veikėjus. Todel antruose rinkimuose nepraėjus lietuvių kandidatui, lietuviai palaikė laisvamanius. Jau 1891 m. buvęs lietuvių kandidatas, d-ras Bruažis, prižadėjo rūpintis, kad rinkimuose lietuviai savo balsus laisvamanių kandidatui atiduotų[3]) 1893 m. tūli lietuviai išleido atsišaukimą į Tilžės — Lankus apskrities lietuvius rinkėjus, kad antruose rinkimuose visi rinktų laisvamanių kandidatą v. Reibnitz. Jis būk esąs pasirengęs valstybės seime užtarti lie-

---

[1]) Die politischen Wahlem in Tilsit, 152 pusl.
[2]) „Nauja Liet. Ceit“ 1893 m. 50 Nr.
[3]) Aus Tilsits Vergangenheit, V sąsiuvinys, 198 pusl.

tuvių kalbą jei lietuviai paduos jam peticiją. Tada turėsiąs atsiliepti ir ponas ministeris kodel jis į lietuvių peticiją nedavė jokio atsakymo[1]). Lietuviai gelbėjo laisvamaniams kovoti prieš konservatorius taip Tilžės — Lankos, taip Klaipėdos — Šilutės apskrity. Norėdamas atsiteisti išrinktasis laisvamanių atstovas, Ankeris, kreipėsi į Šilutės apskrities lietuvių veikėją, Strėkį, prašydamas įteikti jam lietuvių reikalavimus, kurius jis norėjo pranešti seimui. Ankerio prašymą Strėkys atidavė Tilžės — Lankos apskrities lietuvių vadovams Zauniui ir Smalakiui, kad šie jį apsvarstytų. Buvo nutarta neduoti laisvamaniams jokių žinių, o rūpintis pravesti į seimą savo atstovą, kuris ir pareikš seimui lietuvių reikalavimus.

Tais pat metais buvo rinkimai į karalijos seimą. Tuose rinkimuose Klaipėdos — Šilutės apskrities lietuvių rinkimo draugijos padarė sutartį su laisvamaniais ir kiekviena partija pastatė po vieną savo kandidatą. Šį kompromisą lietuviai šiaip pateisina sekančiame atsišaukime:

PASZAUKIMAS!

Lietuwininkai Klaipėdos Ir Szilokarczamos Kreizu!

Szis Paszaukimas Jums pasirodys labay dywinas, o kitam rasi ir wisay neiszmintingas, ale kada Jus dailey ir prigulinczey permastysite musû szendienyksztį Padėjimą musû Kampo polytiszkû Partijû ir musû pacziû polytiszką Nesubrendimą, tay koźnas persiliudysite, kad mes wieni wargu bau galėtumbime laimėti, tay yra abu lietuviszku Kandidatu iszskirti. Nesa, kaczeig ir Klaipėdôs bei Szilokarczamôs daugiausey Lietuwininkû yra, kurie norėtu, kad lietuwiszki Kandidatai iszskiriami taptu, yra ir labay daug dar tokiû, kurie dar wis dûdasi iszsiwadzioti aniems seniemsiem Klastoriams, butent wokiszkiems Konzerwatiwams su jû wisais papaikuseis ir paikinamais arba samdytiems lietuwiszkojo Kraujo Pagelbininkams, o yra ir tokiû Lietuwininkû, kurie Liberalû Programui beweik pritaria. Taigi, nesitikėdami szį Kartą wieni du Kandidatu laimėsią priwerti tapeme susiwienyti su musû polytiszkais Prieszininkais, butent su Liberalais. Juk Teisybę pasakius, nėra ney wienôs tokiôs Partijôs, kurioje wisiszkay Wiskas Niekai butu; ir Liberalû Partija daugelyje Dalikûse tur sweikas Nûmones, o sziometinis jû Kandidatas Ponas Fahr's isz Klaipėdôs dargi nor rasztiszkay pasiźadeti Lietuwininkû Reikalus Karalystės Saime uźtarti ir balsûti drauge su musû lietuwiszkais Uźtarėjais. Tie Ponai ir norėjo szi Kartą per pereitus į Ciecorystės Saimą Skyrimus dûtaji Zodį laikyti, butent jie prisisiule mums pagelbėti wieną lietuwiszką Deputiertą Klaipėdôs bei Szilokarcziamôs Kreizams iszskirti. Taigi delto mes ir sutarėme tą jû Prisisiulymą priimti; butent mes statome Klaipėdôs bey Szilokarcziamôs Kreizams tiktai wieną lietuwiszką Kandidatą, geray paźystamą szaunu Wyrą ir twirtą Lietuwininką, Ukininką Poną Joną Smalakį isz Didžiûjû Algawiszkiû.

Rasi kelintasis dyvystis, todel mes nesiwienyjome su wokiszkais Konzerwtywais. Atsakymas nesunkus: Pirmjausey su jeis wienytis suwisu negalėjome, kadangi jie musû Wienybês neprivalo, nėsa mat tokiems augsztiems wokiszkiems Ponams butu buwusi didele Negarbe su prastais bey menkay Sylôs Teturinczeis wienytis, o juk jie ir labay ketina laimėti, ka-

[1]) «N. L. Ceit» 1893 m. 49 Nr.

dangi, matote, szie Skyrimai yra kitokie: — tie Ponai wis tebetur tą Nůmone, kad lietuviszki Skyrėjai kaip po Senowês, priesz Poną Landrotą neiszdrys Wardą lietuwiszko Kandidato isztarti. Antrą, mes su jais ir wargu butumbime wienyjesi nėsa tie Ponai szendien labay menkai tebtur t i k r o j o senowiszkojo Konzerwatyszkumo. To Konzerwatyszkumo pas jûs jau bene bus tikt tiek bepasilikę, kad jie tikt sawo Dwarus po senowei iszlaikyti bey biedną Zmogelį warginti stengiasi. O szeip kitûse Dalykûse tiems Ponams K o n z e r w a t y w û Wardas suwisu nepritinka. Berots, juk jie sawę wadina Konzerwatywais, ale juk Wardas nieko neapkeičia: Ką mums maczytu, kad mes Wilkus Erukais pramintumbime, o Erukus Wilkais, — per tai juk tikt nepersimainytu ney wiens Wilkas į Eruką. Ką jiems maczyja, kad jie „Diewo Zodį“, „Karaliu“ „Tėwiszkę“, „Wienybę“ ir tam lygius garbingus Zodzius ant Lieźuwio Galo nůlatay nesziojasi, wisas kitas Partijas per Bediewius ir t. t. iszszaukdami, ką tai, sakau, jiems maczyja, kad jie musû lietuwiszkus Kudikius po wokiszkas Szuiles su Gwoltu begermanyzůdami (bewokieczůdami) mums nů Szirdiês nuplėsza ir į Neteiseisiekanczius ir Socialdemokrotus iszaugina? arba Agrarijû Buntus po Berlyną kelią ir Wieszpaties Ciecoriaus polytiszkus Plianus gaiszinti nor, ir kas lygu? Ką jiems maczyja, kad jie K o n z e r w a t y w a i s (tai yra Iszlaikytojais) besiwadindami, Lietuwininkus isz sziôs Pasaulês iszvaryti nor? Ką tai jiems maczyja Konzerwatywais wadintis, kad jie per tokį K o n z e r w a t y w û įtaisytą Mokinimo Budą Szuilėse lietuwiszkus Kudikius ne Diewo Baimês bey graźiû Pasielgimû iszmokina, tiktai supaikina bey į jû Szirdį N'apykantą priesz Tėwus ir Lietuwystę bey szėtoniszką Piktenybę įsėja ir Socialdemokrotams Kelią praskina (taiso)? Ką tai jiems maczyja Zodis Konzerwatywas, kad jie Socialdemokratiją augina? Ne, w o k i s z k i e j i Konzerwatywai sziczion Lietuwôs Kraszte wisay negal buti. Czion gal buti tiktai l i e t u w i s z k i e j i, o mes iki sziol buwome akli ir to nematėme! Kas kaltas, kad szendien lietuwiszkos Motynos ju sawo Kudikeis ne gal Kruwoj į Baźnyczią eiti ir podraug Wieszpatį garbinti? Kas kaltas, kad tulos Motynos su sawo Kudikėleis ney susikalbėti ne gal? Kas kaltas, kad tulos Motynos taip apswaigintos, jog tokias Bjaurybes per Ger' laiko? Tai wis w o k i s z k i e j i K o n z e r w a t y w a i! Argi mes su tokeis Konzerwatywais galime tolyn isz wieno eiti? Ne, niekados! Te einie tie Ponai, jey jie nor, Prie Socialdemokratû, kuriems jie rasi ir nenorėdami tarnauja Wienybês jieszkoti, o ne prie Lietuvôs Iszlaikytojû! Gana tiems Ponams pas mus wieszpatauti bey mus germanizėrůti. Diewui Garbe, kad mes Syki pabudome ir tikrą Konzerwatywû Draugystę isteigėme, o su Diewo Pagalba tûs Ponus Sykį apweiksime sawo Uźtarėjus įgydami. Tiktai, Wyrai, nesnauskime: kur tikt mes busim, kur tikt su kům kalbėsim, rupinkimės koźnam iszguldyti, kas tai yra t i k r a s K o n s z e r w a t y w a s arba Iszlaikytojas, tada tai visû Akys atsidarys, o tada mes busim laimeję.

Todel, Wyrai, rupinkit į Skirtojus (Wahlmänner) gerus, wiernus ir drasius Wyrus iszskirti, kurie ne pabugtu Landroto sawo Balsus atidůti uź musû lietuwiszką Kandidatą Poną J o n a S m a l a k i isz Didz.-Algawiszkiû bey uź Liberalû Kandidatą Poną F a h r ' a isz Klaipedôs.

Lietuwiszkosios Konzerwatywu skyrimo draugystes wyriausybe.

Tačiau šis kompromisas nei lietuviams, nei laisvamaniams nedavė laukiamų pasekmių. Išrinkti buvo vok. konservatorių atstovai.

1898 m. rinkimuose į Vokiečių valstybės seimą laisvamaniai bandė patraukti savo pusen lietuvius. Tuo tikslu Klaipėdoj jie išleido „Skyrimo Ceitunga Klaipėdos bey Szilokarczemôs Kreizams". Šis laikraštėlis kovojo prieš konservatorius ir šitaip išvedžiodamas piršo lietuviams laisvamanių atstovą:[1])

„... Ant Konzerwatywû bey Dwaroniû Pusės jau dabar musû Skyrimo Walsczui ne rado ney jokio walno Wyro, bet pastato Jums kaip Żmoniû Wietininką auksztay gimusį Gendrolį! Su tom Gendroliu ypaczey ant Lietwininkû yra paregėta. Konzerwatywams bey Agrarininkams Lietuwininkai dar rodosi buk gana paiki ėsą, cza jie po Waldziôs Walę stowintį Urėdininką, o norint jis ir Gendrolis yra, skirtu. Lietuwiszkiejie Skyrėjei! Parodykit Agrarninkams, kad Jus Metû Bėgyje jûs ėsat iszpażinę, skirkit Wyrą isz Zmoniû Tarpo, nėsa wien toksai gal tikras Żmoniu Wietininkas ir Użtarėjas buti!..."

Klaipėdos-Šilutės apskrities lietuviai šį kartą rinko saviškį, kuris kartu su vok. konservatorių kandidatu perėjo į perinkimą (Stichwahl). Tilžės-Lankos apskrity taip pat buvo perinkkimas tarp vokiečių konservatorių ir laisvamanių kandidato. Tilžės-Lankos apskrit. lietuvių konservatorių rinkimų draugijos valdyba išleido atsišaukimą į lietuvius rinkėjus, duodama kiekvienam lietuviui rinkėjui laisvą valią rinkti ką nori, patardama tačiau, jog geriau būtų visai nerinkti. Bet netrukus lietuviai vėl išleido atsišaukimą, patardami rinkimuose dalyvauti ir rinkti laisvamanių kandidatą Bräsicke (Bresike) Buvo sakoma:

„... Lietuwininkai! Jums nesunku bus persiliudyti, uź kokį balsûti turim. Mes juk gana tankey skaitėm, kaip bjaurey tie Ponai priesz mus pasielge, kurie mums dabar Grową Pourtales (vok. kons.) prisiule, mes skirsim todėl Dwarponį Bräsicke isz Eźerupiû, kurs musû Kampe gimęs ir uźaugęs yra ir todėl isz paties Patyrimo źino, ko mums reikia ir kur mums, kaip tai sakoma, Kurpė spaudzia. Prie to mok juk Pons Bräsicke ir lietuwiszkay, koktay Growas Pourtales nemok, ansai gal su mumis pasisznekėti, szis ne... Pagal Taisybę yra musû Pareiga ne nû Skyrimo atsilaikyti, bet tiesiog priesz amerikoniszkąjį Grową Pourtales balsûti ir su wisa Syla priesz jo Iszskyrimą dirbti..."

Taip pat ir buvęs lietuvių kandidatas, d-ras Sauerweinas, užklaustas savo rinkėjų, ką perinkime rinkti, atsake: „Rinkit poną Bräsicke". Lietuviai taip ir padarė, Lietuvių pagalba buvo išrinktas laisvamanis Bräsicke. Klaipėdos-Šilutės apskrity laisvamaniai ėjo lietuviams talkon. Jie išleido atsišaukimą į savo partijos narius, kviesdami visus vyrus dalyvauti rinkimuose ir rinkti lietuvių kandidatą Smalakį, ir štai del kokių priežasčių: 1) kadangi Smalakis prižadėjo stovėti už esančios valstybės seimo rinkimų teises, už draugijų, susirinkimų ir spaudos laisvę, už pirklybos sutarties politikos pratęsimą; 2) iš dėkingumo, kad lietuvai pirm penkių metų perinkimuose už jų kandidatą balsavo; 3) tikėdami jog Tilžės-Lankos apskrities lietuviai balsuos už laisvamanį. Laisvamaniams padedant Smalakys buvo išrinktas pirmu lietuvių atstovu į Vokiečių valstybės seimą.

---

[1]) „Skyrimo Ceitunga" 1898 m. 1. Nr.

Taip pačiais metais renkant atstovus karalijos seiman Tilžės-Lankos, o rinkimuose ir Klaipėdos-Šilutės apskrities lietuviai susivienijo su laisvamaniais, bet likosi savo senų priešininkų nugalėti.

1901 m. mirus lietuvių atstovui Smalakiui, jo vieton lietuviai išsirinko tula dvarininką Mačiulį, apie kurį buvo sakoma, jog jis dar moka lietuviškai kalbėti. Kadangi jis buvo agrarų susivienijimo narys, tai su jo kandidatūra sutiko ir vok. konservatoriai ir priėmė jį savo kandidatu. Laisvamaniai, matydami, jog Mačiulis tik del to lietuvių atstovu numatytas, kad lietuviu laikomas, pradėjo kritikuoti jo lietuvybę sakydami: [1])

„...Pons Maczullis netur ypatiszkus Mierus pastatęs jis tikt ant to atsiszauk, kad Lietuwininkas esąs ir wiskas kitkas yra be Swarbumo".

Toliau buvo darodoma, kad Mačiulis esąs „Wyrs su agrariszka Szirdze bey su lietuwiszka Skraisczia..." [2])

Kad padaryti reklamą savo atstovui Šakui (Schak) buvo sakoma[3]). „Jis yra Sunus wieno mažo Kreizûse labay pažįstamo Remestininko, o ir isz lietuwiszkôs Giminês kilęs..."

Dangstydamiesi lietuvybe, laisvamaniai norėjo lietuvius nuo Mačiuliaus pavilioti. Viename atsišaukime tarp kito šiaip rašyta:

„...Skirkite Liberalû Kandidatą, kursai Jums daug arcziaus, stowojo, kursai Jums 1898 m. pagelbėjęs esti, priesz Agrarus Jusû nabasztininką Deputiertą Smalakį kaip Užstową musû Skyrimo Wałscziaus į Ciecorystês Saimą parwesti, kursai ir isz Lietuviû atsigaminasi, ir Jusû Reikmenes geray pažįst, kursai ir už Lietuviû Reikalus bey Pagérawimus kiltą Szirdį bey pilną Supratimą tur..."

Lietuviai nesidavė laisvamaniams sugriauti savo sutarties su vok. konservatoriais, bet laikui bėgant persitikrino, kad laisvamaniai sakė teisybę.

Laisvamanių kovos būdas. Laisvamaniai visumet stengėsi su lietuviais vesti švarią politiką. Taip pat ir lietuviams su vok. kons. susidraugavus, arba savarankiai veikiant, laisvamaniai jų neužpuldinėjo iš užkampių, nebandė jų politikos tikslų nugalėti, bet stengėsi tik savo politiką apginti, visumet būdami pasirengę ir lietuvių teises palaikyti. Taip 1903 m. Tilžės-Lankos apskrity valstybės seimo rinkimuose laisvamaniai paminėjo, jog jų kandidatas stovėsiąs už „Cziedyjimą teisingojo Lietuwininkû Ypatiszkumo". O Klaipėdos-Šilutės apskrity apie lietuvius laisvamaniai tik tiek tesakė, jog jų tautietis Zaunius nesąs ištikimas prekybos sutarčiai su Rusija. Bet karalijos seimo rinkimuose Klaipėdos-Šilutės apskrities laisvamaniai 1903 metais kreipėsi į tą patį Zaunių, prašydami, kad jis kaip laisvas lietuvių vyras, statytų savo kandidatūrą šale laisvamanių kandidato. Zaunius sutiko. Vok. kons buvo susitarę su lietuviais ir priėmę kun. d-ro Gaigalaičio kandidatūrą. Tuo būdu jie pradėjo traukti lietuvius į kovą prieš Zaunių. Bet nieko nelaimėjo ir dauguma lietuvių reikalavo, kad šale d-ro Gaigalaičio būtų renkamas ir Zaunius: Tuo klausimu tūlas lietuvis ūkininkas rašė ir laikraščiuose[4]) Laisvamaniai tam sumanymui neprieštaravo, sakydami, jog šiose apskrityse

---

[1]) „Ka mes skirsim? Pagraudenimo Žodis Skyrejams Klaipedos ir Szilokarcziamos Kreizu", 3 pusl.

[2]) Ibidem. 4 pusl.

[3]) Ibidem. 5 pusl.

[4]) „Liet. Ceit." 1903 m. 92 Nr.

lietuviams daugumoje esant, jie gali ir abu atstovu seiman išrinkti... Netrukus laisvamanių įtaka įsikūrė „Skyrus Lietuviû Draugystês Komitetos" kuris išleido šiokį atsišaukimą:

„Mieli Brolei ir Skyrėjei Klaipėdôs bey Szilokarcziamos Walszcziu! Musû buvęsis Kandidatas Ciecorystês Saimo Skyrimui, Ukininkas Dowas Saunus isz Rokaiczių, sustojo su Liberalais dėl Skyrimo Deputirtû į Karalystės Saimą isz tôs priežastiês į Kruvą, kadangi su wok. Konz. negalima iszsitikėti. Nėsa jie Lietuwininkus wisumet suwiliojo o toktai bene ir wėl pasiprowys..."

Toliau sakoma, kad liberalai žiūri į Zannių kaip pastovų vyrą ir jo kandidatūrą pastatė greta liberalų kandidato. Atsišaukimo pabaigoj sakyta:

„Mieli Brolei, ir mes turim szį Kartą parodyti, ar mes ir Lietuwininkai ėsam! Turim parodyti, kad mes iszpažįstam, kad tikt tas mus užtarti tegal, kurs musû Reikalus ir musû Pasilaikymus pažįsta, mums lygus yra ir su mumis wiską drauge jaučzia. Swetimas mus nieko negal, ir nenor užtarti, užwis menkiaus wok. Konz. Kandidatai, nû jû mes nieko Gero sulaukti negalim. Todėl skirkim sawotiszką Kandidatą su Liberalais draugiszkay, wisi kaip wiens Wyrs!".

Beto įgaliotiniams buvo išsiuntinėta šiokio turinio laiškeliai:

„Garbingas Pons!

Bus jums žinoma, kad prie Deputirtû Skyrimo Karalystės Saimui, Lietuviû Partija į dwi Dali pasidalijo. Wieni apsirinko saw per Kandidatą Poną Kunigą d-rą Gaigalatį isz Priekules ir tada su Lietuwiû Naikintojeis ir musû didžiauseis Prieszininkais susidraugawojo, kurie mus per sawo Laiszkus bjaurey iszdarke ir apmelawo. Antriems toktai nepamėgo, jie apsirinko Lietuviû buwusieji Ciecorystes Saime Kandidatą

Ukininką Poną Saunu isz Rokaicziû, ir Karalystes Saimui, kuri mes priimti doriszkay kalti esam, ir apsieme, už jo Iszskyrimą su wisu Įgalėjimu pasirupinti. Jeib jie toktai ir tikray atsiekti galėtu, susidraugawojo jie su jiems palankesneis wokiszkais Liberalais.

Liberalû Wolmanai be Abėjones, kožnas wiens, kaip Poną Wobbe taip ir Poną Saunų skirs.

Pons Saunas yra tas Wyrs, kurs pirmjausey dėl Lietuwininkû dwasiszkû Turtû kaip ir dėl žemesniujû Stonû materialiczkôs Naudos polytiszkay rupinties pradejo. Jis gruntawojo polytiszkas Draugystes ir procewojas už Lietuwininkû bey žemesnujû Stonû Palaimą dar ir szendien. O kadangi jis nu savo Twirtumo niekados nukrypęs nier, yra galima pasitikėti, kad jis sawo Pažadus ir Apsiėmimus ir iszpildys. Tokį Žmogų mes tegalim ir turim kaip Užtarėją į Saimą siusti. O ne Didwaronį, kurs tikt saw Lygims ant Naudos tebus.

Garbingas Pone, ir Jums yra dabar kaip Skirtamjam ta Pareiga uždeta, 20. Nowemberį tokiam Wyrui sawo Balsą doti, kurs už Pasilaikymą žemesnujû Stonû pasirupin. Dabar yra tas czesas priejes, kuriame mes isz po Itekmes wokiszkujû Konzerwatywû atsiplėszti ne tik galim, bet toksai daryti turim. Dabar susipraskim, pasirupinkim, tai mes su Pagalba abiejû wokiszkujû Partijû saw du lietuwiszku Deputirtu iszskirti galim.

Mes twirtay ant to pasitikim, kad ir Jus musu Mierams pritarsiti, prie Skyrimo mums pagelbesiti ir 20. Nowemberį Priekules Bažnyczioj sawo Balsą Ponui Gaigalatcziui ir Ponui Sauniui dositi o ir dar kitus Wolmonus ant to paragysiti.

Su Pagarbinimu sweikina nuszirdzey
Skyrus Lietuviû Komitetos.

Bet ši laisvamanių ir lietuvių sutartis nepasiekė savo tikslo. Rinkimų kovoje laimėjo lietuvių konservatorių susitarimas. Šitais rinkimais pasibaigė bendri lietuvių laisvamanių veikimai ir nuo šio laiko abi partijos nebeturi jokių bendrų reikalų. Tačiau laisvamaniai neužmiršo, jog be lietuvių balsų jiems sunku laimėti, todel 1912 m. valstybės seimo rinkimuose Tilžės — Lankos apskrity jie išleido atsišaukimus, prašydami lietuvius už juos balsuoti. Atsišaukime „Lietuwiszkieji Skyrėjei Tilžės ir Pakalnės Walsczių“ jie persergi lietuvius nuo socialdemokratų, sakydami:

„...Jums, Lietuwininkai, kurie Jus twirtay laikoties prie sawo prigimtuju Karaliaus Namu isz Hohenzolerių Gimines, kurie Jus Karaliui wierni esat iki pat Kaulu, Jums yra Wietininkas socijaldemokratiszkosis Partijos jau su wisu atmestinas“...

Nupeikę konservatorius ir iškėlę laisvamanių arba pažangiosios liaudies partijos tikslą, jie kursto lietuvius atsisakyti savo atstovo ir pataria rinkti tik jų partijos kandidatą:

...„Lietuwininkai, Jus isz sawo Pusės ir Kandidatą pastatytą gawot. Jus turit Teisybę tam, ir mes nenuginczyjam tai. Mes meldziame ale, Balsu Suskaldymą iszwengti norėdami, tai apmislyti, kad mes koźnu Gzėsu už Jusų teisingus Reikalawimus kasling Iszlaikymo ir Szelpimo Jusų Kalbos ir walno Pasidarbawimo Wieros Dalykûse įstoję esam... Lietuwininkai, mes esam Jusu tikrieji Prietelei! Todel užpraszome Jus, draugiszkay su mumis eiti, ir wienbalsey musų Kampo Draugą skirti“...

Lietuviai paklausė laivamanių kvietimo, nes matė savo draugijoj nesantaiką ir balsavo už laisvamanių kandidatą.

Taigi lietuvių balsais laisvamaniai sulaukia laimėjimų; jie lietuvių nenugali, o įgauna jų pasitikėjimą gražiais žodžiais.

Laisvieji Konservatoriai.

Ši partija atskilo nuo vokiečių konservatorių partijos. Ji įsikūrė Prūsų karalijos seime 1866 m. Įsikūrus Vokietijos valstybei, ši partija pasivadino „Vokiečių valstybinė partija“. Jos tikslas palaikyti valdžią ir ginti pramoninkų reikalus. Ji neturi tvirtos programos ir linksta į ten, kokios politikos prisilaiko valdžia. Lietuvoj laisvieje konservatoriai pirmiausia atsirado Ragainės—Pilkalnės apskrity. Nuo 1908 m. vienas laisvųjų konservatorių atstovas atstovavo tuos du apskričiu karalijos seime. 1882 m. karalijos seimo rinkimuose, laisvieji konservatoriai pasirodė ir Tilžės — Lankos apskrity. Jie pakeitė vokiečių konservatorius. Nuo 1882 iki 1898 metų laisvųjų konservatorių kandidatas atstovavo tuos apskritis Karalijos Seime. Lietuviams politikos arėnoj pasirodžius, laisvieji konservatoriai neturėdami pajėgų pravesti valstybės seiman savo atstovo, prisidėjo prie laisvųju konservatorių, bet ir šiems nepavyko pravesti savo atstovo. Valstybės seime Lietuvos apskritims nera atstovavęs joks laisvųjų konservatorių atstovas.

Po 1918 m. perversmo laisvieji konservatoriai baigė savo gyvenimą ir grįžo prie vok. konservatorių.

Laisvųjų konservatorių įtaka į lietuvius. Kaip visos partijos taip ir laisvieji konservatoriai rado lietuvių tarpe savo idėjai skelbėjų bei agitatorių. Praradę savo įtaką Tilžės - Lankos apskrity, 1893 m. valstybės seimo rinkimuose laisvieji konservatoriai bandė įsivyrauti Klaipėdos-Šilutės apckrity. Jų agitatorium buvo žinomas mokytojas Eynars iš Klaipėdos. Jam ypač sopėjo širdis, kad laisvamaniai, kovodami prieš laisvuosius konservatorius pašiepė jų kandidatą sakydami: „Laisvųjų konservativų kandidato atsišaukime esąs ir Dievas minėtas, bet Dievas del ano išrinkimo tik menk ką teišsidarysiąs"... Bet Eynars, tvirtai tikėdamas, kad veikimas neliks be pasekmių ir kad bus išrinktas laisvųjų konservatorių kandidatas, šiaip atsakė laisvamaniams: 1) „Kad visagalįsis viešpats, kurs dar vis žmonių širdis lenkiąs kaip vandens versmes, parodysiąs, jog dar visa-ką savo rankoje turįs"... Tačiau Eynaro viltis neišsipildė; išrinktas buvo laisvamanių kandidatas. 1903 m. valstybės seimo rinkimuose laisvieji konservatoriai dar kartą bandė statyti kandidatą šiame apskrity, bet jų kandidatas atsisakė nuo tos garbės. Taip pat 1913 m. Karalijos seimo rinkimuose vokiečių konservatoriai norėjo išstatyti šiame apskrity laisvųjų konservatorių kandidatą, bet pastarasis atsisakė.

Naujas laisvųjų konservatorių gyvumo apsireiškimas. Til-Tilžės - Lankos apskrity vok. konservatoriai, nors ir susiblokavo su tautiniais liberalis, tačiau nerado šiuose apskrityse tinkamo vyro, kuris galėtų juos atstovauti valstybės seime. Čia vėl reikalinga buvo laisvųjų konservatorių pagalba. 1912 m. valstybės seimo rinkimuos jie pastatė savo kandidatu laisvųjų konservatorių partijos narį buvusį ministerį v. Moltke (buvusiojo Klaipėdos—Šilutės apskrities vokiečių konservatorių atstovo v. Moltke broliavaikį). Stebėtinu būdu radosi lietuvių, kurie sutiko agituoti už laisvuosius konservatorius. Tūlas G. užmanė, 2) kad ir Tilžės apskrities lietuviai statytų sau kandidatu v. Moltke ir jam į rinkimų sritį atkeliavus, lietuvių delegacija nueitų prie jo pasiūlyti jam lietuvių kandidatūrą ir prašyti užtarti lietuvių geidavimus. Šiam sumanymui priešinosi „Birutės" leidėjas J. Vanagaitis. Bet netrukus lietuvių atstovas d-ras Gaigalaitis raštu patarė3), kad Tilžės lietuviai padėtų išrinkti v. Moltke, nes jis būk rūpinosi ir lietuvių reikalais. Tūli lietuviai įsteigė lietuvių vokiečių partiją ir apsiėmė balsuoti už v. Moltke, nes vokiečių konservatoriai raštu pažadėję būsimuose karalijos seimo rinkimuose „kiek galint atboti" lietuvių troškimus.

Laisvieji konservatoriai ir lietuviai. V. Moltke netrukus atvyko į Lietuvą. 1911 m. lapkričio 18 d. Tilžėj įvyko susirinkimas, kuriame dalyvavo apie 250 įvairių politinių pažiūrų asmenų. Čia buvo aptariamas ir lietuvių klausimas. Vienas kalbėtojų pasakė, kad lietuviai eina prieš karalių ir carą, prieš ką tūli užprotestavo. Bet v. Moltke išgyrė lietuvius kaipo geriausius ir ištikimiausius Prūsų pavaldinius. Pabaigoj jis pasakė: „Jis negalįs dalį savo rinkėjų saldžiais žodžiais vilioti, bet turįs sakyti: „Imkit mane koks esu arba leiskit mane bėgti" 4). Lietuvių vokiečių draugijos ir naujai susikūrusios lietuvių partijos valdyba, išleido į rinkėjus šiokio turinio atsišaukimą: 5)

> „... Pons Moltkis mums Lietuwininkams jau tůmi iszsiźenklinęs, kad jis Ministeriu budamas, norint pagal § 12 naujaji Draugysczių Źokaną atwirůse Susiejimůse wien wokiszkoje Kalboje kalbėti pawelyta, jis tacziau 8. Meijį 1908 padawadyjo,

1) „Liet. Ceit." 1893 m. 24 Nr.
2) „N. L. Ceit" 1911 m. 15 Nr.
3) „Tilž. Kel." 1912 m. 16 Nr.
4) „N. Liet. Ceit" 1911 m. 149 Nr,
5) „Konz. Dr. Laiszkas". 1912 m. 4 Nr.

kad Karaliaucziaus ir Gumbinės Regyrungos Walscziose atwirûse Susiėjimûse lietuwiszkoji Kalba wartoti įwelyta. Jei ne Pons v. Moltkis Lietuwininkams szitą Įwelyjimą Ministeriu budamas suteikęs butų negaletumbim. szendien atwirûse Susiėjimûse lietuwiszkoje Kalbojė pasikalbėti... Galiausei, kadangi Klaipėdos bey Szilokarcziamos Konzerwatywû Partija ten už Iszskyrimą lietuwiszko Kandidato Strekio su wisu Igalėjimu įstoti apsiėmusi yra, taygi jau ir isz tos Priežasties mes lietuwiszki Skyrėjei Tilžės ir Pakalnės Walscziu Poną v. Moltke skirti kalti esam...".

Tam pasipriešino Tilžės-Lankos apskr. „Lietuvių Rinkimo Draugija" (Urėdaičio vadovaujama). Ji išleido atsišaukimą, kuriame nurodė, kad lietuviai negali rinkti v. Moltke, nes jis 1910 m. vasario 26 d. seime pasakė, kad negalįs įstatymu keliu leisti įsivyrauti lietuviams ir leisti jiems viešuose susirinkimuose kalbėti prigimtoje kalboje. Beto v. Moltkės išleistu įsakymu buvo leidžiama tik 20 metų viešuose susirinkimuose kalbėti lietuvių kalba, nes jis suteikęs valdininkams teisę elgtis su lietuvių kalba kaip jie nori. Atsišaukime buvo sakoma: „Mes nenorim malonės trupučių mes reikalaujam lygių teisių, kurias mums ponas v. Moltke užgynė".

Pasekmės greit apsireiškė. Dauguma lietuvių nusistatė prie v. Moltkės kandidatūrą ir balsavo už laisvamanių kandidatą.

Tautiniai liberalai arba pažangieji tautininkai.

1859 m. rugpiūčio 14 d. šiaurės ir pietų-vakarų demokratai ir konstitucinės draugijos šalininkai turėjo susirinkimą Eisenache ir nutarė įkurti tautinę partiją, kuri stovėtų už Vokietijos valstybių susijungimo įvykdinimą. Tų pat metų rugsėjo 16 d. vadovaujant Schulzui Delitzsch ir Rudolfui v. Bennigsen, Frankfurte prie Maino buvo sukurta „Vokiečių tautos partija". Bet čia ši partija negalėjo plėtotis, ir išvaryta iš Frankfurto, susibūrė Koburge. Partija troško sujungtos Vokietijos ir sukvietimo Vokiečių tautos seimo. Iš Vokietiejos tos partijos ūpas perėjo ir į Lietuvą[1]). 1859 m. rugsėjo mėn. Tilžėj susibūrė šios partijos grupė. Tų pačių metų gruodžio mėn. tos grupės draugai turėjo susirinkimą Tilžėj, kuriame nutarė kaip susirinkimuose taip ir spaudoje auklėti ir plėsti vokiečių mintį ir nusistatymą. Ši partija pasižymėjo 1864 m. prūsų-danų karo kurstyme.

1866 met. lapkričio 17 d. Prūsų karalijos seime iš „Pažangiosios partijos" ir vadinamojo „kairiojo centro" pasidarė „nauja tautinės partijos frakcija". 1867 m. ši frakcija priėmė hanoveriečių aprinktąjį vardą „tautinių liberalų partija"[2]). Ji gina kalnakasyklų savininkų, stambių pramonininkų ir stambių pirklių reikalus. Ji yra didžiausia valdžios šalininkė jos užsienio politikoj ir stovi artimoj giminystoj su vokiečių konservatoriais. Abi šiedvi partiji palaiko „alldeutschų" politiką. Vokietijos Valstybių susijungimui įvykus, tautinių liberalų partija buvo didžiausia seimo partija ir vaidino nemažą rolę valstybės gyvenime. Dabar ji silpnėja, vos sugeba laikytis ir keičia savo taktiką žiūrint valdžios politikos krypsnio, kodel kitos ją praminė „Fraktion Drehscheibe"...

Po 1918 m. perversmo tautinių liberalų partija suskilo į dvi dali: Kairysis sparnas susidėjo su demokratais; o dešinysis, kuriame buvo aršiausi aneksininkai, pasivadino „Vokiečių liaudies partija".

Tautiniai liberalai Lietuvoje. Pirmasis tautinių liberalų partijos misionierius pasirodė Tilžėje 1867 m. „Tilsiter Zeitung" laikraščio redakcijoj

[1]) „Aus Tilsits Vergangenheit" IV dalis, 11—14, 120—128, 142—149 pusl.
[2]) „Die polit. Wahlen in Tilsit" 74 pusl.

laike rinkimų į Šiaurės Vokietijos Seimą[1]). Laisvamaniai nutarė susiblokuoti su tautinių liberalų partija, jei pastaroji apsireikš viešumoje, bet tautiniai liberalai neparodė savo gyvumo, kaip partija. Tada vok. konservatoriai kreipėsi į taut. liberalus ir abiejų partijų vardu išleido rinkimų komiteto atsišaukimą, kviesdami balsuoti už konservatorių partijos kandidatą grafą v. Keyserling. Bet Tilžėj tautinių liberalų vis dar nebuvo. 1882 m. karalijos seimo rinkimuose vok. konservatoriai pasiūlė laisvamaniui dvarininkui Rademacherui iš Vingės būti jų kandidatu. Šis norėdamas liktis atstovu, pasisakė nesąs laisvamanis, bet priklausąs tautinių liberalų partijai.[2]) Išrinktas seiman už poros metų perėjo į laisvųjų konservatorių frakciją. Tilžė vėl likosi be tautinių liberalų. Tik 1888 m. Tilžėj įsisteigė tautinių liberalų rinkimo partija, kuri savarankiai, be tarimųsi su kita partija, stojo į rinkimų kovą, bet tapo laisvųjų konservatorių negalėta. 1893 m. tautiniai liberalai susibendravo su vokiečių ir laisvais konservatoriais ir iki 1913 met. atstovavo šiam apskričiui karalijos seime bendrai su vok. konservatoriais. 1913 met. tautinai liberalai atsiskyrė nuo vok. konservatorių ir susidėjo su laisvamaniais, tatai rinkimuose tautinių liberalų atstovas iš šių apskričių buvo prašalintas. Jo vietą užėmė Lietuvių draugijos atstovas, kurs ir buvo išrinktas prisilaikant su vok. konservatoriais padarytos sutarties. 1890 ir 1891 met. Valstybės seimo rinkimuose Tilžės-Lankos apskr. vėl pasirodė tautiniai liberalai, bet nelaimėjo ir daugiau šiuose apskrityse valstybės seimo rinkimuose nebedalyvavo. Labgavos-Vėliavos apskričiui nuo 1871 iki 1878 metu valstybės seime atstovavo tautinių liberalų atstovas. Jį išrinko laisvamaniai, tik pats atstovas iš laisvamanių partijos perėjo į tautinių liberalų partiją. 1878 m. tautinių liberalų atstovui rinkimuose nelaimėjus, šiose apskrityse jie daugiau nepasirodė. Klaipėdos-Šilutės apskrity tautiniai liberalai pasirodė 1870 m. karalijos seimo rinkimuose. Jų atstovas vadino save „senliberalu" ir buvo išrinktas kartu su laisvamanių kandidatu. Jis atstovavo nuo 1870 iki 1873 metų. Nuo 1908 m. šiame apskrity tautiniai liberalai vėl pradėda dalyvauti karalijos seimo rinkimuose. Jų partija buvo silpnoka, bet ją palaikė laisvamanių partija, kuri taip pat turėdama mažos įtakos į rinkėjus, negalėjo pravesti savo atstovo. Šiame apskrity tautiniai liberalai laimėjo vien tik lietuvių nesusipratimo dėka. Lietuviam nugriso tarnauti vokiečių konservatoriams ir jie pasidavė tarnauti tautiniams liberalams. Nes 1908 m. tautinių liberalų atstovas buvo išrinktas bendrai su Lietuvių rinkimo draugijos atstovu. Bet 1913 m. lietuviams vėl su vokiečių konservatoriais susibendravus, tautiniai liberalai turėjo iš šio apskrities pasišalinti. 1907 m. lietuviams padedant, klaipėdiškiai išrinko į valstybės seimą tautinių liberalų atstovą. Nors 1912 m. rinkimuose lietuviai norėjo pravesti savo atstovu tautinių liberalų atstovą, bet nepasisekė. Ragainės-Pilkalnės apskrity 1912/13 m. valstybės seimo rinkimuose bandė įsibrauti tautiniai liberalai. Nors jie ir daug išleido pinigų agitacijai, tačiau savo tikslo nepasiekė.

Tautiniai liberalai ir lietuvių klausimas. Tautiniai liberalai yra viena vyriausių vokiečių partijų, kuri nori suvokietinti visas nevokiškas Vokietijoj gyvenančios tautas, taigi ir lietuvius. Lietuviai, pasirodę politikos veikime, negalėjo susiturėti nekovoję prieš tautinius liberalus, Kadangi tuomet Tilžės - Lankos apskrity taut. liberalai buvo vienybėje su vokiečių konservatoriais, tai lietuviai turėjo kovoti prieš abiejus. Viename 1893 m. karalijos seimo rinkimuose išleistame lietuvių atsišaukime matoma, kad taip vok. konservatoriai, taip tautiniai liberalai tuokart buvo vyriausieji lietuvių

[1]) Ibidem, 75 pusl.

[2]) „Die politischen Wahlen in Tilsit", 130 pusl.

politikos priešininkai. Apie tai ir lietuviai savo atsišaukime tarp kito, šiaip rašo:

„... Szendien pirm Skyrimû wokiszkieji Konzerwatywai su Nationalliberalais žada wyriszkay wislab užstoti, ką Lietuwininkai su Teisybe iszsipraszo. Berots gražus Pažadėjimas, ypaczey nû Nationalliberalû, kurie wisam Swiete kaip didžiausi mažesniujû Giminiû Neprietelei pažystami, ale kur Isztesėjimas?... Pagal jû Nûmonę juk mes neturime Teisybes sawo Tiesû praszyti, nės kaip ans Ponas v. Goszler mums nepripažino Teisybês Lietuwininkais pasilikti; tay taip ir jie... Mes, Diewui dêkui, gawome tûs wokiszkay Konzerwatywus Ponus iszpažinti, jie moka gražiauseis žodžeis pakalbėti ir wiską tą kas gera saw pasisawinti.... Jie dabinasi puikum Wardu Konserwatywai, bet prisižiurėkime, ar jie ir szendien dar daug tur palaikę to tikrojo senowiszkojo Konzerwatywiszkumo... Ką jiems maczyja, kad jie „Diewo Žodį“, „Karalių“, „Tėwiszkę“, „Wienybę“ ir tam lygius garbingus Žodzius ant Liežuwio Galo nûlatay nesziojasi, wisus kitus Žmones iszdarkydami ir iszniekindami? Ką tai jiems maczyja, kad jei sawę už teisingiausius, wierniausius ir szwencziausius iszsiszaukdina, o tacziau szwentas Diewas atszwenczia, biednus Žmones priwersdami Dwarûse Nedėldienomis Laukûse dirbti?... Ką jiems maczyja jû Wardas, kad jie musû lietuwiszkus Kudikius po wokiszkas Szuiles su Gwoltu begermanyzierûdami mums nû Szirdies nuplėszia ir į Neteises siekanczius ir Socialdemokrotus iszaugina? arba Agrarijû Buntus po Berlyną kelia ir Wieszpaties Ciecoriaus polytiszkus Plianus gaiszinti nor, ir kas tam lygu?... Kas kaltas, kad tulôs Motynôs su sawo Kudikėleis ney susikalbėti negal? Kas kaltas, kad tulôs Motynôs taip apswaigintos, jog tokias Bjaurybes per Ger' laiko? Tai wis wokiszkiejie Konzerwatywai! Prie jû prisideda antrieji, tai yra Nationalliberalai!... Diewui Garbė, kad mes Sykį pabudome ir į tikrą lietuwiszką Draugystę sustojome. Dabar turės tôs Bėdôs, kurios mus taip ilgay slogino ir labay daug Aszarû ne wienai wiernay Duszelei iszspaude, papiliauti Diewui Garbė, kad mes Sykį saw tikrą Konzerwatywû Draugystę įstaigėm, o su Diewo Pagalba mes ir Kartą sawo Užtarėjus įgysime, kurie atwiray Swietui musû griaudzias Skundas ir taisingus Praszymus pranesz... Taigi, Wyrai, parodykit, kad jus isztasyti galit, pasirodykite Wyrais, rupinkitės į Skyrtojus gerus, wiernus ir drasius Wyrus iszskirti, kurie be Baimės musû lietuwiszkus Kandidatus skirti apsiima...“

Iš šito atsišaukimo matyti, kad lietuvių vadovai tikrai susekė kas yra lietuvių klausimo priešininkai. Tačiau lietuvių dauguma atsiduodavo vok. konservatoriams ir tautiniams liberalams ir jų atstovus rinko savo užtarėjais. Bet kaip lietuvių išrinktieji tautiniai liberalai žiūrėjo į lietuvių klausimą, parodo Tilžės-Lankos apskrities tautinių liberalų atstovo v. Sandeno kalba, sakyta karalijos seime 1897 m. geg. 3 d., kurios ištrauką čia paduodam[1]):

„... Lenkû Agitacija jau ir Pasekmes turėjusi kitose Žemês Dalyse, butent tarp Lietuwininkû: Lietuwininkai buwo Karaliui wierni Patriotai, su kureis mes wisados geriausiame Sutikime gywenom. Dabar tampa szitie Pasilaikymai ardomi, o prie to Jus taipojau kalti, mano Ponai! (T. y. lenkai) Pawelykit man Jums

[1]) «Lietuwiszkas Laiszkas» 1897 m. 19 Nr.

tai iszguldyti. Ar ne wisai isz sawęs iszsimano, kad Jusû Kalbôs Praszymai sziczion Saime taip tankey atkartojami, kad Jusû Laikraszczei wis isz wien pasiskundzia del Naikinimo Kalbôs, kad szita Jusû Agitacija per tai ir tarp Lietuwininkû, kurie taipojau tuleropus Praszymus Kalbôs Dalykûse tur, prasiplatina — ar cze Lietuwininkai ne tur galiausei mislyti, kad kas Tiesôs tame turi buti ir kad Lietuwininkai galiausei dûdas persikalbėti ir Jusû Opozicijei pritarti, neteisingai nusitikėdami, jog per tai daugiaus atsiekti galėsę, kaip iki sziol. Kad tada dar ir Walndumojantieji dirba, jeib Žmones prigautu ir jûs prie sawo Partijos pritrauktu, — kad per wiską tai pirmnyksztis geras Sugywenimas ardomas, tai yra Pasekmė Jusû Agitacijôs. Asz jau pirm 2 Metû Pono Ministerio labay didey praszIau, asztriausiu Budu szitiems Praszymams pasiprieszyti, jeib tarp Lietuwininkû neužgimtu Lukesczei, kurius Waldzia negalinti iszpildyti. Lietuwininkai yra geri Wokieczei, atrokûjant kelis Užsidegėlius, o ir tai pasiliks, ir jiems but galima lengwjaus tulus Palengwinimus Kalbôs Dalykûse suteikti, ale dėl Lenkû Waldzia tai negalinti, kad Lietuwininkai daugiaus Teisybjû gautu, szitie tûs paczius Praszymus statytu arba begalinę Randą giedotu dėl neteisingo Apsiėjimo su jeis, o tacziau butu galima Lietuwininkams be Abejojimo tai suteikti, kas jiems nors dabar negal dûdama buti, kadangi Pasilaikymai wisai kitoniszki yra. Taip Jus per sawo Darbus Nesutikimą sėjate ir darote Iszkadôs tiems, kurie per Jusû Darbus dawėsi prisigaudyti".

Čia aiški tautininių liberalų politika ir todel kyla klausimai ar tautinius liberalus ir jų draugus renkantieji lietuviai ne lygūs veršiams, kurie patys renkasi sau skerdikus?! Lietuviai nežiūrėjo savo tautos interesų, bet klausė tautinių liberalų viliojimų. 1907 m. rinkimuose į Klaipėdos-Šilutės apskrit. atvyko slaptas patarėjas Švabachas, del kurio kandidatūros lietuviai savo atsišaukimuose perspėjo lietuvius rinkėjus sakydami, „jog jis ne žmogus mūsų krašto ir priklausąs partijai, visas mažasias gimines, ir lietuvius, išnaikinti norinčiai". Tačiau tautiniai liberalai savo atsišaukimuose bandė lietuviams akis apdumti, idant nebūtų matomos jų klastos. Viename lietuviams išleistame atsišaukime tarp kito sakoma:

„Lietuwininkai ne tiktay myl su Teisybe sawo gražeje prigimtają Kalbą ir savo ėvangėliszkają Wierą, bet jie ir yra wiernus Padonai, jaucziasi Ciecorystės Tėwaineis, mylėdami Tėwiszkę ir Ciecorių. Todel ir Pons Schwabach prie nacionallyberaliszkos Partijos priklausydams su czysta Sažine gal pažadėti ir pažad, Lietuwininkû Praszymus, ypaczei kas ant Iszlaikymo lietuwiszkoses Kalbos Szuilėje ir Bažnyčioje, Susirinkimose ir Draugystesia pareitis, su wisa Syla užstoti priesz kiekvieną, o jey Reikals butu, ir priesz Waldžią..."

Taigi, žadėta buvo daug, bet jau Klaipėdos apskrities Lietuvių Rinkimo Draugijos visuotiname susirinkime, Klaipėdoj 1908 m. kovo 7 d. tūli nariai, kaip antai Žobrys iš Klošių, Birškus ir Mozūrų, Abrazaitis iš Klaipėdos išrodė, jog nematyti tokių Švabacho nuopelnų ir lietuviai neturį daugiau jo rinkti. Tačiau lietuvių draugijų pirmininkams, Kaitiniui ir Strėkiui, buvo aiškiai regimi Švabacho nuopelnai, bet tai tik juodviejų asmens dalykai. Švabachas pasirodė nesupratąs lietuvių klausimo, o jeigu jis ir bandė kartais seime apie lietuvius kalbėti, tai tą galima tik politiniu manevru pavadinti.

Kokiomis priemonėmis tautiniai liberalai siekė savo tikslo?

Vok. konservatoriams nepalankiai žiūrint į lietuvių politinį judėjimą, tautiniai liberalai sumanė patraukti savo pusėn vok. konservatorius. Jau pirm visuotinojo rinkimo (1907 m.) Rytprūsų provincijos tautinių liberalų partijos vyriausias sekretorius d-ras Kipper iš Karaliaučiaus kreipėsi[1] į Klaipėdos apskr. vok. konservatorių pirmininką Sperberį Priekulėj, prašydamas pagalvoti ar nebūtų galima susivienyti vok. konservatoriams ir tautiniams liberalams, kad tuo būdu užkirsti kelią lietuvių arba socialdemokratų laimėjimui. D-ras Kipper pradėjo lietuviams gerintis, norėdamas įtikinti, kad jie būsimuose rinkimuose savo kandidato nestatytų, bet balsuotų už tautinių liberalų kandidatą. Šis klausimas buvo aptariamas trijuose susirinkimuose Šilutėj ir Klaipėdoj. Lietuviai atsisakė bendrauti su tautiniais liberalais. Tada tautiniai liberalai susivienyję su laisv. kons. ir laisvamaniais, pradėjo gaudyti lietuvių balsus. Tai jie darė nevien atsišaukimais, bet ir rašė Klaipėdos „Liet. Ceitungoj". Ši patarė lietuviams nestatyti savo kandidato, bet vyrs į vyrą balsuoti už tautinių liberalų kandidatą Švabachą, „nes jis esąs labai didis lietuvių bičiulis, beto turįs šiltą širdį laukininkams"[2]. Taip tautiniams liberalams su vok. konservatoriais prieš lietuvių kandidatą bekovojant, o lietuviams labiausia socialdemokratams priešinantis, lietuvių kandidatas nelaimėjo, o praėjo tautinių liberalų ir vok. kons. kandidatai. Dabar vok. konservatoriai neprašė lietuvių pagalbos, bet juos tarsi stumte nuo savęs atstūmė. Tautiniai liberalai lietuvius viliote viliojo. Kai kur ir pinigų davė. Viešbučio savininkas Karnovskis iš Immersato 1906 m. gruodžio 19 d. siuntė J. Bruožaičiui iš Vėveriškių vokiečių kalba tokią telegramą:[3] „Ar galiu su Jumis penktadienyj Klaipėdoj kalbėtis? Išlaidos bus atlygintos". Susirinkimas įvyko „Preuszischez Hof", svietainėje; Karnovskis padėjęs ant stalo 2000 markių ir siūlė Bruožaičiui, kad jis agituotų už Švabachą, bet Bruožaitis nesutiko. Tada 1907 m sausio 11 d. Karnovskis siuntė Bruožaičiui tokią telegramą: „Duodu dvigubai tiek, tik rytoj agituokit už mus". Sausio 17 d. siuntė trečią telegramą: „Lauksiu Jus būtinai šeštadienį 11 valandoj prie Lepert Bohde". Klaipėdos geležinkelio stotyj susitikus, Karnovskis siūlė dar 1000 markių, taigi iš viso 5000 markių. Bet Bruožaitis pinigų neėmė. Karnovskis buvo tautinių liberalų partijos agitatorius ir norėjo pavilioti Bruožaitį liberalų partijai. Prieš pirmuosius rinkimus d-ras Kiperis davė ūkininkui Mikui Gailiui iš Pokalnos 700 markių, kad tas agituotų už Švabachą. Bet Gailius sužinojęs, jog lietuviai išstatė d-ro Gaigalaičio kandidatūrą taip pat nepanorėjo prieš savo tautos brolį agituoti ir sugražino pinigus d-rui Kipperui[4].

Antruose rinkimuose laimėjo Švabachas. Vok. kons. pakėlė seime protestą, nurodydami, kad Švabacho rinkėjai buvo alum ir pinigais perkami. Tas buvo primetama ir lietuvių vadams. Bet tai buvo neteisinga. Perinkime lietuviai agitavo už tautinių liberalų kandidatą ir agitacijoj pasidariusias išlaidas apmokėjo tautiniai liberalai. Pavyzdžiui J. Strėkys už sugaišintą laiką ir važinėjimus gavo iš tautinių liberalų partijos 500 markių. Taip pat buvo atlyginta ir Mikui Gailiui, kuris perinkime agitavo už Švabachą. Po pirmųjų rinkimų J. Bruožaitis buvo susėjęs su Karnovskiu Klaipėdoj Ginšerovskio svetainėj ir apsėmė susilaikyti nuo agitacijos už vok. kons. kandidatą, jeigu jam bus grąžinta 143—144 markės pasidariusių išlaidų agituojant už d-rą Gaigalaitį. Karnovskis davė 150 markių ir Bruožaitis perinkime palaikė Švabacho pusę. Vok. kons. ir „agrarų susivienijimo" vadovai Garlch iš Prie-

---

[1]) „Apžvalgos Kalendros Metui 1912" 38 pusl.
[2]) „Liet. Ceit." 1907 m. 7 Nr.
[3]) Telegramas ir žinias suteikė J. Bruožaitis
[4]) Reichstag. 12. Legistlatur-Periode. I. Lessin 1907/1908 m. 825 Nr. 112 pusl.

kulės ir Gubba iš Gecėvės, pareiškė seime, kad Švabachas agitacijos reikalams išleido Klaipėdoj 50000 markių. O atstovui Holtschke-Soldin, buvęs Švabacho bičiuolis, sakė jog Švabachas išleido rinkimams 500000 markių [1]). Prirodyti rodos nebuvo galima, bet d-ras Kipper prisipažino, kad rinkimams buvo padėta Siebert & Aleksander firmoj Klaipėdoj 15000 markių. Tatai aišku, jog tautinių liberalų rinkimuose pinigas vaidino svarbią rolę. Sakoma, būk Ragainės-Pilkalnės apskrity 1913 m. rinkimuose tautiniai liberalai išleido agitacijai apie 140.000 markių [2]).

Antra tautinių liberalų priemonė gauti balsus buvo patraukimas savo pusėn lietuvių laikraščių (laiškų). 1907 m. rinkimuose „Tilžės Keleiwio" leidėjas leido spaudinti „Keleiwy" Švabacho ir Strėkio apgarsinimus ir atsišaukimus, bet tam pasipriešino redaktoriaus kun. Jurkšaitis. Del tos priežasties kun. Jurkšaitis pasišalino nuo „Tilžės Keleiwio" redagavimo. Tautiniai liberalai bandė įsiskverbti ir į „Naują Lietuwiszką Ceitungą [3])".

1908 m. vasario mėn. 18 d. šio laikraščio redaktoriui, M. Kiošis, važiuodamas iš lietuvių susirinkimo susitiko ką tik atvažiavusius d-rą Kipper ir Švabachą. Kipperis tuoj perstatė Kiošį Švabachui ir paminėjo, jog tai jis (Kiošis) ragino lietuvius rinkt saviškį. Ir pranešė Kiošiui, jog lietuviai padarė sutartį su tautiniais liberalais, ir kad Strėkys ir Kaitinis atsiųs „Naujojoj Ceit" pagarsinti sutarties raštą. Kiošis atsakė, jog lietuvių pareiga yra balsuoti už lietuvį ir, kad jis netiki sutarčiai, nes (kaip Kiošis rašo) „atsiminiau laike pastarųjų rinkimų lietuvių varde išleistų atsišaukimų, apie kuriuos lietuviai nieko nežinojo, ir atsakiau, kad jų neužimčiau". Į tą d-ras Kipper pasakė: „Dann wird die „Naują" totgemacht". (Tad „Naujoji" bus numarinta).

Rods uždengti „Naująją" tautiniams liberalams tuo tarpu nepasisekė, bet kituose rinkimuose (1912 m.) „Naujoji" nedryso ko nors prasitarti už lietuvius ir nieko nerašo Lietuvių Rinkimo Draugijų veikimo suderinimo klausimu. Ji rašo: „Mes juk jau sulaukėm, kad laiškas už įsikišimą į draugijų ginčus atvirai pabartas tape... [4]) Ir „Konzerwatywų Draugystês Laiszką" neaplenkė tautinių liberalų politika. Vok. konservatorių partija turėjo priversti Traušį, idant vok. konserv. galėtų savo apgarsinimus „Memeler Dampfbote" ir „Lietuwiszkoj Ceitungoj", spausdinti [5]). Tautiniai liberalai bandė ne vien laiškus savo tikslui pavergti, bet ir susirinkimuose vartojo tokias priemones, kurias kiekvienas laisvas šalininkas gali tik papeikti. Būtent, pradžioje jie leido kalbėti ir priešininkams, bet kaip Veiveriškių Bruožaitis keliuose susirinkimuose pasakė Švabachui tiesą, tai jie nutarė neduoti Bruožaičiui žodžio, ir kiekvieną pasipriešijantį išmesti laukan [6]). Taip, kartą susirinkime Švabachui sakant netiesą apie lietuvių atstovą kun. d-rą Gaigalaitį ir šiam norint netiesą atšaukti, jam ne tik kad neleido kalbėti, bet dargi Švabacho agitatoriai pasakė: „Jei netylėsit, būsit laukan išmesti" [7]). Tautiniai liberalai taip elgėse, jog kai kurie „išvestieji laukan" turėjo kreiptis į teismą, kuris atatinkamai tūlus jų agitatorius nubaudė.

Lietuvių susibičiuliavimas su tautiniais liberalais. Parsibarščius tautiniams liberalams į Klaipėdos-Šilutės apskritį, pradžioj jie statėsi lietuvių svečiais. Bet laikui bėgant, Lietuvių Rinkimų draugijų vadovai taip su jais susibičiuliavo, jog netrukus pasidavė jų politikos tarnybon. Kada 1908 m.

---

1) Ibid. 64 pusl.
2) „Apžw." 1914 m. 23 Nr.
3) „N. Liet. Ceitunga" 1908 m. 18 Nr.
4) „N. L. Ceit." 1912 m. 39 Nr.
5) „Lietuviszkai konzerwatywiszkas Laiszkas" 1908 m 5 Nr.
6) „Apžvalgos" priedas 1911 m. 30 Nr.
7) «N. Liet. Ceit » 1912 m. 39 Nr.

pradžioj „Naujoji“ ragino lietuvius prisirengti rinkimams, nes jautė, kad Švabacho kandidatūrą lietuviai atmes, atsiliepė „Mem. Dampfboot“ ir „Liet. Ceitunga“, nurodydami, jog lietuvių partijos jau 1907 m. pavasary Šilutėj nutarė, naujai rinkti Švalbachą, nes jie jį rinko penkiems metams. „Naujoji“ į tai atsakė, jog Liet. Rink. Draugija tur palinkimą užkviesti į slaptus savo susirinkimus vok. kons. ir tautinius lieberalus, bet visai neįsileidžia savo rašytojų, kurie rinkimo kovoj tur atlikti svarbiausį darbą. Be to „Naujosios“ redaktorius Kiošis prirodė, jog Šilutėj į Liet. Rink. Draugijos ištikimųjų susirinkimą buvo įleidžiami tautiniai liberalai, bet Strėkys neįsileido jo (Kiošio). Kiošis lyg pranašaudamas, pasakė: [1]) „Jeigu lietuviai jau vieno meto niekaip nestengia nuo meilingųjų nacionalliberalų atsiskirti, tai po penkių metų juole neįstengs ir gloda viso mūsų krutėjimo“. Lietuvių vadovai tačiau to nepaisė, bet Švabacho išrinkimą paniekinus, stojo už jį agituoti kaip raštu taip ir žodžiais. Apie tai Rytprūsų vok. kons. organas šiaip rašė: [2]) „Su Švabachu yra jo kelionėj vėl jo ištikimas palydovas, lietuviškas agitatorius Strėkys, kurs lietuviškoj kalboj pamokina savo lietuviškus bičiulius, kaimuose nuo Bajorų iki Tilžės paribio, tik liberališkam kandidatui savo balsus duoti, nes tik šie teturintis gyventojų gerovę savo akise...“ Kaitinis vel vedė Švabachą prie kun. Pipiro [3]). Pipirui Švabachas prižadėjo „už Iszlaikymą Wieros storawotis ir už Iszlaikymą lietuwiszkos Kalbos Procę pristatyti“. Nuo to laiko (1907 m.) kun. Pipirs pradėjo dalyvauti Liet. Rink. Draugijos ištikimųjų susirinkimuose, nors ir nebuvo draugijos nariu. Jis vis agitavo už Švabachą, sakydamas, kad Švabachas jam raštu pažadėjęs užtarti tikybą ir lietuvių prašymus. Be to jis sakė, jam visviena, kas yra lietuvių užtarėjas: ar gimęs lietuvis ar vokietys, ar šiaip kas. Jis agitavo prieš vok. konservatorius, tačiau viešai kritikavo kun. d-ro Gaigalaičio politinį veikimą ir patarė rinkti atstovais konservatorius dvarininkus. Strėkys su Kaitiniu taip pat menkai atsižiūrėjo į lietuvių atstovą kun. d-rą Gaigalaitį. Jų širdis, taip pat buvo užvaldęs vien tik Švabachas. 1910 m. Strėkys rašė Švabachui: „Gaigalačio ištarimai kožną sykį nesutar su jo darbais“ ir tais pačiais metais dar kartą dėkodamas, Švabachui už jo rūpinimasi sugrąžinti tikybos pamokų dėstymą lietuvių kalba pasakė: [4]) „Diewas teatlygin Jumis. Ant Jusų Grabo Paminklo turės įraszyts buti, jis Lietuwininkams yra gelbėjęs, Wierą, iszlaikyti, ir tai yra jam pasisekusi“. Bet kokiu būdu Švabachas padėjo „wierą išlaikyti“ to, rodos, nei Švabachas nei Strėkys negalėjo prirodyti. Kaitinis ir Strėkys apsiėmė ir 1912 m. rinkimams Švabachą statyti lietuvių atstovu į valstybės seimą. Traušys rašė: [5]), kad Švabachas Klaipėdos krašte turėjo 13 susirinkimų, kuriuose dalyvavo apie 650 klausytojų, kuriems tačiau artimiejie Švabacho šalininkai, kaip „Meilės Dowaną“ yra išdalinę apie 40 bačkelių alaus. Kitur susirinkime Švabachas pasisakė esąs pasidaręs tikras lietuvis. Todel Strėkys Nimmersatte, o Kaitinis Nidoje jį statė kandidatu į sekantį valstybės seimą. O ir Galtų Davils 1910 m. važinėjo su Kaitiniu Klaipėdos-Svarų apylinkėj ir prikalbinėjo lietuvius vėl už Švabachą agituoti [6]). Tačiau tūli lietuviai reikalavo būsimuose 1912 m. rinkimuose statyti lietuvį kandidatą, kurį, sutarties pasilaikant, turėjo rinkti ir tautiniai liberalai. Bet tautiniams liberalams tas nepatiko: jie ieškojo ir lietuvių tarpe rado savo bičiulių, šalininkų, kurie jų norą vykdant pasižadėjo išrinkti Švabachą. Strėkys ir Davils pasitraukė nuo tautinių liberalų, bet Kaitinis pasiliko. Apie tai

[1]) „N. L. Ceit“ 1908 m. 22 Nr.
[2]) „Ostpreuszische Zeitung“ 1908 m. 144 Nr.
[3]) „Liet. Ceit.“ 1908 m. 99 Nr.
[4]) „Liet. Ceit“ 1911 m. 104 Nr.;
[5]) „Konz. Dr. Laiszkas“ 1910 m. 87 Nr.;
[6]) „Liet. Ceit“ 1913 m. 30 Nr.;

tūlas Pagirėnas taip rašo: [1]) „Rasi ponai nacionalliberalai gana darbo ir skarbo pridėję bus, iki kelintą iš mūsų taip toli pargabenti galėjo, kad drauge su anais su mumis darytąjį derėjimą lauštų. Rods anie ponai bus žydišku gudrumu norėję aną derėjimą ant vis vertybę turinčiu padaryti, kad sulig jo vis Švabachas statomas butų. Bet mes tai permatėm ir neužleidom. Broliui Kaitiniui buvom prie širdies dėję: mes supratom, kad jis ant liberalų vėžių užsuko, ir jis tapė paragintas, kad grįžtų prie savo kaimėnės atgalon, teipjau buvo jam ir pasekmės jojo pakrypimo išaiškintos. Bet į ta visa jis tik trumpu rašteliu teatsiliepė, rašydamas apie Maizį ir pranašus. Jis pasiliko prie (nacional) liberalų ir su jais draugiškai dirb..." Ir tikrai, Kaitinis nevien su savo draugais tautiniais liberalais bendrai dirbo, bet drauge su jais pradėjo kovoti ir prieš lietuvius.

Lietuvių kova už nusikratymą tautinių liberalų jungo. Lietuvių rinkimo draugijų vadovams patekus tautinių liberalų partijos verguvėn, ne visi nariai juos pasekė, bet reikalavo, kad ir jų vadovai nusikratytų jungo. Ypač to reikalavo tūli Klaipėdos Lietuvių rinkimo draugijos nariai iš savo vadovo Kaitinio. Jie nevien jį nupeikė, kad jis į slaptus lietuvių susirinkimus įsileido tautinių liberalų partijos narius, bet griežtai pareikalavo, kad jis daugiau taip nedarytų. Kaitinis atsiliepė [2]) jog užmėtinėjimus jam darantiejie esą „Neprieteliai Kryžiaus Kristaus". Jis nesiskyrė nuo tautinių liberalų ir tame jį palaikė Strėkys ir kun. Pipirs. 1908 m. papildomuose rinkimuose, renkant Švabachą, Kaitinis ir Strėkys skelbė atsišaukimuose, jog vokiečių partijos pasižadėjo už 4 metų palaikyti lietuvių kandidatą ir bendrai su lietuviais rinkti jį valstybės seiman. Šitą pasižadėjimą tautiniai liberalai buvo patvirtinę ir raštu. Ir pats Švabachas buvo pasakęs: „aš jums užtikrinu, mano mieli lietuviai, aš niekumet prieš norą mano mielųjų lietuvių nekanditėriuosiu". Bet artinantis 1902 m. rinkimams, tautiniai liberalai vėl norėjo statyti Švabacho kandidatūrą. Tačiau dauguma lietuvių su tuo nesutiko. Kun. d-ras Gaigalaitis 1910 m. spalių 8 d. Klaipėdoj Liet. rink. draugijos susirinkime griežtai pasakė: „...Jųs turėdami sulig derėjimo teisę savo vyrą rinkti jeigu tai nedarytumėt, tai sau ir vaikų veikams amžiną gėdą užsitrauksite. Dabar Jųs pradedat pasaulyj vardą gauti, bet tikėkit man: kad Jųs ne savo vyrą rinksit, tai Jųsų vardą nieks neminės!". Strėkys pasitraukė nuo tautinių liberalų ir buvo pastatytas lietuvių kandidatu, nes pats Švabachas kartą išsitarė, kad jį rinktų ir tautiniai liberalai. Kaitinis tačiau pradėjo kovoti prieš savo buvusį artimą draugą Strėkį ir tame veikime nesiskyrė nuo tautinių liberalų. Klaipėdos Liet. rinkimo draugija prašalino Kaitinį nuo pirmininkavimo, bet jis įsteigė naują draugiją. Netrukus suskilo į dvi draugijas ir Šilutės Liet. rink. draugija. Naujos draugijos palaikė Švabachą, nes Kaitinis vadovavosi kun. Pipiro duoto patarimo: vis viena kas lietuvius atstovauja: ar lietuvis, ar žydas, vokietys, ar rusas, by tik užtaria jų interesus. Kaitinio pagelbininku buvo tūlas Šuišelis iš Talių. Jis 13 metų tarnavo kareivijoj ir likęs invalidu 1910 metų rudeny sugrįžo iš Vokietijos į Lietuvą ir tuoj prisidėjo prie politinio veikimo, apie kurį, kaip pats kartą išsitarė, menkai turi supratimo ir patyrimo. Tarp lietuvių įvyko brolių karas: vieni kovojo už savarankį atstovą lietuvį Strėkį, kiti už tautinį liberalą Švabachą. „Naujosios" laikraštis nepritarė lietuviams. Todel Klaipėdos Liet. rink. draugija pradėjo leisti Strėkį palaikančią „Apžwalgą". Kova buvo arši. Tautiniai liberalai vartojo visokias priemones kad nukariauti savo priešą. Ypač veikė jų samdytiejie agitatoriai. Buvo rašoma [3]) „Jeigu liberalai numano, kur agitatorių ga-

[1]) „Apžw." 1911 m. 18 Nr.
[2]) «N. L. C.» 1908 m. 6 Nr.
[3]) „Tilžės Keleiwis" 1912 m. 3 Nr.

lima gauti samdyti, išmok jis brangius pinigus, kitam stropjam ir iki 10 markių dienai". Strėkį palaikantiems lietuviams talkon atėjo vok. konservatoriai. Todel kova su tautiniais liberalais dar labiau padidėjo ir Švabacho kviečiami susirinkimai, ypač Priekulės krašte, buvo labai maži. Tačiau lietuviams neteko laimėti, nes liberalai rašė, kad žmonės nenori atstovu Strėkio, del jo svyruojamo politinio veikimo. Lietuvių visuomenės veikėjas J. Lapinas taip pat buvo palinkęs Švabacho pusėn. Apie tai „Apžwalga" šitaip rašė: [1]) „Lapinas savo širdimi yra lietuvių (Strėkio partijos) pusėn, viršutiniai bet kažin del kokių nesuprantamų dalykų visai kitaip pasielgia". Lapinas švelnijo rinkimų kovą, sakydamas: abu kandidatu yra geru vyru, taip Strėkys, taip Švabachas, kurį išrinksite, tas bus geras... Bet lietuviai kitaip įvertino Švabacho išrinkimą. Nors valstybės seimo rinkimuose lietuviams nepasisekė nusikratyti tautinių liberalų jungo, tačiau tuo pačiu metu karalijos seime rinkimuose lietuviai, nevien Klaipėdos—Šilūtės, bet ir Tilžės—Lankos apskrityse visiškai nusikratė tautinių liberalų globos.

---

[1]) „Apžw." 1911 m. 2 Nr

Vokiečių socialdemokratai.

Vokiečių socialdemokratų partijai pamatą Vokietijoj padėjo Karolis Marksas ir Fridrichas Engels, toliau jų darbą tęsė Ferdinandas Lasale. Po Lasalio mirties socialdemokratijos vystimą ir tobulinimą paėmė į savo rankas Vilhelmas Liebknecht ir Augustas Bebelis. [1]) Pirmieji socialdemokratų atstovai išrinkti į vokiečių valstybės seimą 1871 m. buvo Bebelis ir Šraps.[2]) Karalijos seimo rinkimuose socialdemokratai pradėjo dalyvauti tik 30 metų vėliau. Didysis pasaulio karas pastūmėjo socialdemokratus valdžios pusėn. Bet laikui bėgant socialdemokratų partija skilo. 1917 m. atskilo nepriklausomų socialdemokratų partija. Jiems vadovavo advokatas Haase. Senąjai partijai vadovavo raidžių rinkėjas Šeidemanas ir balnius Ebert. 1918 m. pabaigoje radikaliausi nepriklausomųjų socialdemokratų partijos nariai susibūrė į komunistinę Vokiet. darbininkų partiją „Spartakų sąjungą"

Socialdemokratai Lietuvoj. Lietuvoj socialdemokratai pasirodė jau pirmuose valstybės seimo rinkimuose 1871 m.[3]) Tada Klaipėdos Šilutės apskrity už socialdemokratus buvo paduota 28 balsai, kituose rinkimuose 1874 m. šiame apskrity socialdemokratų balsų skaičius jau siekė kelių šimtų, nes kaip kun. Kuršaitis rašo:[4]) „apačią į viršų apversti norintiejie iš Klaipėdos ir Rusnės darbininkai puolė su kokiais 700 ar 800 balsų ant dailydės pagelbininko Lampe iš Berlyno". Kun. Kuršaičio skaičius nepilnas. J. Sembritzkio žiniomis[5]) Lampe gavo 1361 balsą. Tuose pačiuose metuose socialdemokratai pasirodė pirmą kartą jau ir Labgavos Vėliavos apskrity. Ten jie gavo 244 balsus. Tilžės Lankos apskrity socialdemokratai pasirodė 1890 m. ir surinko 119 balsų. Ragainės Pilkalnės apskrity socialdemokratai pradėjo veikti tik 1893 m., čia jie gavo 525 balsus. Priežastys del kurių socialdemokratai taip vėlai ir lėtai pradėjo veikti Lietuvoj yra šios: 1) nuo 1878 iki 1890 m. socialdemokratai ypatingu įstatymu negalėjo viešai vesti agitacijos nei laikraščiuose nei susirinkimuose; 2) Lietuvoj buvo reikalingi lietuvių kalba spausdinti raštai, jų nesant nebuvo galima prie lietuvių prieiti.

Socialdemokratai ir lietuvių klausimas. Lietuviams pradėjus savarankiai politiniai veikti, turėjo ir socialdemokratai su jais skaitytis. Reikėjo arčiau lietuvių prieiti, ko galima buvo pasiekti tik lietuvių raštais. 1898 m. lietuvių kalboje pasirodė pirmieji socialdemokratų atsišaukimai ir knygutė „Szalin su Zocijaldemokratais", kurioje aiškiai išdėstytas buvo socialdemokratų tikslas. Tais pat metais valstybės seimo rinkimuose Tilžės-Lankos apskrity greta socialdemokratų partijos susikūrė ir atskira socialdemokratų šaka, kuri vadinos „Lietuvos Darbininkų Partija". Tačiau nepasisekus jai išrinkti savo atstovo, ji nustojo gyvavusi. Bet socialdemokratai nenustojo

---

[1]) Die Parteien des Deutschen Reichstages. 23 pusl.
[2]) Die Entwicklung der Socialdemokratie bei den Wahlen zum Deutsch Reichstage. 55 pusl
[3]) Notizbuch für Reichstags-Wahl. Drezden 1898 m.
[4]) „Keleiwis" 1874 m. 3 Nr.
[5]) Geschichte des Kreises Memel. 288 pusl.

veikę. 1901 m. papildomuose rinkimuose Klaipėdos Šilutės apskrity, susitarus lietuviams su vok. konservatoriais, socialdemokratai savo atsišaukimais piršo lietuviams savo kandidatą ir persergėjo nuo vok. konservatorių:

... Konservativų sąžinė jau nerimsta, jie jau nebedręsa viešai pas Jus stotis. Jie jaučia, kad Jus jiems jau nebeįtikit. Jie privelyja Jums dvaronį Matšulį iš Mitzkų, kurs veidmainingai lietuwininku dedasi. Jie tai tikrai nedarytų, jeigu jie nežinotų, kad Matšulis viens iš jų tarpo yra ir jų pažiuras tur. Neduokities šito po netikra vėliava plaukenčio konservativo klaidintis... Rods Jus lietuwininkus stengsis privilioti ir Jums įkalbės kad tai Jums geriausia, jeigu Jus vieną savo tautiečių, vieną lietuwininką į Valstybės seimą nusiųstumbit. Tai ale monai, vieni monai. Už išlaikymą lietuviškumo ir lietuviškos kalbos Valstybės seime nieks geriau nekalbėjo ir nestengės, kaip socialdemokratiškoji partija. Socialdemokratą rinkdami Jus visaką atsiekat, ką už Jus lietuwininks daryti gal, ale Jus dar daugiau atsiekat išvengiat iškados, kurias konservativs pons Matšulis kaip atstovas Jums atgabentą...

„Geri“ socialdemokratų žodžiai lietuvių rinkėjų tarpe rado gerą dirvą. Jų kandidatas susilaukė bemaž 5000 balsų ir kartu su lietuvių ir konservatorių kandidatu Mačuliu perėjo į perinkimus. Socialdemokratai įtempė visas pajėgas, kad atbaidžius lietuvius nuo konservatorių. Atsišaukimuose buvo sakoma:

... Rinkėjai! Konservativai pameluoja savo laiškuose durniausius daiktus apie socialdemokratus. Netikėkit šitiems vilkams avių kailyje, jie nor Jus tik išvadžioti. Jums lietuvininkams pažada jie dabar pirm rinkimo išpildymą visų Jusų troškimų, išlaikymą Jusų Motynos kalbos ir t. t. Po rinkimo jie vėl prieš Jus bus. Socialdemokratai yra visados prieš kiekvieną nuspaudimą įstoję. Paveikslan socialdemokratiškasis atstovas Haase iš Karaliaučios, bičiulis musų kandidato Otto Braun, Vatstybės seime įstojo, kad visi lietuvininkai ir lenkai teisme jiems pareikalavus kiekvienu laiku tulką gautų, idant savo motynos kalboje išreikšti galėtų, ko jie nor. Šis užmanymas tapo įstatymu. Konservativai, prie kurių ir Matšulis priklauso, tam prieštariavo, jie prašė, kad teisėjui teisė palikti tur, tulką tik tada pritraukti, kad teisėjas nor. Lietuvininkai! Taip mynioja konservativai Jusų teisingus prašymas kojomis. O tačiau tur jie dar begėdiškumo savo laiškuose sakyti, jie užtarią Jusų motynos kalbą. Ar galit delto didvaronį Matšulį, kurs Jus ant juoko laikyti nor, rinkti? Niekumet!..

Visi socialdemokratų įrodymai nieko negelbėjo. Laisvamaniams padedant buvo išrinktas „lietuvis“ Mačulis. 1903 m. rinkimuose Klaipėdos Šilutės ir Tilžės Lankos apskrityse perėjus į perinkimą socialdemokratams kartu su vok. konservatoriais, socialdemokratai vėl iškėlė lietuvių klausimą. Klaipėdos Šilutės rinkėjams buvo sakoma: „Kas nenor, kad lietuvininkams jų kultura ir kalba neišplėšta pasiliktų, tas negal ir netur už konservativiškoji diddvaronį Krause balsuoti“. Tilžės Lankos apskrity socialdemokratai ypač stengėsi įrodyti lietuviams konservatorių suktybes ir žadėdami lietuvių teises apginti, patarė rinkti socialdemokratų kandidatą A. Hoferį:

... O Jus lietuvininkai! Argu Jus savo kankintojus ir niekintojus konservativus rinkti galėtumbit? Ne ir tukstant kartų ne! Ar mes Jums tai dar pasakyti turim, kad tai konservativiški ponai buvo, kurie Jūsų tėvus bizunais mušė. Ar mes Jums tai dar pasakyti

turim, kad tai konservativiškiejie ponai yra, kurie ir šiandien dar į Jus kaip į menkesnę verčią turinčius žmones paniekinimu žvelgia. Jus vislab tai juk patįs žinot, Jus žinot, kad tai netikriejie pranašai yra, kurie pirm rinkimų avių rubuose pas Jus ateina kaip Jusų bičiuliai, bet po rinkimų Jus nuslėgia ir paniekina! Lietuvininkai! Jus 25 Junijį ne Šikertą (vok. Kons.) rinksit, bet vyrs už vyrą įstosit už dvarininką A. Hoferį. Tai Jus sau patiems kalti esat. Jei Jus apgintą gaut norit Jusų motynos kalbą, Jusų metų tukstančius prikavotąją ir šelptąją kulturą ir ypatiškumą, tai turit rinkti bičiulį visų žmonių dvarininką, A. Hoferį...

Nors lietuviai, kaip patys socialdemokratai pripažino, daugomoj savo balsus atidavė socialdemokratų kandidatui, tačiau laisvamaniams palaikant vok. konservatorius, buvo išrinkti vok. konservatorių atstovai. Tuose pačiuose metuose socialdemokratai pradėjo dalyvauti ir karalijos seimo rinkimuose. Savo atsišaukimuose tarp kito jie davė ir šiokį pažadą: „Už visiškai lygią teisę visų Prūsuose gyvenančių tautų, ypač vartojime prigimtos kalbos.“ [1]) Lietuvos apskrityse socialdemokratai statė savo kandidatą, bet norėjo, kad lietuviai susidraugautų su laisvamaniais ir bandytų nuveikti vok. konservatorius. Toj kovoj socialdemokratai norėjo padėti lietuviams ir laisvamaniams. Viename socialdemokratų susirinkime Tilžėj 1903 m., kurį aplankė ir keli lietuviai, aptariant karalijos seimo rinkimus, gydytojas Gattšalkis iš Karaliaučiaus patarė lietuviams neatiduoti savo teisių vok. konservatoriams, bet veikti savarankiai. Tačiau Lietuvių rinkimų draugijų vadovai maža kreipė dėmesio į savarankumą ir labiau krypo į vok. konservatorių pusę, todel ir negalėjo sulaukti socialdemokratų paramos. 1907 m. valstybės seimo rinkimuose, socialdemokratai savo atsišaukimuose pabrėžė, jog socialdemokratija, būdama tarptautinė, garbėj laikanti nevokiškųjų žmonių tautinius nuopelnus ir palieka kiekvienai giminei būti kuomi ji yra ir kuomi nori. Ir lietuviams jie neprieštaraus, norint jiems savo kalbą ir būdus išlaikyti. Lietuvių klausime socialdemokratai visada buvo bešališki.

Lietuviai ir socialdemokratai. Lietuviai, politiniai veikti pradėję ir savo politinę draugiją įkūrę, tarp kito pasistatė sau tikslu, „saugojimos prieš socialdemokratiškus išvadžiojimus“. Ir lietuvių siųstose peticijose pastaruose laikuose buvo pabrėžiama [2]) „kad lietuvišką jaunuomenę socialdemokratų išvadžiojimai į savo spąstus traukią, bet idant socialdemokratų veikimai nieku pavirstų, buvo prašoma, kad ministeris teiktus malonningai padavadyti, idant tikybos, skaitymo ir rašymo mokslas visiems lietuvių kudikiams vėl... lietuviškai turėtų duodamas buti...“ Taip pat rinkimų laiku lietuvių išleistuose atsišaukimuose, ir pirmai Lietuvių rinkimo draugijai įsikūrus iki šių dienų visada nurodoma į kovą ir su socialdemokratais. 1898 m. valstybės seimo rinkimuose Labguvos Vėliavos apskrity perėjus į perinkimą socialdemokratų kandidatui kartu su vok. konservatorių kandidatu, tūlas Kitatis paskelbė lietuvių laikraščiuose atsišaukimą patariant rinkti ne socialdemokratą, „nes tai esą lietuvių švenčiausia pareiga rupinti, kad minau ne daugiau socialdemokratų į seimą nukaktų, o minau ne iš musų brangiosios Lietuvos“. Taip pat ir Lietuvių rinkimo draugijos Klaipėdos Šilutės apskrity 1901 m. papildomuose rinkimuose į valstybės seimą renkant Mačiulį, buvo agituojama prieš socialdemokratus ir sakoma jog socialdemokratą išrinkus, Lietuvai nebūtų garbės. Bet jau 1903 m. rinkimuose lietuviai pamatė, kad kreipdami visą dėmesį prieš socialdemokratus, užmiršo savo

[1]) „Königsberger Volks-Zeitung“ 1903 m. 245 Nr.
[2]) A. B. Klaipėdiškio „Prusu Lietuwei“ 25 ir 38 pusl.

didžiausius priešininkus, vok. konservatorius ir likosi jų nugulėti. Tilžės Lankos apskrity perinkimuose vok. konservatoriai ir tautiniai liberalai jau neprašė lietuvių pagalbos, bet reikalavo, sakydami: „...Tie lietuviai rinkėjai, kurie pirmuose rinkimuose savo balsus atidavė lietuvių kandidatui, tie ypač teatsimena, kad savo programoje jie yra įrašę kovą prieš socialdemokratus. Todel manom, kad jų pritarimo dargi neprivalome nė prašyti..." Klaipėdos Šilutės apskrity taip pat vok. konservatoriai be jokių sąlygų reikalavo lietuvių balsų. Lietuviai tam pasipriešino. Klaipėdos apskrities Liet. rink. draugijos pirmininkas, išaiškinęs lietuvių laikraščiuose vok. konservatorių priešingą lietuviams taktiką, nebešaukė lietuvių kovon prieš socialdemokratus ir nepatarė vok. kons. rinkti, bet sakė: „Taygi, mylimi Brolei, dabar darykit, ką darot, ale minau nedarykit priesz sawo Sąžinę. Jeigu skirat, tai skirkit pagal Sąžinės Liudymą". Tilžės Lankos apskrity Liet. rink. draugijos iždininkas Mikelis Storims perinkimuose viešai stovėjo už socialdemokratų kandidatą.

Apie pastarąjį reikia plačiau pakalbėti. Storims yra žymus lietuvis ir ilgus metus buvo Naujųjų Stremėnų kaimo šaltyšium. Tilžės apskrities pirmininkas, sužinojęs jos Storims perinkimuose viešai veda agitaciją už socialdemokratų kandidatą, pareikalavo iš jo, kad jis atsisakytų valdininko tarnybos. Storimas kreipėsi į apskrities valdybą (Kreis-Ausschusz) ir jis buvo pašalintas nuo savo vietos, o jo pareigos pavestos jo padėjėjui Dettmanui. Dettmanas, būdamas vokietys, palaikė lietuvio Storimo pusę ir leido savo namuose įvykti socialdemokratų susirinkimui. Tada Storims išstojo iš Liet. rinkimo draugijos ir prisidėjo į vokiečių socialdemokratų draugiją. Valdžios „priešininkas" Dettmanas taip pat buvo prašalintas nuo šaltyšiaus pareigų. Tuo tarpu apskrities valdyba nusprendė, jog Storims, kalbėdamas socialdemokratų susirinkime „prieš neteisėtą mokesnių įvedimą ir prieš mokesčius už šunis" esąs prasikaltęs Didžiojo karaliaus ištikimybei, ir todel nebegalįs būti šaltyšiu... [1]) Turėjo įvykti naujo šaltyšiaus rinkimai. Visas kaimas (išėmus vieną balsą) vėl Storimą išrinko šaltyšium. Bet apskrities viršininkui jo neužtvirtinus, turėjo kaimas vėl išnaujo rinkti, tuomet paties Storimo patarimu buvo išrinktas naujas šaltyšius. Taip Storims pasidarė visų kaimynų mylimas, tik valdžiai neištikimas, nes drįso susirinkime agituoti už socialdemokratus. Storimą ištiko dar ir kitas smūgis. Tuo laiku mirė jo mylima žmona, kuri kaip ir jis, buvo laisvų pažiūrų. Storims, norėdamas jos atminimą pagerbti, prie vainiko kaspinų įrašė parašą lietuvių kalboje. Vienoj kaspino pusėj buvo išspausdinta:

Tu dirbanczioji Žmogystė
Kowok už Laiswę, Lygybę, Brolystę!
Dabarnykszti Rėda
Bedarbems wien Nauda.
Didysis Mažą baudžia,
Jo Prakaitą iszspaudžia,
Nier nieko, kurs jį draudžia.

Antroj pusėj:

Warge augot, trusawot, dirbot
Dėl Dûnos dieniszkos,
Bedarbems ant Naudos.
Gale josios Alga
Baisi Dziuties Liga,
Jey buwo Gailestis —
Iszwalnijims Smertis.

---

[1]) „Königsberger Volks-Zeitung" 1903 m. 292 Nr.

Nekalto turinio žodžiai dūrė „bedarbių“ akysna, todel kaspinai buvo nuo kapo pavogti. Tuomi buvo bandoma parodyti Storimui, kodel jis išdryso viešai prisipažinti, kad nemėgstąs dabartinės tvarkos, kurioj galima apriboti žmonių teises.

Socialdemokratų priemonės. Agituodami lietuvių tarpe socialdemokratai įžiūrėjo, kad be tam tikrų priemonių negalima prie lietuvių prieiti, kad vien atsišaukimais negalima pasiekti tikslo. Reikalinga daugiau lietuvių kalboje raštų. Jau 1889 m. Šilgalys iš Šilėnų (Ragainės apskrit.) Rytprūsų Socialdemokratų Partijos Dienoj sumanė išleisti Karaliaučiuj lietuvių mėnesinį laikraštį. Tokį pat sumanymą 1901 m. padavė Klaipėdos apskrities socialdemokratai. Svarstant šį sumanymą, Klaipėdos Šilutės apskrities kandidatas Braunas, Partijos Dienoj apie tai šitaip išsitarė: „Pastaruose rinkimuose vėl pasirodė, jog be lietuvių kalbos negalima vesti agitacijos lietuviais apgyvendintose apskrityse. Visuose Rytų Prūsų apskrityse mes turime nemažą skaičių mūsų laikraščio skaitytojų, tačiau Lietuvoj jis labai maža tesiplatina, nes žmonės negali jo suprasti. Vertimas iš vokiečių kalbos nepadarytų didelių išlaidų“. Į tą šiaip atsakė partijos išdininkas Gėriš: „Aš prašau paduotąjį sumanymą atmesti ir jį duoti apsvarstyti naujai išrinktiesiems partijos vadovams. Mūsų Rytų Prūsų draugai žino, jog partijos valdyba padeda jų reikaluose“. Priėmus Gėrišo sumanymą, lietuvių laikraščio išleidimas buvo atidėtas. Bet lietuvių laikraščio klausimas jau buvo pribrendęs ir nuolat girdėjosi jo reikalavimas. 1904 m. Storims iš Naujųjų Stremėnų, Rytprūsų socialdemokratų partijos dienoj Klaipėdoj, taip pat pareikalavo išleisti lietuvių laikraštį. [1])

Rytų Prūsų socialdemokratų partijos narys Linde iš Karalaučiaus išsitarė, jog šis reikalavimas tuo tarpu neįvykdomas. Reikia dar pasitenkinti, lietuvių kalendoriais. Minėtasis Braunas prie to dar pridūrė: „lietuviškai kalbančiuose apskrityse judėjimas nėra dar gana didis, kad reikėtų leisti lietuvių raštų“. Bet 1905 m. birželio 28 d. socialdemokratų susirinkime Klaipėdoj, steigiant socialdemokratų draugiją Klaipėdos Šilutės apskričiai, Eyrulys iš Smeltės vėl pakartojo prašymą išleisti lietuvių laikraštį, sakydamas, jog be lietuvių laikraščio yra nereikalinga visa socialdemokratų agitacija lietuvių tarpe. Linde vėl atsakė, jog del lėšų stokos tuo tarpu dar negalima leisti tokio laikraščio. Tačiau toksai atsakymas nepatenkino susirinkusių. 1905 m. liepos 30 d. Klaipėdos susirinkime Mertins iš Tilžės patarė kreiptis į partijos susirinkimą Jenoje ir prašyti pašalpą lietuvių laikraščiui leisti. Jo sumanymą priėmė vienu balsu. Ypač sumanymą parėmė Klaipėdos socialdemokratų draugijos pirmininkas Sütz ir narys Lippel. Visi aiškiai prirodė, jog be lietuvių raštų nieko negalima atsiekti tarp lietuvių; lietuviai nenor skaityti duodamų vokiškų raštų ir reikalauja lietuviškų. Bet partijos suvažiavimas vėl atmetė lietuvių laikraščio leidimo klausimą. 1906 m. pradžioj tūli lietuviai socialdemokratai iš Tilžės kreipėsi į socialdemokratų partijos valdybą Berlyne tuo pačiu reikalu, bet nieko neatsiekė. Taip ir liko lietuviai be socialdemokratų laikraščio. Del tos priežasties pati socialdemokratų idėja tarp lietuvių mažai teišsiplėtojo.

1902 m. rudeny Šilgalys bendrai su tilžiškais draugais įteikė Rytprūsų socialdemokratų partijos Dienai Karaliaučiui sumanymą išleisti lietuvių kalendorių. Sumanymas buvo priimtas. Lietuvių socialdemokratų kalendorius su pertraukomis ėjo nuo 1902 iki 1907 m. Nes 1904 m. Lietuvos apskrityse socialdemokratų įtaka pradėjo mažėti ir 1905 m. kalendorius neišėjo. Lietuviuose gimė neužsitikėjimas vokiečių socialdemokratais. Pasigirdo balsai,

[1]) „Königsberger Volks Zeit“ 1904 m. 207 Nr.

būk vok. socialdemokratai norį lietuvius išnaudoti, kad lietuvių balsais pravesti rinkimuose savo atstovus[1]).

Socialdemokratai bandė savo agitaciją varyti ir prakalbomis. Pirmą Lietuvių kalba kalbą socialdemokratų susirinkime 1903 m. Ragainėj sakė E. Bendiks iš Balgardžių. Jis bylojo apie „Lobininkus ir varginguosius" [2]). Taip pat socialdemokratų kalbą sakė 1906 m. A. Bruožis Klaipėdoj. Jis bylojo apie 1848 m. Berlyno revoliuciją. Kalbėtojas buvo pasitraukęs nuo lietuvių konservatorių veikimo ir įstojęs į socialdemokratų partiją. Jis pastebėjo, jog nevisi socialdemokratai savo partijos uždavinį supranta; dauguma norį tik „lobiais dalintis". Persikeldamas į Didžiąją Lietuvą A. Bruožis 1906 m. išstojo iš socialdemokratų partijos. Tais pat metais į socialdemokratų partiją prisidėjo ir J. Vanagaitis. Jis veikė Tilžėj. 1906 m. jis parašė ir išleido knygutė: „Kas tai yra tie socialdemokratai ir ko jie nori?" Tuo tikslu lietuvių kalba buvo išleisti ir keli atsišaukimai. Bet netrūkus J. Vanagaitis iš socialdemokratų partijos išstojo.

Bandymas sukūrti Lietuvių socialdemokratų partiją. Jau 1901 m. lenkų socialdemokratų laikraštis „Gazeta Robotnicza" sumanė sukūrti lietuvių socialdemokratų draugiją. Šis sumanymas buvo aptariamas ir partijos dienoj Lubeke. Klaipėdos Šilutės apskrities socialdemokratų kandidatas Braunas apie tai šit kaip prasitarė [3]): „... Būtų visai netiksli taktika kūrti atskirą lietuvių socialdemokratų partiją; kaip socialdemokratai mes agituojam lietuvių ir mozūrų tarpe ir turime geras pasekmes. Visa svarba tame, kad reikia veikti žmonėms suprantamai. Tame ir visa mūsų agitacijos paslaptis Rytų Prūsuose. Į tautinius jausmus mes neprivalome kreipti jokio dėmesio..." 1902 m. vasarą buvo manoma įkūrti liet. socialdem. partiją Ragainės apskrity. Tuo reikalu buvo kreiptasi į Ragainės Pilkalnės apksrities socialdemokratų kandidatą, dvarininką A Hoferį Didžiuose Skaisgiruose. 1902 m. liepos 10 d. jis atsakė, jog neverta tai daryti, nes del mažo narių skaičiaus draugija negalėtų išsilaikyti. Taip ir liko. 1904 m. pavasary Tilžės lietuviai iškėlė mintį, sukūrti „Prūsų Lietuvių socialdemokratų partiją" [4]). Bet sumanymas liko neįvykintas, nes tokios draugijos reikalingumas nebuvo dar pribrendęs. Tačiau socialistinis klausimas liko neužmirštas. 1906 m., vok. socialdemokratams pradėjus reikalauti lygių rinkimų teisių Karalijos seimo rinkimuose, neatsiliko nuo to ir Prusų lietuviai socialdemokratai. Tuo tikslu į valstiečius išleistas buvo atsišaukimas „Prusų Lietuvos Laukininkai". Šitame atsišaukime buvo rašyta:

> ... Ar turime męs Prusuose lygias visiems tiesas? Ne! Isz nesuskaitomų pavyzdźių mes gauname pritirti tat kasdien, jog maźas tik turtingų dykaduonių skaitlius, kurie linksmai sau ir viso ko pertekę gyvena, didelei daugybes sunkiai dirbančių ir varguose paskendusių źmonių iszplėsza jų tiesas ir isznaudoja juos...

Tokios tvarkos kaltininkas yra Prūsų seimas, kurio išleisti įstatymai trukdo švietimą, skriaudžia pavargėlius ir našlaičius. Be to policijos galybė yra dvarponių rankose, sunkiai slėgia darbininkus ir kliudo jiems naudotis tinkamai ir tomis teisėmis, kurias jie jau iškovojo. Toliau prirodoma, jog

---

1) „Darbininkų Balsas" 1905 m. 2 Nr.
2) „Kaimynas" 1903 m. 9 Nr.
3) Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der S. P. Deutschlands. Abgehalten zu Lübeck 1901, 129 pus'.
4) „Draugas" 1904 m. 1 Nr. 42 pusl.

reikia prašalinti netikusį seimo rinkimo būdą. Pagaliau atsišaukimas baigiasi šiais žodžiais:

Glauskitės visi iszvien prie socijaldemokratų partijos, kuri neatsižvelgdama ir be baimės kovoja uź visų prispaustųjų tiesas ir liuosybę. Skubinkitės, nesibijodami junkerių szauksmų ir klyksmų, kurie jauczia jau savo galybės galą—į socialdemokratų susirinkimus ir skaitykite socialdemokratų raštus. Nesibaidykite turtingosios kliasos tranu. Jus neturite nėko nustoti, bet uźtat neapsakomai daug turite įgyti sau ir savo vaikams.

Szalin trikliasine rinkimu sistema!

Tegyvuoja visuotinas, lygus tiesus ir slaptas balsavimas.

Prusų lietuviu socialdemokratai.

Apsišaukimas išleistas gotų raidėmis. Leidėju pasirašė J. Vanagaitis Tilžėj. Tai, rodos, paskutinis Prūsų lietuvių socialdemokratų bendro veikimo apsireiškimas.

Centro partija.

Ši partija kilo iš „Katalikų frakcijos", kuri įsistegė 1852 m. Jos vadai buvo broliai Reichenspergeriai. Po 1858 m. rinkimų ši frakcija pasivadino „Centro Frakcija (Katalikų Frakcija)". 1862 m. frakcija atmetė katalikų vardą ir vadinos tik „centru". Bet neilgas buvo frakcijos gyvenimas. Ji gyveno tik iki 1867 m. [1]. Jos rinkėjai perėjo kairėn pusėn prie laisvamanių. Tada buvusios frakcijos nariai pradėjo manyti sukūrti tikrai politinę partiją. Siautusis „kulturkampfas", kuris 1866 m. po vokiečių karo pradėjo rasti pritarimo ir katalikų bažnyčioj, pastūmėjo katalikus greičiau kūrti politinę partiją. Pirmą atsišaukimą, raginantį sukūrti „Centro partiją" išleido Petras Reichensperger, laikrašty „Kölnische Volks-Zeitung" 1870 m. birželio 11 d. Pirmas „Centro partijos" programos paskelbimas įvyko 1870 m. spalių 28 d. Karalijos seime „Centro frakcija" susibūrė 1870 m. gruodžio 13 d., o valstybės seime 1871 m. kovo 20 d. „Centro frakcijos" steigėjai buvo: tikras's slaptas patarėjas Karl Friedrich v. Savigny, valdžios patarėjas Hermann v. Mallinckrodt, obertribunolo patarėjas Petras Reichensperger, apeliacijų teismo patarėjas d-ras August Reichensperger ir baronas Burghard v. Schorlemer-Alst.[2]).

Centro partija kaip ir socialdemokratai, yra tarptautinė partija[3]). Į ją priguli taip grafai, taip valstiečiai, valdininkai, pirkliai ir paprasti darbininkai. Kaip žemės taip ir tikybos klausimuose ji stovi artimuose santykiuose su vok. konservatoriais. Abi partijos nor užlaikyti luomų skirtumą ir bažnyčios autoritą. Šiaip vidaus ir užsienio politikoj ji yra pažangi. Ji kovoja prieš piliečių laisvės siaurinimą. Vadovaujant Liudvikui Vindthorstui, ši partija buvo valdžios priešininkė. Bismarkas, kurs buvo sakęs: „Kanosan mes neisim!", turėjot aikintis su centro partija ir nusileisti „kulturkampfui". Nuo 1887 m. centro partija nėra valdžios opozicijoj. Pastarame laike centro partijos nariai yra Vokietijos aukštesnieji valdininkai. Josios atstovai visi bemaž katalikai, bet neskiriami ir protestantai. Tik retas protestantas sutinka atstovauti centro partijai.

---

[1]) Handbuch der Politik, Band II, Lief I, 22 pusl.

[2]) Ten pat, 15—16 pusl.

[3]) Dr. Adolf Braun. Die Parteien des Deutschen Reichstages. 18 pusl.

Centro partija nepamiršo ir M. Lietuvos. Kiek galima susekti, 1878 m. valstybės seimo rinkimuose Tilžės Lankos apskrity buvo statomas centro partijos kandidatas, kurs gavo tik 28 balsus[1]) 1881 m valstybės seimo rinkimuose centro partijos kandidatas, baronas v. Schorlemer - Alst, šiame apskrity gavo 74 balsus[2]). Tais pat metais Klaipėdos Šilutės apskrity už centro partijos kandidatą buvo paduoti 55 balsai[3]). Nerasdama Lietuvoj sau tinkamos dirvos, centro partija daugiau nerodė Lietuvoj savo veikimo. Pasirodė vėl tik po 1918 m. perversmės. Nuo to laiko Centro partija vadinasi «Krikščionių demokratų liaudies partija».

Lietuvių politinė sąmonė.

Politinės dirvos rengimas. Kun. Kuršaitis, išleisdamas į brolius lietuvius atsišaukimą 1848 met. pirmuose Karalijos seimo rinkimuose, patarė rinkti tik „išmintingus ponus turtuolius". Bet laikui bėgant, jis pats patyrė, kad lietuvių išrinktieji atstovai užmiršta lietuvius. Todel jau už poros metų duoda lietuviams šiokį patarimą:[4]) „...Norėcziau priminti, kad jus ir kokio Deputierto tarp sawęs jieszkotumbit, kursai Berlyne atsimintu ir Lietuwininkus užtarti". Tačiau Lietuvoj vokiečių partijoms savo įtaką platinant ir mintis skleidžiant, letuviai nuolat rinko konservatorius, laisvamanius, kurie savo politika rūpinos, o ne lietuvių reikalais. Nes tūli vokiečiai jau iš senų laikų stengiasi lietuvius paniekinti. Tai matyt iš kun. Kuršaičio bičiuolaus laiško, kurio ištrauka išspausdinta „Keleiwyj". Ten rašoma: [5])

> Ak tai man didelį Skaudėjimą padaro matant, kaip Wokiecziei, musû Prowincoj' gywendami mus tur paniekinti ir mus paikais wadinti;... kurie tokie pasiputę, kad jie Lietuwininką sutikdami jam ant jo Sweikinimo ney „dėkuy" nesako, norint Lietuwininks ir pasiturįs butų, o jie patys kaszyn kaip giley į Skolas nugrimzdę... O tacziau szie musû Brolei Lietuwininkai taip apjekinti, kad jie aniems į Ůdegą kabinas".

Nors kun. Kuršaitis tarnavo valdžlai ir vokiečių konservatoriams, tačiau kaip lietuviui jam rūpėjo ir lietuvių reikalai, ypač delto, jog pats geidė lietuviams atstovauti. Sumanius Karalijos seime lenkų atstovui v. Tokarski 1869 m. išleidinėti „Amtblatt" lenkų kalba, ir seimui šį sumanymą priėmus, kun. Kuršaitis vėl bandė papeikti lietuvių išrinktuosius vokiečius atstovus, sakydamas: [6]) „Uź Lietuwininkus ten nieks nekalbėjo, nėsa Lietuwininkai saw niera ney jokio Uźtarėjo per Deputiertą pasiskyrę ir į Berlyną nusiuntę". O tačiau reikia atsiminti, jog tuo laiku lietuvių išrinktieji atstovai didžiausioj daly buvo vok. konservatoriai. Kun. Kuršaitis nesipriešino lenkų prašymams. Tuomi jis parodė, jog kartu su lenkais galima ir už lietuvių teises stoti.

Pirmieji politinės sąmonės apsireiškimai. Negalėjo likti be įtakos nuolatiniai kun. Kuršaičio lietuvių raginimai, „sau užtarėją pasiieškoti". Jau 1863 m. Karalijos seimo rinkimuose Tilžės Lankos apskrity gavo du balsu lietuvis kun. Pipirs iš Įsės. Tas dar nereiškė politinio lietuvių susipratimo, bet nurodė į tą, kad ne visi lietuviai rinkėjai pasitenkina vokiečių partijų statomasiais kandidatais. 1866 m. Karalijos seimo rinkimuose tūlas

---

[1]) Die polit. Wahlen ir Tilsit, 99 pusl.
[2]) Ten pat, 109 pusl.
[3]) Notizbuch für Reichstags-Wahler. Dresden 1898.
[4]) «Keleiwis» 1852 m. 42 Nr.
[5]) «Keleiwis» 1864 m. 48 Nr.
[6]) «Keleiwis» 1869 m. 6 Nr.

Tilžės Lankos apskrities rinkėjas davė savo balsą „Visagalingajam Dievui, kursai kunigakščių širdis valdo“ [1]). 1872 m. išleistiejie „Visuotiniejie nustatymai“, kuriais lietuvių kalba buvo išmetama iš liaudies mokyklų, paliko lietuviuose didį neužsitikėjimą vokiečių atstovais. Jau 1874 m. valstybės seimo rinkimuose Tilžės Lanko apskrity kun. Kuršaitis gavo keliolika balsų. O 1877 m. rinkimuose Labgavos Vėliavos apskrityj jis gavo 711 lietuvių balsų. [2]) Tai buvo pirmiejie lietuvių politikos sąmonės apsireiškimai.

Pirmieji lietuvių mėginimai nusikratyti vokiečių partijų jungą. Lietuviai, matydami, kad vokiečių partijos yra jiems lyg jungas, kuriuomi jie pavergiami anų nurodytus politikos baudžiavos darbus atlikti, pradėjo mąstyti išsivaduoti iš šio jungo. Klaipėdos Šilutės apskrity jau 1877 m. [3]) valstybės seimo rinkimuose 292 rinkėjai, o 1877 m. rinkimuose jau 387 rinkėjai balsavo už d-rą Cigierį iš Lelių. Tuomi buvo pareikšta, jog rinkėjai nebesetenkina nei konservatoriais nei laisvamaniais. 1878 m. valstybės seimo rinkimuose Tilžės Lankos apskrities lietuviai išstatė savo kandidatą Mikelį Letzą iš Naujųjų Jogeriškių [4]).

Tais pat metais keli lietuviai klaipėdiškiai vėl išstatė d-ro Ciglerio kandidatūrą. Tuo tikslu Lelių Bražaitis, Smeltės Lapinas ir Petras Keršis, Lužų Martinas Kaitinis, Kozūrų Biržkus ir Švepelių Stonis su kitais draugais sukūrė rinkimų komitetą, kurs pasivadino „Tewiszkę mylintieji Skyrimo Draugai“. Laikrašty tilpo tik trumpas su jų parašu atsišaukimas[5]) „Lietuwininkai! Rupinkit, kad idant butų skirts musû Drs. Cigleris“, Be to buvo dar skyrium išleistas šiokio turinio atsišaukimas: [6]).

Pabuskit Littuwninkai ir Wokeczei!

a) Mes norim, kad per Diewo bei Kristaus Moksla Diewo Karallyste ant Zemes pastotu. b) Kad Littuwninku Kalba ne taptu iszgaiszinta per Newale. Palengwai Waikus ir gal wokiszkai mokinti. c) Lavonai ne tur buti sudeginti. d) Ben wiena Karta nususkim Littuwninku Uszstoweji i Deputirtu Butta. Kelleiwis parasze, kad nei wiens Littuwninku Uszstowejis ten yra. Waizekit Kelleiwi Nr. 12. Mette 1874. e) Zwejei per Zwejyba tur gauti issimaitinti. f) Szluszauninku Contractai su mums tur asztrei laikyti. g) Ponai Liberalai mumis apsunkinna su jauna Subhastationu bei Wekselu Zokana. Per toke Surbelyste Burai bei Bürgelei tampa iszzysti ir iszgaiszinti, Mes kaip supanczoti Eraitei i Szwercnycze primesti pastojam Mammoniszkiems Wilkams. Tai yra piktaus ne kaip Prancusu Ligga. Brolei skirkim Littuwninku Uszsstoweji, Zemininka, musu wierna Teisybes Kareiwi, kurs uz mus tikrai stowes butent:

Doctor Ziegler Löllen.

Tas Wyrs szallip Bismarke budams gydis Karallystes Zokanu Liggas. Mes ikiszol daug Deputertu nusuntem, ale nei nu

---

[1]) Aus Tilsits. Vergangenheit. V sąsiuvinis, 71 pusl.
[2]) «Keleiwis» 1877 m. 4 Nr.
[3]) Joh. Sembr. Gesch. des Kr. Memel 288 pusl.
[4]) „Liet. Ceit.“ 1978 m. 30 Nr.
[5]) „Liet. Ceit.“. 1878 m. 28 Nr. (priedėly);
[6]) Yra J. Birškaus bibliotekoj.

wieno mes Zinios ne turim, ka jie uz mus Zemininkus kalbeje butu ale nu szitto gausim Zine, ka jis uz mumis kalbes: butent per Keleiwi.

Patriotiszkas Wahl-Comite.
Tai yra, kurrie su tikkra Meile
tikrai mil Tewiszke.

Lappins. Broszaitis. Lohf, Neumann.
Kerszis. Bertileit, Neimann.

Šitas tautinis komitetas susidėjo tik iš Ciglerio kaimynų ir bičiulių, tarp kurių matyt ir pora vokiečių. Į rinkėjus jie padarė maža įtakos. Matyt nebuvo geros organizacijos. Šiuose rinkimuose Cigleris tegavo tik 38 balsus.

1879 m. Karalijos seimo rinkimuose Klaipėdos Šilutės apskrities lietuviai vėl panorėjo pravesti savo atstovą. Bet šį kartą pasireiškė nauji veikėjai. Vienas lietuvių būrelis išsirinko sau kandidatais mielą lietuvių bičiulį d-rą Sauerveiną iš Bantelių ir konservatorių kandidatą dvarininką Voigtą iš Dumpiškės. Po išleistu atsišaukimu buvo pasirašę vieni lietuviai, tarp jų daugel žodžio skelbėjų (Biblijos žinovų), kurie laike lietuvių rinkimo draugijų veikimo pasižymėjo didžiausiais lietuvybės priešais. Be to dar atskirų asmenų buvo išleistas šioks atsišaukimėlis, kviečiantis balsuoti už d-rą Sauerveiną:

Broliai Lietuwninkai.

Skyrimas yra po akiu, ir todel t'est musu darbas ant to padaboti ką mes skiriame. Jau mums, mieliejie brolei, nėko nėra tikėties ant musu kaimynu.

„Kad ant swėto mums iszlikti,
Darbą reik patiems atlikti!"

Skirkimės saw per užtarėją į seimą poną d-rą Sauerweiną katras tikrai musu interesus ir dalykus užstos. Prie to dar jis yra konzervatywas ir wyras mylis Diewą, karalių, tėwiszkę, bei musu szwentąję kalbą, kuri taip baisei neikinama musu kaimynu. Taigi gana galwas uź kitus dėti, pasirupinkime ir dėl sawęs.

Artesnę źinę duoda Martynas Jankus Bitėnůse per Lumpėnus (Lompönen).

Lietuwninku draugyste.

Kita lietuvių dalis, kuri vadino save „Karaliaus wiernoji Partija" ir susidėjo tik iš kelių narių (iš Tatamiškių, Sausgalvių, Vilkių, Klugonų ir Maželių kaimų) apsirinko kandidatais kun. Kuršaitį ir konservatorių kandidatą Klaipėdos apskrities mokyklų inspektorių Srederį iš Priekulės. Nors toks lietuvių susiskaldymas negalėjo laukiamų pasiekmių atnešti, nes nesant dar tikro politinio susipratimo, nebuvo nei vieno žmogaus, kurs juos būtų suvienijęs. D-ras Sauerveinas gyveno Norvegijoj ir, kaip pats rašo[1]), „jog jam nepaspėjus isz Norwegijôs ant Skyrimû parkeliauti, nieks nepastojo isz to Uźmanymo..." Kun. Kuršaitis, norėdamas atostovu likti tesirūpino tik savo kandidatūra, ką patikrina jo paties žodžiai: [2])

Mano Giminė, mano Brolei manę prastojo, o todel asz pats prastotas budams už jůs negalėjau stowėti. Deputiertus per daug Metû į Karalystês arba Ciecorystês Saimą beskiriant mano

---

[1]) Laiškas rašytas 1904 m. birželio 4 d.
[2]) «Keleiwis» 1879 m. 38 Nr.

Brolei ikisziol ney wieną kartą manę sawo Wietininku nepaskyre, bet wis bile kokį Wokietį. Praėjuseję Žiemą į Berlyną prie Ciecoriaus apsilankyti be eidami jie manęs užmirszę ėmėsi Wokietį Poną saw į Wadową... Dabar keli Lietuwininkai Brolei isz Klaipėdos Kampo atrasze, kad jie su Szilokarczemiszkeis Broleis sutarę, manę szį Kartą į sawo Deputiertą paskirti ir manę paklause, ar asz apsiimsęs jû Paskyrimą priimti. Ant to asz jiems kaip jau per Gromatą, taip ir dabar sziczion per Keleiwį atsiliepju. Jey jiems pasisektu Skyrime priesz tůsius laimėti, kurie patys mislyj Deputiertais pastoti, tay asz tą Paskyrimą priimsiu, kaip kad pats Pons Diews manę ant to Urėdo pawadinęs... Taygi asz Klaipėdiszkiams ir Szilokarcziamiszkiams Broliams dar Kart' sakau. Jey Jus per manę prie Auksztujû kokią Pagalbą meilyjat įgyti, tay Jus manę turit per sawo Wietininką szime Skyrime pasiskirti.

Renkant d-ras Sauerveinas gavo tik 29 balsus, kun. Kuršaitis nei vieno. Kitais metais, mirus laisvamanių atstovui, lietuviai jo vieton norėjo vėl rinkti d-rą Sauerveiną, bet be pasekmių. Apie tai d-ras Sauerveinas minėtame laiške šiaip rašo:

...Tada pats atkeliawęs budams, tikt macziau, kad kitû Kandidatû Myletojei per macnus esą, o pirm Skyrimo meldžiau Skyrėjû kad, jey negalėtu perstatyti mano Skyrimą, labjaus ney wieną Balsą nedůtu už manę. O tokiu Budu ir ano Užmanymo Buwo Galas.

Tai buvo d-ro Sauerveino ypatybė nesiveržti į atstovus. Jis mieliau norėjo būti lietuvių patarėjas, negu užtarėjas, ką ir sako šiose eilėse:

Tiesą valdžiai reik patirti,
Tikt tegal padėti,
Todėl tokį Jums reik skirti,
Kurs ją gal ir nor kalbėti.
Tiesą kas negal sakyti,
Toks namėj tetupi tikt,
Kas ją tyčia nor slopyti,
Toks negal ramei užmigt.
Aš galėčiau, aš kalbėčiau
Tiesą pagal sąžinę,
Tikt aš vis mielai padėčiau
Skirt geresnį už manę.

Lietuvių politinio susipratimo pradžia. Neturint politinio susipratimo, nesisekė lietuviams nusikratyti vokiečių partijų jungo. Tautinio susipratimo mintį Prūsų lietuviams įsikiepino d-ras Sauerveinas. Matydamas, kad lietuviai sieloja del prašalinimo lietuvių kalba pamokų iš liaudies mokyklų, jis sumanė įsteigti „Lietuwiszką Mokslo Draugystę“ ir įrengti sekmadienių mokyklas, kuriose tikyba būtų dėstoma lietuvių kalba. Šį sumanymą parėmė d-ras J. Basanavičius ir d-ras J. Šliupas, tik patarė ne tikybą, bet mokslo šviesa ir kalbos išlaikymu užsiiminėti. Tuo tikslu 1884 m. Tilžėj buvo bandoma įkurti „Lietuvišką Mokslo ir Apšvietos Draugija“, bet kun. Jurkšaičiui iš Saugų prieš veikiant tas sumanymas neįvyko. Tačiau 1885 m. Tilžės lietuviai įkūrė „Birutės“ draugiją[1]). Iš šitos draugijos išaugo lietuvių

[1]) A. B. Klaipėdiškio «Byrutė», Dwidešimt metinių Sukaktuvių Atsiminimui. Tilžėj 1905 m.

politinis susipratimas, nes „Birutės“ nariai supažindino lietuvius arčiau su politika ir parengė kelią lietuvių rinkimo draugijoms. Todel ir „Lietuwiszkos Ceitungos“ redaktorius, a. a. Martinas Šernius, 1886 m., rašydamas apie priėmimą Valstybės seime lenkų sumanymo suteikti lenkų kalbai valdžios įstaigose ir teismuose lygia teisę su vokiečių kalba, išmėtinėjo lietuviams jų nesusipratimą ir nesirūpinimą turėti savo atstovų, sakydamas:[1])

Už lietuwiszkają Kalbą stowincziû Deputiertû mes žielėk dar ney katrame Saime neturime. Bet kieno Kaltybė, kad Lietuwininkai iksziol prie Skyrimû negeriaus už tai pasirupino. Na, Brolei, ale ateisentį Syk' Diewe dûk, te nepastoj ney szioks, ney toks mums Užtarėjas, kaip tiktay tikri Lietuwininkai, Lietuwôs Mylėtojai!.

Lietuvių Rinkimo Draugijos.

Pirmieji bandymai. M. Jankus iš Bitėnų bandė įsteigti „Lietuvišką Rinkimo Draugiją“ Tilžėj. [2]) Bet tam sumanymui nepasisekus, sukvietė jis tuo pačiu tikslu susirinkimą Klaipėdoj ir ten bandė rinkimo draugiją įsteigt. Ir vėl nepavyko. Tai buvo, kaip Jankus rašo, 1886 m. spalių 8 d. „kuočės nebuvo „Naujos Liet. Ceitungos“, o „Niamuno Sargas“ buvo užmigęs.“ Matyt, Jankus suklydo metų skaičiuje, nes „Niam. Sargas“ tik 1887 m. nustojo ėjęs, tai be abejo ir sušauktas susirinkimas buvo Klaipėdoj 1887 m. Čia paduodame to susirinkimo pakvietimo laiškelį:

Meilingi Lietuwininkai!

Pasidrąsinu Jus uszpraszyti szį kartą ant labai swarbaus darbo, butent gruntawojimo lietuwiszkai konserwatywiszkos partijos, apie ką 8. oktoberį sz. m. nû 10 ziegoriaus pirm pietu pradėdamas Klaipėdoje Mažoje strielcziu swetlyczoje, kabėsiu.

Jei kursai tame darbe norėtu pritarti, tą szirdingai užpraszau toje dienojė atsirasti, idant tikt sykį galėtumėme visoms begėdystėms nors galą padaryti.

Brolei atsiminsite dar, kaip jusu skirtasis deputiertas saime Berlyne apie jus praneszė, kursai praneszimas ir „Lietuwiszkoje Ceitungoje“ nudrukawotas buwo, kaip dailei ponas musu reikalus ten saimui iszgulde (!?), kaip wėl pirm to pakarnei waldžios paprasze, kad sziulinspekteriams algos padidinamos butu, taigi ant to nużiuredamas kaip tos prowos eina, żadėjau, jei Aukszcziausio taip lemta, per jusu pritarimą tą gruntawojimą użsiimti.

Su aukzta pagarbe
Martynas Jankus.

Lietuvių Rinkimo Draugijų pradžia. Pradžioj 1890 m. Jons Smalakys iš Didžiųjų Algaviškių (Lankos apskr.) kreipėsi į Dovą Zaunių Rokaičiuose (Lankos apskr.) ir manė įsteigti lietuvių „Rinkimo Draugijos Komitetą“, idant tuo būdu politiniai būtų galima lietuvių gerovei veikti. Zaunius šiam sumanymui pritardamas, keliavo, kaip pats rašo [3]), į Bitėnus pas M. Jankų, idant ir jį prie sumanyto darbo pritrauktų. Jankui neatsisa-

[1]) «Liet, Ceit» 1886 m. 15 Nr.
[2]) Laiškas rašytas 1906 m. vasario mėn. 21 d.
[3]) Laiškas rašytas 1901 m. spalių 31 d.

kius, tuoj buvo įsteigtas komitetas, kuris pasivadino „Lietuwiszkos Konserwatywų Draugystės Komitetas“. Tai buvo pamatas, ant kurio už poros metų susikūrė „Lietuvių Rinkimo Draugijos“.

Komiteto veikimas. Komitetą įsteigus tuoj teko stoti kovon tais pat metais valstybės seimo rinkimuose. Dalyvavo tik Tilžės Lankos apskrityj. Kandidatu ištatytas buvo d-ras Bruažis iš Tilžės. Už jį buvo paduota 34 balsai. Kitais metais (1891 m.) mirus Tilžės Lankos ir Klaipėdos Šilutės apkričių valstybės seimo atstovam, Komitetas vėl stojo į politinę kovą papildomuose rinkimuose. Šį kartą komiteto kanditatais buvo: Tilžės-Lankos apskr. d-ras Bruažis, Klaipėdos Šilutės, M. Jankus iš Bitėnų. Šiuose rinkimuose d-ras Bruažis gavo 84, o Jankus 127 balsus. Už lietuvių komiteto kandidatą Klaipėdos apskrity daugiausia pasirūpino broliu Jonas ir Vilius Padags iš Piaulių prie Priekulės. Lietuvių Komiteto politinio veikimo ypač nemėgo vok. konservatoriai, labiausia prieš komitetą veikė „Konz. Draug. Laiszkas“ ir „Tilžės Keleiwis“. Del to lietuvių kandidatas d-ras Bruažis, patarė lietuviams, perinkimuose atiduoti savo balsus ne konservatorių, bet laisvamanių kandidatui. Per tam tyčia komiteto išleistas „Grometas“ M. Jankus vėl vedė kovą prieš konservatorių „veikėjus“. Vienoj tų „Grometų“ taip rašyta:

> Konserwatyvu Draugystės Laiszkas, iszeinantis Priekulėje kas Utarninką, sawo 29 tam Numeryje 1891 pasiprocawoja ir musu Kandidatą Poną Jankų isz Bitenų senu paprastu Budu iszpeikti. Žinoma, tą dare tik isz tos Priežasties, idant pildytu sawo Urėdą, ta Urėdą, kursai apmokamas Szliaužiojancziu Skarbu, tokiu Skarbu, kurį Waldże newiežias ant kitokiu Reikalu sunaudoti...

Toliau nešvariu būdu iškritikavus „Konz. Draug. Laiszko“ redaktoriaus veikimą ir išpasakojus jo „trumpą amžiaus bėgį“ buvo sakyta:

> ...Mes Trauschiui isz szirdies welyjame, kad jis, jei Sąźinę pamete, dabar tik eitu jieszkoti, pirmneug užspės Naktis. Trauschie, Trauschie, Trauschie, sunku bus taw priesz Akstiną spardytis. Atsimink, ką darai prieš savo tikrus Brolius warde tu Kupcziu arba Prispaudėju lietuwiszkas Giminės! Ar jau neiszplėsze tie Žiogai mums Žeme isz po koju? ar nepriwerte tave ir tawo Brolius żydo szywaje gramdit, ar nepriwerte tavo Brolius buti tokeis jau Tarnais koks patsai ėsi?!
>
> Lietuwiszku Konserwatywu Komitija.

1891 met. komitetas dar išleido: „Trumpi Nusidawimai Prusų Lietuwos“, „Kalendros liet. konzerwatywiszkos partijos“, „Atliepimai lietuwiszku Konzerwatywu, Komitijos“ ir „Klaipėda ir Lietuwininkai“. Visi rašteliai išleisti buvo agitacijos tikslui. Pastarojoj knygutėj, tarp kito ko, sakoma:

> ...Didžiausias laikas, kad ir mes bent kartą pasirodytumėm pasauliui, jog mes ir Dievo žmonės ir turime žmogiškus jausmus ir norus... Todel nesiduokit persikalbėti valniesiems, nei vokiškai konservativams, bet rinkit lietuviškai konservatiškąją atstovą užtarėju į seimą nes tame parodysite savo galybę už save pasauliui, per ką atsimainys ikšioliškas netikras ir kankinas vokiškas mokslas mokyklose ir mes sulauksime, kad musų kudikiams vieros mokslas bus prigimtoje lietuviškoje kalboje nudalijamas....

Kaip iš paduotų žodžių matyt, vyriausias komiteto tikslas buvo „vieros mokslas“. Nuo šito tikslo nenukrypo nei vėliau įsteigtosios „Lietuvių Rinkimo Draugijos“. Netrukus tarp komiteto narių kilo nesutikimų del nešvarios Jankaus agitacijos. Mat, Jankus be komiteto žinios buvo isšpausdinęs agitacijos raštelius pavadintus „Grometos atsiszaukenczios priesz užpuolima Wokiszku Konserwatywu kaip ir ju tarno isz Priekules“. Siuose atsišaukimuose nešvariu būdu buvo nupeikiami priešininkai. Del šios priežasties Smalakys atsisakė apmokėti šių raštu išspausdinimą.

„Lietuviškų Rinkimo Draugijų“ įsteigimas. Pirmoji „Lietuviška Rinkimo Draugija“, susikūrė Tilžėj 1892 m. Ji veikė Tilžės Lankos apskrityse ir vadinos „Lietuwiszka Konzerwatywų Skyrimo Draugystė“. Ši draugija turėjo tikslu: išrinkti valstybės ir karalijos seimui lietuvius atstovus, šio krašto (t. y. Lietuvos) reikalus pažįstančius ir apsiimančius rūpintis:

a) už išlaikymą tikybos pamokų mokyklose motinos kalboje,
b) už pagerinimą smulkiosios ūkininkystės, amatninkystės, pirklybos ir darbininkų pasilaikymo,
c) prie įstatymų išdirbimo stengties juos valstijos ir karalijos labui pritaikinti.
ir saugojimos prieš socialdemokratiškus išvadžiojimus.

Tokia pat draugija tokiu pat tikslu tapo įsteigta 1895 m. Žibuose — Šilutės apskričiui ir Klaipėdoj — Klaipėdos apskričiui, o 1899 m. Būdviečiuose — Ragainės Pilkalnės apskričiui.

Lietuvių Rinkimo Draugijų reforma. Lietuvių visuomenės veikėjai, bedirbdami politikoj pamatė jog didžiausia lietuvių politikos nesisekimo priežastis yra netobula lietuvių politikos draugijų vedimo tvarka. Jau 1901 m. A. Bruožis buvo padavęs[1]) sumanymą politines lietuvių draugijas sutvarkyti ir surišti vienu centriniu ryšiu. Bet sumanymas nerado pritarimo. Tačiau po nelaimingų valstybės seimo rinkimų 1903 m. vėl pasigirdo balsų, reikalaujančių sušaukti lietuvių politinių draugijų „partijos dieną“ tvirtai programai sudaryti ir nusistatyti iš jos veikti.

„Partijos diena“ buvo Žibuose, lapkričio 3 d. 1903 m. Joje buvo daug kalbama apie praėjusius rinkimus ir kritikuojami nedori priešininkų darbai[2]). Bet draugijoms sutvarkyti maža kas buvo padaryta: įstatai ir naujoji programa, kurią A. Bruožis buvo sustatęs tapo paskaityti, bet nepriimti. Buvo nutarta juos nurašyti ir paduoti visų apskričių „Lietuviškų Rinkimo Draugijų“ valdyboms spręsti. Tatai atlikti tapo pavesta J. Vanagaičiui iš Pabūdupių ir J. Bruožaičiui iš Vėveriškių. Naujuose įstatuose buvo išleista „kova prieš socialdemokratus“ ir atmestas „konservativų“ vardas. Naujai sutvarkytos draugijos turėjo vadintis „Lietuvių Skyrimo Draugystės“. Viskas nutilo. Apie draugijų sutvarkymą neliko nė girdo. Tik Tilžės Lankos apskrities „lietuviškųjų konservativų rinkimo draugija“ jau tais pačiais metais stodama valstybės seimo rinkimuose, išmetė „konservativų“ vardą...

Už kelių mėnesių po „partijos dienos“ laikraščiuose pasirodė straipsnis: „Kur dingo Programas“. Bet atsakymo nebuvo. Tik po kai kurio laiko teko sužinoti, kad programa gulinti J. Vanagaičio stalčiuj neperašyta. Delko jis ją slėpęs, neteko patirti. Programa ir įstatai tapo iš jo paimti ir nusiųsti J. Birškui Muzūruose (Klaipėdos apskr.), kursai šį tą pridėjęs, Klaipėdos apskrities „liet. kons. rinkimo draugijai“ padavė svarstyti, kuri visa

---

[1]) «N. Liet. Ceit» 1901 m. 101 Nr.
[2]) «N. L. C.» 1903 m. 89 Nr. (priede).

ką rado tinkama ir priėmė. Dabar naujieji įstatai, ir programa tapo nusiųsti svarstyti Šilutės apskrities „lietuvių konservativų draugijai“ jos pirmininko Strėkio vardu. Bet šis sugrąžino visa ką Klaipėdos apskrities „liet. kons. rinkimo draugijos“ pirmininkui Kaitiniui rašydamas tarp kita ko šitaip [1]):

... Pertaisyti asz nenoriu, nėra ar viens Žodis czia taip ar taip sakyts, tik potam ant to nedaug pareina, kad Skyrims ateina. — O kad mes į Kową pareinam, tai tur buti taip kaip matoma taip daroma. — Dėl Centraliszkos Komitetos tai rods to wiso Dalyko nereik, yr tiktai be jokios Wertybės, bet ant dideliós Iszkados. Kad pareis Skyrims tai ar turėtu kitų Kreizų Waikai musų Kreizams Pasiuntinius aprinkti. Tai niekumet niera tikę Žmonėms. Juk buset Klaipėdoj gana aiszkey girdėję sakant: jie ant musų ponawoti nor!... Tedirb kožnas Kreizas už sawę...

Taigi iš baimės, kad Šilutės apskričiai kandidatą neaprinktų „kitų Kreizų Waikai“ atmetė Strėkys politinių draugijų sutvarkymą ir bendrą susirišimą, kuriuo būtų galima buvę pradėti naują politikos gyvenimą.

1909 m. vasario 23 d. vėl. buvo laikoma Žibuose „partijos diena“. Šį sykį buvo keičiama Šilutės apskrities „Lietuviškos konservativų rinkimo draugijos“ programa. Draugija išmetė „konservativų“ vardą ir pasivadino „Lietuwių Skyrimo Draugystė“. Tai ir viskas. Netrukus padarė tą patį ir Klaipėdos apskrities „liet. kons. rinkimo draugija“. Šitos reformos neatnešė jokios naudos. Pats Strėkys susilaukė dar laikų, kada turėjo prisidėti prie Klaipėdos apskr. lietuvių rinkimo draugijos sutvarkymo. Jis matė lietuvių rinkimo partiją į dvi dali skylant. Jis turėjo žiūrėti, tiko jam tai ar netiko, kaip ne kitų „Kreizų Waikai“, bet jo paties draugai, užėmus jam lietuvių kandidatūrą, pastatė šale jo dar ir kitą kandidatą prieš jį. Ką sėjo, tai ir dagojo!

Šitas prietikis būtų buvęs pašalintas, jeigu lietuviai būtų turėję centrinę politinių draugijų valdybą. Apie tokios centrinės valdybos reikalinguma plačiai rašė Vaidelotas [2]) ir Burnots. [3]) Bet jųdviejų žodžiai nerado pritarimo. Lietuvių politikos draugijos nesusitvarkė ir jų politinis darbas nedavė laukiamų vaisių.

Iš Tilžės Lankos apskrities „Lietuvių Rinkimo Draugijos“ gyvenimo. „Liet. Konserwatyvų Draugystės Komiteta“ darydavo bemaž visoj Prūsų Lietuvoj susirinkimus ir stengėsi supažinti lietuvius kuoarčiau su politika. Buvo svarstoma, kaip reiktų šitas darbas patobulinti ir išplėsti. Rados sumanymas, kad reikią šelpti lietuviai pamokslininkai ir tiekti lietuviškomis bažnytinėmis knygomis. Bet J. Smalakys stojo už lietuvių politinės draugijos sudarymą [4]) Jo sumanymas rado pritarimo. Tuo tikslu 1892 m. rugsėjo 12 d. keli lietuviai susirinko Tilžėje, Šaako svietainėje ir įsteigė pirmą lietuvių politinę draugiją, kuri pasiradino „Lietuwiszka Konzerwatywų Skyrimo Draugystė“. [5]) Šita draugija, kaip komiteto narys Dovas Zaunius išdėstė, apsiėmė būti ištikima valdžiai, t. y. nekovoti prieš kaizerį ir valstybės tvarką, ir tik to prašyti, kas įstatymais ir teisybe remiantis lietuviams

[1]) Laiškas rašytas 1905 m. gegužės 1 d.
[2]) «Byrutė» 1910 m. 8 Nr., 117 pusl.
[3]) «Byrutė» 1910 m. (Antras metas) 2 Nr.
[4]) «Ewangeliszkos Kalendros» 1902 m 51 pusl.
[5]) «Liet. Ceit» 1892 m. 39 Nr.

priklauso... Del šitos priežasties pasiliko draugija ir „konservativų“ t. y. „palaikytojų“ vardą: ji norėjo būti senosios tvarkos ir, kas svarbiausia, lietuvių kalbos palaikytoja.

Šitos naujai įsisteigusios draugijos valdybon tapo išrinkti:
ūk. *Dovas Zaunius* iš Rokaičių—pirmininku,
ūk. *J. Smalakys* iš Didž. Algaviškių—pirm. padėjėju,
pirklys *Kristupas Voska* iš Stolbėkių — sekretorium,
„ *Dovas Pėteraitis* iš Tilžės — iždininku,
redaktor. *Mikelis Kiošis* iš Tilžės — sekr. ir iždin. padėjėju, *A. Endziejaitis* iš Birštoniškių, *J. Didvyžius* iš Lankantų, *J. Butkeraitis* iš Tilžės ir *Jurgis Lapinas* iš Aleknaičių—nariais.

Draugijos darbavimasis. Nors draugija buvo sudaryta tik Tilžės Lankos apskričiai, bet iš pradžių ji veikė visoj Mažojoj Lietuvoj. Ji išleido atsišaukimą lietuvių laikraščiuose ir padarė kai kuriose vietose politinius susirinkimus, išdėstydama draugijos tikslą ir kviesdama lietuvius didinti narių skaičių. 1893 m. per valstybės seimo rinkimus draugija varė kovą visose Lietuvos apskrityse, pastačiusi „Lietuviškos Konservativų draugijos“ kandidatus. Tais metais ji taip pat dalyvavo ir karalijos seimo rinkimuose bemaž visose Lietuvos apskrityse. Šitos draugijos įtaka Šilutės ir Klaipėdos apskrityse tapo įsteigta panašios draugijos. Draugijai kelis metus vadovavo Dovas Zaunius; 1898 m. draugijos vadovavimą buvo paėmęs Jonas Griga iš Mediškiemių, bet netrukus draugijos vadovavimas grįžo vėl į Zauniaus rankas. Tačiau politinis darbas šioj draugijoj aptilo, nes Zaunius, užimtas kitais darbais, pradėjo šalintis nuo viešo politinio darbo. To nežiūrint buvo jis visados tikras ir ištikimas Lietuvos sūnus. 1907 m. valstybės rinkimuose Tilžės Lankos „lietuvių rinkimo draugija“ politikos kovoj jau nebedalyvavo.

Naujas gyvenimas. Draugijai ilgoką laiką nieko neveikiant ir lyg merdėti pradėjus, tūli lietuviai pradėjo rūpintis jos atgaivinimu. Tuo tikslu 1910 m. vasario mėn. susirinko keli žymiausi lietuviai Tilžėj ir apsvarstę naują politikos veikimo būdą tarp lietuvių[1]), bandė sutvarkyti draugiją ir išrinko naują valdybą:

ūk. *Martinas Gailius* iš Didž. Beršteninkų — pirmininku,
pirklys *Domaša* iš Tilžės — pirm. padėjėju,
K. Mikatis iš Birštoniškių — iždininku,
laikraštininkas *J. Vanagaitis* iš Tilžės — sekretorium,
ūkininkas *Jagomastas* iš Trakėninkų ir
pirklys *Kr. Urėdaitis* iš Tilžės — nariais.

Draugija buvo sutvarkyta, bet politikos darbu maža tepasižymėjo. 1911 m. M. Gailius atsisakė nuo pirmininkavimo. Jo vietoj tapo išrinktas ūkininkas M. Kiupelis iš Antlaičių, žmogus, kurs dar niekados nedalyvavo lietuvių politikos darbe ir kuriam lietuvių klausimas tebuvo tik pašalinis dalykas. Pav. kartą jis taip išsitarė[2]): „... Nepareina laukininkams taip labai ant lietuvystės, kaip ant laukininkystės, už kurią reikia daugiau rūpinti, kaip už lietuvišką kalbą.“ Iš pradžių dar buvo bandoma priruošti lietuviuose dirvą būsimiems rinkimams, ir daroma susirinkimai. Susirinkime Natkiškiuose 1911 m. kovo 1 d. pirmininkas Kiupelis kalbėjo, kad reikia agituoti už savo atstovą.

---

[1]) „N. Liet. Ceit.“ 1910 m 22 Nr.
[2]) „Birutė“ 1912 m. 12 Nr., 91 pusl.

Lietuvių „eiledirbys“ Kristupas Lekšas sumanė įsteigti „Tarptautišką lietuviškai-vokišką liaudies partiją“[1]). Kaip sumanyta, taip padaryta... Tokią partiją jau 1903 m. svajojęs buvo įsteigti Augustas Jodaitis iš Osininkų, bet A. Bruožiui išrodžius, kad tokia partija tegalinti tik palaidoti lietuvių politikos darbą, Jodaitis to klausimo nebekėlė.

Lekšas ir Kiupelis pradėjo veikti. Juodu pasirinko vokietį konservatorių, dvarininką Zocheiserį iš Pakamonų, ir „vokiškai-lietuviškos rinkimo draugijos“, vardu darė susirinkimus Lauksargiuose ir Katyčiuose. Lauksargiuose be Kiupelio, Lekšo ir Zocheiserio neatėjo į susirinkimą nė vienas rinkėjas[2]). Kadangi naujos draugijos vardas rinkėjų nepatraukė, tai pradėjo vėl naudotis „Lietuviškos Rinkimo Draugijos“ vardu.

Tilžės Lankos apskrities „Lietuvių Rinkimo Draugijos“ skilimas. Draugijos pirmininko Kiupelio nukrypimas nuo draugijos tikslo sukėlė tarp kai kurių lietuvių nemaža triukšmo. J. Vanagaitis įdėjo laikraščiuose atsišaukimą, pranešdamas „gerbiamiems giminės broliams“, kad jis del tokio veikimo išsižadąs tarnauti Tilžės Lankos apskrities „Lietuvių Rinkimo Draugijai“, kartu paminėdamas, kad tokios draugijos tenai nebėra; ta draugija, kurioje Kiupelis pirmininkaująs, neturinti teisės vadintis „Lietuvių Rinkimo Draugija“. Bet netrukus dėjo jis vėl ranką prie politikos arklo. 1911 m. kovo 25 d. Tilžėj tapo sušauktas „Lietuvių Rinkimo Draugijos“ narių susirinkimas ir vadovaujant Kristupui Urėdačiui išrinkta nauja valdyba.

Naujoji valdyba įdėjo laikraščiuose šitokį nutarimą:

Šiandien susirinkusieji draugai Lietuvių Rinkimo Draugijos Tilžes Lankos apskričio susipažino su draugijos reikalų stoviu ir nutarė štai kaip sekąs:

1. Lig to laiko buvusį draugijos pirmininką M. Kiupelį iš Antlaičių atstatyti nuo draugijos vadovavimo ir visiškai pašalinti iš Lietuvių Partijos. (Priežastis: priešdirbimas Partijos programai). Kartu su juo atstatyti visus tuos valdybos narius, kurie priiaikė jo pusę, t. y. kurie prasikalto taip-pat prieš Lietuvių Partijos programą. Jų vietas užima nuo šiandien nauja valdyba.

2. Lietuvių Rinkimo Draugijos Tilžės-Lankos apskričių dabartinė valdyba prieštarauja prieš sekančius darbus, atliktus jos vardan:

a) Buvęsis pirmininkas M. Kiupelis neturėjo jokios teisės suvienyti Lietuvių Rinkimo Draugiją su vokiškomis, kurios dar priešingos lietuvių programai,

b) jis nebuvo ingaliotas pastatyti lietuviams vokietį kandidatu, kurs yra valdybos nariu konservativu partijos,

c) visiškai neturėjo teisės pasinaudoti Liet. Rink. Draug. vardą sav tam darbui, kuriuo tik lietuviai suklaidinami būtų,

d) pagaliaus nepripažįstame jokį jo darbą, atliktą Lietuvių Rink. Draug. vardu, kadangi su mūsų draugija nieko bendo neturi,

e) uždraudžiam ateityj naudoties viešumoj mūsų draugijos vardą, kadangi tai būtų žmonių sukladinimas ir žeminimas mūsų draugijos.

---

[1]) „N. Liet. Ceit, 1911 m. 27 Nr.
[2]) „N. Liet, Ceit.“ 1911 m. 41 Nr.

Sitie nutarimai ir protestai paduodami atvirumui, taip lietuviškiems, taip ir vokiškiems laikraščiams Tilžej, kovo 25 d. 1911 m.

Valdyba Liet. Rink. Partijos Tilžės-Lankos apskr.

Kristupas Urėdatis, pirmininkas.

Bet šitie nutarimai ir protestai maža ką tepadėjo. Kiupelis varė savo darbą toliau ir tuo būdu radosi Tilžės Lankos apskrityj dvi „Lietuvių Rinkimo Draugijos". Vienoj vadovavo Kiupelis ir Lekšas, antroj — Urėdaitis ir Vanagaitis. Pastaroji draugija pastatė kandidatu lietuvį Mikelį Reidį iš Kaukėnų ir pradėjo kovą už lietuvių teises. Kiupelio-Lekšo draugijos kandidatui Zocheiseriui nerandant lietuvių pritarimo ir nuo kandidatūros atsisakius, ši draugija veikė už konservatorių kandidatą v. Moltkę ir kovojo prieš lietuvių kandidatą Reidį. Pavyzdžiui, kada 1911 m. spalių 21 d. Urėdaičio vadovaujama lietuvių draugija sušaukė Tilžėj viešą rinkėjų susirinkimą supažinti lietuvius su jų kandidatu Reidžiu, tai Kiupelis rašė į Tilžės policiją, kad ji neduotų leidimo minėtam susirinkimui daryti. Jis paminėjo, kad jis pats esąs Tilžės ir Lankos lietuvių rinkimo draugijos pirmininkas, bet apie paskelbtą susirinkimą nieko nežinąs, ir t. t. [1]).

Lekšo „Tarptautiškoji lietuviškai-vokiškoji liaudies partija" gyvavo popieruje bemaž ligi valstybės seimo rinkimų ir ją atstovavo, rodos, vienas Lekšas.

Valstybės seimo rinkimams pasibaigus, Kiupelio vadovaujama „Liet. Rink. Draugija" iš naujo susitvarkė. Tilžėj 1912 m. vasario 2 d. tapo išrinkta nauja valdyba:

ūkininkas *M. Kiupelis* iš Antlaičių — pirmininku,
ūkininkas *Loraitis* iš Augsvilkiu — pirm. padėdėju,
pirklys *K. Lekšas* iš Madevaldės — sekretorium,
ūkininkas *Pėteraitis* iš Kugelių — iždininku.

Urėdaičio vadovaujama draugija, kuri susidėjo iš 73 narių, taip pat naujai susiorganizavo. Valdyba tapo išrinkta 5 metams ir susidėjo iš šių asmenų:

Kristupas Urėdaitis iš Tilžės — pirmininku,
D. Neimanas iš Vainočių — pirm. padėjėju,
Jons Vanagaitis iš Tilžės — sekretorium,
M. Mačiulis iš Kulmen-Jenių — sekr. padėjėju,
E. Jonušaitis iš Tilžės — iždininku,
Jagomastas iš Trakėninkų, *K. Svars* iš Tilžės, *M. Kiauka* iš Antlaičių ir *M. Šulcas* iš Kulmen-Vydutačių — nariais.

Šitos draugijos gyvenimas ir veikimas buvo neilgas ir lietuviams lauktų vaisių neatnešė. Per rinkimus draugija išleido atsišaukimą, kuriame buvo paaiškintos priežastys, delko ūkininko, amatninko arba darbininko yra tiesiog nuodėme prieš savo gerovę rinkti kitas kandidatas, o ne lietuvių partijos. Šito atsišaukimo buvo išspausdinta 30.000 egz. [2]). Pradžioj 1913 m. mirė vyriausias draugijos šelpėjas, pirmininkas Urėdaitis, ir su juo nustojo draugija gyvavusi.

---

[1]) „Birutė" 1911 m. 3 Nr. 19 pusl.
[2]) „Birutė" 1912 m. 2 Nr. 2 pusl.

Susivienijimas ir jo vaisiai. Urėdaičiui mirus, jo draugija susivienijo su Kiupelio draugija. Dabar „Lietuvių Rinkimo Draugija" Tilžės Lankos apskrity sustiprėjo. Artinantis karalijos seimo rinkimams, susivienijo ji su vok. konservatorių partija. Del šito jai pasisekė 1913 m. rinkimuose nusiųsti karalijos seiman lietuvių atstovą, valdžios patarėją d-rą V. Steputaitį iš Gumbinės. Tačiau vienybė pačioj draugijoj netarpo. 1914 m. balandžio 4 d. Tilžės Lankos apskrities „Liet. Rink. Draugija" padarė Tilžėj pirmutinį savo tų metų susirinkimą. Draugijos pirmininkas Kiupelis atidarė susirinkimą širdingai sveikindamas visus atėjusius, o ypač d-rą Steputaitį, o atėjusiojo J. Vanagaičio prašė išeiti, nes jis savo leidžiamame laikraštėly „Sukurys" nužeminęs ir užgavęs draugiją ir visus lietuvius ir vėl netikusiai nušaipysiąs iš to kas būsią šitame susirinkime svarstoma. Protestuodamas Vanagaitis išėjo[1]... Tokiomis vėžėmis pasuko „Lietuvių Rinkimo Draugija" Tilžės Lankos apskrity.

Iš apyskaitos pasirodė, kad draugija suruošė 44 politinius susirinkimus, daugiausia agituoti atstovus renkant. Valdybon tapo išrinkta:

ūkininkas *M. Kiupelis* iš Antlaičių — pirmininku,
E. Jonušaitis iš Tilžės—pirm padėjėju,
pirklys *Kr. Lekšas* iš Madevaldės- sekretorium,
„ *J. Margys* iš Versmeninkų—sekr. padėjėju,
ūkininkas *Pėteraitis* iš Kugelių—iždininku,
„ *Loratis* iš Augsvilkių—iždinin. padėjėju,
pirklys *Mačiulis* ir Kulmen—Jenių, spaustuvininkas *E. Jagomastas* iš Tilžės ir ūkininkas Jagomastas iš Trakėninkų—nariais,

Užėjęs pasaulinis karas draugijos veikimą sustabdė.

Iš Šilutės apskrities „Lietuvių Rinkimo Draugijos" gyvenimo.

Tilžės Lankos apskrity įsikūrusi „Liet. Rink. Draugija" veikė visoj Mažoj Lietuvoj. Toks platus veikimas buvo surištas su kai kuriomis sunkenybėmis. Darbui padalinti kilo sumanymas, kad reikia tokia pat draugija ir Šilutės apskrityje įsteigti. Tuo tikslu Dovas Zaunius sušaukė, 1895 m. birželio 4 d. Žibuose, Korno svetainėj „Lietuvių Rinkimo Draugijos" susirinkimą ir įsteigė[1]) Šilutės apskrities lietuvių politinę draugiją, kuri Tilžės Lankos apskrities draugijos pavyzdžiu, taip pat «Lietuwiszka Konserwatywu Skyrimo Draugystė" pasivadino. Naujosios draugijos valdybon tapo išrinkti:

ūkininkas *Jurgis Strėkys* iš Jagštelių — pirmininku,
„ *Šimkoraitis* iš Mažių — pirm. padėjėju,
„ *Skėrys* iš Šilmežių—sekretorium,
„ *Junkeraitis* iš Kalnininkų—iždininku,
„ *Grigaitis* iš Šilmeižių —iždininko padėjėju,
„ *Strėkys* iš Gaidelių, *D. Bendika* iš Rumšų ir *Kristupas Meirūns* iš Žibų — nariais.

Draugijos darbas. Draugija pradėjo gyvuoti su 12 narių. Jai pasisekė kartu su jos sesele — Klaipėdos apskrities «Liet. Rink. Draugija» kadangi Šilutės ir Klaipėdos apskritys sujungtos yra vienan rinkimų apskrityn, išrinkti du lietuviu atstovu į valstybės seimą (J, Smalakį ir Mačiulį)

[1]) «Tilž. Kel.» 1895 m. 46 Nr.

ir vieną karalijos seiman (kun. d-rą Gaigalaitį). Ypač pasižymėjo Šilutės apskrities «Liet. Rinkimo draugija» peticijomis ir deputacijomis lietuvių kalbos pamokoms grąžinti į pradedamas mokyklas, lietuvių kalbai susirinkimuose išlaikyti, kareivių įgulai Šilutėje įtaisyti ir t. t.

1916 m. birželio 12 d. Žibuose šventė Šilutės ir Klaipėdos apskrities «Lietuvių Rinkimo Draugijos» dešimties metų gyvenimo jubilejų. Kalbėtojais buvo Šilutės apskrities lietuvių draugijos pirmininkas J. Strėkys, Klaipėdos apskrities lietuvių draugijų pirmininkas M. Kaitinis ir karalijos seimo atstovas kun. d-ras Gaigalaitis[1]). Šitam jubilejui paminėti, tais pat metais lietuvių tapo išleista A. B. Klaipėdiškio parašyta knygelė «Prusų Lietuwei».

Nukrypimas nuo draugijos tikslo. Nors „Lietuwiszka Konzerwatywu Skyrimo Draugystė» buvo pasistačiusi tikslu išrinkti lietuvius atstovus į valstybės ir karalijos seimus, tačiau atsibasčius tautinių liberalų kandidatui į Šilutės ir Klaipėdos rinkimų apskritį, šių apskričių lietuvių rinkimo draugijų pirmininkai, taip su juom susibičiuliavo, kad manė visumet rinkti, o lietuvių atstovą kun. d-rą Gaigalaitį į šali stūmė. 1907 m. gruodžio 10 d. Strėkys ir Kaitinis, keliaudami į Berlyną pasitarti su valstybės seimo partijų vadais del naujo draugijų įstatymo, kuriuo lietuvių kalba susirinkimuose apribojama, telegrafu paprašė juodu tautinių liberalų atstovą Švabachą, kad jų dviejų palauktų, ką šis ir padarė. D-rą Gaigalaitį juodu aplenkė. Lietuviai šitai sužinoję, labai sujudo ir savo vadams pradėjo išmėtinėti netaktingumo. Strėkys teisinosi nedavęs d-rui Gaigalaičiui žinios del to, kad norėjęs jį mėginti ir užklupti netikėtai. Kaitinis „Liet. Rink. Draugijos" narių susirinkime, 1908 m. balandžio 8 d. sakė, kad juodu buvusiu Berlyne d-rą Gaigalaitį kvietusiu, bet jis pavėlavęs ateiti...

Lietuvius, kurie tik ir norėjo nusikratyti tautinių liberalų bičiulybės, Strėkys šuoliais prie jų vedė. Žibuose ir Rusnėj „Liet. Rink. Draug." narių susirinkimuose buvo tautinių liberalų partijos vadai kviesti ir įsileidžiami, bet „N. Liet. Ceit." redaktoriaus M. Kiošio, kurs visados stovėdavo už lietuvių draugijų tikslą ir už lietuvio atstovo rinkamą, Strėkys į susirinkimą neįleido. Kada jam šitą išmėtinėjo, Strėkys bandė teisinti [2]) save ir Šilutės apskrities Liet. Draug. narius, išvedžiodamas, kad jie turėję jau penkis susirinkimus su vok. konservatoriais, bet nieko nepasiekę, nes jis pajuokęs lietuvių tikslą ir atstovą d-rą Gaigalaitį, tautiniai liberalai gi nori lietuviams laisvės duoti. Tačiau d-ras Gaigalaitis buvo priešingas, kad lietuviai vienytųsi su tautiniais liberalais. Su Švabachu jis taip pat pertraukė ryšius. Kun. Pipirs norėjo sutaikinti d-rą Gaigalaitį su Švabachu, bet Gaigalaitis nieko nenorėjo apie tokį susitaikinimą žinoti.

Maža reforma. Pakreipus Šilutės Klaipėdos apskr. „Lietuwiszkų Konzerwatywų Skyrimo Draugystei" tautinių liberalų pusėn, reikėjo draugija „reformuoti". Tuo tikslu 1909 m. vasario 23 d. Žibuose vėl buvo „partijos diena" sušaukta, kurioj Šilutės apskrities „Liet. Rink. Draug." programa buvo keičiama. Draugija nuo dabar oficialiai atsisakė nuo „konservativų" vardo, o Strėkys pabrėžė, kad svarbiausias „pakeistosios" programos skirsnis esąs 10 §, kur kalbama prieš vidaus priešą, nes lietuviai čia karaliui ištikimiausi. Kažin koks Andužis iš Juodkrantės pridėjo: „Jeigu ciecorius tikrai pažintų lietuvius, tai jis be jokių palydovų galėtų keliauti po visą Lietuvą ir visi prieš jį sukluptų . . ."

---

[1]) «N. Liet. Ceit» 1906 m. 48 Nr.
[2]) „N. L. Ceit." 1908 m. 22 Nr.

Draugija savo programoj pasivadino „Lietuwiû Skyrimo Partija". Minėtas 10 šios partijos programos § taip skamba:

> Ji yra Partija Pakajaus ir jieszkos Pakajų taip Widuje kaip ir isz lauko iszlaikyti, ypaczey priesz widujį Neprietelį, kurio Mieriu yra Apwertimas Waldziôs į prastesneję Pusę ir Užsigynimas Diewo. Bet mes norime dûti Ciecoriui kas Ciecoriaus, Diewui kas Diewo, O Lietuwiams kas Lietuwiû yra!

Tai ir visa reforma! Be reikalo vokiečių konservatoriai kėlė del jos triukšmo. Nėsą laikraščiams paskelbus, kad busiąs lietuvių suvažiavimas, Rytprūsų vok. konservatorių organas „Ostpreuszische Zeitung" rašė, kad „lietuviai kelia didlietuvišką agitaciją lenkų ir katalikų pavyzdžiu, kuriems tauta ir tikyba aukščiau visu ko stovinti . . ."

Vokiečių konservatoriai savo riksmu praplėtė atsiradusį skirtumą tarp jų partijos ir lietuvių. Strėkys ir Kaitinis, rodės, nuo tautinių liberalų niekad nebsiskirsiančiu. Bet laikas ką kitą parodė. Artinantis valstybės seimo rinkimams, lietuviai reikalavo iš savų vadų kandidatu statyti lietuvį. Numatytas tapo Strėkys. Jis tuoj paliko tautinius liberalus ir sugrįžo į lietuvių politikos dirvą, kviesdamas talkon vok. konservatorius.

Draugijos skilimas. Atsisakius Strėkiui nuo tautinių liberalų ir bendro su Kaitiniu politikos darbo ir pradėjus „Lietuvių Rinkimo Draugijos" programa veikti, Kaitinio draugas, Šuišelis iš Talių parašė Strėkiui laišką, įsakydamas iš draugijos išeiti, šiaip busiąs išmestas[1]). Tuo pat metu prašė Strėkio dar 5 Šilutės „Lietuvių Rinkimo Draugijos" nariai, kad jis atsisakytų pirmininkavęs. Bet Strėkiui nepaklausius, atsitraukė Šilutės apskrities „Liet. Rink. Draugijos" pirmininko padėjėjas Jurgelaitis iš Vileikių iš draugijos ir pradėjo veikti senosios draugijos vardu prieš draugiją, nes jam nepatiko, kad Strėkys pradėjęs draugauti su vok. konservatoriais. Būtent, dar 1910 m. rudenį Strėkys prižadėjęs d-rą Kipperį Šilutės apskrities lietuvių narių susirinkiman pakviesti, bet to nepadaręs. Taip pat nekvietęs jis ir draugijos narių, kurie laikėsi Švabacho, bet pasikvietęs savo susirinkiman vok. konservatorius. Kartą Jurgelaitis viename narių susirinkime persergėjęs Strėkį, sakydamas: „Kad tu su konservativais pradedi, tai nusižengi prieš sutartį! . ." [2])

Strėkys dirbo savaip, Jurgelaitis vėl savaip. 1911 m. sausio 24 d. sušaukė Strėkys Žibuose Šilutės apskrities visuotiną „Liet. Rinkimo Draugijos" susirinkimą. Tą pačią dieną sušaukė ir Jurgelaitis susirinkamą[3]). Prie Jurgelaičio susirinkimo daromosios svetainės buvo ant durų iškeltos dvi vėliavi ir didi nutepta lenta, kurioj buvo parašyta: „Susiėjimas lietuviszkos Skyrimo Draugystes". Kalbos ėjo apie Švabacho kandidatūrą.

Ant Strėkio susirinkimo daromosios svetainės stogo iškilo trys vėliavos. Čia kalbėta apie Strėkio kandidatūrą. Be to draugijos valdyba buvo naujai sutvarkyta; į ją įėjo:

Jurgis Strėkys iš Jagštelių — pirmininku,
Lazėris iš Jagštelių — pirm. padėjėju,
M. Gailius iš Pokalnos — sekretorium,
Strėkys iš Gaidelių — iždininku,
Šepaitis, Šnaigšta iš Lamsočių ir
Jonelaitis iš Pašeliškių — nariais.

---

1) „N. L. Ceit." 1911 m. 5 Nr.
2) „Liet. Ceit." 1912 m. 94 Nr. (priede).
3) „N. Liet. Ceit." 117 Nr. 1911 m.

Netrukus pradėjo ir Jurgelaitis steigti savo draugiją. Tuo tikslu 1911 m. vasario 7 d. Žibuose sušauktas buvo susirinkimas ir Šilutės apskričiai sudaryta nauja Lietuvių Rinkimo Draugija. Valdybon pateko:

E. Jurgelaitis iš Vileikių — pirmininku,
Kristupas Mantvils iš Barzdūnų — pirm. padėjėju,
Jokubas Klimkaitis iš Žibų — iždininku,
Jonas Gerulis iš Pašeliškių — iždin. padėjėju,
Kr. Strupis iš Tumelių — sekretorium,
Dovas Lukatis iš Ginčių — sekr. padėjėju,
Adoms Jakštatis iš Stankiškių, *Erdmonas Grižaitis* iš Šilmeižių, *Jons Milkeraitis* iš Užlėknų, *Ansas Pytšas* iš Mingės, *Mikelis Bruožaitis* iš Karklės, *Vilius Janušis* iš Meterkviečių ir *Mikelis Bendiks* iš Tarvydų — nariais.

Abi draugijos dirbo prieš viena antrą. Jurgelaičio draugija laikės tautinių liberalų, Strėkio—vok. konservatorių. Susivienyti nesisekė.

Iš Klaipėdos apskrities „Lietuvių Rinkimo Draugijos" gyvenimo.

Klaipėdiškiai, matydami kitas Lietuvos apskritis turint lietuvių draugijas, geidė taip pat jas įsisteigti. Jau 1894 m. Jokūbas Bruožaitis jaun. iš Vėveriškių sumanęs buvo tilžiškių pavyzdžiu ir klaipėdiškiuose tokią lietuvių draugiją įsteigti [1]). Tuo tikslu buvo sukvietęs Jons Birškus iš Mozūrų ir Endrikis Šadagys iš Lankupių, 1895 m. balandžio 3 d. apie 20 lietuvių į Klaipėdą ir norėjo įsteigti „Vytauto" draugiją. Bet nesisekė. Pagalios kilo sumanymas įsteigti lietuvių politinę draugiją. Šituo reikalu kitų apskričių lietuvių rinkimo draugijų vadai atvyko 1895 m. spalių 11 d. į Priekulę, ir kitai dienai į Klaipėdą ir padarė politinį susirinkimą. 1895 m. spalų 12 d. tapo įsteigta [2]) Klaipėdoj Hunsalco svetainėj „Lietuwiszkoji Konzerwatywų Skyrimo Draugystė" Klaipėdos apskričiai. Valdybon tapo išrinkti:

ūkininkas *Mikelis Kaitinis* iš Lužų — pirmininku,
„ *Jons Mozūras* iš Stimbrų — prim. padėjėju,
„ *Jokubas Bruožaitis* iš Vėreriškių — sekretorium
„ *Martinas Grabšta* iš Tanerlaukų — sekr. padėjėju,
„ *Jokūbas Bruožaitis* iš Vėveriškių—iždininku,
„ *Martynas Bartulaitis* iš Šodeiken—Jonel. —ižd. pad.
siuvėjas *Jurgis Pakalniškis* iš Šobrių, ūkininkaitis *Jons Birškus* iš Mozūrų iš ūkininkas *Mikelis Moors* iš Lybkių — nariais.

Draugijos darbas. Draugija pradėjo gyvuoti turėdama 13 narių. Ji tiek pat politikoj yra pasižymėjusi, kiek ir Šilutės apskrities lietuvių rinkimo draugija. Taip pat ir lietuvių peticijų ir deputacijų dalykuose yra ši draugija lietuvių kalba pamokoms į pradedamąsias mokyklas sugražinti, už lietuvių kalbos pamokų įvedimą Klaipėdos gimnazijoj, preperandų įstaigose ir seminarijose, už lietuvių kalbos išlaikymą susirinkimuose, už kareivių įgulos padidinimą Klaipėdoj, už Bajorų geležinkelio pastatymą susirišti su Maskolijos geležinkeliais ir t. t., nemažiau pasidarbavusi už Šilutės apskrities draugiją. Galima sakyti, abi dirbo bendrai, ranka rankon.

Visas veikimas buvo pirmininko Kaitinio darbas. Kai kada bandė jis veikti savaip, draugijos valdybos nesiklausęs. Taip, 1903 m. per valstybės

---

[1]) „Liet. Ceit." Nr. 36 1894 m.
[2]) Iš Klaipėdos apskr. „Liet. Konz Skyr. Draugystės", protokolų knyg.

seimo rinkimus norėjo jis jungti lietuvius su vok. konservatoriais ir lietuvių kandidatūrą buvo pasiūlęs dvarininkui Krauze iš Dovilių. Tačiau lietuvių narių nuo šito žalingo žygio sulaikytas, dirbo jis įstatų laikydamasis draugijos labui. Prieš Kaitinį ypač labai dirbo, kaip Šernius rašė, brolis Birškus už tai, kad jis lapkr. 15 d. slaptai čionai suvadinęs kai kurius lietuvius buvo pasiūlęs Dovilių Krauzę kandidatu. Bet Kaitinis galiausiai pakliuvęs tautinių liberalų globai, nebesidavė nuo jų atsipalaiduoti. Daug prie to prisidėjo ir d-ras Gaigalaitis savo netaktu. Būdamas dievobaimingų pažiūrų, stengėsi jis ir politinius susirinkimus toj pakraipoj tvarkyti. 1906 m. visuotiną lietuvių rinkimo draugijos susirinkimą sausio 13 d. atidarė jis bažnytinės giesmės posmeliu „Išmintis mūsų širdies yr apdengta su tamsybe". Ir taip daromi jo susirinkimai buvo daugybe šventraščio žodžių papuošti. 1905 m. buvo kalbėjęs lietuvių išrinktas atstovas kun. d-ras Gaigalatis, karalijos seime, atsiminęs lietuvių politinius susirinkimus. „...Kad Jųs, mano ponai, į tokį surinkimą nueitumbit, tad Jųs tulą kartą klaustumbite: ar šitas surinkimas yra politiškas arba bažnytiškas: čion kalbėtojai apdejuoja, kad nedorybė ir tarp lietuvių platinasi, čion karališkiems namams ir valdžiai pono Dievo žegnonė velyjama[1]). Taip buvo veikiama Lietuvių Rinkimo Draugijose, o kada A. Bruožis šios draugijos visuotiname susirinkime 1906 m. išsitarė, kad lietuviai neturi prašyti valdžios sau teisių, bet kuodidžiausiu drąsumų reikalauti, tai. vok konservatorių agitatorius kun. Jurkšaitis tokį išsitarimą pavadinimo „Dievo bliuznijimu"[2]). Per 10 metų gyvavimo turėjo ši draugija vos pusantro šimto narių.

Nauja tvarka. Po valstybės seimo rinkimų 1907 m. kai kurie draugijos nariai pastebi, jog jų pirmininkas Kaitinis perdaug prie tautinių liberalų prisigretinęs. Buvusiame 1908 m. kovo 7 d. Klaipėdoj visuotiname draugijos susirinkime, nebenorėjo kai kurie nariai, kad Kaitinis pirmininkautų, mat, jis buvo už derybas su tautiniais liberalais ir norėjo, kad jeigu išrinkto tautinių liberalų atstovo Švabacho išrinkimas valstybės seime būtų pripažintas neteisėtu, jį vėl rinktų. O tūli draugijos nariai stojo už tai, kad reikia vėl savarankiškai stoti į būsimą politikos kovą. Kaitinio pusę paturėjo susirinkime kun. Pipirs iš Šilutės apskrities, lietuvių rinkimo draugijos pirmininkas Strėkys. Tuo būdu, atkeliavusių Šilutės draugijos narių padedamas, pasiliko Kaitinis pirmininkavimo valdžią savo rankose. Aišku, kad Strėkys pradėjo koštis į vidujinius kitos apskrities draugijos reikalus ir kylantį nesusipratimą padidino. Tūli nariai norėjo Klaipėdoj sušaukti naują susirinkimą ir rinkti naują valdybą[3]). Kaitinis ir Strėkys nutarė sušaukti Priekulėj narių susirinkimą kilusiems nesupratimams išrišti. Bet jie nepajėgė. Todel susirinko Priekulėj iš viso 33 nariai abiejų apskričių ir priėmė rezoliuciją:

1. Papeikti draugijos valdybos veikimą ir jos išrinkimą kovo 7 d., kadangi

a) valdyba prileido prie slaptų kaip ir visuotinų susiėjimų tautinių liberalų draugijos narius,

b) valdyba neatliko svarbius nutarimus,

c) valdyba veikia, idant lietuviškus dalykus būsiančiam valstybės seimo rinkimui supustijus ir mūsų partiją tautiniams liberalams privedus.

---

[1]) „N. L. Ceit." 29 Nr. 1905 m.
[2]) „Tilž. Kėl." 1906 m. 26 Nr.
[3]) „N. L. Ceit." 1908 m. 21 Nr.

2. Valdyba veikianti, idant partija paliautų buvusi konservatyviška ir lietuviška.
3. Naują valdybą rinkti, jeigu vadovai neapreiškia noro vaikščioti sveikiais, konservatyviškai-lietuviškais keliais.
4. Valdyba tur stovėti savistovi ir laisva.
5. Šis nutarimas tur būti apgarsintas „N. Liet. Ceitungoj".
6. Išvedimas trečiojo punkto liekti iki vėlesnio organizacijos susiėjimo.
7. D-rui Gaigalaičiui ištariama širdingą dėkavonė už jo tvirtais nepajudinamai ir drąsius lietuvių užstojimus, nusitikėjime, kad jis ateityj ištikimai laikysis prie mūsų ir lietuviškų dalykų.

Šitie 33 nariai sušaukė tada 1908 m. kovo 26 d. Klaipėdoj susirinkimą ir išrinko komitetą, kurin įėjo F. Ambrazaitis iš Klaipėdos, J. Birškus iš Mozūrų, A. Bundals iš Bundulų, J. Bruožaitis jaun. iš Vėveriškių, Davils iš Švencelės, Naujokas iš Kodžių, Jurgis Pakalniškis iš Plikių, Purvins iš Laistų ir Žobris iš Klošen — Bartelių.

Šitam komitetui buvo užduota pertaisyti Klaipėdos apskrities lietuvių rinkimo draugijos pagrindinę tvarką, organizaciją ir t. t. Tačiau komitetas dirbo popieriuje ir šiaip jokio veikimo neparodė. Apie jį rašė[1]) ir vok. konservatorių šalininkai, jog „Aussusas yra negyvs, nėsa Pons Kaitinis tą nepripažįsta, bet nor pats viens kaip Popiežius visą ką valdyti"... Katiniui sekės. Atsisakius tautinių liberalų atstovui Švabachui nuo atstovavimo, lietuvių rinkimo draugija savo kandidato nebestatė, bet vėl rinko Švabachą, nes tautiniai liberalai prižadėję po penkių metų rinkti lietuvių statytą kandidatą. Tada Klaipėdos apskrities lietuvių rinkimo draugija, Šilutės apskrities draugijos pavyzdžiu nutarė, išmesti „konservativų" vardą. Tai vėl buvo geras žingsnis nuo vok. konservatorių politikos tolyn žengtas. Žinoma, tai negalėjo patikti vok. konservatoriams, todel pradėjo savo Rytprūsų organe „Ostpreuszische Zeitung", kurį lietuvių paprastai „Ratprūsinė" vadinama, lietuvius šmeižti. Bet tai naudos jiems nedarė. 1909 m. kovo 24 d. tapo Klaipėdoj sušauktas visuotinas Klaipėdos apskrities lietuvių rinkimo draugijos susirinkimas. Draugija išmetė lig tol vartojamą „konservativų" vardą. Ten buvo ir draugijos tikslas aptariamas. J. Birškus ir J. Bruožaitis nurodė Kaitiniui tautinių liberalų žalingumą ir paklausė ar jis norėsiąs iš Švabacho stovyklos išstoti? Kaitinis į tai nieko neatsakė, tik išdėstė, jog vok. konservatoriai visados buvę lietuvių priešai. Kun. Pipirs, paturėdamas Kaitinio pusę, bandė varyti už tautinius liberalus propagandą, sakydamas, kad lietuviai turi nevien lietuvį, bet ir prielankų vokietį rinkti. Jis patarė iš valdžios perdaug nereikalauti ir likti su vokiečiais santaikoj. J. Bruožaitis jaun. atsakė, jog lietuviai teprašą, kad būtų vykdomi įstatymai. Toj prasmėj išsitarė ir Strėkys, pradėjo teisinti savo draugą Kaitinį iš jam reiškiamo nepasitikėjimo ir išmėtinėjo atstovui kun. d-rui Gaigalaičiui, kad jis veikiąs be rinkėjų atsiklausimo, kad čia didis nusikaltimas rinkėjų pasitikėjimui. Bet kai kuriems nariams pradėjus prieštarauti, Strėkys patarė, d-rą Gaigalaitį palikti atstovu visam jo gyvenimui ir priminė, jog tautiniai liberalai turėsią ištesėti pažadėjimus ir būsimuose rinkimuose balsuos už lietuvių pastatytą kandidatą. Pabaigoj susirinkusieji priėmė prieš vok. konservatorių šmeižimą šitokią rezoliuciją:

Šiandenis lietuvių susiejimas Klaipėdoj atrodo su pasibaisėjimu atgal tuos neteisingus ir įžeidžiančius apkaltinimus „Ryt-

[1]) «Liet. Konz. Laiszkas» 1908 m. 3 Nr.

prusinėj“, kad lietuviai didį tautišką judėjimą lyg lenkai pasekantis. Mes esam persitikrinime, kad musų prašymai prietėlišku keliu atsiekiami, todel esam toki-pat partija, kaip koservativai. Mes esam partija pakajaus (taikos), kaip musų programoj stovi ir jieškom pakajų viduje ir lauke išlaikyti, o ne Vokią apversti, kaip „Rytprusinė“ svaičioja.

Šiaip draugijai tvarkantis maža buvo iš jos naudos. Rods Kaitinis ir Strėkys pareiškė, kad jiedu nebevaikščiosią konservatorių keliais. Strėkys viešai pasakė, kad lietuvių atstovas „nusikaltęs“. O tautiniai liberalai jau pirmiau buvo rašę[1]): „D-ras Gaigalatis norėjo savo keliu eiti ir geidė ir lietuvius ant savo kelio įtraukti; jis nebesielgė sutarime su partijos vadovais, bet norėjo vadovus valdyti, o ne jų klausyti. Todel ką „Lietuviszka Ceitunga“ prieš Gaigalatį rašiusi, tai daranti atsiklausdama partijos (t. y. lietuvių) vadovų“. Be to dar buvo Strėkys Klaipėdos apskrit. „Liet. Rink. Draug.“ visuotiname susirinkime 1908 m. pasakęs: „Švabachas ilgokai jau daug už lietuvius pasirūpinęs. Rods jis nenorėtumis svetimąjį perdaug girti, bet kad taip išpuolė, ką darysi“. Po to Šilutės apskrities lietuvių rinkimo draugijos visuotiname susirinkime 1909 m. jis vėl išsitarė: „Jei visi atstovai tiek už lietuvius dirbę būtų kiek Švabachas, tai jau lietuviai nieko velyties neprivalytų“. Šituos žodžius pakartojo vėliau Kaitinis ir per rinkimus.

Išmetusi „konservativų“ vardą, „lietuvių rinkimo partija“ skaitėsi tokia pat partija, kaip ir konservatoriai. Apie savarankumą menk buvo numanyta. Pirmininkas Kaitinis laikėsi su kai kuriais kairės pusės nariais prie tautinių liberalų, o kiti nariai traukė į dešinę pusę prie vok. konservatorių. Dešiniųjų ratas sukosi apie Priekulę. Ten 1909 m. balandžio 7 d. buvo įsteigta Klaipėdos apskrities lietuvių rinkimo draugijos šaka—draugijėlė. Valdyba susidėjo iš šių narių:

ūkininkas *A. Bundals* iš Bundalų—pirmininku,
„ *Jurgis Žobrys* iš Klošen-Bartelių—pirm. pad.,
„ *Jons Davils* iš Švencelės—sekretorium,
„ *Jurgis Naujoks* iš Kodžių—iždininku.

Nors šita draugija buvo savarankė ir dirbo greta vyriausios Klaipėdos apskrities lietuvių rinkimo drangijos, tačiau maža įtakos į Kaitinį tepadarė. Laikui bėgant Kairinėj ir Plikiuose įsisteigė Klaipėdos apskrities lietuvių rinkimo draugijos skyriai—draugijėlės. Jų tikslas buvo neleisti Kaitiniui lietuvių rinkimo draugijas padaryti tautinių liberalų politikos įrankiu. Tokia tvarka nedavė ir nieko gera. Kaitinis nesidavė mokinamas, už tai nepasitikėjimas juomi vis didėjo. Įvykusiame visuotiname Klaipėdos apskrities lietuvių rinkimo draugijos susirinkime, Klaipėdoj 1910 m. sausio 8 d. kai kurie nariai vėl išsitarė, abejodami Kaitinio tvirtumu ir tautinių liberalų teisingumu, ir patarė Kaitiniui politikos nemaišyti su tikyba[2]). Be to jam buvo pasakyta, kad jeigu jis pasižadėtų pasitaisyti ir su draugijos nariais artimesniuose ryšiuose būti, negu su kitų partijų nariais, tai galįs ir toliau pirmininku likti[3]). Šale to pradėjo kai kurie nariai jam ir „N. Liet. Ceitungoj“ išmėtinėti; Kaitinis pavadino tuos išmėtinėjimus melu. Ir tada save teisindamas rašė[4]), kad visi įstatymai čia šventraščiu paremti, todel ir jo kalboj galįs būti šv. raštas minimas ir pridūrė: „Aš savo paikystėj lietuvius nepra-

[1]) «N. L. Ceit» 1910 m. 9 Nr.
[2]) „N. L. Ceit“ 1910 m. 9 Nr.
[3]) „Kaimynas“ 1910 m, 4 Nr.
[4]) „N. L. Ceit“ 1910 m. 13 Nr.

žudysiu ir neišgelbėsiu". Vaidams „N. Liet. Ceitungoj" labiau plintant, Kaitinį bandė užtarti jo svainis, draugijos narys Jons Žvilius iš Smilgynų. Jis rašė[1]), kad draugams nepridera savo organe rietis, tam esąs visuotinas draugijos arba narių susirinkimas... O apie Kaitinį jis pasakė: „Jis yra mūsų išbandytas vadovas, todel mes Jį vėl dauguma balsų vadovu išrinkim ir bėda jam, jei jis bandytų be ištikimųjų valės savo vietą apleisti ir šaudyklę į rugius pametęs šalin bėgtų..." Netrukus šoko ir Strėkys Kaitinio gelbėti, bandydamas išrauti Klaipėdos lietuvių rinkimo draugijos vidaus vaidus. Padarytame visuotiname Šilutės apskrities „Lietuvių Rink. Draugijos" susirinkime 1910 m. vasario 8 d. tapo priimta rezoliucija, reikalaujanti, kad vaidai su Kaitiniu būtų pabaigti. Vaidai laikinai aprimo; Kaitinis irgi „pagerėjo"; pirma Kaitinis visada kviesdavo į „Liet. Rink. Draugijos" narių susirinkimus vieną tautinių liberalų partijos narį. Jau nuo 1906 m. lankydavos tautinių liberalų įgaliotiniai Lietuvių Rinkimo Draugijos susirinkimuose. Vėliau, kai kuriems nariams prieš tai protestuojant, tautinių liberalų šnipų nebeateidavo. Už tai pats Kaitinis pas juos eidavo patarimo ieškodamas ir visa ką, kas nutarta, jiems pasakydavo [2]). O be abejonės buvo ir tokių narių, kurie troško tautinių liberalų įgaliotinių atsilankant, nes visados, kada d-ras Kipper atvykdavo lietuvių narių susirinkimuosna Klaipėdoj, lietuvių nariai gaudavo po 3 markes dienpinigių [3]).

Draugijos skilimas. Artinantis valstybės seimo rinkimams pasigirdo vis aiškesnių lietuvių balsų, kad reikia lietuvis kandidatas pastatyti, tokis, kurį susitarus ir tautiniai liberalai rinktų. Už tai labiausia stojo: J. Bruožaitis jaun. iš Vėveriškių, J. Birškus iš Mozūrų, Bundals iš Bundalų, Davils iš Švenčelės, Bertulaitis iš Plikių, Josaitis iš Miegalių, Gažė iš Galtų, atstovas d-ras Gaigalaitis ir kiti žymūs draugijos nariai. Bet kiti lietuviai, kaip Strėkys, Kaitinis, Davils iš Galtų ir Misiulis iš Lužų, sutiko, kad Švabachas vėl atstovautų lietuvius. Davils iš Galtų buvo „Liet. Rink. Draugijos" susirinkime išsitaręs: Švabachas esąs geriausias atstovas, kokį gali lietuviai turėti. O ir Strėkio dar 1910 m. spalių mėn. kai kuriuose susirinkimuose stota už Švabacho kandidatūrą[4]). Bet galų gale Strėkys ir Davils atsiskyrė ir grįžo į lietuvių pusę; Kaitinis bet gi nebegrįžo. Jis rado, jog Švabachas esąs geriausias, o tai gal del to, kad jis jo dukteriai vestuvių dienoj dovanų dovanojęs[5]). Budynė rašo[6]), jog Kaitinis sukvietęs žmonių slapta į Kaskėlbėkį, Nimmersattą, Kretingą, Plikius, Dovilus ir dar kitur, pirkęs alaus, ar tai pats ar per Klaipėdos Svarą (kurs pirma buvo vok. konservatorių agitatorius, bet atlyginimo už savo darbą negaudamas, susidraugavo su Kaitiniu) ir pradėjęs Švabachą girti, o d-rą Gaigalaitį, Strėkį, Bundalą ir Bruožaitį peikti. Draugijos sekretorius, iždininkas ir keturi nariai apie tai patyrę, 1910 m. rugsėjo 17 d. prašė Kaitinį duoti atskaitą del Švabacho agitacijos. Kaitinis į tai neatsiliepė, bet rugsėjo 21 d. pas Svarą sukvietė narių susirinkimą. Pasirodė, jog tūlas narių nebuvo pakviestas, bet jų vietoj buvo pašalinių asmenų atsiradusių. Bruožaičiui prieš tai protestuojant, tapo nutarta sušaukti teisėtas susirinkimas. Šis susirinkimas įvyko spalių 1 d. pas Radžiuvaitį. Balsuojant kandidatą (slapta, laiškeliais) 22 balsai buvo prieš, ir tik 10 balsų už Švabachą, du laiškeliu buvo nerašytu. Kaitinis paleido paskalas, jog tai netikras susirinkimas ir balsavimas buvęs

---

1) „N. L. Ceit". 1910 m. 15. Nr.
2) „Apžw. kal". 1912 m. 41 pusl.
3) „Birutė" 1912 m Nr. 180 pusl.
4) „Liet. Ceit" 1912 m. 34 Nr. (priede).
5) „Birutė" 1911 m. 9 Nr. 67 pusl.
6) „N. Liet. Ceit" 1910 m. 148 Nr.

neteisėtas[1]). Tada ir „Liet. Rink. Draug." susirinkime Klaipėdoj, spalių 8 d. d-ras Gaigalaitis pasakė, jeigu lietuviai nerinktų savo žmogaus, tai amžiną gėdą užsitrauktų. Tačiau Kaitinis manė kitaip. Netrukus tame pačiame mėnesyj parvažiavo ir Švabachas duoti ataskaitos apie savo darbus seimuose. Tuo tikslu kai kuriose vietose buvo sukviesti susirinkimai, kuriuose dalyvavo ir Kaitinis su Strėkiu. Kaitinis atidarė susirinkimus, o Strėkys prisidėjo, aiškindamas Švabacho kalbas, kadangi Švabachas vokiškai kalbėjo[2]). Bet šie susirinkimai buvo ir rengimasis idant Švabachas vėl būtų renkamas. Tuo metu „Liet. Rink. Draug." valdyba sužinojo, kad antroj pusėj lapkričio mėn. parvažiuosiąs d-ras Kipperis lietuvių partijos sutvarkyti. Lietuviai apsiėmė patys susitvarkyti. Tuo tikslu Strėkiui tapo pavesta sušaukti abiejų apskričių „Liet. Rink. Draug." valdybos ir nariai lapkričio 14 d. į Priekulę; Kaitinio, kurs už Švabachą dirbo, nutarė nekviesti. Priekulėj susirinko iš viso 24 asmens; pirmininkavo Strėkys. Buvo nutarta keturi kandidatai statyti, idant tautiniai liberalai sau atsakomiausį išsirinktų. Kandidatais buvo pažymėti Bruožaitis, Bundalas, Zaunius, ir Strėkys. Be to vienu balsu buvo nutarta atstatyti Kaitinį nuo pirmininkavimo, tačiau jam buvo dar laiko palikta ligi lapkričio 19 d. pačiam pasitraukti. Kaitinis atsišaukė, kad tik visuotinas narių susirinkimas tegalįs jį nuo pirmininkavimo atstatyti, ir veikė savaip. Jis sušaukė lapkričio 23 d. Klaipėdoj draugijos susirinkimą, pakviesdamas tokių asmenų, kurie prie draugijos visai nepriklausė. Del tokių darbų kilo triukšmas. Kaitinis to nepaisydamas leido kalbėti d-rui Kipperiui. Šis pradėjo lietuvių pastatytus kandidatus peikti ir tik vieną Strėkį teišgyrė, kadangi jis tautiniams liberalams artimiausias, kuris galima būtų rinkti. Tada Kaitinis pareikalavo, kad nariai savo nutarimą, jį nuo pirmininkavimo pašalinti, atšauktų. Žvilius atsiliepė: „Jeigu pripažįstat spalių 2 d. nubalsavimą teisingu, tai galit pirmininku likti". Kaitinis į tai nieko neatsakė. Misulis iš Lūžų atsake Žviliui: „Kad mes vieni būsim, be jūsų, tad mes nubalsuosim". Žvilius jam atšovė: „Mes eisim savotiškais keliais". Nieko nebuvo nutarta.

Lapkričio 30 d. Kaitinis pasiėmęs kelis vyrus nuėjo pas d-rą Kippperį ir pastatė Švabachą lietuvių kandidatu. Be to nutarė gruodžio 14 d. narius sukviesti ir Švabacho kandidatūros klausimą galutinai nuspręsti. „Liet. Rink. Draug." valdyba apie tai sužinojusi sukvietė visuotiną narių susirinkamą gruodžio 7 d. į Klaipėdą; buvo ir Kaitinis kviestas, bet jis susirinkime nedalyvavo. Susirinkimui vadovavo pirmininko padėjėjas, Davils iš Galtų. Susirinkę buvo 60 narių. Nutarta slaptu balsavimu (balsavo 47 nariai), būtent 42 balsais prieš 5 balsus, kad Kaitinis programą ir įstatus peržengęs ir su tautiniais liberalais daręs pasitarimus, todel nuo pirmininkavimo atstatyti. Pirmininku tapo paskirtas Davils, o jo padėjėju išrinktas F. Ambrazatis iš Klaipėdos[3]).

Kaitinis, netekęs pirmininkavimo, sušaukė gruodžio 14 d. Klaipėdoj susirinkimą ir išmetė iš draugijos tuos, kurie jį patį buvo išmetę. Jo šalininkai nutarė rinkti parašus už Švabacho kandidatūrą ir už Kaitinio draugijos pirmininku palikimą[4]). „Liet. Rink. Draug." narių tebuvo tik keli pakviesti; susiėjusių didžiausia dalis buvo tokių, kurie lig šiol į draugiją nepriklausė. Tuo būdu įvyko draugijos suskilimas. Skaudi ironija. Draugijos nariai atstato savo pirmininką, peržengusį įstatus, nuo pirmininkavimo; bet jo šalininkai sumano tarp rinkėjų, kurie į draugiją nepriderėjo, rinkti

---

[1]) „Apžw. Kalendros" 1912 m. 43 pusl.
[2]) „N. Liet. Ceit". 1910 m. 125 Nr.
[3]) „N. L. Ceit." 1910 m. 148 Nr.
[4]) „N. L. Ceit." 1910 m. 51 Nr.

parašus, idant draugija paliktų Kaitinį pirmininku!!! „Birutė“ rašė [1]): „Rodos panašų darbą nerastumėm nei tarpe girinių ir ant žemiausio stovio kultūroj stovinčių žmonių . . .“

Kaitinis atsiskyrė ir pradėjo savo darbą tolyn dirbti. Su juo susidraugavo ir du nariu, kuriuodu išstojo iš „Liet. Rink. Draugijos“.

Apie „Liet. Rink. Draugijos“ suskilimą d-ras Gaigalaitis rašė šitaip [2]):

Žinia apie suskaldymą mūsų partijos per p. Kaitinį mane smutningu gailesčiu papildė. Ar tai del to mes tiek vargome, tiek procevojomės, tiek keliavome, tiek išsikaštuodinome, tiek apkalbėjimų ir nupeikimų pertrivojome, kad dabar galų- galiausiai, kada mes taisomies vaisių savo darbų dagoti, viens iš mūsų draugų, kurs kūnu ir protu priešininkams yra pasidavęs, mūsų visa darbą pargriautu ir mums patiems gilias ir skaudžias ronas padarytų? O kokį apjuoką ir papeikimą mes nuo visų kitų giminių pelnome, kad savo politiškąją garbę šalin metame! Kad lietuvininkai ištikro nesutartu, savo kandidatą valstybės seimui statyti, turėdami priežadą pagelbos nuo liberalų, tai ir man reiks apsidūmoti, bau ne tą garbę, lietuvių atstovu būti, padėčiau ir atsakyčiau, toliau lietuvininkus užtarti. Nes, kad lietuvininkai savo politikiškąją garbę iš valnos valės ne savo giminės draugui, bet kitam paduoda, tai jie jau ir neužsipelno, toliau savotišką atstovą turėti, tad ir aš neturiu ypatiško noro toliau už lietuvius, jų gerą ir naudą darbuoties ir tuleropas piktas kovas kovoti . . . Pons Kaitinis yra teisingo susiėjimo partijos ištikimųjų nustatytas, kaip jis pernai yra susiėjime vien nuo įrašytųjų draugų (ištikimųjų) pirmininku išrinktas tapęs, o tai tuo tvirtu išsiderėjimu, kad jis akylai įstatų išpildymą dabotų ir su atstovu lietuvių partijos vienybėj dirbtų. Ale jis nei vieną, nei kitą uždavinį nepildė, bet prieš dirbo, taigi jo nustatymas buvo reikalingas daiktas, jei nenorėjome, pastoti apjuoku . . . Mes, senosios lietuviškos dumos esantiejie, stovime tvirtai ir drąsei, kaip uolos jurėse, už savo garbę. Galiaus ir išvadžiotiejie ir paklaidintintiejie išpažįs, kad patįs savo lizdą apderkia ir su gailesčiu sugrįš. Kad tai nusiduotų, pirmanekol per vėlai.

D-ro Gaigalaičio lūgojimai neišsipildė: „paklaidintiejie“ nebegrižo. „Lietuvių rinkimo draugija“ dirbo savo įstatų laikydamasi. 1911 m. sausio 7 d. buvo sukviestas Klaipėdoj visuotinas susirinkimas ir Strėkys paskirtas lietuvių kandidatu. Ten buvo išrinkta valdyba:

ūkininkas *Jonas Žvilis* iš Smilgynų — pirmininku,
„ *J. Bruožaitis jaun.* iš Vėveriškių — pirm. padėjėju.

Kiti valdybos nariai liko tie patys ką ir buvę. Kaitinis irgi pradėjo naują darbą organizuoti. Tuo tikslu jis sušaukė 1911 m. vasario 2 d. Klaipėdon susirinkimą. Atvyko Žvilio vadovaujamos „Liet. Rinkimo Draugijos“ nariai. Jie paprašė paskaityti programą ir pradėjo kritikuoti Kaitinio elgimąsi. Kaitinio šalininkai kreipėsi į susirinkimą prižiūrintį policistą ir prašalino iš svetainės jam nepatinkamus asmenis. Taip padarę išsirinko jie sau valdybą:

ūkininką *Mikelį Kaitinį* iš Lužų — pirmininku,
„ *Šuiselį* iš Užanaičių — pirm. padėjėju,
Kareivį invalidą *Šuišelį* iš Talių — sekretorium.

---

1) „Birutė“ 1911 m. 3 Nr., 42 pusl.
2) „N. L. Ceit.“ 1910 m. 153 Nr.

Kaitinio draugija paliko senosios Žvilio vadovaujamos draugijos vardą ir įstatus. Tik 1911 m. lapkričio 4 d. padarytame susirinkime svarstė Kaitinio draugija naujai sustatytus įstatus ir nutarė draugiją teisme užregistruoti[1]. Lankytojai į Kaitinio draugijos susirinkimus buvo kviečiami vokiškais atvirukais, kuriuose buvo garsinami susirinkimai, „nationalliberale Versammlung“ vadinami[2]. Tuo būdu lietuviškas šitos draugijos vardas buvo paneiktas. Kaitinio draugija buvo tautinių liberalų šelpiama[3].

Skilimo išdavos. Skilus „Lietuvių Rinkimo Draugijai“ taip Šilutės, taip Klaipėdos apskrityse į dvi priešingi pusi, pradėjo jų nariai polemiką „N. L. Ceitungoj“, kuri ligi šiol buvo draugijos organas. Bet netrukus turėjo visi ginčai baigtis, nes minėtas laikraštis nebegalėjo savarankiškai išsitarti už pačių lietuvių atstovą, kaip ligi tol buvo daręs. Straipsnyj „Savo dalykuose“[4] „N. L. Ceitungos“ redakcija sakosi daug laiškų gaunanti, kuriuose ginčijamasi del suskilusių lietuvių partijų, kurių vadai taip tvirtai savo pažiūrų laikosi, kad atsiųstais raštais jų įtikinti esą nebegalima, ir duoda tokį patarimą:

> Vidujinės ir asmeninės kovos tur būti draugijų tarpe iškovotos; laiškas tegal prie visuomenės kreipties. Mes juk jau sulaukėm, kad laiškas už įsikišimą į draugijų ginčius viešai pabartas tapė. Bet jeigu tačiau tokių būtų, kurie rokuotų, kad ir asmeniški persikapojimai naudingi, tai velytum iš to užmanymo naudoties, kurį jau ne kartą paduotą gavom, būtent: kiekvienas įsiuntėjas teprideda savo raštui po pustrečiokį (= 5 fenigiai) už spaudos eilę, o kad tiek susiėję bus, kad puse lanko pildyt galėsim, tad dabosim atskirą laišką išspausti. Per tai pasilps palinkimas ginčams, laiško skaitytojai neprivalys rūgoti, kad laiškas pilnas ginčų, o rašėjams bus tačiau galima savo nuomonę išreikšti.

Tuo būdu Žviliaus vadovaujamai draugijai durys buvo uždarytos. Tada keli nariai nuo 1911 m. liepos mėn. Klaipėdoj pradėjo leisti Klaipėdos ir Šilutės apskričių „Lietuviškosios Rinkimo Draugijos“, kuris tapo priimtas už organą. Vėliau perėjo „Apžwalga“ į „Lituanios“ draugijos, o pastarais laikais F. Ambrazačio nuosavybėn. Stebėtina, kad „N. L. Ceitunga“ savo skaitytojams, tur būt kad išvengtų varžytinių nepranešė[5] „Apžwalgos“ pasirodymo.

„Apžwalgoj“ vedė lietuviai smarkią kovą prieš tautinius liberalus. Tas pat buvo daroma ir susirinkimuose. Kaitinis ir jo draugai kovojo prieš savo ištikimą draugą Strėkį, d-rą Gaigalaitį ir kitus lietuvius veikėjus. Kovos išdavos buvo, jog valstybės seimo rinkimuose stiprybė nuveikė teisybę. Išrinktas tapo Kaitinio pastatatytas tautinių liberalų atstovas Švabachas. Bet karalijos seimo rinkimuose Žviliaus ir Strėkio partijos paėmė viršų.

„Apžwalga“ daug padėjo lietuviams politiniai ir tautiniai susiprasti, ir nors jie politikos kovai varyti buvo susidėję su vok. konservatoriais, tačiau „Apžw.“ redaktorius A. Baltris, nors kai kada ir užtardamas draugus, nešlijo jų pusėn, o gynė lietuvių reikalus. Todel ir vok. konservatorių ištikimasis, J. Sambritzki, guodės atsakomajam „Apžwalgos“ leidėjui F. Ambražačiui[6], kad A. Baltris nededąs žymių vok. kons. straipsnių, būtent tų, kuriuose dėstoma, jog vok. konservatoriai savarankiškai lietuvių partijai pritaria, bet tik

---

[1] „N. L. Ceit.“ 1911 met. 139 Nr.
[2] „Apžv.“ 1911 m. 29 Nr.
[3] „Apžv.“ 1911 m. 11 Nr.
[4] „N. L. Ceit.“ 1911 m. 39 Nr.
[5] „Birutė“ 1911 m. 6 Nr. 43 pusl.
[6] Laiškas rašytas 1913 m. birželio 6 d

tokiai, kuri dešinėj stovinti. „Apžwalga“ tačiau stengėsi vidurio laikyties. Bet „Liet. Rink. Draug.“ valdyba krypo dešinėn. Padarius šitai draugijai 1912 m. vasario 10 d. Klaipėdoj visuotiną susirinkimą, atkeliavo į jį ir Tilžės Lankos apskričių „Liet. Rink. Draug.“ delegatas J. Vanagaitis ir paprašė šį tą iš praeitų rinkimų paaiškinti, bet valdyba jo prašymo neišpildė. Po šio J. Vanagaitį pradėjo šmeižti atėjęs vok. kons. atstovas, račius Toleikis iš Slengių. Vanagaitis norėjo pasiteisinti, bet valdyba nedavė žodžio ir susirinkimą pabaigė. Tuo buvo parodyta, kad ji pildanti vok. konsertatorių norą[1]).

Bandymai susitaikinti. Artinantis 1913 m. karalijos seimo rinkimams, Kaitinio vadovaujama draugija tiesė ranką susitaikinti su Žviliaus draugija. Įvykusiame Kaitinio draugijos susirinkime, Klaipėdoj 1912 m. spalių 26 d. jos sekretorius Šuišelis iš Talių nurodė, jog del nesutikimų per pastaruosius rinkimus lietuviai į dvi dali pasidalinę ir negera būtų, jeigu šitas skilimas ir toliau liktųsi; lietuviai turi praeitį užmiršti ir vėl krūvon sueiti; jei lietuviai vienybėj būtų, tad nereiktų jiems nei prie konservatorių, nei prie tautinių liberalų glaustis. Tada jis sumanė, kad lietuviai senuoju tikslu vienytųsi, būtent, liktų vieni ir, jeigu reikalinga, skyrium keliautų, o rinkimuose kovotų bendrai su tautiniais liberalais. Žvilius išrodinėjo, kad žemininkai tegalį dėtis tik su konservatoriais.Misulis iš Lūžu (Kaitinio draugas) sumanė karalijos seimui du lietuviu pastatyti. Bundals iš Bundalų (Žviliaus partijos narys) išsitarė, kad jeigu lietuviai taip darys, tada kažin ar vokiečių konservatoriai praves savo kandidatą. Jurgelaitis ir Mantvils (Šilutės apskrities) pasakė, kad Šilutės apskrities lietuviai neisią su vok. konservatoriais išvieno ir palakysią Švabachą. Tuo būdu šis bandymas susitaikyti liko be vaisių. „Liet. Ceit,“, kuri buvo Kaitinio draugijos organas, viešai pasakė: „Mes pasiliekam prie Nacionalliberalių Pusės[2]).“

Tačiau lietuviuose radosi noro susivienyti. Apie tai ypač buvo „Apžwalgoj“ rašoma ir raginama. Buvo ir darbų reikalaujama. Kažin koks J. P. — Š. rašė[3]): „Nevien rašyti ir raginti, bet dabar ištikro jau atsisakyti reikia nuo visų vokiškų partijų ir susivienyti visiems lietuviams vienon politiškon draugijon, kaip Smalakio laike buvo“.

Bet lietuvių vadai vienytis nenorėjo. „Apžwalgos“ redaktorius A. Baltris turėjo iš redakcijos pasitraukti, nes jis buvo vyriausuoju vienybės šalininku; jis ne vien „Apžwalgoj“, bet ir „Tilžės Keleiwyj“ ragino lietuvius politikus vienytis. Šį lietuvių politikos laikotarpį nupiešė A. Baltris šiaip[4])

> Lietuviai atbudę įsteigė savo rinkimo draugiją ir pradėjo dirbti už išrinkimą savo atstovo, lietuvio, nei vienai vokiškai partijai priklausančio... Tapė Smalakys išrinktas, o jo atstovavimo laikas, tai lietuvių politikos žydėjimo laikas! O ką darė vok. konservativai tame laike? Biauriau vargu ir nacionalliberalai bus mus Švabacho žydėjimo laike apkariavę, kaip kad konservativai tuokart mus, ką jie berods į krutinę sau mušdami potam apgailėjo... Tada lapas pradėjo versties. Nacionalliberalai, šita nevokiškų giminių naikintojų partija, pastojo musų bičiuliai. Gražei mokėjo musų vadovams įkalbėti, tulą ant visai savo pusėn

[1]) „Birutė“ 1912 m. 7 Nr. 50 pusl.
[2]) „Liet. Ceit.“ 1912 m. 89 Nr.
[3]) Apžvalga 1913 m. 80 Nr.
[4]) „Tilžės Keleiwis“ 1913 m. 116 Nr.

patraukti, tapė derėjimas padarytas ir iš šito issprogo kaip kokia doleriu ir alaus dovana — švabakiškasis laikas. Ir visi plaukė linksmybėje. Konzervativų partija gulėjo nuodėmai parblokšta, o derėjimu susivieniję lietuviai ir nacionalliberalai stovėjo rykaudami viršui. Tada lapas bet vėl vertės tolyn. Kaip reikėjo nacionalliberalams derėjimą laikyti ir lietuvių užstatytą kandidatą lietuvį, priimti, tai jie visokiu vyliu ir suktybėmis suardė lietuvių vienybę... Ir lapas galiaus apsivertė. Perblokštiejie konzervativai atsikėlė pasiulė vieniems likusiems lietuviams savo pagalbą, atsirado vienu sykiu geriausiejie lietuvių bičiuliai, ir lietuvių savotiškumo išgyrimai varvėti varvėjo per jų lupas... Bet lapas pradėjo vėl antraip versties. Jau pirm karalijos seimo rinkimo parodė konservativai savo „bičiulybę". Priegtam patįs konservativų vadovai (minėsiu tik vieną p. Šuhmacherį [-vok. kons. partijos sekretorius Rytprusuose]), viešai išsifarė, jog mes lietuviai nei minties negalį turėti, kad musų kalbos laisvą vartojimą įstatymiškai užtvirtintų... Taigi tokia tai vadinasi konservativų bičiulybė tikroje šviesoje!... Visai taip, kaip ir nacionalliberalai... Nei viena vokiška partija nėra mums prielanki ir prieteliška! O jei kuomet tačiau ir būtų, tai vien tik todel, idant mūsų balsų laimėtų!... Todel meskime visus vaidus prieš kits kitą į šalį ir glauskimės visi — vis tiek, kas po kokios karunos pastaruose rinkimuose ir ėjęs būtų — į vienybę, į vieną lietuviška partiją...

Šitas straipsnis padarė į vokiečių partiją didžio įspūdžio. Ypač vok. konservatoriai buvo nepatenkinti, kad lietuviai mano nuo vokiečių partijų atsisakyti ir nori tarp savęs susivienyti. Jų Rytprūsių organas rašė, jog lietuviai tada rinkimuose prakištų su „būbnais ir trimitais". O ir lietuvių vok. konservatorių laikraštis bandė išblaškyti lietuvių vienybės mintis visaip jas niekindamas. Kaž koks F. G. rašė šitame laiškely tarp kito-ko šitaip[1]):

Taigi mieli broliai lietuvininkai, meskite šalin visa — ką, kas Jus skiria nuo p. Baltrio ir p. „Viduno" ir visų tiems lygių ponų! Meskite šalin visą meilę į savo prusiškąją tėviškę, nėsa tokia meilė skiria Jus nuo tųjų, kurie su žemaičiais susibičiuliauja ir nuo amerikoniškųjų lietuvių pinigiškos pašapos priima... Trumpai sakant, šalin mesdami visa - ką, kas Jus skiria, susivienykit ir stovėkit petis prie peties visi draugiškai vienybėje (kaip p. Baltris rašo) su žemaičiais, demokratais, socialdemokratais ir bedieviais, lyg daug, kokie jie yra, bile jie tik kalba lietuviškai!...

Vadinasi, kaip šitas rašytojas (kun. Kristelaitis) išveda, jeigu lietuviai atsisako tarnauti vokiečių politinėms partijoms, jie pameta „visą meilę į savo prūsiškąją tėviškė". Bet A. Baltris praskleidė uždangalą ir parodė, kokia yra[2]) vokiečių konservatorių „Meilė" prie lietuvių. Jis išrodinėjo, kad ir „Apžwalgos" leidėjas Ambrazaitis niekados nesutikęs, idant „Apžwalga" lietuvius budintų iš tautinio miego ir ragintų kelti savo kultūrą, to vieton liepdavęs vis apie ūkininkavimą rašyti ir garbinti konservatorių politiką. Taip pat ir „Konz. Draug. Laiszko" bendradarbis F. G., kurs yra kunigas ir iš paėjimo lietuvis, savo straipsniu atvaizduoja, ką mano hakatistai

---

[1]) „Konz. Draug. Laiszkas" 1913 m. 88 Nr.
[2]) «Tilž. Kel.» 1913 m. 135 Nr.

konservatoriai ir tautiniai liberalai apie lietuvių politinį ir tautinį judėjimą ir jog jie fanatiškai stengiasi lietuvius įskųsti prieš valdžią maištininkais. O kaip tik tuokart buvo atėjęs Klaipėdos apskrities valdininkijon (Landratsamt) valdžios paklausimas: ar lietuviai „lenkų dvasia“ užsikrėtė? O „Rytprūsinės“ bendradarbis, rašytojas p. Sembritzki iš Klaipėdos žinomas iš parašo S., duoda konservatorių partijai ir Klaipėdos apskrities valdininkijai iš visų lietuvių laikraščių vokiškai verstas ištraukas apie visą, kas rašyta apie lietuvius politikos ir tautos atžvilgiu.

A. Baltris taip pat parodė, kad vok. konservartoriai nenori lietuviams leisti susivienyti, bet stengiasi juos visomis priemonėmis prie savo partijos laikyti. Apie tai jis šitaip rašė[1]:

> ...Vos man nuo „Apžwalgos“ redagavimo pasitraukus, tuojau iš Karaliaučiaus parvažiavo į Klaipėdą ponudu Fišeris („Rytprūsinės“ redaktorius) ir Šuhmacheris, nuėjo prie p. Ambrasačio, „Apžw.“ leidėjo, kursai didis konservativų bičiulis yra, juo juom tada į „Apžw.“ spaustuvę prie p. Tramišio, mano įpėdinio, o tada pakilo visi keturi į viešbutį „Union“. Tenai sutarė lietuviškuosius ištikimuosius suvadinti, kad tuojau del ateisiančių rinkimų su konservativais derėjimą padarytų (vadinasi: nuo viso susivienyjimo su antraisiais lietuviais atsisakytų), kaip kandidatą sekančiam valstybės seimo rinkimui užstatytų konservativai sau ir lietuviams d-rą Steputatį. „Apžw.“ turėtų todel už konservativus įstoti, arba nors nieko prieš rašyti, o už tai ketino konservativai savo pašalpa „Apžw.“ išlaikyti arba pašelpti. Toktai tapė slapta sutarta ir turėjo slapta likti, vienog susipratusiems Klaipėdos lietuviams pasisekė visa dar tą pačią dieną ištirti...

„Apžwalgos“ redaktorius Tramišius, „svečių“ atsilankymą ir „vaišes“ priėmė, bet apie sutartą politiką, tik tiek tepasakė: „Kaip paprasta, tapo, žinoma, ir apie politiką kalbėta, bet nieks nesutarta[2])“. A. Baltris vėl perspėjo lietuvius, kad vok. konservatoriais negalima pasitikėti, nes jie per rinkimus žadėjo ir „Apžwalgą“ šelpti, bet pašalpos nemokėjo nė skatiko[3]). Ir vėl nesiliovė raginęs visus lietuvius dėtis vienon „lietuviškai—tautiškai rinkimo partijon“.

Tuo pačiu metu radosi ir daugiau balsų, šaukiančių vienytis. Kaž koks Kintiškis rašė[4]): „...Ar ne musų vadovai nuo abiejų pusių turėtų kaip pirmiejie tą susivienyjimo darbą užimti ir vienširdžiai jį išvesti? Jie neša už tai didžiausią atsakymą. Vadovai, imkit ir dėkit tai sau į širdį!..“

Bet vadovų širdys liko nepajudintos. Jie nepriėmė patarimų. O vienas vadovų šalininkų, J. D. buvo nusistatęs tiesiog prieš susivienijimą. Jis rašė šitaip[5]):

> ...Ramiejei lietuviškos partijos vadovai tame dalyke dar nieko neveikė ir nieko nenutarė. O todel ir ans visas rašymas tik vėjo gaudymas te yra... Ansai raginimas, lietuvininkai, vienykities į vieną stiprią partiją, kuri taip stipri butų, kad abelnai vis lietuvišką atstovą išrinkti galėtų, yra tuleropai suprantamas; jis gal fanatišku arba šovinistišku įžiuramas buti. Tas dalykas yra prie musų juk ir visai neatsiektinas...

---

²) «Tilž. Kel.» 1913 m. 135 Nr.
³) «Apžw.» 1913 m. 90 Nr.
⁴) «Tilž. Kel.» 1913 m. 129 Nr.
¹) «Tilž. Kel.» 1913 m. 142 Nr.
²) «Apžw.» 1913 m. 94 Nr.

To dar negana. A. Baltris buvo norima valdžiai įskųsti. Apie tai paduoda šiokių žinių[1]):

...Aš įstoju už gryną lietuvių susivienyjimo idėją, kokia ji Smalakio laike įsikunijusi viešpatavo. Rodos, susipratusiems lietuviams tai ne galėtų akis badyti ir jausmus užgauti, o tik tačiau viens tamsoj žvejojąs ponas gavo tai gatavą, mane Prusijos valdžiai visai neteisei apskelbti ir su nekuriu kitu ponu, (manomas J. Vanagaitis), mums visiems atsitrenkimo akminimi esančiu, ant vieno suolo pasodinti...

Į tai atsiliepė „Wiens isz Weikėjų", šitaip[2]):

...Netiktai kad politiškose kovose lietuvininkai dalydavosi į dvi dali, vieni tautininkai, kiti vokiškų konservativų šalininkai, nes persiliudijusių liberalų tarp lietuvininkų iš pradžios nebus buvę. Bet ir dabar nesutinka tolynžengiantiejie tautininkai su anais, kurie pakajuje del savo tėviškės bei žmonių gero darbuojasi, ale ir gerą sutikimą bei susipratimą su vokiškaisiais kaimynais bei valdžia išlaikyti nor. Todel šitie paskujiejei, ir pasirupina, jei vislab tai pašalintu, kas galėtu neišsitikėjimą bėi neprietelystę gaminti. Taipo, kaip buvęsis „Apžwalgos" rėdytojas, kelis negana apdumotus ir įžeidingus straipsnius apgarsino, negalėjo keli „Pryszakyje polytiszko Krutėjimo stowi Weikejei" su tokiais rašymais sutikti, bet sutaisė paaiškinantį raštą, kuriame išrodė, kad anie straipsniai nereiškia abelną lietuvininkų dumą, bet gal tik kelių karštuolių. Ketina ta paaiškinimą atsakančioms įstaigoms žinomą daryti, koktai ale nevisai išpildė...

Kiek žinoma, tarp tų menamų „priešakyj politiško krutėjimo stovinčių veikėjų" tebuvo tik du valdžios tarnyboj stovinčiu valdininku (d-ras Steputaitis ir d-ras Gaigalaitis). Juodu rinko iš „lietuvių rinkimo draugijų" vadų parašus, bet nevisi vadai pritarė šiai denuncijai, todel jiedu ir negalėjo pasiekti ko norėjo. Balsai apie susivienijimą laikinai aptilo ir iškilo tik visuotiname „lietuvių rinkimo draugijos" (Žviliaus vedamosios) susirinkime Klaipėdoj[3]): Strėkys sumanė paskirti tris narius, kurie vestų susivienijimo derybas su broliais tautiniais liberalais. Šuišelis iš Talių Kaitinio draugijos narys, pasakė: jie pasirengę su Žviliaus draugija išvieno eiti, bet reikalauja visiškai atsisakyti kandidatų statyti ir rinkti tokius žmones, kaip d-rą Steputaitį, kurs dabar tik lietuvių kalbą mokinas ir esąs „konservativas iki kaulu j". Bet netrukus, kaž koks „Draugsanaris senosios Partijos" susivienijimo klausimo atsiliepė šitaip[4]):

Naujoji Žvilio Draugystė su sawo Prieteleis nusidangino į Konzerwatywų Abaźą ir senaję lietuwiszkaję iszniekimo. Ale kas nusidawe? Naujoji Draugystė dabar įžiurėdama, netikru Keliu einanti, Konzerwatywams prisikreipusi bei isztikrųjų Wėžių iszkrypusi, meilyj su Kaitinio Partija susidraugawoti... Jeigu dabar naujoji Draugystė nor su Kaitinio Draugyste į Wienybę sustoti, mes mielay tam pritaram, ale tiktay tům Iszsiderėjimu: Pons Kaitinis pasiliekt Prasėdis. Rasztininks, Skarbininks, Wieti-

[1]) „Tilž. Kel." 1913 m. 149 Nr.
[2]) „Apžwalga" 1913 m. 100 Nr.
[3]) „Apžwalga" 1914 m. 2 Nr.
[4]) „Liet. Ceit." 1914 m. 12 Nr.

ninkai, Prisėdzei bey Isztikimiejie pasieliekt tie patys, ale naujoji Žvilio Draugystė su sawo Draugsanariais gal tiktai kaip Draugsanarai prie Pono Kaitinio Draugystės pristoti, o nû Konzerwatywû atsitraukti...

Žinoma, tokioms vaikiškomis išlygomis nebuvo galima apie susivienymą nė kalbėti. Stebėtina ir rašytojaus nuomonė apie draugijos senumą, nes ne Žvilius įsteigė naują draugiją, bet nuo pirmininkavimo atstatytasis Kaitinis. Taigi logingai svarstant, Kaitinio draugijai pritinka „naujos draugijos" vardas. Bet, matyt, Kaitinio šalininkai negalėjo logingai galvoti.

Užėjęs pasaulio karas nevien visą draugijos veikimą sustabdė, bet ir jos organizaciją skaudžiai sužeidė. Įėjus maskoliams 1915 m. į Klaipėdą, dingo nesurandamai Klaipėdos apskrities lietuvių rinkimo draugijos pirmininkas J. Žvilius. Spėjama, jis buvęs maskolių nužudytas. Taip pat neteko ši draugija ir savo veiklaus nario, F. Ambrazaičio, kursai tuo pačiu metu maskolių buvo nužudytas.

Iš Ragainės Pilkalnio apskrities „Lietuvių Rinkimo Draugijos" gyvenimo.

1898 m. rugsėjo 29 d. buvo susirinkę keli lietuviai Ragainėj ir norėjo įsteigti lietuvių rinkimo draugiją. Bet nesusirinkus reikalingam skaičiui asmenų, sumanymas neįvyko[1]). Po to 1899 m. pradžioj susitarė keletas šios apskrities lietuvių su Jonu Vanagaičiu (tuokart gyvenusiu Pabūdupiuose) ir įdėjo lietuvių laikraščiuose „Paszaukimą už Lietuwystę wiernay storawojancziû Draugbroliû Ragainės bey Pilkalnės Walscziû." Siame atsišaukime buvo išdėstytas „lietuviškų konservativų rinkimo draugijos" tikslas ir nurodoma, jog tokia draugija ir šiose apskrityse reikalinga. Tuo tikslu 1899 m. balandžio 10 d. tam tikru atsišaukimu Būdviečuose, brolių Hecų svetainėj buvo sukviestas susirinkimas. Susirinkiman atvyko ir kitų apskričių „Lietuvių Rinkimų Draugijų" vadai. Buvo sakoma kalbų ir įsteigta Ragainės Pilkalnio apskritims „Lietuviszkų Konserwatywų Skyrimo Draugystė". Valdybon tapo išrinkti[2]):

Jons Vanagaitis iš Pabūdupių — pirmininku,
Ašmys Žalinskas iš Poplynų — pirm. padėjėju,
Augustas Meškaitis iš Didž. Kakšių — sekretorium,
Jozapas Okaitis iš Poplynų — sekr. padėjėju,
Aug. Meiškaitis iš Didž. Kakšių — iždininku,
Ansas Jonušaitis iš Sen. Vingerupių — iždin. padėjėju,
Martynas Jankus, Miks Dilba iš Bitėnų ir
Dovas Trumpa iš Netšūnų — nariais.

Draugijos veikimas. Draugijai įsisteigus, išėjo jos vardu 1899 m. „Lietuwiszkų Konzerwatywų Praneszimas". Šitoj knygutėj buvo išdėstoma draugijos tikslas ir programa. Draugija stengės lietuvius nevien su politika supažinti, bet ir blaivybės idėjas tarp jų platinti. Tuo tikslu buvo įsteigta lietuvių blaivybės draugija „Lietuvos Žvaigždė". Tačiau pastaroji draugija vos sublizgėjo ir užgeso. Taip pat ir pačios politinės draugijos gyvenimas buvo neilgas. Ji tedalyvavo tik vieną kartą (1903 m.) valstybės ir karalijos seimo rinkimuose, ir pailsusi užmigo: nes jau 1907 mt. rinkimuose draugija nebedalyvavo. Jos nariai, susirinkę Lazdėnuose, 1906 m. gruodžio 26 d.

[1]) „Lietuwiszkų konserwatywų Praneszimas", 1 pusl.
[2]) „Auszra" 1899 m. 30 Nr.

nutarė savo kandidato nebestatyti, bet palikti lietuviams rinkėjams laisvę atiduoti savo balsus už tokį kandidatą, kurs stos už jų gerovę[1]). Draugijos valdyba dar bandė 1907 m. sausio 6 d. Būdviečiuose susirinkimą sušaukti, bet matyt, nesisekė, nes apie tai nebuvo nieko girdėta[2]).

Bandymai atgaivinti. Po kelių metų bandė J. Vanagaitis, kurs iš Pabūdupių Tilžėn persikėlęs buvo, draugiją naujam gyvenimui prikelti, bet nesisekė. Pirmiausia jis reikalavo, kad laikina draugijos valdyba sušauktų viešą susirinkimą ir sutvarkytų draugijos reikalus. Toliau, sako jis: „Lietuviai turi parodyti pasauliui, kad jie yra dar gyvi, ir kas dar svarbiau, jog jie anaiptol nei manyti nemano prapulti iš šios pasaulės..."[3]). Netrukus buvo laikraščiuose rašoma[4]):

> Vasario 16 d. 1910 m. buvo sušaukusi, Lietuvių Rinkimo Draugija Ragainės ir Pilkalnio apskričių, Būdviečiuose, Sperberio svetainėj, visuotiną susirinkimą. Minėtoj dienoj svetainės savininkas išsižadėjo duoti tam dalykui pirm to prižadėtą svetainę, sakė, būk esąs paakintas, neduoti atlaikyti susirinkima, nes tasai esąs socialdemokratiškas. Vėliau išsireiškė, jog to viso kaltas buvęs vienas valdininkas.

Po to nieks daugiau nebesirūpino draugiją atgaivinti. Tik artinantis 1912 m. valstybės seimo rinkimams, bandė kaž koks J. V. Vaidelotas vėl ragainiškius žadinti, rašydamas[5]):

> ... Rinkimai taip sakant už durių, ar verta lietuviams dar ilgiau tenai pataikauti ir žiūrėti kaip svetimos kiaulės išknisa jų bulves. Rodos priėjo ir Ragainėnams laikas, kad pradėtų darbą savotišką. Be abejonės bus tarp tenai gyvenančių lietuvių vyras, kuris tiek drąsos turės tarti žodį vardan visuomenės. Pirmiausia linkėtumėm, jog sutvarkytų rinkimo draugiją ir tad nieko nelaukdami pastatytų savo kandidatą, kuris būtų tvirtas lietuvis, užsimantis rūpinti už savo brolių gerovę...

Taip pat ir kituose numeriuose ragino „Birutė" Ragainėnus — Pilkalnėnus statyti savo kandidatą. O ir „N. Liet. Ceitunga", rašydama [6]), kad tautiniai liberalai sukinėjasi Ragainės Pilkalnio apskrity ir kad grafas Kanitzas taip pat turėsiąs sukintis pradėti, idant vok. konservatorių laimėjimą išlaikyti, pataria ir lietuviams sukrusti, sakydama: „Labai reikalinga būtų, kad ir lietuviai aname apskrityje savo pačių kandidatą užsistatytų, nesa lygiai tokiame išdalinimo laike galėtų jie daug apie savo vėliavą surinkti ir tokiu būdu šiokią-tokią įtaką įgyti, nesa šiaip jų ten visai neatboja..."

Bet šie patarimai buvo tik balsas tyruose. Draugija buvo mirusi ir jos nebeprikėlė joki gražūs žodeliai.

„Lietuvių Rinkimo Draugijos" ir žodžio sakytojai.

Pradėjus lietuviams savo teisėmis rūpintis ir bandyti vokiečių partijų jungo kratytis, didžiausia žodžio sakytojų dalis taip pat dalyvavo šitame judėjime. Bet laikui bėgant jie atsidavė vok. konservatorių globai ir kiekvieną

---

[1]) „N. L. Ceit." 1907 m. 1 Nr.
[2]) „N. L. Ceit." 1907 m. 6 Nr.
[3]) „Birutė" 1910 m. 4 Nr. 59 pusl.
[4]) „N. L. Ceit." 1910 m. 21 Nr.
[5]) „Birutė" 1911 m 8 Nr. 118 pusl.
[6]) „N. L. Ceit." 19 1 m. 104 Nr.

lietuvių darbą nuodėme laikė. Pradėjus lietuviams savo politikos draugijas kūrti, tūlasis jų taip pat šį darbą parėmė, tačiau pradėjus lietuvių politinėms draugijoms kovoti su vok. konservatoriais, žodžio sakytojai pradėjo prieš lietuvių politines draugijas kariauti. Rods, tūlas žodžio sakytojas tose kovose nedalyvavo; dar kitas lietuviams, kaip peticijos dalykuose, patarimais ir parašų rinkimais padėjo, bet tai buvo mažuma. Dauguma jų pasižymėjo lietuvių priešininkais.

Pirmiausias „Lietuvių Rinkimo Draugijos" susirėmimas su žodžio sakytojais, tai 1898 m. valstybės seimo rinkimai. Tilžės Lankos apskričių, „Lietuvių Rinkimo Draugijos" pirmininkas, Jons Gryga iš Mediškiemių, Klaipėdos apskrities draugijos susirinkime, Priekulėj 1898 m. balandžio 13 d. išdėstė, jog lietuviai negali vokiečiais pasitikėti, nes ir misijų direktorius d-ras Vangemanas lietuvius pašiepęs[1]). Jis buvo kalbėjęs, jog lietuviai blogai gyvena, pinigus senose kojinėse susipylę, lovos kampe šiauduose paslėpę, iš kur ir jam (Vangemanui) į kumštį pinigus vis brukte bruko[2]). Anot Grygos, jeigu misijų direktorius, kurio misijoms lietuviai kuo daugiausia pinigų paaukoja, išdrįsta taip kalbėti, tai ko galima iš vok. konservatorių tikėtis, todel lietuvių priedermė ir atstovu tik lietuvis rinkti. Žodžio sakytojas Kybelka iš Pangesų, kurs skaitėsi senojo susirinkimo galva, paleido visuose lietuvių laikraščiuose prieštaravimą, bandė pačiu velniu bauginti ir išrodinėti, jog tai netiesa. Jis kreipėsi ir į misijų valdybą, idant ir ta patikrintų, jog Gryga apie Vangemaną netiesą platinęs. Misijų direktorius Gensichenas, misijų inspektoriai Vendlandas ir Sauberzweig-Schmidtas išpildė Kybelkos prašymą ir tuoj pasirodė laikraščiuose Kybelkos raštai, kad Vangemanas lietuvius „gėda ir paniekinimu" išdergė. Bet tai buvo vok. konservatorių taktika lietuvius visokiais raštais nukariauti. Tuo tikslu ir žodžio sakytojas Remlingis iš Rusnės išleido atsišaukimą, kurio dalį čion žodis į žodį paduodame:

> Dabar miele Lietuweninkai mes wel turim Ciecorystes Wola, dabar pradejo wel wiszus Lietuwininkus per Laiszkus ir Aplinko Susiegimus kussinte, kad Lietuwiszkai Szuilese ne tampa mokite, tai rods tiesa, kad ir kelles Szuiles Wieros pamoksla Lietuwiszkai ne mokin. Tai alle ne yra Wierausybe kalta, bet Mokitojei!.. Dabar pagal tokie priszaste pradejo te kelle Lietuwininkai Lietuwininkus kussitee, prie to pradeja lenkiszku Daiktus garbinti. Ant to pakilo daug Lietuweninku, dabar jie pradeja atseskirte su kittu Lietuwininku ir dawes Warda: Lietuwiszke Konszerwatiwa ir dabar ta Liberaliszkaje Dwase apbiaurina daug Szwoniu Alle daug kur Drauge eit ne iszmane ta Dwase, yra sumiszuse su Sozialdemokratu Dwase. Sozialdemokratai szauk priesz Karaliu, alle kittasi sziu atskirisu Lietuwininku dar diaujaus, je szauk je yra po Junge Wokitiejes, je esse Werginnei Wokietcziu, alle dar daugiaus je jeszko Lenko weniebey tai ir deszemt kart durnaus kai Sozialdemokrotai... Dabar ta Szweszoje Partije tur Pone Smalaki per Kandidatu pastątei i Ciecorystes Saime. Kas ir Smalakies-Liberals, tai mes tikray Szinnom... Ko Smalakies isz taisys arba gaus, kur Wierausybe ant jo 10 kart piktsziaus szur kaip ant Socialdemokratu. Ant Smalaki Zodszu arba ant jo užtarieje nei wiens Zodis ne taps klausytas bet skersas paszuretas. Tai sakis tai yra tas nu to Pulka kur su Lenkais Wenites nor, tai ant jo praszima

[1]) „Evangelisches Gemeindebtatt" 1882 m. 7 Nr.
[2]) „Aušra" 1898 m. 33 Nr.

Pakala priesuks, ir nes i Amziu neka gera ne sulauksem kad i Sziule tapo Lietuwiszkai mokite... Tai musu Lietuwininkai ne apsimislie, kas per Beda ir mums gal uszeite, kurrie Kussin ir sziauk po Junge Wokitijes...

Nevien laiškais, bet ir dvasiniuose susirinkimuose žodžio sakytojai agitavo už vok. konservatorius. Be aukščiau minėtų tokia agitacija užsiėmė ir šie žodžio sakytojai: Butkeraitis iš Pašyšių, Makis iš Margių, M. Žvilius iš Smilgynų, Raudonius iš Ditavos ir d. k. Bet jų agitacija buvo bergždžia; išrinktas tapo „Lietuvių Rinkimo Draugijos“ kandidatas J. Smalakys. Kadangi už Smalakį dauguma balsavo, tai už jį balsavusius asmenis Kybelka norėjo boikotuoti, t. y. uždrausti žodžio sakytojams pas tokius žmones dvasinius susirinkimus laikyti. Tuo tikslu rugpiūčio 14 d. Juraičiuose prie Anskolės[1]) jis sukvietė žodžio sakytojų susirinkimą ir norėjo savo nuomonę pravesti, bet prieš tai pasipriešino žodžio sakytojai Ruslis iš Ruslių, Šepokas iš Užkanzonų ir Strėkys iš Gegždų, išrodydami jog kiekvienas gali rinkti ką nori. Negalėdamas boikoto įvesti, sumanė Kybelka karalijos seimo rinkimams pastatyti kandidatu žodžio sakytoją Butkeraitį iš Pašyšių, kurs buvo vok. konservatorių partijos narys. Šis sumanymas tapo priimtas ir vok. konservatoriams padedant įvykdintas.

Su šituo žodžio sakytojų susirinkimu rišasi šitoks stebėtinas atsitikimas, kurs tik po 5 metų laikraščių paduotas buvo [2]):

> Žodžio sakytojams iš savo seimo rytą metą bažnyčion važiuojant, susyk arkliai apsistoję ir jie negalėję tolyn važiuoti, kaip ten Biliamas su Balako tarnais bijodamas vaikus Izraėl prakeikti (4. Maiz. 22). Sakytojai išlipę ir liepę vežejui atgal važiuoti. Matydami, kad arkliai atgal linksmai bėg, atšaukę vežėją, susėdę vėl į vežimą ir liepę važiuoti. Bet arkliai sustoję ir vėl nevežę, tai gavę sakytojai vėl išlipti ir pėsčiomis Priekulės bažnyčion kakinties...

1903 m. per valstybės seimo rinkimus vėl pradėjo žodžio sakytojai prieš Liet Rink. Draugiją ir jos organą, „N. Liet. Ceitungą“ siausti. Kybelka susirinkimuose ragindavo lietuvius atsitraukti nuo „N. L. Ceitungos“, sakydamas, kad kas ją skaito, pateks pragaran. Panašiai pasakė ir Butkeraitis sakydamas, kad lietuviai platina velnio įkvėptus melus. Priekulėj kaž koks sakytojas, žmonėms nuo išpažinties išeinant, prie bažnyčios atsistojęs mokino, kad rinktų vok. konservatorių kandidatą Krauzę, o ne lietuvį Zaunių [3]). Vok. konservatoriai laimėjo, bet žodžio sakytojai sudarkė savo vardą. Paplito kalbų, kad vok. konservatoriai sakytojus papirkę. Jurgis Vaškevičius iš Karkelbėklio paskelbė [4]), kad kiekvienas kas tai išrodyti galįs, jam praneštų, idant jį galėtų teisman paduoti. Šitais žodžiais jautėsi žodžio sakytojai labai užgauti. Kybelka atsiliepė [5]), jog tai netiesa ir gręsė Vaškevičiui taip pat teismu. Bet, matyt, nenorėdamas valdžios teisman stoti, norėjo savo teismą sudaryti. Jis sušaukė 1903 m. liepos 30 d. Gropiškiuose sakytojų susirinkimą ir vėl norėjo, kad susirinkimas pritartų boikotuoti prieš tuos dalyvius, kurie buvo rinkę Zaunių. Taip pat norėjo ir už Zaunių išsitarusius sakytojus „pabausti“, iš kurių kuvo įtariamas Tarvyds iš Plikių

---

[1]) „Saulėteka“ 1900 m. 12 Nr. 269 pusl.
[2]) «N. L. Ceit». 1903 m. 67 Nr.
[3]) „N. L. Ceit.“ 1903 m. 54 Nr.
[4]) „N. L. Ceit.“ 1903 m. 54 Nr.
[5]) „Konz. Draug. Laiszkas“ 1903 m. 52 Nr.

ir Skrandys iš Kairinės. Bet tokiam teismui pasipriešino žodžio sakytojas Baltris iš Klausvaičių. Negalėdamas savo norų įvykdinti, savo papykį Kybelka išreiškė prieš «Naują Liet. Ceitungą» ją visaip niekindamas[1].

Susirinkimo dalyviai, pasipiktinę Kybelkos darbais taip pat nebetylėjo. Jie sušaukė 1903 m. rugpiūčio 29 d. Klaipėdoj parapijonių susirinkimą. Čia paaiškėjo, kad daugiausia prieš „Lietuvių Rinkimo Draugijos" pastatytą kandidatą dirbo šie sakytojai: Kybelka, Makis, Raudonius, Žvilius. Kybelka buvęs ir naujojo susirinkimo vedėją, Kukaitį, prašęs už vok. konservatorius dirbti, bet šis atsisakęs. Dauguma parapijonių reikalavo prieš lietuvių kandidatą agitavusių sakytojų nebeįsileisti į namus dvasinių susirinkimų laikyti ir pradėti juos boikotuoti. Šitas sumanymas rado dalinai pritarimo. Kybelka tai sužinojęs vėl pradėjo šaukti, jog tai demokratų darbas esąs ir kaltino Klišių Molinių, kad jis susirinkime išdavęs prieš lietuvių kandidatą agitavusių sakytojų vardus ir pridėjo: tai matoma, kaip šėtonas savo pekliškas galybes rodo . . .[2]).

Vadinasi, kad susirinkimo dalyviai nenorėjo susirinkimo rišti su politika, tai tame regėjos Kybelkai šėtono galybė! Jis laikė sau nuopelnu vok. konservatorių jungą vilkti, sakydamas:

> Mes, kurie mes senųjų konservativų straugą (virvę) traukiam, kurį ir musų senieji tėvai traukę yra, sakom ir sakysim: Šalin su visais Tilžės Naujosis (N. L. Ceitungos) demokratiškais, išvadžiojančiais mokslais bei jų supuvusiais davadais!

Tačiau jis gavo patirti, jog tūli susirinkimo dalyviai nutarę vok. konservatorių agitatorius boikotuoti, tą nutarimą vykdyti pradeda. Nes žodžio sakytojams Žviliui ir Makiui kai kuriose vietose paskelbus susirinkamą, parapijonys siuntė juodu susirinkimą rengti pas vok. konservatoriu atstovą Krauzą. Kitur susirinkimą rengiant turėjo Makis jį pertraukti, kadangi vienas parapijonis neleido niekinti vėlionies lietuvių atstovo J. Smalakio.

Taip tai žodžio sakytojai vok. konservatoriams bevergaudami daug šiltų vietelių prarado! Laikui bėgant, pamatė ir konservatoriai, jog sakytojai nebeturi įtakos į politiką. Abieji, taip žodžio sakytojai, taip vok. konservatoriai pasijuto galybės nustoję. Dar kartą bandė jie susitarę savo galybę parodyti. 1908 m. atsisakius nuo atstovavimo tautinių liberalų atstovui Švabachui del vok. konservatorių protesto, naujiems rinkimams vok. konservatoriai pastatė savo kandidatu kartą buvusį karaliojos seimo atstovą, žodžio sakytoją Butkeraitį iš Pašyšių, tikėdamiesi žodžio sakytojų padedami nuveiksią su tautiniais liberalais susidėjusius lietuvius. Maldomis tikėjos jie politikos kovą iškovosią. Todel susidėję su vok. konservatoriais „maldingi" lietuviai prašė melstis už Butkeraičio išrinkimą, tarp kito ko šitaip sakydami[3]):

> Bet jus Meldėjei, del kurių Maldų dar szis piktasis Swiet palaikoms, susiwienykim ir Aukszcziausiajį iki Skyrimo Dienos, karsztay melskime, kad jis prispaustos Lietuwininkų Giminės pasigailėtu ir wisų Szirdis taip lenktu, kad mes Lietuwininkai szį Kartą ne skirtumbim saw ant Gedos, bet ant Garbės . . .

---

[1]) «Konz. Draug. Laiszkas» 1903 m. 64 Nr.
[2]) „K. Dr. Laiszkas" 1903 m. 76 Nr.
[3]) „Liet. Konz. Laiszkas" 19[0]8 m. 5 Nr.

Bet nors vok. konservatoriai ir kišo „prispaustą Lietuwininkų Giminę“ priešakin, tačiau jiems rūpėjo jų reikalai, nes jie žinojo, jog lietuviai nuo jų atsiskyrė del vok. konservatorių politikos spaudimo. Ir kad lietuvius vėl savo politikos baudžiavon sugrąžintų, pasistatė jie sau kandidatu žodžio sakytoją, tiekėdamiesi tikrai savo tikslą pasieksią. Todel ir savo senojo, lietuvius visad šmeižusio laikraštėlio žodžiais taria [1]):

> Juk tai butu Grieko bey Gėda nů wisų Zmonių ir nů Pono Diewo, kad Lietuwa pilnai Žodžio Sakytojų bey Surinkimo Žmonių esant, o tačiau negaletu Žodžio Sakytojis Butkeraitis laimėti.

Butkeraitis nelaimėjo. Vok. konservatoriai pamatė, kad ne žodžio sakytojai Lietuvoj vyriausią žodį turi, bet Lietuvių Rinkimo Draugijos, todel pastaruoju metu jose vok. konservatoriai pradėjo padėjėjų ieškoti, ir rado. Ir žodžio sakytojams neliko kitokio išėjimo, kaip rinkti „Lietuvių Rinkimo Draugijos“ kandidatus.

---

[1]) „Konz. Draug Laiszkas“ 1908 m. 76 Nr.

„Lietuvių Rinkimo Draugijų“ kovos vaizdai.

Pirmieji rinkimai.

„Lietuvių Rinkimo Draugija“ įsikūrusi tik 1892 m. tuoj kitais (1893) metais stojo rinkimų kovon, taip valstybės kaip karalijos seimo rinkimuose. Lietuvių kandidatai buvo visose Lietuvos apskrityse pastatyti.

Valstybės seimo rinkimuose buvo kandidatais pastatyti:

Tilžės-Lankos apskrityse:

lietuvių konservatorių — ūkininkas Dovas Zaunius iš Rokaičių,
vok. kons. — dvarininkas Käsvurmas iš Balgardžių,
laisvamanių — baronas v. Reibnitzas iš Heinrichauio,
socialdemokratų — dvarininkas A. Hoferis iš Didž. Skaisgirių,

Klaipėdos-Šilutės apskrityse:

liet. kons. — ūkininkas Kristupas Tamošius iš Tramišių,
vok. kons. — dvarininkas Schlickas iš Vok. Kretingos,
laisv. kons. — komercijos patarėjas V. Pietschas iš Klaipėdos,
laisvamanių — pirklys H. Anckeris iš Rusnės,
socialdemokratų — dailydė Lorenzas iš Karaliaučiaus,

Ragainės-Pilkalnės apskrityse:

liet. kons. — ūkininkas Simanas Augatis iš Kuršių,
vok. kons. — grafas v. Kanitzas iš Podangių,
laisvamanių — dvarininkas Bräsicke iš Ežerupių,
socialdemokrotų — restauratėras Schultze iš Karaliaučiaus.

Labgavos-Vėliavos apskrityse:

liet. kons. — ūkininkas Jurgis Lapatis iš Lauknų,
vok. kons. — baronas v. Gutstedtas iš Lablakių,
laisvamanių — teisėjas Rothesis iš Stuhmo,
socialdemokratų — restauratėras Schultze iš Karaliaučiaus.

Kova buvo smarki. Ypač smarkavo vok. konservatoriai ir jų samdininkai, tarp kurių labiausiai pasižymėjo „Konz. Dr. Laiszko“ redaktorius Traušys. Jis labai rūstavo, kodel norima ne jo peršami, bet jam nepažįstami žmonės atstovais rinkti. Tačiau rados vyrų, rodančių, kiek lietuviai iš ponų vokiečių esą gero sulaukę. Buvęs Launų Miklovaitis, kurs tada lietuvių pusę palaikė, rašė apie tai:[1]) „Ale tai juk Trauszio ypatiszks Geszefts arba Kupczystė, kaip kad sakyta buwo Szulinszpekterių Žakus ant Maluno wilkti, jey ne, tai išalkęs palieki . . .“

---

[1]) Laiškas rašytas gegužės 23 d. 1893 m.

O ir policija bandė lirtuvių veikimą trukdinti. Lietuvių veikėjas Jurgis Lapinas, kurs už Tamošių agitavo, buvo Priekulėj suimtas ir lyg piktadėjas į policiją nuvestas, kuri tačiau jį nenubaudus paleido. Galų gale prieš pat rinkimus vok. kons. prikalbinėjo Tamošių nuo lietuvių kandidatūros atsisakyti, žadėdami jį per karalijos seimo rinkimus vok. kons. kandidatu statyti. Tamošius paklausė priešininkų viliojimų ir atsisakė nuo lietuvių konservatorių kandidatūros. Jo vietoj liet. konservatorių valdyba išrinko ūkininką Joną Smalakį iš Didžiųjų Algaviškių ir patalpino lietuvių laikraščiuose šiokį atsišaukimą:[2])

L i e t u w i n i n k a i!

Wokiszkieji Konzerwatywai, pamatę, kad Lietuwininkai szį kartą tikray iszskirs sawo Kandidatą Szilokarcziamos bey Klaipėdos Kreizui, didey pabugo ir wisais Galais pradėjo Lietuwiszkajai Konzerwatywû Draugystei painioti Kelius, o ant Galo užgulė Lietuwininkû Kandidatą Ukininką T a m o s c h i u iš Tramisziû ir Geru ir Piktu priwertė jį atsisakyti nuo musû Kandidaturos.

L i e t u w i n i n k a i! ne nusiminkitė, kad Tamoszius neturėjo gana Drąsos aniems Wyrams nepasiduoti... Dabar į Tamosziaus Wietą Lietuwiszkujû Konzerwatywû Draugystė pastatė sawo Kandidatu

twirtą Lietuwininką Ukininką

J o n ą S m a l a k į

i s z D i d ž. A l g a w i s z k i ų p r i e K a u k ė n û.

Tas Wyras turi užtektinay Drąsos nepasiduoti Perkalbėjimams wokiszkay Konzerpatywû auksztû Ponû; tas Wyras turės Drąsos ir Ciecorystės Saime pasistoti ir musû lietuwiszką Kalbą bey musû Reikalus užtarti. Tą Wyrą skirkite wisi. Szį kartą mes t u r i m e laimėti. Kurie negausitė Ženkleliû su Wardu musû lietuwiszkojo Kandidato B e s i t z e r J o h a n n S m a l a k y s, G r. A l g a w i s c h k e n, o turėsite Tamosziaus Ženkleliû arba kitû, tay perbraukite Tamoszių arba kitą, o parašykite wirszuy ano Wardo:

J o h a n n S m a l a k y s, G r. A l g a w i s c h k e n.

W y r a i! N e n u s i m i n k i t e, D i e w s m u m s p a d ė s, n e s m e s k o w o j a m e u ž T i e s ą, T e i s y b ę, m u s û K a l b ą b e y W i e r ą.

Wisi, kurie ketinote Tamoszių skirti, skirkite dabar

U k i n i n k ą J o n ą S m a l a k į,

tay mes tikray laimėsime.

Lietuwiszkosiôs Konzerwatywû Skyrimo Draugystês Wyriausybė.

Kai kurie lietuviai klaipėdiškiai, k. a. Martynas Bertulaitis iš Šodeiken-Jonelių, Petras Keršis iš Smeltės ir Martynas Grabšta iš Tauer-

[2]) „Liet. Ceit." 1893 m. 21 Nr.

laukių, abejodami, ar lietuv. kons. kandidatai bus tvirti politikoj, buvo sušaukę birželio 3 d. Klaipėdoj susirinkimą ir Klaipėdos-Šilutės apskrities lietuvių kandidatu pastatė d-rą Ciglerį, kurs jau 1874 ir 1877/78 m. statytas buvo. Bet birželio 11 d. įvykusiame susirinkime buvo nutarta nuo balsų išsiskaidymo susilaikyti ir vieną J. Smalakį rinkti. Tam pritarė pagaliau ir d-ras Cigleris.[3])

Lietuvių konservatoriai savo atsišaukimuose tarp kitko minėjo, kad jie norį stoti už žmonių teises. Bet tačiau vyriausias jų tikslas buvo „vieros" gynimas ir pasirodyt ištikimais valstybės piliečiais. Viename atsišaukime buvo sakoma:

„... Mes, kurie wis musû mielam Karaliui bey Ciecoriui wierni buwom, pasiliekame jam wisados wierni, mes sawo Kraują mielay už jį bey už Tėwiszkę praliejome, o jey reik, wėl su Dziaugsmu pralieti norime, tikt tiek mes geidžiame už sawo Wiernybę, kad mums musû Tėwû szwenta Kalba pasiliktu..."

Šioks ištikimybės pareiškimas lietuviams maža tepadėjo. Vokiečių konservatorių akyse lietuviai buvo „neištikimi". Visokiais būdais prieš lietuvius buvo kovojama. Ir šaltyšiai kaimuose turėjo balsuoti už vok. kons. kandidatus. Tokiai agitacijai lietuviai dar nebuvo prisirengę, todėl nė vienoje Lietuvos apskrityje lietuvių konservatorių kandidatai nelaimėjo.

Tilžės-Lankos ir Klaipėdos-Šilutės apskrityse vok. konservatorių kandidatai su laisvamanių kandidatais turėjo buti perinkti. Apie Klaipėdos-Šilutės apskrities pirmų rinkimų rezultatus Martynas Šernius rašo šitaip:[4])

„Lietuwininkai, susipratę dar Lietuwininkais te be esą, skyre szį syk, Wietininkų į Ciecorystės Saimą... skiriant, musû bey Szilokarcziamôs Walstisia sawo pacziû Žmogų, Ukininką Joną Smalakį isz Didž. Algawiszkiû, su toke Balsû Daugybe, kaip szeip niekad. Na tay ir laimėjo? Ne; kelets „netikinčių Tamosziû" papainiojo tą. Lietuwininkai isz Wieno sutardami laimia spėrey, daugiaus jû be ėsant už Kitus. Pritardami ale isz Dalies Wieniems, isz Dalies Antriems, laimėt wisiems padarė Glodą. Padėjo Wokiecziû ir Walnujû Pulkam dwiem... darsyk skirti gauti...

Ragainės-Pilkainės ir Labgavos-Vėliavos apskrityse jau pirmuose rinkimuose tapo abu vok. konservatorių kandidatu išrinktu. Stebėtina, kad Labgavos-Vėliavos apskrity rinkimų paskelbime niekur nebuvo lietuvių kandidato minėta. Kaip rašo laikraštis „Wehlauer Zeitung", šioje rinkimų apskrityj išviso buvo paduota 11.975 balsai, iš kurių teisėtų tebuvo tik 11.900 balsų. Iš jų gavo vok. konservatorių kandidatas 7186, laisvamanių 3281, socialdemokratų 1393 balsų = 11.859 balsus. Tuo būdu lietuvių konservatorių kandidatui liko tik 41 teisėtas balsas. Ar tarp ne-

---

[3]) „Liet. Ceit." 1893 m. 24 Nr.
[4]) „Liet. Ceit." 1893 m. 25

teisėtųjų balsų buvo ir koks už lietuvių kandidatą, tai jau valdžios paslaptis.

Pirmoj rinkimo kovoj švelniausia apsiėjo su lietuviais laisvamaniai, todel perinkime „Lietuwiszkû Konzerwatywû Rinkimo Draugijos“ valdyba išleido į lietuvius rinkėjus atsišaukimą, kad jie negali patarti vok. konservatoriams padėti, bet duoda kiekvienam valią rinkti ką nori, arba ir visai nerinkti. Bet laisvamaniams atsišaukius, jog jų kandidatai nori lietuvių teises seime užtarti, lietuviai rinko laisvamanių kandidatą. Tais pačiais metais karalijos sęimo rinkimuose kandidatai buvo pastatyti:

Tilžės-Lankos apskrityse:

Liet. konservatorių — Dovas Zaunius iš Rokaičių ir Jonas Gryga; šiam pastarajam nuo kandidatūros atsisakius jo vietoj tapo pastatytas Jurgis Lapaitis iš Lauknų.

Vok. konservatoriai susivienyjo su tautiniais liberalais ir pastatė kandidatais — dvarininką Veiszą iš Pervelkiškių (laisvą konservatorių) ir pirklį v. Sandeną iš Tilžės (tautin. lib.).

Laisvamaniai — teisėją Mantelį iš Gastų ir Dvarininką Büchlerį iš Kaukviečių.

Klaipėdos-Šilutės apskrityse:

Lietuvių konservatoriai susivienijo su laisvamaniais ir pasistatė kandidatais: Joną Smalakį (lietuvį) ir pirklį Paulių Fahrą iš Klaipėdos (laisvamanį).

Vok. konservatorių kandidatais — Šilutės apskrities pirmininkas baronas v. Lynckeris ir nuo lietuvių pabėgusis Tamošius iš Tramišių.

Ragainės-Pilkainės apskrityse:

Liet. konservatorių — ūkininkas Klaudatis iš Tulpininkų, ir Dovas Zaunius iš Rokaičių.

Vok. konservatorių — valdžios prezidentas Steinmannas iš Gumbinės ir dvarininkas Kaapcke iš Meškių (laisvas kons.).

Labgavos-Vėliavos apskrityse:

Liet. konservatoriai savo kandidato nestatė. Vok. konservatorių — v. Parbendtą iš Langendorfo ir baroną v. Gartdetą iš Zablakių.

Vok. konservatoriai laimėjo visose apskrityse. Tačiau žiūrėkim kokias priemones jie vartojo, kad laimėti Klaipėdos-Šilutės apskrityj: Lankupių kaimo gyventojai rinkėjais išsirinko mokytoją ir pašto valdytoją Vingendorfą. Jis buvo prisižadėjęs balsuoti už lietuvių laisvamanių kandidatą. Taip daryti buvo žadėję ir kiti mokytojai. Rinkimo vedėjais buvo abiejų apskričių pirmininkai. Balsuojant Vingendorfas balsavo kaip buvo prisižadėjęs. Jam Smalakio vardą ištarius, užsitraukė jis ant savęs slaptosios žvalgybos sekimą. Kiti mokytojai tai pastebėję, prieš priežadą balsavo už vok. konservatorių kandidatą. Vingendorfas buvo perkeltas į mažesnę mokyklą ir prarado pašto valdymą; jis atsisakė nuo mokytojavimo ir prašė vyriausios pašto valdybos leisti jam ir toliau paštą valdyti. Valdžia sutiko. Savo atsisakymą nuo mokytojavimo jis buvo net ministeriui pranešęs. Jis gavo žinią, jog galįs mokytoju likti, ir būsiąs didesnion mokyklon perkeltas. Tačiau nenorėdamas iš Lankupių kitur keltis,

turėjo mokytojavimo išsižadėti. Tokiais tai keliais ėjo vok. kons. į laimėjimą.

Prie lietuvių suklaidinimo nemaž prisidėjo iš Šilutės apskrities vok. konservatorių pirmininko Scheu'o raštas,[5]) kuriuo jis tikrino, jog per dvejus metus kiekvienoje lietuvių mokykloje būsiąs laikomas vienas lietuviškai kalbąs mokytojas.

Antrieji kovos metai.

Antrą kartą (1898 m.) „Lietuvių Rinkimo Draugijai" politikos kovon stojant, buvo jos darbas jau plačiau organizuotas: savarankės Lietuvių Rinkimo Draugijos buvo jau įsisteigusios ir Klaipėdos ir Šilutės apskrityse.

Valstybės seimo rinkimuose kandidatais buvo pastatyti:

Tilžės-Lankos apskrityse:

liet. konservatorių — rašytojas d-ras Sauerveinas iš Gronavos,
vok. konservatorių — grafas Pourtales iš Glumbovičių,
laisvamanių — dvarininkas Bräsicke iš Ežerupių,
scialdemokratų — dvarininkas A. Hoferis iš Didž. Skaisgirių ir
socialdemokratiškos Lietuvos darbininkų partijos — darbininkas Reinke iš Tilžės.

Klaipėdos-Šilutės apskrityse:

liet. konservatorių — pirklys J. Smalakys iš Tilžės (pirm to Didž. Algaviškiuose),
vok. konservatorių — grafas v. Waldersee iš Hannoverio,
laisvamanių — pirklys H. Anckeris iš Rusnės,
socialdemokratų — redaktorius O. Braunas iš Karaliaučiaus.

Ragainės-Pilkainės apskrityse:

liet. konservatorių — Dovas Zaunius iš Rokaičių,
vok. konservatorių — grafas v. Kanitzas iš Podangių,
laisvamanių — dvarininkas Banderis iš Tilževiškių,
socialdemokratų — dvarininkas A. Hoferis iš Didž. Skaisgirių.

Labgavos-Vėliavos apskrityse:

liet. konservatorių — Jurgis Lapaitis iš Lauknų, bet šiam kandidatūros neužėmus — ūkininkas Mikelis Juška iš Naujųjų Vainočių.
vok. konservatorių — dvarininkas v. Mersovas iš Parnėnų,
laisvamanių — dvarininkas Fleis iš Šėlekių,
socialdemokratų — advokatas Haase iš Karaliaučiaus.

Rinkimų kova ėjo nepaprastu žiaurumu. Jokia partija taip nuožmai prieš lietuvius nekovojo, kaip vok. konservatorių. Misijų direktoriai, žodžio sakytojai, ministeriai, profesoriai ir žemiausio luomo žmonės buvo mobilizuoti prieš lietuvių konservatorių kandidatus. Kad apdumti lietuviams akis Tilžėj vok. konservatoriai įsteigė „Lietuvos Konservativų Partiją" ir išleidinėjo „Lietuvos Paslą". Toj pakraipoj daugiausia veikė profesorius Aleksandras Kuršaitis iš Tilžės. Jis nevien minėtam laikraš-

---

5) „Konz. Dr. Laiszkas" 1893 m. 44 Nr.

tėliui straipsnius rašė, bet bandė šitą laiškelį platinti ir lietuvių konservatorių susirinkimuose. Bet kartą jam Piktupėnuose tokiu tikslu dviračiu atkakus, lietuviai paprašė jo kuogreičiau pasišalinti. Jam nereikėjo tai dukart sakyti, bet, ūmai dingęs ir daugiau tokia agitacija nebužsiėmęs.

Politikos kovoms labiau siausti pradėjus, į Lietuvą atkeliavo ir kulto ministeris. Nors priešininkai platino visokių paskalų apie lietuvius ir jų kandidatus, tačiau ministeris įsitikrino, kad lietuvių judėjimas ne be pagrindo. Jis prižadėjo įsteigti Klaipėdoj lietuvių mokytojams mokytojų seminariją.

Pagonų misijų direktorius, žodžio sakytojaus Kybelkos paprašytas, ir gi dalyvavo agitacijoj, prieštaraudamas liet. konservatorių pranešimui apie Vangemano lietuvių išjuokimą.

Gimnazijos mokytojas, vėliau profesorius Knaake iš Tilžės, kaltino lietuvių kandidatą d-rą Sauerveiną krašto išdavimu, kurį jis atrodo šiose Sauerveino eilėse:

Ant atsiminimo mielojo bey auksztojo Pono, Pono
Kunigaikszczio Władisławo Czartoryskio.

Jagielo giminės lyg žvakę n'išgesitą,
Tave dar sveikinu, nors kartą pirm matytą
Mum b'esant dar jauniems, tarp bardų Valijos,[6])
Mano jaunystėje man žemės mylimos.
Tarp prakilniausiųjų pulkų mokįtų ponų
Tarp kunigaikščių bei tarp pat draugų valdonų,
Valnybės žemėje Tu kaip vyriausias lenks
Ir mokslu iškilai, jauns tarp senų nemenks.
Šviese jauna dvase Tu dvasės prakilnumą,
Josios už žemiškus visus niekus aukštumą,
Ne pats tiktai širdyj aiškiausiai pažinai,
Bet ir visus kitus paveikslu mokinai.
Tu, prasidėjęs iš eilių visų aukščiausių,
Meilei prisilaikei prie stono ir žemiausių:
Buk muzikantu pats, buk Tu giedotoju,
Buk ir remesto Tu gimęs užstotoju.
Meilingos gražios man dar pažib vis akelės,
Man į akis pačiam ir veržias ašarėlės,
Graudžiai atsimenant, kad ką įkalbinai,
Kaip nusiminusį linksmai Tu linksminai.
Tavęs pamildavo, kas matė, kas girdėjo;
Kuriam akių meilums nors syk per širdį ėjo:
Pamilo meilaus pirm jau išveizdėjimo,
O dar meilesnio tad išsikalbėjimo.
Prašoko metai nuo anų dienų jaunųjų;
Tik man tarp abrozų gražiųjų bei šaunųjų
Viens iš mieliausiųjų vis Tu pasilikai,
O nors sapne mane bent tankiai sutikai.

[6]) Vienoj tautinėj kymrų arba valų šventėj, tarp giesmininkų svečių buvo ir Vl. Č.

Buk andai matęs dar, dar šendien buk matydams,
Džiaugiuos, kaip plaukus Tu gražius, juodus kratydams
Linksmai visur aplink kaip ponas peržiūri,
Šviesom's akim's lėtas durte lyg perduri.

Tu miels, gražus želmuo iš medžio Jagielonų,
Tu meilingiausias tarp pat aukščiausių ponų:
Per savo amžį vis nuoprosnai dusavau,
Išs'ilgau vėl matyt: — nei kartą nemačiau.

Širdije tik viernai Tavęs vis atsimįdams,
Jaunystės šviesumą vis po akių matydams,
Tau ant šviesių kelių n'įtėmijant mane,
Nematoms Tau aš pats nors vis mačiau Tave.

Gražum pavasariu nėr buvęs iki galo
Margs Tavo gyvastis; bet šaltis tankiai šąlo.
Tu mielą tėviškę naikįtą pamatei,
O pats, Dievs žino ką, širdyj už ją kentei.

Macnųjų macę Tu, pereinančia teisumą (!),
Gusius likimo, je, tautų neprieteliumą,
Šventos teisybės del Tu viską perbandei:
Žmonių apnikts, aukštai, erelis balts, sklandei.

Kiti ben aprašys Tavo vyrystės darbus,
Dvasės nunokusios, gerybės, proto skarbus;
Aš tuom', ką Tavije, jaunamjam, pažinau,
Vyrą mylėt atstu juo pasimokinau.

Prabėgo čėsai greit: pastojei Vakarinė;
Man vis pasilikai mieliausioji Aušrinė,
Jaunystės abrozais toki man šviesdama,
Gražiausiais spinduliais, ne žodžiais kviesdama

Tau nepažįstamai, tyliai Tave mylėjau:
Pasisekimuose bei bėdose lydėjau.
Jagielo vietininks, syk ramčio Lietuvos,
Man užstata buvai lyg kokios užstovos.

Nusileidi dabar: kas mums atneš pagalbą?
Už algą mums marin palaikberniai ir kalbą.
Jagielo dvasė jei dar syk galėtų kilt,
Tarp tokio lojimo turėtų tik nutilt.

Kur prakilniausioji kalba mūs' ariškoji,
Kur pirm graži giesmė skambėjo kariškoji,
Ten ponavoj dabar sumaišyms tarmenių;
Ne skrestei lygus toks, bet kruvai skarmalų,

Reik atsisveikint: bus naktis už šią tylesni·
Šim sviete reik užmigt: tamsa bus dar gilesni.
Prošalį yr diena mūs' bylinėjimo;
Ir aušrą vėl gimdys naktis tylėjimo?!

Ar kartą dar diena tur iš aušros pakilti?!
Mūs' dvasės skiltuvai ar dar gal ugnį skilti?!
Tautidvi ar įšils dar syk į gyvastį,
Į meilę sandoros, į naują liukestį?!
Aš, aš lietuvninkus nors vieną trumpą čėsą
Vedžiau kalbos kovoj, stovėdamas už tiesą;
Norėjau vest visus su lenkais sandaroj;
Ilgai juk abieji buvom vienoj bėdoj.
Man daugel priešais stov: umus kaś gal pagerint?
Dvases atskirtas kas naujei galės suderint?
Pačiam sau kožnas viens skyru kariaujame;
Tai ir parpuldami visi paliaujame.[7])
Jei lenks bei lietuvis daugiau nesusibartų,
Jei Vengrija dar syk su lenkais susitartų,
Jei atsinaujintu „Didžio Karaliaus" laiks,
Tai but Europoje — tić, man galva apsvaigs.
Pagirts sūnų sūnau pagirtų Jagielonų,
Ged' eiles del Tavęs senųjų šiaurės ponų.
Su Diev: man širdį skaust, miels saulės spinduly:
Dar savo šiluma man dvase gaivini.

Vok. kons. daugiau rūpėjo jų kiaulės ir galvijai, negu lietuviai. Viename atsišaukime buvo rašoma apie lietuvius šitaip:

Wiena wisay nauji Partija yra, kuri lietuwiszkoji Konzerwatywû Partija wadinas, kuriôs Kandidots Pons Smalakis yra, kursai wienama Skyrėjû Susiėjime Klaipėdoj' aiszkey iszkalbėjo, kad jis Liberals esąs; jis ale už Iszlaikymą lietuwiszkôs Kalbôs ir Wierôs stowėsis . . . Skyrėjei, kurie jus lietuwiszki Konzerwatywai wadinaties, ką darote Jus dabar, Jus Norit liberaliszką Wyrą skirti, kurs su Walndumojanczeis už tai stowėti nor, kad Rubežei atdaromi butu, t. e. kad Galwijû Ligû Priegada mums į Žemę įgabenama butu ir per tai taip Kiauliû taip ir Galwijû Auginims musû Žemėj' iszpustyjams taptu . . ."

Vienas vokiečių konservatorių „veikėjas" nusigyvenęs lentpiūvės savininkas, Šeimys iš Skirvytėlės savo pasirašytame atsišaukime rašė: „Smalakis ir jo draugai, kas jie ir būtų, yra mūsų tvirtosios valdžios priešininkai, su jais mes negalim drauge rinkti . . ." Kitas vok. kons. „veikėjų", ūkininkas Kapustas iš Patrų, rašė: „Lietuvį rinkti, tai velnio darbus provyti, nes lietuvių sujudimas esąs valdžiai piktas kvapas, todel nereika lietuvišką demokratą rinkti, nes Smalakį išrinkus, gal būti, kad tad nebilgam surinkimus savo namuose lietuviškoj kalboj beturėsim . . ." Sakytojas Butkeraitis iš Pašyšių, sakė apie Smalakį, jog tai jo klaida, kad Smalakis „Byrutininkas". Smalakis stosiąs už aukštas palūkanas ir seime valdžios nemelsiąs, bet vien teisybės reikaliausiąs. Aiškiausiai atvaizdina vok. kons. „veikėjų" lietuvių politikos, supratimą kaž koks Lukaitis iš Kintų. Jis rašė tarp kita ko šitaip:[8])

[7]) Dum singuli pugnant, universi vincuntur.
[8]) „K. Dr. Laiszkas" 1898 m. 19 Nr.

„. . . Ale ak Bėda, Bėda! Kas nusiduost tikt szime Czėse dabar, o ypaczey dar tarp pacziû musû mielujû Lietuwininkû? — Nėsa ein aplinkuy tokie, kurie nuo apatinio Bedugnio Dwasês iszsiusti, patys bjauriausey suklydę budami ir nesigėdzias dar netikt wien su Liežuwjeis sawo Burnû, bet ir gi per jû Ceitungą taip wadinamają „Auszrą“, kitus pakajingus, wiernus, Poną Diewą ir Wieszpatį Karaliû mylinczius Žmones, irgi į Kintû Parapiję į Kintus atėję apmonyti, Dainai iszgirdami ir iszgirdami aną Razbajaus Pasikėlimą Mete 1848! . . . Prie to dar dedasi, buk jie Iszgelbėtojei ir Iszlaikytojei lietuwiszkôs Kalbôs esantis ir busentis, ir siulosi sawę per Deputiertus į Karalystês ir Ciecorystês Saimus skiriami buti... O kad toks (Smalakys) dar ir nuo Klaipėdiškio Kaitiniaus bey nuo Priekuliszkio Moliniaus kaip koks Angėls, irgi į Kintus, tokį užkampį Bažnyczkiemį palaukiams, sulaukiams ir iszlydziams tapti galėjo, kur szeip girdėtis, buk Kaitinis ir Molinius dar ir Surinkimininkai Žmones esantis . . . Sustokim ant Kowôs Wienybėje ir Wiernybėje! Iszkelkime Karuną Kryžiaus musû Wieszpatiês Pono Jėzaus Kristaus wisur, kur tikt galim, Namėj', Kamareliuose, Pulkuose ir szwentuose Surinkimuose, melskime to Karžygio, kurs Peklą ir Welnią pergalėjo, mums į Pagalbą stoti, tay bus Laimėjimas musû! Su Ponu Diewu už Karalių musû Wieszpatį, už musû mielaję Tėwiszkę, už musû brangėję Wierą ir lietuwiszkają Kalbą, o skirkim tą mums jau sutartajį Poną (Waldersee) per Deputiertą, ale ne Smalakį!“.

Ypač vok. konservatorių agitacijoj pasižymėjo ir kun. em. Kr. Jurkšaitis. Jis savo atsišaukimus rašydamas sakėsi troškąs plunksną į „savo verdantį širdies kraują padažyti,“ idant lietuviai greičiau įtikėtų jo melų žodžiams. Jis taip pat lietuvius baidė demokratais ir graudeno savo atstovų nerinkti, bet piršo vok. konservatorių kandidatus. Jo bėdos šauksmas tai toks:

„. . . Jey Konzerwatywams (t. y. vok. kons.) musû Walscziuose Laimėjimą ne welyjate ir už tai ne storawojate, tai jau ne esate Konzerwatywai! Jusû Kandidotai teipjau nera Konzerwatywai! Tû Pabuterius dabar Jums atdangstysiu! Jie isz Wirszaus apsitaisę Konzerwatywû Wardu, kaip tokiu Rubu, ale atdengus sztai! raudonieji Pabuterei Demokroto prasikisza; o Szirdis ir Szirdiês Mislis rasi dar demokratiszkay raudonesnis, kad weik Zocijaldemokrotû kruwinam Raudonumui prilygsta . . . Dabar ant Liudymo kaip Lietuwininks priszaukiu mylimiemsiems Lietuwininkams: Pasilikit wierni wokiszkiems Konzerwatywams, su kureis Jus tiek Metų priesz Demokrotus ir wislab apwersti norinczius stowėjoti! Juk Konzerwatywai wisi Jusû Praszymą del Wierôs Pamokslo wien Motynôs Kalboje užtar, pirm wisû musû Kandidots Griows Pourtales . . . Asz sawo Wardu ir sawo Persona Jums Klaipėdiszkiams ir Szilokarcziamiszkiams dabar užstowėsiu, kad Griows Walder-

see Jusû Praszymą dėl Wierôs Pamokslo Motynôs Kalboje sawysis ir Jus užtars. Jey jis tai nedarytu, tai gãlite manę kaltinti, buk asz jums ką pamelawęs . . . Pons Diews te gelbt laimėti! . . .“

Šitokio turinio laiškus Jurkšaitis išsiuntinėjo palaikantiems vok. konservatoriu ir dvasininkams. Laiškų buvo išsiųsti dešimčiai tūkstančių kad juos platinti, nes tai buvo paskutini viltis, anot Jurkšaičio „lietuvius apkreipti arba nors pabaugštinti“.[9]) Bet lietuviai nebaikštės. Vienas iš Katyčių parapijos į Jurkšaičio raštą šitaip atsiliepė:[10])

„. . . Mes Jums, p. Jurkšaiti, pranešam, jog ir tarp musų tokių — jau išmintingų vyrų, kurie ir jau pilnamečiai yra. Nereik mums globėjo iš Glumbowitz arba iš Hannoverių. Musų rytprusiškiejie atstovai bene veiklesni bus gerame darbe, kaip tie, kurių mes nepažįstam. O ką jų agentai mums pameluoj, to mes jau senei nebetikiam. Viens išmintingas žydas Katyčiuose, Šaknus, yra vieną sykį sakęs, kad ne esąs sunkus daiktas, žmogų prigauti. Ale ne visados. O tai mums jau linksmas juokas pašoko, kad ir lekiančiojo laiško rašėjas savo vardu ir asmena užsistoja; nėra juk ne sunkus daikts, tokiam užstovėti; o kad Waldersee to nieko ne darys, už ką jis užsistovėjęs, ką tai jam padarysi? Juk Sibyran nesiųsi tą, kurs jau iš Saugų parapijos atstojęs, o kol jis dar kunigas yra, įstatymas neleidž sakyti nei del ko. O kad Katyčių parapijoj pirm kelių metų kunigo ne esant, kitasis kurs jo nepažįst, norėjo jį rinkti, tai dvasinė vyresnybė mums visai nelinkėjo, kad jį imtumbim. Taigi bene tokiam, o ir mums butų geriau, kad nei jo vardo nei asmens nieks negirdėtų nei matytų“.

Tas pats kun. em. Jurkšaitis kartą išsitarė Kikiliui iš Kukoraičių, kad lietuvių kūdikiams n e r e i k i a l i e t u v i š k a i m o k i n t i s.[11]) Ir jis tačiau dar drįso lietuviams savo vardą kaip užstatą siūlyti, kad grafas Waldersee lietuvius užtarsiąs.

Vok. konservatoriai dar ir kitokiomis priemonėmis bandė kovoti. Vienoj vietoj žandaras plėšęs d-ro Sauerveino balsavimo ženklus, kitoj vietoj vok. konservatoriai davė rinkėjams alaus gerti, idant jų kandidatą rinktų. O valdininkai norėję baikštuosius rinkėjus visokiu būdu įbauginti ir versti, jų kandidatus rinkti.[12]) Kitur rinkėjams balsavimo ženklus iš rankų išplėšė ir pamainė kitais. O tūls konservatorius šaltyšius, vieną ūkininką, nenorintį konservatorių rinkti, užmušti grąsino.[13])

Kai kuriose vietose lietuviai negavo svetainių susirinkimams daryti.

Lietuvių konservatoriai vedė švarią politiką. Jų medžiagišką padėjimą parėmė broliai amerikečiai savo aukomis.[14]) Nes Prūsų lietuvių dauguma tesirūpina pagonų misijomis, o ne savimi. Savo atsišaukimuose lie-

---

[9]) „Auszra“ 1898 m. 47 Nr.
[10]) „Auszra“ 1898 m. 50 Nr.
[11]) „Auszra“ 1898 m. 32.
[12]) „Auszra“ 1898 m. 52 Nr.
[13]) „Auszra“ 18·8 m. 52 Nr.
[14]) „Auszra“ 1898 m. 19 Nr.

tuvių konservatoriai su vokiečių partijoms švelniai apsėjo ir tik kur ne kur su vok. konservatoriais susigrūmė.

Prašydami „Su Dievu už karalių ir tėviškę, už šventą tikėjimą ir brangą lietuviškąją kalbą" stoti ir lietuvių kandidatus rinkti, jie išdėstė, jog vok. konservatoriai galį šimtą kartą lietuviams žadėti juos užtarsią, bet to iš jų nesą sulauktina. Tarp kita ko buvo sakoma:

„Vok. konservativams nerup musų užtarimas, bet atpenč daugiausia išnaikinimas musų gražiosios ir brangiosios kalbos. Jų partija susideda iš aukštų valdininkų, grovų, baronų ir kitų didžiųjų dvarininkų. Jų tikslas ne musų tikslas, jų stovis ne musų stovis, delto mes lietuviai, budami laukininkai vidurinio luomo, negalim jais ranka rankon eiti ir juos musų užtarėjais seiman siųsti. Mes rinkom ir vieną mokyklų inspektorių, tikėdami, jog šitas, buvęs kunigas, tikrai už mus savo balsą pakels ir musų bylas ir prašymus seime prineš — bet ką susilaukėm? Tik atsidavimą algų padidinimo mokyklų inspektoriams, o ir pagyrimą suvokiečiavimo ir to budo, kurį mes sulig jo pažadėjimo liukoravom, jog jis peiksiąs. Beje, mes pripažįstam, kad vokiškoji kalba paviršutiniai rods išsiplatina, bet be supratimo, taip jog kudikiai nei vokiškai, nei lietuviškai nebemoka. O kas eina tokiu jau budu ir tame pačiame laike lygiu žingsniu priekin? Tai lietuvių doriškas nupuolimas ir socialdemokratija! . . ."

Ypač kovoje prieš socialdemokratus pasižymėjo Klaipėdos apskrities lietuvių konservatorių draugijos narys, Jurgis Pakalniškis, savo išleistu atsišaukimu „Szalin su Zocialdemokratais!"

Vokiečių laisvamaniai ir socialdemokratai kovojo tiesingu būdu ir lietuvių nederkė.

Renkant vok. konservatoriai laimėjo tik Ragainės - Pilkalnės apskrityse, o Tilžės-Lankos apskrityse su laisvamanių, Klaipėdos apskrityse su lietuvių, Labgavos - Vėliavos apskrityse su socialdemokratų kandidatais jie buvo perinkti.

Perinkimuose vėl buvo smarkiai kovota. Tilžės - Lankos apskričių lietuvių konservatorių rinkimo draugijos valdyba išleido atsišaukimą, išreikšdama, jog kiekvienas rinkėjas galįs daryti ką nori, geriausia, kad visai neberinktų. Po atsišaukimu buvo pasirašyta: Gryga pirmininkas, Voska sekretorius, Gintauts iždininkas. Bet netrukus Gryga savo parašą atšaukė, sakydamas, jog jis savo vardą nėsąs po jokiu atsišaukimu pasirašęs ir patį atsišaukimą nei parašęs nei spausdinęs. Bet valdybos nariai išrodė, jog Gryga buvo leidęs savo parašą „Liet. Konzerwatywû Draugystės Wyriausybe", ir todel jo vardas, kaip pirmininko, turėjęs būti menamas. Sakoma, jog Gryga perinkimuose agitavęs už vok. konservatorių kandidatą Pourtales, todel nenorėjęs susikompromituoti.

Kitame atsišaukime lietuviai stojo už laisvamanių kandidatą, kurį pa tarė rinkti ir d-ras Sauerveinas.

Klaipėdos-Šilutės apskrityse laisvamaniai ėjo lietuviams talkon, bet vok. konservatoriai neįmanė ką veikti. Išeičiai iš šios padėties surasti, jie

susikvietė savo ištikimusius pasitarti į Priekulę.[15]) Klaipėdos apskrities vok. konservatorių pirmininkas dvarininkas Sperberis išsitarė, jog reikalinga ir toliau kovoti. Mokytojai Füllhasė iš Kintų, Jokušys iš Priekulės, ir dar Singežis ir Mayis iš Šakūnų prašė nenustoti, bet energingai toliau kovoti. Vok. kons. vadas advokatas Meyeris iš Tilžės išaiškino, jog lietuvių prašymas tikybos mokslą tėvų kalba mokyti esąs visai teisingas. Kad šitas lietuvių prašymas iki šiol nebuvęs patenkintas, tuo nėra kalti mokytojai arba žemesnioji mokyklų vyresnybė, bet valdžia: ji nedarusi jokio atsakymo į lietuvių peticiją, po kurią tūkstančiai vardų buvo, ir todel lietuviai nuo konservatorių atsiskyrė ir nori turėti savo atstovą. Taipogi Meyeris teisino Smalakį, kuriam buvo primetama, jog jis nelanko bažnyčios; tai esąs menkniekis, nes yra daug konservatorių, kurie į bažnyčią nė nedirsteli, todel nereikia žiūrėti į kandidato asmenį arba gyvenimą, o tik jo politikos nusistatymą. Tilžės apskrities konservatorių vardu jis prašė susilaikyti nuo rinkimų, nes jeigu Smalakys būtų išrinktas Klaipėdos-Šilutės apskritims, tai Tilžės apskrities lietuviai padėtų išrinkti konservatorių grafą Pourtalesą. Dvarininkas Kosmackis iš Klaipėdos-Sendvario (buvęs konservatorių atstovas) prieštaravo Meyeriui ir prašė draugus toliau kovoti. Kunigas Kalankė pritarė Meyeriui susilaikyti nuo kovos, su kuo sutiko Šperberis. Mokyklų patarėjas Šrederis (buvęs kons. atstovas) graudeno nesiliauti kovojus, nes politinė konservatorių garbė reikalaujanti nesiliauti kovojus ir laimėti arba garbingai žūti. Valdžios asesorius d-ras Šilleris iš Šilutės prašė nebekovoti, bet kun. Bėmelaitis ir ūkininkas Klošis iš Klošen-Bartelių patarė toliau kovoti. Klaipėdos apskrities pirmininkas Krancas išsitarė, nors jam sunku yra, tačiau turįs džiaugtis, matydamas, kad susirinkusieji taip drąsus kovoti.

Be to Klaipėdos apskrities pirmininkas Krancas buvo pasikvietęs lietuvių vadus, ir norėjo juos vok. konservatorių politikon pakreipti, bet nieko nepasiekė.

Del šio vok. konservatorių susirinkimo laisvamanių rinkimo draugijos valdyba išleido tokio turinio atsišaukimą:

> „Konservativiškasis susiėjimas Priekulėj buvo vien del to suvadintas, idant tarp liberalų, o rasi ir tarp socialdemokratų neišsitikėjimą prikėlus . . . Pons advokatas Meyeris pasirodo kaip žilgalvis ant stogo, kurs nežino gelbėties: Tilžėj tapė lietuvių vadovai vynu pamylėti, o Klaipėdos lietuvių vadovai buvo prie apskričio pirmininko Kranco įkviesti, bet bereikalo, nėsa lietuviai nedavė persikalbėti. Todel dabar bendro p. Meyeris žerėjančias anglis ant lietuvių galvų surinkti, ir pažad jiems anas žinomas vynuoges, kurios lapei per rukštos yra, butent savo pagalbą Klaipėdos apskrityje, idant kelis lietuviškus kiškius Tilžėj sugauti . . . Smalakys pažadėjo, žmonių teises apsergėti. O mes neturim nei jokios priežasties abejoti, kad savo pažadą laužtų. Taipjau mes pasitikim, kad Tilžės lie-

[15]) „Auszra" 1898 m. 51 Nr.

tuviai gelbės dvarininką Bresikę išrinkti, o mes rinksim Šmalakį“.

Vok. konservatoriai savo atsišaukimuose kone ašarodami graudeno lietuvius, kad nerinktų savo atstovo. Tarp kito ko jie rašė:

„. . . Lietuvininkai apsidumokit gerai!! Ar Jus ir mislyjat, kas Jums Smalakis daugiau ką ištaisys, kaip Grovs von Waldersee, tas nuobažnasis, Dievo bijasis vyrs . . . Minau nerinkit savo iškadai Smalakį, kurs pirma berods konservativas buvęs, bet dabar, kaip patsai išsitaręs, liberals pastoję̨s yra. Smalakis negal už Jus visai nieko daryti. Bet gal berods taip nusiduoti, jei Jus Smalakį renkat, kad rasi musų valdžia visą norą prapuldytu, Jusų pasiguodimų išklausyti ir sulig Jusų velyjimus daryti, ką ji patlab p. bažnyčios ministeriu Bosse Jums pažadėjusi yra . . .“

Tokiais tai grasinimais norėjo vok. konservatoriai lietuvius savo spąstuose įvaryti! Pastebėtina, jog po šituo atsišaukimu nebebuvo padėtas jų vis vartojamas parašas „Su Diewu už Karalių bey Tėwiszkę“. Matyt, jiems berūpėjo vien partijos interesai. Šituos atsišaukimus vok. konservatorių pirmininkas siuntė ir kaimų šaltyšiams, prašydams juosius išplatinti ir rūpintis, kad nė vienas v. Waldersee rinkėjas rinkimo dieną namie neliktų.

Lietuvių konservatoriai savo atsišaukime paminėjo, jog

„Dievo pagalbą pasisekusi atsiekti, kad jų kandidatas Smalakys į perrinkimą parėjo, todel dabartini pareiga yra dirbti, kad laimėjimą apturėjus.“

Be to buvo sakoma:

„Lietuviai! Jųs tik nerinksite generolą, kurs apgailėjo, kad savo armėkuorą prieš neprietelių vesti negalėjo . . . Jųs tik nerinksit vokišką konservativą, vyrą tos partijos, kuri rinkimo teisę pašalinti, užsilaikymo laisvę paniekinti ir naują paveldėjimo įstatymą įvesti nor, kuriuo Jusų vaikai prieš visus dieviškus įstatymus savo visų tiesų nustoks, bet Jųs rinksit savo brolį, kurs tas teises išlaikyti nor, kurias nuo aukštosios vyriausybės dovanotas gavome . . . Išrinkdami lietuvį Jųs nevien valdžiai, bet ir visam pasauliui parodysit, kad lietuviai vyrais yra, kurie savo įstatymiškas teises išnaudoja, kurie savo ciesorių, tėvynę, kalbą ir tikybą myl ir savo norus ir linkėjimus tiesiog aukščiausiai valdžiai burna savo pačių atstovo pranešti nor . . .“

Perinkimuose Tilžės-Lankos apskrityje lietuviams padedant tapo išrinktas laisvamanis, nėsa vok. konservatoriams nesisekė Lietuvius savo pusėn patraukti, todel po rinkimų vok. konservatoriai išsitarė apie Grygą: „Jis mums savo „vaiską“ atidavė, kurio patsai neturėjo!“ Klaipėdos-Šilutės apskrity lietuviai, laisvamanių padedami, išrinko savo brolį Joną Smalakį. Labgavos-Vėliavos apskrity laimėjo vok. konservatoriai.

Karalijos seimo rinkimams tais (1898) metais lietuvių konservatoriai susivienyjo su laisvamaniais. Kandidatais buvo pastatyti:

Tilžės-Lankos apskrityse:

liet. kons. d-ras Sauerveinas ir laisvamanių dvarininkas Büchleris iš Kaukviečių;

vok. kons. pasistatė iš lietuvių kilusį ūkininką Kazoką iš Vainočių, o tautiniai liberalai — pirklį v. Sandeną iš Tilžės.

Klaipėdos-Šilutės apskrityse:

liet. kons. buvo pastatę ūkininką J. Strėkį iš Jagštelių ir ūkininką Šuišelį sen. iš Užanaičių, bet sužinoję, jog pastarasis esąs vok. kons. ištikimasis, jo vietoj pastatė J. Smalakį;

Laisvamaniai buvo apsirinkę pirklį H. Anckerį iš Rusnės ir dvarininką Hauchwitzą iš Karlsbergo. Bet per pačius rinkimus laisvamaniai padarė su liet. kons. kompromisą. Kandidatais liko tik J. Smalakys ir Anckeris.

Vok. konservatoriai nežinojo pradžioj ką veikti, bet juos išgelbėjo žodžio sakytojai. Kybelka, nepatenkintas Smalakio išrinkimu, kurs be jo valios išrinktas buvo, norėjo, kad jį rinkusieji būtų boikotuojami. Tuo tikslu sušaukė jis sakytojų susirinkimą. Bet tūliems sakytojams su jo sumanymu nesutikus, nutarė pagaliau prie šios progos vokiečių konservatoriams kandidatus pastatyti ir už jų išrinkimą rūpintis. Kandidatais tapo pastatyti: žodžio sakytojas Butkeraitis ir dvarininkas Krausė iš Dovilų. Vok. konservatoriams bereikėjo šie kandidatai tik patvirtinti.

Ragainės-Pilkalnės apskrityse:

liet. kons. pasistatė pirklį Kristupą Albušatį iš Smalininkų ir ūkininką Dovą Zaunių iš Rokaičių;

vok. kons. kandidatas buvo dvarininkas Gottšalkas iš Sauervaldės ir laisvųjų kons. — dvarininkas Brämeris iš Kelmiškaičių;

laisvamanių kandidatu — dvarininkas Benderis iš Tilževiškių ir Bräsickis iš Ežerupių.

Labgavos-Vėliavos apskrityse:

liet. kons. nuo šių metų šiose apskrityse karalijos seimo rinkimuose nebedalyvavo. Taip pat ir laisvamaniai;

vok. kons. pasistatė kandidatu v. Perbandtą iš Langendorfo ir dvarininką Arendtą iš Spanneglių.

Lietuvių konservatoriai savo išleistuose atsišaukimuose minėjo, jog jų pastatyti kandidatai nebalsuosią ir neįnešią įstatymų, kurie apsunkintų žemutinį luomą ir šį kraštą.

Rinkimuose visose apskrityse laimėjo vokiečių konservatoriai. Tačiau, nors ir laimėję, jie juto, jog politikos pamatas pradeda svyruoti; jie matė, kad lietuvių rinkimo draugijos jį griauja. Todel nutarė lietuviams atkeršyti. Ypač jie norėjo savo kerštą pareikšti prieš tuos lietuvius rinkėjus, kurie nei žandarų, nei apskrities pirmininkų nebijodami, drįso savo balsą viešai atiduoti už lietuvių pastatytus kandidatus (Smalakį ir Anckerį). Jų vardus išspausdino „Konz. Draug. Laiszke“, idant jais pasibiaurėtų ir ateityje jie kitiems baidykle būtų už lietuvius nebalsuoti. Bet „Lietuvių Rinkimo Draugijos“ pirmininkas pripažino šiuos lietuvius garbės vertais ir išspausdino jų vardus „Auszroj“ ir „N. L. Ceitungoj“ šitokiame straipsnyje:

Garbė szitiems Lietuwiams!

Tie lietuwiszkieji Karžygiai be Baimês ir Nuotartiês, kurie 3. Nowemberį skirdami Poną Smalakį bey Poną Anckerį saw amžiną Gyrų ir Garbę užsipelne, ir kurie pasiliks garbingame Atsiminime wisų atbudusiųjų Lietuwininkų, yra pilnay užsipelnę, kad jų Wardai wisam apszwiestamjam Swietui žinomi pastotų!

Iš Klaipėdos apskričio yra tai šie lietuviai:

1. Ukininkaitis Jokubas Bruožaitis iš Veveriškių,
1. Išimtininkas Mikelis Kints iš Veveriškių,
3. Ukininkas Martynas Bimšas iš Martinsdorf,
4. Ukininkas Martynas Bandže iš Alksnių,
5. Liuosininkas Martynas Barts iš Žardės,
6. Išimtininkas Mikelis Purvins iš Laistų,
7. Išimtininkas Mikelis Buntins iš Žardės,
8. Ukininkas Jonis Paura iš Vaškių,
9. Ukininkas Jokubas Žobrys iš Kairinės,
10. Išimtininkas Martynas Klišys iš Bundalų,
11. Pinigius Jons Kiošis iš Venskų,
12. Butelninkas Martynas Reisgys iš Birženinkų,
13. Ukininkas Mikelis Misulis iš Budviečių,[16])
14. Gyventojas Jonis Urbons iš Smeltės,
15. Ukininkas Mikelis Paura iš Smeltės.

Iš Šilutės apskričio:

1. Ukininkas Jonas Kybranz iš Petrelių,
2. Butelninkas Kristupas Tažis iš Mantvydų,
3. Ukininkas Mikelis Redveikis iš Raukučių,
4. Ukininkas Jons Grygužys iš Barvų,
5. Ukininkas Jokubas Ruboks iš Pašeliškių,
6. Išimtininkas Martynas Mauritz iš Lapalių,
7. Ukininkas Martynas Reisgys iš Lapalių,
8. Ukininkas Kristupas Vytes iš Traksėdžių,
9. Ukininkas Jurgis Šimkoraitis iš Mažių,
10. Ukininkas Anskis Bendiks iš Bruiš-Pakull,
11. Ukininkas Erdmons Grigatis iš Šilmeižių,
12. Ukininkas Jurgis Storostas iš Mažių,
13. Ukininkas Jons Miklevaitis iš Mažių,
14. Ukininkas Jurgis Šepaitis iš Užleknų,
15. Ukininkas Kristupas Veičys iš Rubokų,
16. Butelninkas Kristupas Svars iš Jagstelių,
17. Ukininkas Jurgis Strėkys iš Jagstelių,
18. Ukininkas Martynas Šikšnius iš Kiškių,
19. Ukininkas Jurgis Kairys iš Kiškių,
20. Ukininkas Erdmonas Jurgeneitis iš Pakalnos,
21. Ukininkas Adomas Jurgeneitis iš Šyšos,
22. Ukininkas Erdmonas Stepons iš Šyškrantos,

---

[16]) 1903 m. Misulis pasirašė po vok. konservatorių atsišaukimu.

23. Ukininkas Dovydas Andužis iš Jodekrantos,
24. Liuosininkas Jonas Jurkaitis iš Jodekrantos.
25. Kolonistas Mikelis Srugis iš Bismarkio kolonijos.

Senieji priešininkai pasidaro draugais.

1901 metų pavasaryje mirė valstybės seimo lietuvių atstovas Jonas Smalakys. Klaipėdos-Šilutės apskrity vėl rados politikos dirvoj daug trūsc. Lietuviai norėjo atstovu rinkti Dovą Zaunių iš Rokaičių, bet jis atsisakė. M. Jankus pasiūlė dvarininką Friedrichą Mačiulį iš Mickų, kadangi šis „dar lietuviškai kalbėti mokąs, ir kada tai „Birutininkas“ buvęs ir tarpu vokiečių lietuviu likęs“. Kadangi Mačiulis lietuviškumu niekur pasižymėjęs nebuvo, o dar priklausė prie „agrarų susivienyjimo“, tai ir vok. konservatoriai priėmė jį savo kandidatu. Taip tai lietuvių konservatoriai susivienijo su vokiečių ir lietuvių kandidatu pastatė „agrarų susivienijimo“ narį, kuriais jie prieš aštuonis metus viešai buvo pasipiktinę, nes jie („agrarai“) Berlyne „buntus“ kėlė. Paminėtina dar, kada lietuvių konservatorių vadai Priekulėje buvo susėję su vokiečių konservatorių vadais draugiškai kandidato pastatymą aptarti, tai šiuo klausimu išsitarti lietuvių veikėjui Jurgiui Lapinui iš Tilžės nebuvo leista. Prisibijota, mat, kad jis nepareikalautų iš Mačiulio viešo išpažinimo. Lietuviai rinkėjai nežinojo, kokių pažiūrų esąs jų renkamas atstovas. Kažin koks A. G. buvo „N. L. Ceit.“ prašęs, idant Mačiulis išdėstytų savo politinį credo, bet Šilutės apskr. pirmininkas Strėkys pasakė: „Lai kiekvienas ateina į susiėjimus pasiklausyti.“ Bet ir susirinkimuose likosi į tokius klausimus neatsakyta. Buvo tik sakoma: „Mačiulis yra tikras lietuvis...“

Laisvamaniai pasistatė kandidatu fabrikos direktorių Richardą Šaaką iš Klaipėdos,

Socialdemokratai — rendantą Otto Brauną iš Karaliaučiaus.

Rinkimų kova buvo smarki. Lietuvių konservatoriai kovojo prieš laisvamanius ir socialdemokratus, kaip tikri agrarų užtarytojai. Apie Mačiulį buvo rašoma: jis esąs tvirtas lietuvis, geras ir stropus laukininkas, Dievo bijąs ir maldingas krikščionis ir stosiąs už visų luomų gerovę ir laimę; toliau jis esąs apsėmęs lietuvių senąjį ištikimybės skydą mūsų valdovų giminei, kaip vėlionis Smalakys, švarų ir nesuterštą išlaikyti ir seime Smalakio vietą kaip lietuvio užimti ir kiekviename balsavime su tą partija balsuoti, kurios būsianti teisybė.

Apie laisvamanius buvo sakoma, jog jie apie ūkininkavimą nieko neišmaną ir žmonės naudoją. Ypač gi buvo atsikreipta prieš socialdemokratus; buvo sakoma: jie nori turtus atimti ir padalyti, moterystę panaikinti, krikščionišką tikybę ir Dievo baimę, kuri yra visos išminties pradžia, iš mokyklų ir bažnyčių išrauti, o bažnyčių vietoj įtaisyti teatrus ir kinematografus.

Vok. konservatoriai savo atsišaukimuose raudulingai dejavo, jog dvarininkai turi su bėdomis ir rūpesčiais kovoti, ir tūls ūkininkas su jais nesimainytų... todel visi vienširdžiai turi rinkti dvarininką Mačiulį, nes jis tikrai dirbsiąs už laukininkus. Bet, idant lietuviai vok. konservatorių

„gerais norais“ neabejotų, iškėlė jie savo atsišaukimuose lietuvių klausimą, paminėdami jog

„Mačiulis tur kaip lietuvininks į valstybės seimą nueiti ir nėra priverstas tenai prie konservativų partijos pristoti.“

Be to atsišaukimuose apie lietuvius buvo šitaip rašoma:

„Didžiausia Dalis musų laukininkiszkujų Gywatininkų pastowja isz Lietuwininkų. Ogi Lietuwininkai ir yra su sawo wokiszkaiseis Kaimynais wisados Pakajuje bey Sandoroj sugywenę. Wiernay bey twirtay abejie laikėsi wisados Kruwoj Bėdoj ir Priegadoj, po wienu Diewu ir po wienu Karalium pasižemindami, ir yra abejie draugiszkay ir sawo Kraują už sawo Tėwiszkę pralieję jau tuluose Musziuose. Lietuwininkai nor sawo Kalbą palaikyti, kadangi jie prie Budų bey Kalbos sawo Tėwų glaudžiasi. Tai yra jų motyniszkoji Kalba, kurioj jie užaugę yra. Lietuwininkai yra ir wiernay nuobažni Žmones, ir sugywena sawo Namuose Pakajuje. Toktai nor jie ale ir iszlaikyti, ir gal tikt iszlaikyti, kad jų Kudikei Kalboje sawo Motynos užauginami ir toje Kalboje melstis primokinami. Mes Konzerwatywai ale ir norime lietuwiszkąją Kalbą iszlaikyti, kadangi ji dar wis tas drucziausis Ryszys teb yra, kursai su sawo Tėwiszke suwienyja...“

Geri žodeliai, nėr ko sakyti, bet žinant vok. konservatorių veidmainiškumą, suprantama, jog jie pasakyti buvo lietuviams suvedžioti.

Laisvamaniai savo kandidatą piršdami, taip pat pasakė; jis esą mūsų Lietuvos sūnus, iš lietuvių giminės kilęs ir žinąs lietuvių reikalus.

Socialdemokratai irgi iškėlė lietuvių obalsį: „Už išlaikymą lietuviškumo ir lietuviškos kalbos valstybės seime nieks geriau nekalbėjo ir nesiprocevojos, kaip socialdemokrotiškoji partija.“

Pirmieji rinkimai laimėjimo nenusvėrė. Buvo perenkama lietuvių-vokiečių konservatorių kandidatas Mačiulis ir socialdemokratų kandidatas Braunas.

Liet. konservatoriai pradėjo „Agrarų susivienijimą“ ir „Konz. Dr. Laiszką“ kaltinti, jog del jų Mačiulis pirmu sykiu negalėjęs laimėti, sakydami:[17])

„Jeigu „Laukininkų Buntas“ per „Konz. Dr. Laiszką“ ir kitus laiškus ne taip labai p. Mačiulį kaip Bunto draugą liaupsinęs butų, nebutų priešininkai tokiu smarkumu prieš musų kandidatą dukt galėję ir nebutų taip labai daug darbininkų, kumečių bei butelninkų į socialdemokrotų abažą nuvarę...“

Savo atsišaukimuose liet. konservatoriai dabar dar smarkiau prieš socialdemokratus kovoti pradėjo ir ragino lietuvius rinkėjus rinkti Mačiulį, sakydami:

„Atsiminkite, kad jį neišrenkant mes lyg našlaičiai liekam! Atsiminkime, kad jį neišrenkant šis apskritis socialdemokrotą į seimą nusiųstų, koktai Lietuvai juk ne garbė butų.“

---

[17]) „N. L. Ceit.“ 1901 m. 59 Nr.

Vok. konservatoriai savo atsišaukimuose dar toliau žengė. Jie atsišaukė į visus senuosius kareivius, kad rinktų Mačiulį, kursai Dievo nepamiršęs ir su jais bendrai Prancūzijoje kovojęs, tuo būdu savo gyvybę už „Mieląją tėviškę“ (Vokietiją) statęs, bet ją socialdemokratai nori priešams atiduoti.

Socialdemokratai savo atsišaukimuose priešininkų šmeižimus dvieju būdu atrėmė. Ypač perspėjo jie lietuvius nuo vokiečių konservatorių politikos ir graudeno, kad šitiems vilkams avių kailyje neįtikėtų. Tačiau miesto proletariatas socialdemokrotams kovą pasunkino. Tūli jų dėdamies socialdemokrotais esą, pradėjo į miestą atvažiuojančius lietuvius ūkininkus užgaulioti, juos „Mačiuliais“ pravardžiuodami ir visaip niekindami. Tai lietuvius tik sukiršino ir socialdemokrotų vardą nužemino.

Išrinktas buvo Mačiulis. Jis nuėjo seiman kaip lietuvis ir kaip vok. konservatorių partijos narys.

Papildomieji rinkimai Tilžės-Lankos apskrityj.

A. a. J. Smalakio mirties metais mirė ir Tilžės-Lankos apskrities abu karalijos seimo atstovu. Papildomuose rinkimuose lietuvių konservatoriai pastatė kandidatais Dovą Zaunių iš Rokaičių ir Klaipėdos-Šilutės apskrities valstybės seimo atstovą Mačiulį.

Vok. konservatoriai vėl buvo susitarę su tautiniais liberalais. Vok. konservatoriai ir šį kartą pasiieškojo sau kandidato kilusio iš lietuvių ir jų politinio nusistatymo vyrą valdininkijos pirmininką („Amtsvorsteher“) Spilgį iš Naudvariškių; tautinių liberalų kandidatas buvo valdžios patarėjas Glatzelis iš Tilžės.

Laisvamaniai pasistatė kandidatais fabriko savininką Jakoby iš Tilžės ir teismo patarėją Markų iš Tilžės.

Atstovais išrinkti tapo vok. konservatorių ir tautinių liberalų partijų kandidatai.

Renkant pirmąjį atstovą Zaunius gavo 9, renkant antrąjį — 2 balsu. Mačiulis negavo nė vieno balso. Mat, jis buvo vienam vok. konservatorių laikraščio „Ostpreussische Zeitung“ bendradarbiui išsitaręs,[18]) jog jis nenorįs savo kandidatūros pastatyti šale laisvamanio Zauniaus. Todel lietuviai jo nė minėti nepaminėjo.

Atsisvėrimo kova.

Susibičiuliavimas su senaisiais priešininkais neatnešė jokių vaisių. 1903 m. buvusiuose valstybės seimo rinkimuose pakilo vėl smarki kova visose Lietuvos apskrityse. Šią kovą galima atsisvėrimo kova skaityti, nes šiuose metuose vok. konservatoriams galutinai atsivėrė, jog be lietuvių pritarimo, nėra galima jiems laimėti. Prisižiūrėkim šiai kovai arčiau.

Tilžės-Lankos apskrityse:

Tūli liet. konservatorių rinkimo draugijos nariai norėjo su vok. konservatoriais susivienyti ir bendrą kandidatą lietuvių atstovą Mačiulį pa-

[18]) „Germania“ 1901 m. 264 Nr.

statyti. Šiam sumanymui pritarė ir vok. konservatorių vadas advokatas Meyeris iš Tilžės.

Bet 1903 m. balandžio 2 d. vok. konservatorių sušauktame susirinkime Tilžėj, tūli vok. konservatorių tarnai tokiam susivienijimui nepritarė. Senasis Meinius iš Linkūnų išvedžiojo, kad lietuviai esą raudonieji demokratai ir nori valstybės tvarką nugriauti, todel negalima su jais susidėti. Šios nuomonės vok. konservatoriai laikėsi vyriausio valdžios patarėjo Šikerto iš Gumbinės. Tačiau kita dalis krypo prie Mačiulio. Ji manė: Mačiulis, šiaip ar taip esąs konservatorius, o jeigu lietuviai jį čion savo kandidatu stato, tai turės vok. konservatoriai šiose apskrityse jokios kovos ir visas pajėgas galės jie kitur sunaudoti, nes išrinkus Šikertą ar Mačiulį jie vis turės „savo" vyrą. Bet šiam sumanymui kai kas iš lietuvių veikėjų sudavė smarkų smūgį. Įvykusiame liet. konservatorių susirinkime Tilžėj, gegužės 9 d. A. Bruožis, J. Vanagaitis ir „N. L. Ceit." redaktorius M. Kiošis įrodinėjo, jog Mačiulis, eidamas išvien su vok. konservatoriais, negalįs lietuvių atstovauti. Lietuvių konservatoriai pasistatė kandidatu žinomą lietuvių veikėją, redaktorių Jurgį Lapiną iš Tilžės.

Vokiečių konservatoriai, matydami jog lietuviai Mačiulio nenori, irgi nuo jo atsisakė ir susispietė aplink Šikertą.

Laisvamaniai apsirinko miesto patarėją Dultzą iš Karaliaučiaus.

Socialdemokratai pasistatė žinomą dvarininką A. Hoferį iš Didžiųjų Skaisgirių.

Klaipėdos-Šilutės apskrityse:

Klaipėdos apskrities lietuvių konservatorių rinkimo draugijos pirmininkas Kaitinis buvo norėjęs su vok. konservatoriais susivienyti ir iš vieno pastatyti karalijos seimo atstovą Krausą valstybės seimui kandidatu. Jis buvo nukeliavęs del šito dalyko į Krausą ir siūlęs jam lietuvių kandidatūrą, bet šis tos dovanos nepriėmė. Daugumas lietuvių nebenorėjo vienytis su vok. konservatoriais. Jie pastebėjo, jog tokiems ponams kaip Mačiulis, ne lietuvių, bet agrarų reikalai brangesni.

Ypač pametė Mačiulis lietuvių pasitikėjimą, kad įstojo hospitantu į vok. kons. frakciją.

Birškaus patariami klaipėdiškiai aprinko lietuvių konservatorių kandidatu Dovą Zaunių iš Rokaičių. Kaitinis tinkamais kandidatais buvo dar pasiūlęs: Krausą, d-rą Sauerveiną, ir valdžios patarėją d-rą Šnaubertą, bet šie kandidatai nerado pritarimo. Netrukus ir Šilutės apskrities lietuviai pasistatė Zaunių savo kandidatu.

Vok. konservatoriai, norėjo pradžioj ir lietuvių pastatytą kandidatą priimti, bet statė lietuviams šias sąlygas:

1. Zaunius turįs tapti konservatorium;
2. turįs už žemės apgynimą stoti ir
3. turįs į konservatorių frakciją hospitantu stoti.

Nors lietuviai su pirmuoju ir antruoju skirsniu sutiko, bet trečiam nepritarė.[19])

---

[19]) Iš Klaipėdos apskr. „Liet. Skyr. Draug." protokolų knygos

Tada vok. konservatoriai tikėdamiesi lietuvius savo partijon pavilioti, savo kandidatu pastatė Krausę, o idant šį tikslą pasiektų, Krausė karalijos seime turėjo ką nors apie lietuvius išsitarti. Jis sumanė lietuviškai mokinantiems mokytojams ir kunigams padidinti algą.[20]) Statydamiesi savo kandidatą, vok. konservatoriai buvo ir lietuvių rinkimo draugijos vedėjus į Priekulę pasikvietę, bet jie buvo pakviesti ne patarti, tik išjuokti, nes jiems ten neleido nieko kalbėti.[21])

Tūli vok. konservatorių politikos tarnai buvo sumanę pastatyti teisėją Šmidtą iš Priekulės ar Butkeraitį iš Pašyšių, bet šiem dviem atsisakius kandidatūrą užimti, likos Krausė. Vok. konservatoriai pabandė lietuvius atkalbėti nuo savo kandidato. Klaipėdos apskrities pirmininkas Krancas prašė Kaitinio sukviesti lietuvių konservatorių ištikimuosius į susirinkimą Klaipėdoj, idant galima būtų susivienyti. Susirinkimas įvyko 1903 m. balandžio 25 d. Į susirinkimą atvyko tarp kitų ir Šilutės apskrities lietuvių rinkimo draugijos pirmininkas Strėkys, lietuvių kandidatas Zaunius ir J. Lapinas iš Tilžės. Iš vokiečių dalyvavo Kranzas, Krausė ir Šilutės apskrities vok. kons. pirmininkas Šeuas. Apie šitą susirinkimą tuokart rašė vienas tame susirinkime buvęs lietuvis šių eilių rašytojui šitaip:[22])

„... Kaip „N. L. C." skaitei, buvo p. slaptojo patarėjo Kranz, velyjimu, ištikimųjų susiėjimas Klaipėdoj suvadintas. Ale per kitų ištikimųjų n'užtylėjimą buvo tiek daug prietelių ir neprietelių susirinkę, kad susirinkusiųjų daugiau per 100 asabų buvo. Buvo ir draugai Strėkys, Lapinas, Saunus ir priešininkai Kopūsts iš Vytautų, Miklovaitis (Launų), Svars (Klaipėdos), Szamatžentis (Matzkikių), ir tuli kiti. Pirma tarp savęs kalbėdami ir kits kitam drąsumo priduodami, atvėrė Kaitinis susiėjimą, paragindamas už savo kandidatą p. Saunų stovėti. Tad kalbėjo po jo p. Strėkys, išguldydamas, kad neužleidimas p. Kaitiniui kalbėti Wok. Kons. Partijos susiėjime Priekulėje esąs biaurus įartinimas mūsų prasėdžio ir Skyrimo Partijos. Jis todel ir liepė stovėti už mūsų pastatytą kandidatą. Szamaitžentis negal skirtumą tarp vokiškų ir lietuviškų konservativų suprasti ir todėl velyja mums su vokiečiais draugalautis. Jam atsiliepė p. p. Lapinas ir Saunus, išguldydamu skirtumą tų partijų. Tada kalbėjo Kupšus iš Pilotiškių. Nors jis p. Krause kaip urėdininką (amtsvorsteherį) ir žmogų labai pagirti turįs, tai jis tik negalįs lietuvis būdamas už Krausę balsuoti, nes tai jo lietuviškas kraujas ir pajutimas neužleidžiąs. Tuo tarpu įėjo p. p. Kranz, Scheu, ir Krause. Tuojau ėmė žodį landrotas (apskričio pirmininkas), sakė: susiėjimas neatviras, netur apie tai nei jokia žinia į laiškus pareiti. Jis graudeno nuo susiskaldymo balsų, gązdino su socialdemokratais. Aprašė naująjį skyrimo būdą ir prašė stovėti už Krause. Tuo tarpu norėjo Kaitinis vokiškai kalbėti, bet

[20]) „N. L. Ceit." 1903 m. 23 Nr.
[21]) „N. L. Ceit." 1903 m. 32 Nr.
[22]) Laiškas rašytas 1903 m. gegužės 10 d.

Birškus ir Bandže (Alksnių) pradėjo taip aiškiai šaukti, kad tur lietuviškai kalbama būti, prie ko ir kiti tuli pritarė. Kad Kaitinis nutilo, ėmė žodį Lapinas, kurs pirma lietuviškai ir tad vokiškai mūsų lietuviškus prašymus išaiškino ir sakė, kad mes negalį vienytis su vok. kons. Vėl kalbėjo landrotas, graudendamas nuo nevienybės, girdamas savo uždarbius už kreizą, prašydamas Saunų atstatyti. Pons Saunus atsiliepė labai pakajingai tykai kalbėdamas: kad ne jis pasistojęs, bet ši ir Šilok. Sk. Dr. jį pastatusios ir jis todėl negalįs atsitraukti. (didis bravo). Dar kartą trumpai landrotui kalbėjus, kalbėjo Krausas. Jisai tikras paveikslas junkerio: nekantrus, staigus. Jis sakė, kad jam reikėtų atsidėkavoti, jis tai tuojau darytumis; p. Saunų užgaudliojo, per svetimą vadindamas, liepė kožnam prie savo durių šluoti. Perpykęs šaukė, kad jis matąs daug išdavėjų. Tada landrotas pasakė, kad susiėjimas užbaigtas, kadangi neprimalduotas, taigi ne atviras ir liepė visiems išsisklaidyti. O tuojau su savo palydovais išėjo iš svetlyčios. Mes kiti pamažu pasikalbėdami svetlyčią prastojom."

Laisvieji konservatoriai kandidatu buvo pasistatę slaptąjį komercijos patarėją Gerlachą iš Klaipėdos, bet šis kandidatūros nepriėmė.

Laisvamaniai neradę šiame apskrity tinkamo kandidato, pasistatė miesto tarybos narį Vobbe iš Karaliaučiaus.

Socialdemokratų kandidatas buvo buvęs redaktorius, kasininkas Otto Braunas iš Karaliaučiaus.

Ragainės-Pilkalnės apskrityse:

liet. konservatorių kandidatas buvo ūkininkas Augustas Meškatis iš Didž. Kakšių;

vok. kons. — grafas Kanitzas iš Podangių;

laisvamanių — dvarininkas Frankė iš Lesgevangminių;

socialdemokratų — dvarininkas A. Hoferis iš Didž. Skaisgirių

Labgavos-Vėliavos apskrityse:

Lietuvio kandidato klausimas buvo čionai visai pamirštas. Aikštėn jį iškėlė A. Bruožis, ragindamas ir tenai lietuvį statyti. Šis raginimas pajudino ne vieną susipratusį lietuvį. „N. L. Ceitungoj" tapo sumanyta statyti M. Jankų iš Bitėnų lietuvių kandidatu. Jankus sutiko ir apsiėmė reikalaujamą auką atnešti.[23]) Jankaus kandidatūrą pašelpė kun. Žebrys iš Amerikos, paaukaudamas agitacijai ketvertą dešimčių markių.

Vok. kons. pasistatė dvarininką v. Massovą iš Parnėnų;

laisvamaniai — advokatą Rotherį iš Breslavos;

socialdemokratai — dailydę Lindę iš Karaliaučiaus.

Šių rinkimų kovoj vokiečių konservatoriai vartojo prieš lietuvius visokias priemones. Biauriausią agitaciją prieš lietuvius varė kun. em. Jurkšaitis, kun. Kristelaitis, buvęs „Liet. Konz. Rinkimo Draugijos" narys ūkininkas Miklovaitis iš Launų, „Konz. Draug. Laiszko" redaktorius Traušys, račius Toleikis iš Slengių ir daugel žodžio sakytojų. Savo ne-

---

[23]) „N. L. Ceit." 1903 m. 28 Nr.

apykantos tulžį išliejo jie daugiausia prieš konservatorių kandidatus ir žymesnius lietuvių veikėjus: Strėkį, Kaitinį, J. Vanagaitį, A. Bruožį ir kitus „Tilžės Keleiwyj“ ir „Konz. Draugystės Laiszke“. Šiuodu laiškeliu buvo siunčiamu daugumai rinkėjų su balsavimo ženklais bei atsišaukimais dovanai į namus ir šiaip dalinami samdytų agitatorių.

Tilžės-Lankos apskrities kandidatui J. Lapinui buvo užmetama, kad jis noris suvienyti Lietuvą su Žemaitija ir vis šaukiąs: Lietuva esanti padalyta į dvi dali! Viena dalis dūsaujanti Maskolijos junge, antroji Vokietijos Hohenzollerių junge! Jis (Lapinas) noris Lietuvą atvaduoti ir t. t. Kai kuriose vietose Lapinas negavo svetainių susirinkimams laikyti; vėl kitur buvo Lapino balsavimo ženklai pavogti, kai kur gatvėse atimti.[24])

Klaipėdos-Šilutės apskrityj vokiečių konservatoriams pasisekė vieną lietuvį prisimasinti, kad jis pasirašytų jų atsišaukimą. Visi šie pasirašusieji apsiėmė vardan „didžiosios vokiškos tėviškės“ darbuotis už Krausę, šitą anot jų „Dievą bijantį, karaliui ištikimą ir nepajudinamai tvirtą konservatyvišką dūmą turintį vyrą.“ Zauniui buvo užmetinėjama, kad jis savo dukteris šventadieniais į dainavimo ir šokių draugijas (t. y. „Byrutės“ ir „Giedotojų“ draugijų šventes) atsivedęs ir tuomi šventas dienas niekinąs.[25])

Kun. em. Jurkšaitis taip pat pripažino, jog „Byrutininkų“ dainavimas didesnė nuodėmė esanti, negu išimtininkas nužudyti arba moterystę peržengti.[26]) Šis kunigėlis keliavo turgaus dienomis po rinkas, platindamas lietuvių veikėjus šmeižamus lapus. Kartą jam į Priekulę atkeliavus ir pradėjus savo agitaciją varyti, kai kas iš lietuvių jį ironiškai pasveikino. Po to jis daugiau čion nebesirodė. Savo agitaciją vok. konservatoriai bemaž nesukėlė muštinių tarp lietuvių. Kartą atvažiavo Zaunius su draugais į Karkelbekį susirinkimą daryti, bet namų savininkas, nenorėdamas valdininkų neapykantą užsitraukti, nebedavė savo namuose žadėto susirinkimo daryti. Apie tai Karkelbekio šaltyšius šitaip rašė:[27])

> „Iš Prusų Prowinco. — Szendien, 12. Juniju szio Meto, buwo ir į Karckelbeckį tokie Zaunijantis parliekę, kurie norėjo isz Karkelbeckio Meisos gauti ir įkirsti į jų Skuras. Ale kad tų Žmonelių Skuros labai kietos ir Meisa menka, tay nei jokio Nusistojimo tie Kranklei nerado. Gal buti, kad jie zauniti but pradėję ir kaip Gnusai Wakare zembti; but rasi koki Laszuka Atgaivinimui gawę. Ale kad Karkelbeickerių Žmoneles ney Zaunyjimo, ney Zembimo kokio Neisztikimo nelaukia, tay jie ir neprocawojas už tokius. Skyrimo dėley jie kožnas sawo Teisybes laiko, ir neklauso ney jokio. Todėl tokie Zaunijantis gal džiaugtis, kad jie dar Laiku isz Karkelbeckio atstojo, o szeip butu weik prie jų Skurų Tampymo pristoję.
>
> Kiemo Szaltyžius D u m b r i s.

---

24) „N. L. Ceit.“ 1903 m. 56 Nr.
25) „Konz. Dr. L.“ 1903 m. 40 Nr.
26) „N. L. Ceit.“ 1903 m. 42 Nr.
27) „Konz. Dr. Laiszkas“ 1903 m. 46 Nr.

Traušys padėjo po šitu straipsneliu tokį prierašą: „Tas buwo Brawo! Pons Dumbris. Tokiems Dykaduoniams Skuras patampyti, butu didey ant Sweikatos."

Čia reikia priminti, jog prie šio laiškelio eidavo valdžios pašalpa leidžiamas priedas „Keleiwis". Taigi valdžios šelpiamas laikraštis gundė viešai prie muštynių! To dar negana, Vok. konservatoriai ir klastavoti bandė. Ukininkas Gerulis iš Meželių buvo pažadėjęs duoti savo namus lietuvių konservatorių susirinkimui daryti, o kada susirinkimas „N. L. Ceit." pagarsintas buvo, tai mokytojaus Jokužio sūnus nuėjo pas Gerulį ir prašė, idant savo parašą duotų susirinkimui atšaukti. Geruliui atsisakius, vok. konservatoriai paleido savarankiškai Gerulio vardu atsišaukimą,[28]) jog jis savo namų Zauniaus susirinkimui daryti niekados nedavęs. Tokiu tai krikščionišku teisingumu kovojo vok. konservatoriai! Nemažą rolę vaidino ir pinigai. Iš Priekulės apylinkės rašoma,[29]) jog pinigai plūdę iš dvarininkų kišenės. Vienas agitatorius buvo 50 dolerių gavęs, o vienas liuosininkas gavęs 5 markes dienai, idant Zauniaus ir Brauno balsavimo ženklus iš rinkėjų atėmęs, Krausės ženklus įduotų. Ėjo paskalų jog ir kai kurie žodžio sakytojai buvę papirkti ir todel apylinkėse keliaudami, prikalbinėję žmones rinkti vok. konservatorių kandidatą . . . Visokiomis priemonėmis kovodami, nutarė galų gale vok. konservatoriai prieš rinkimus su lietuvių vadais susitaikinti ir padarė sekančią sutartį:[30])

Sudereta 15. Juniju 1903.

Tarp konzerwatywiszkosės Skyrimo Draugystės Skyrimo Kreizo Klaipėda - Szilokarcziama ir lietuwiszkay konzerwatywiszkosês Skyrimo Draugystês to paties Skyrimo Kreizo tape szendien nuo Partijû Wadowû tû abejû Draugyscziû sekasis Derejimas padarytas:

I.

Kandidats Konzerwatywû Skyrimo-Draugystês yra Dwaronis Krauze isz Dowelû, Kandidots lietuwiszkosês Skyrimo Draugystês Ukininks Saunus isz Rokaicziû.

II.

Jey wiens tû dwiejû minėtû Kandidotû į Perskyrimą su Zocijaldemokrotų pareitu, tay apsiima szituomi tiedwi minietieji Skyrimo Draugyste abidwi už tą Kandidotą draugiszkay įstoti ir Skyrimą to Kandidoto su wisu Įgalėjimu gelbėti.

§ 2.

Partijû Wadowai apsiima pagal šitą Derėjimą sutaisytą Paszaukimą ant Perskyrimo užsiraszyti.

Krauze, Dawillen. Saunus, Rokaiten.
Scheu, Adl.-Heydekrug. Strekies, Jagstellen.
Sperber, Prökuls.

---

[28]) „K. Dr. Laiszkas" 1903 m. 45 Nr.
[29]) „N. L. Ceit." 1903 m. 54 Nr.
[30]) „K. Dr. Laiszkas" 1903 m. 48 Nr.

Rinkimo dienoj Klaipėdos apskrities pirmininkas Krancas laikraštyj „Memeler Dampfboot" įdėjo savo parašu pagarsinimą, jog valdžiai mėgiamas atstovas esąs vok. konservatorius Krausė. Taigi nei vienos priemonės neliko vok. konservatorių nepanaudota!

Lietuviai taip pat atsigręžė prieš vok. konservatorius, išrodydami, jog jie lietuvių baisiausi priešininkai.[31]) Klaipėdos - Šilutis apskrities lietuvių konservatorių rinkimo draugijos savo atsišaukimuose neaplenkė nei vienos vokiečių politikos partijos. Apie vok. konservatorius buvo sakoma, jog jų kandidatai tik iš didžiųjų dvarininkų ir aukštųjų valdininkų paeina, ir nuo jų buvo šitaip meginta atgrasinti:

„Ar jųs ben kursai tikit, kad dvaronis jusų tikrąsias prievoles ir reikmenes pažįsta arba kaip priežodis sako: ben žino, kur jums kurpė spaudžia? Į tai mes lietuvininkai sakom: ne. Nėsa, kad kelintam dvaroniui nesunku yra po šimtą markių naktyje pragirtauti ir tūkstančius markių kortomis pralošti, kur mums mažiesiems laukininkams ir darbininkams įgijimas kiekvieno patreinio daug prakaito kaštavęs yra, tokie ponai nėra tinkantis musų atstovais valstybės seime buti. Bet ir kalbos dalykuose mes negalim su vok. konservativais išvieno eiti. Jie nor susiėjimų laisvę sumažinti, nor, kad visuose susiėjimuose ir susirinkimuose tebutų leista vokiškai kalbėti ir nei joks susirinkimas negalėtų be policijos įvelyjimo nulaikomas buti. Juk tai buvo ir vok. konservativai, kurie pernai sinodės (bažnytiniame) susiėjime Karaliaučioj prašė, kad lietuviška dievtarnysta iš bažnyčios tur pašalinama būti. O ir šiaip geidžia vok. konservativai žmonių teises susiaurinti . . ."

Apie laisvamanius buvo rašoma, jog jų partija susidedanti didžiausioj dalyj iš pralobusių pirklių, fabrikantų ir turtuolių, kurie iš prekybos pralobti nori ir apie laukininkus nieko neišmano. Jiems buvo prikaišojama, jog jie kalti, kad Klaipėdoj buvo išleistas policijos paliepimas, kuriuo įsakoma, kad kiekvienas laukininkas Klaipėdoj į turgų atvažiavęs turįs arklius iš vežimo iškinkyti ir įvesti pas pažįstamą karčemininką į kiemą. Yra matyta, jog dažnai patys žmonės arklių vietoj turi vežimus nuo turgaus vežtis.

Labiausiai kliuvo socialdemokratams. Apie juos buvo rašoma, jog jie iš pačių lietuvių nieko girdėti nenori, bet per rinkimus atsišaukimus leidžia lietuvių kalba. Bet lietuviai negali nieku būdu socialdemokrato rinkti, nes jie nori šių dienų tvarką ir santykius nuversti ir žmones prieš kits kitą sukiršinti. Jau dabar miesto darbininkai, daugumoj socialdemokratai, kiekvieną laukininką ir lietuvį didžiausiu paniekinimu išdarko ir visaip pravardžiuoja. Toks jų elgimasis negali būti paraginimu jų kandidatą rinkti. Socialdemokratai tai pat yra tikybos priešininkai. Jie sako: dangų mes mielai norim angeliams ir žvirbliams palikti, kad tik gautum dangų ant žemės. Jie nori panaikinti visus taip didžiuosius, kaip ir mažiuosius laukininkus ir ūkininkus.

---

[31]) „Liet. Ceit." 1903 m. 35 Nr.

Lietuviai, rodos, čionai del to su socialdemokratais taip smarkiai kovojo, nes tūlasis „jų šalininkų“ juos „išdarkė“ ir „pravardijo“. Socialdemokratai į lietuvių užsipuolimus neatsiliepė. Taip pat darė ir laisvamaniai. Šie pastarieji kai kur iškeldami lietuvių klausimą, piršosi lietuvius atstovauti.

Tilžės-Lankos apskrity lietuviai kariavo daugiausia prieš vok. konservatorius. Toj kovoj pasižymėjo iš lietuvių pusės be lietuvių kandidato, dar Martynas Gailius iš Didž. Berstininkų, Mikelis Storimas iš Naujųjų Stremėnų, Augustas Jodaitis iš Oseninkų, J. Vanagaitis ir d. k.

Ragainės-Pilkalnės apskrity lietuviai beveik vien tik prieš vok. kons. tekovojo. Čion iš lietuvių pusės veikė tik J. Vanagaitis ir A. Bruožis, kaip kada dar ir M. Jankus prisidėdavo. Ypač vok. kons. agitatoriams pakenkė lietuvių kandidato A. Meškaičio „Kalba per Laiszką“,[32]) kurią buvo parašęs A. Bruožis. Ten tarp kita ko sakoma:

„. . . Mes rinkom grovus ir baronus savo vietininkais! Stebėtina! Kas yra tie grovai ir baronai? Čion aišku, tai tųjų įpėdiniai, kurie musų tėvų tėvus vargino ir spaudė baudžiavoms ir visokiais neaprašomais biaurumais. Kokie buvo baudžiavos laikai? Jeigu koks ūkininkas išsidrįso medžioti be atsiklausimo Grovo arba panašaus didžiūno, tai išdūrė jam akis.

. . . Ponai išmainė žmones į šunis. Je, grovai, rokavo tuolaik, kad žmogus tik nuo barono prasideda“ ir t. t.

Nevien vokiečių konservatoriams ši kalba buvo tartum jų politinės mirties pasiuntinys, bet ir tūlas jų bičiulis, lietuvis konservatorius iš Priekulės apielinkės piktinos, kad grovų darbai aikštėn keliami. Buvo rašoma, jog dabartiniai grovai tuo nekalti, kad jų sentėviai baudžiavos laikais, ponai būdami, smarkavoję ir, jeigu tokiais būdais kariauti norima, tai iš tiesų negalima vadintis lietuvių konservatoriais. Anot šito rašytojaus, kas teisybę sako — negali „konservatoriu“ vadintis!

Socialdemokratai pavadino Meškaitį „ypatingu konservativu“ ir dalį jo kalbos išspauzdinę,[33]) paminėjo jog „tas vyras bemaž galėtų socialdemokratu būti“.

Vok. konservatoriai šiai apskričiai išleistuose lietuviškuose atsišaukimuose sakė, jog kiekvienas atiduotas lietuvių balsas (lietuvių kandidatui) einąs socialdemokratų labui, nes jie pasitiki balsų išskaidymu. Be to buvo sakyta:

„Jųs karalių, Dievą ir tėviškę mylintiejie vyrai tik neužleisite socialdemokratų gerui rinkti. Juk priežodis sako: Taip ilgai, kol lietuviai rytinioj Prūsijoj bus, tol socialdemokratai ten niekados vietos išsiplėtimui neras.“

To dar negana. Vok. konservatoriai prikalbėjo ir patį Meškaitį po jų atsišaukimu pasirašyti. Tai užgavo tūlų lietuvių jausmus ir dauguma, laikydami šitą parašą suderėjimu su vok. konservatoriais, rinko social-

---

[32]) „N. L. Ceit.“ 1903 m 18 Nr.
[33]) „Königsb. Volks-Zeit.“ 1903 m. 55 Nr.

demokratą arba laisvamanį. Ragainės-Pilkalnės apskrities lietuvių rinkimo draugijos pirmininkas Žalinskis jau iš pat pradžios pastebėjo, kad Meškaitis nesąs atsakomas asmuo į lietuvių kandidatus, nes jis kandidatūrą priėmęs nedrįso Lazdėnuose su Liet. Rink. Draugijos valdyba už stalo sestis ir savo politinį credo išdėstyti, ir Žalinskis atsisakė už Meškaitį agituoti.[34]) Meškaitis dažnai darytuose susirinkimuose nedalyvavo, nedrįsdamas rinkėjams pasirodyti. Bet stokuojant lietuvių veikėjų nebuvo galima jo kitu kandidatu pakeisti. O ir Liet. Rink. Draugija negalėjo savo atsišaukimą visur išplatinti. Vok. kons. siuntė savo atsišaukimus kiekvienam rinkėjui paštu į namus ir jų „veikėjai" darė visokių kliūčių kitų partijų nariams. Pavyzdžiui Bitėnuose nenorėjo tos rinkimo vietos pirmininkas, mok. Ašmonaitis leisti A. Bruožiui ir dar dviem rinkėjam būti rinkimų troboje balsus skaitant, bet A. Bruožiui prieš tai užprotestavus ir rinkimų tvarką išdėsčius, mokytojas turėjo nusileisti. Tačiau rinkimo teisės neturįs mokytojas Arendtas buvo paskirtas tenai rinkimo pirmininko padėjėju. Balsavimo ženkleliai, kuriuose grafo vardas perbrauktas ir Meškaičio užrašytas buvo, tapo netinkančiais pripažinti, nors rinkimų įstatyme tokie ženkleliai buvo skaitomi tinkamais.

Labgavos-Vėliavos apskrity iš lietuvių pusės menkai tebuvo kas daroma. A. Bruožis raštu kai kurius svetainių savininkus klausė del svetainių atidavimo lietuvių susirinkimams daryti. Kai kurie atsiliepė negali duoti, o kiti ir prižadėję prižadėjimą atsiėmė. Tik paskutinėmis dienomis prieš rinkimus M. Jankus teišspausdino atsišaukimus ir tik porą dienų prieš rinkimus davė juos J. Vanagaičiui Labgavos apskrity išplatinti. Bet toks greitomis dirbamas darbas nedavė laukiamų vaisių.

Renkant Ragainės - Pilkalnės ir Labgavos - Vėliavos apskrityse išrinktu buvo vok. konservatorių kandidatas. O Tilžės-Lankos ir Klaipėdos-Šilutės apskrityse vok. konservatorių kandidatai buvo perenkami su socialdemokratų kandidatais.

Dauguma lietuvių perinkimuose nebenorėjo savo seniausiems priešininkams, vok. konservatoriams, talkon eiti, tačiau ir negalėjo prieš juos kariauti, nes Zaunius ir Strėkys sutartyj buvo pasirašę prieš socialdemokratus kovoti. Bet Klaipėdos apskrities lietuvių rinkimo draugijos pirmininkas Kaitinis prie sutarties nebuvo prisidėjęs. Jis turėjo laisvas rankas ir paleido šiokį atsišaukimą:[35])

> „Mieli Brolei Lietuwininkai! Subatoj ant Isztikimųjų Susiėjimo Klaipėdoj' tape sutarta, be rasztiszko Suderėjimo neįsileisti ant twirto Susidraugawojimo su wok. Konz. Ant jû Pažadėjimû mes negalime tikėties, nes per tuos wiskas, o podraug ir Wierôs Mokslas motyniszkoj' Kalboj', ant Nieko nuėjo. Subatoj' po Pietų buwom mes deszimt iszskirti Wyrai į paskirtą Wietą ant Derėjimo nuėję. Priėmims buwo meilings, ale Suderėjims smutnas. Mes praszėm, kad wok. Konz. ant Rudens wieną musų Wyrû už Kandidatą Skyrimui į Kara-

[34]) Laiškas rašytas 1903 m. vasario 7 d.
[35]) „N. L. Ceit." 1903 m. 50 Nr.

lystês Seimą priimtû ir po 5 Metû mums lietuwiszką Deputiertą į Ciecorystês Saimą iszrinkti pagelbėtu. Wok. Konz. ant to neįsileido, bet sakė, mes turį jiems gelbėt, potam jie tare, o kas bus, jey ir Brauns iszeis? — Taygi, mylimi Brolei, dabar darykit, ką darot, ale minau nedarykit priesz sawo Sąžinę. Jeygu skirat, tay skirkit pagal Sąžinės Liudymą. M. Kaitinis, Lužiû".

Tilžės-Lankos apskrity vok. konservatoriai ir jų draugai tautiniai liberalai apsėjo su lietuviais lyg jų pavaldiniais. Savo atsišaukimuose jie pabrėžė, jog lietuvių pritarimo jie prašyti neprivalo, nes lietuviai eidami savo programa turi prieš socialdemokratus kovoti ir jiems padėti.

Čia reikia pastebėti, jog tūlas ir iš susipratusių lietuvių norėjo dabar vok. konservatoriams didžiausioj bėdoj „gelbėti". Pavyzdžiui Kristupas Voska iš Tilžės rinko įtakingų lietuvių parašus po vok. konservatorių atsišaukimu, bet menk telaimėjo. Jį paakino Kristupas Urėdaitis, jog jo darbas lietuviams kenksmingas.

Socialdemokratai savo atsišaukimuose ir gi lietuvių balsų prašė. Jie elgėsi mandagiai, iškėlė lietuvių teises ir žadėjo už jas seime stoti. Nors perinkimuose socialdemokratai ir nelaimėjo, tačiau vok. konservatoriai laimėjo ne lietuvių, bet laisvamanių balsais, ką ir patys socialdemokratai pripažino.

Šie rinkimai parodė, jog vok. konservatoriai buvo ir liks lietuvių priešininkai. Vok. konservatoriai vėl gavo progos pamatyti, jog lietuviams politiniai susipratus, nėr jų politikai Lietuvoj dirvos. Jie pastebėjo, jog socialdemokratų sėkla ir tarp lietuvių pradeda dygti. O jai išrauti Tilžės apskrities šaltyšius M. Storimas iš Naujųjų Strėmėnų ir šaltyšiaus padėjėjas Kuršaitis iš Stumbragirių buvo pašalinti nuo valdiškų pareigų ėjimo, nes juodu buvo agitavusiu už socialdemokratų kandidatą. Pirmasis pirmuose rinkimuose už lietuvių kandidatą agitavo ir tik perinkime vok. konservatorių peiktinu veikimu užgautas, už socialdemokratus stojo.

Bet verskim lapą antraip. Įstatymų yra uždrausta visiems valdininkams viešai politinę agitaciją varyti. Bet Klaipėdos apskrities pirmininkas Kranzas ne tik už vok. konservatorius lietuvių susirinkime agitavo, bet ir laikraštyj už juos pritarė. Laisvamaniai pakėlė valstybės seime protestą, prašydami Krausės išrinkimo nepripažinti, nes jis tapęs valdžios agitacija išrinktas.[36]) Valstybės rinkimų patikrinamoji komisija, pritariant valstybės seimui, paliepė ištirti, kiek egzempliorių laikraščio „Memeler Dampfboot", kuriame buvo įdėta apskrities pirmininko apgarsinimas, kad Krausės išrinkimas esąs valdžiai mėgiamasias, rinkimo dienoj pirm rinkimų užbaigimo į rinkėjų rankas pateko, idant galėtų spręsti kokios įtakos turėjo šis apgarsinimas į rinkėjus. Vok. konservatoriai, matydami, galį bloga susilaukti, kreipėsi į laisvamanius, kad jie padėtų kilstantį pavojų nukreipti ir naujų rinkimų neiššauktų. Buvo išspausdinta apie 400 laiškelių, po kuriais rinkėjai turėjo pasirašyti, jog minėtas apgarsini-

[36]) „Königsb. Volks-Zeit." 1903 m. 289 Nr.

mas jokios įtakos į juos nepadaręs. Prie šių laiškelių buvo šiokis priedas-raštis pridėta:[37])

„Valstybės seimas nor mūsų rinkimą neteisėtu pripažinti, jeigu neišrodoma, jog apskričio pirmininko pagarsinimas „Mem. Dampfboote", jokios įtakos į rinkėjus neturėjo. Budami įsitikinę, jog šitu apgarsinimu nebuvo manoma jokią įtaką į rinkėjus padaryti, o tokia įtaka ir nėra pasiekta, kadangi kiekvienas rinkėjas jau dieną pirm rinkimo žinoti tur, ką rinkti. Mes laikom savo pareiga visus laukininkiškus tuokart „Mem. Dampfb." laikiusius skaitytojus, užprašyti, patikrinti, jog apskričio pirmininko pagarsinimas jokios įtakos į juos neturėjęs. Toksai didis išsireiškimas galėtų rasi mus nuo naujų rinkimų ir su jais sujungtų sujudimų ir nesmagumų išsaugoti, iš kurių nei viens, lygdaug kokiai partijai ir priklausytų, negal pamėgimo turėti. Jeigu Jųs mūsų pažiurai pritariat, prašom po pridėto užtvirtinimo pasirašyti ir jį mums tuojau sugrąžinti.

Hauchwitz, Karlsberge. Frentzel-Beyme, Klemiškėj.

Tokiais tais keliais vaikščioja vok. konservatorių teisybė! Nevien seime, bet ir teismuose buvo išrodoma, jog vok. konservatoriai sau laimėjimui iškovoti jokių priemonių nesidrovėjo. J. Vanagaitis padavė kun. em. Jurkšaitį teisman už šmeižimą. Pirmą kartą pašauktas teisman, Jurkšaitis neatėjo; antrą kartą tapo jis teismo tarno atvestas; bet šį kartą negalėjus J. Vanagaičiui teisman atvykti, byla tapo atidėta. Bet trečią kartą teisman stojus, abu susitaikė. Jurkšaitis teisinos, jog Vanagaitis pirm penkių metų jį įžeidė įkišdamas Žibuose lietuvių konservatorių susirinkime jo apsiaustan šiokio turinio raštelį: „Kristupki, Kristupki, hyte dy, kriege wie dy, so hange wie dy" (Kristupeli, Kristupeli, saugokis, sučiupę pakarsim tave). Iš tos tai priežasties jis atsikeršindamas „Tilžės Keleiwyj" dėjęs šmeižiamą straipsnį. Susitaikius atsiėmė Vanagaitis bylą, o Jurkšaitis apsėmė pasidariusias išlaidas apmokėti ir įdėtus šmeižimus atšaukti „N. L. Ceitungoj", „Tilžės Keleiwyj" ir „K. Dr. Laiszke". Pastarasis susitaikinimo pagarsinimo nepriėmė. Vanagaitis taip pat laikraščiuose išreiškė, jog jis kun. em. Jurkšaitį nei žodžiais nei raštais asmeniškai įžeisti nenorėjęs.

Ir Strėkys buvo teisman patraukęs savo šmeižikus „Konz. Draug. Laiszko" redaktorių Traušį ir jo bendradarbį M. Miklovaitį, bet ši byla irgi baigėsi susitaikinimu. Lietuviai parodė, jog jie savo priešininkams atleidžia, o visos vokiečių partijos pamatė, jog jokia partija taip nedoriai nekovoja, kaip vokiečių konservatoriai.

P e r K a r a l i j o s s e i m o r i n k i m u s tais (1903) metais visai aiškiai pasirodė, jog vok. konservatoriai tikrai buvo nusistatę, kad be lietuvių balsų jie negali laimėti. Jie nevien Tilžės-Lankos apskrity kad ir netiesioginai pripažino lietuvių partijos galybę, ir idant su ja į kovą neįsiveltų, savo atstovu vėl paliko lietuvių kilmės vyrą. Klaipėdos-Šilutės apskrity jie patys prašė lietuvių konservatorių, kad jiems padėtų.

[37]) „N. L. Ceit." 1904 m. 42 Nr.

Tilžės-Lankos apskrityj Jurgis Banatis iš Prūsų Tilžės buvo sumanęs liet. konservatorius su vokiečiais suvienyti ir kandidatu kun. em. Jurkšaitį pastatyti, bet nerado pritarimo. Tūli vėl geidė kandidatu a. a. J. Smalakio sūnų Ansą. Tačiau ir jo kandidatūra nebuvo kaip reikiant paremta. Tapo nutarta pasistatyti redaktorių J. Lapiną iš Tilžės ir ūkininką Martyną Smalėjų iš Grėšpelkių. Juodu jau nebuvo vadintu „lietuviškų konservatorių", bet „lietuvių" kandidatai. Išleistame atsišaukime, kurs „Lietuviškosios Rinkimo Draugijos Tilžės-Lankos apskričių" vardu išėjo, buvo paminėta, jog šiuodu lietuvių kandidatu nevien už lietuvius ir jų prašymus stosią, bet išrinkti būdami ir už tai rūpinsis, idant būtų karalijos seimo rinkimo tvarka pertaisyta ir būtų įvestas visuotinas, lygus ir slaptas balsavimas, kad kunigai, mokytojai ir kiti valdininkai tos pačios apielinkės būtų renkami ir t. t.

Vok. konservatoriai vėl palaikė senąją sutartį su tautiniais liberalais ir tuos pačius kandidatus, buvusius atstovus Glatzelį ir Spilgį.

Bet viena dalis vok. konservatorių iš Lankos apskrities pasistatė Spilgio vietoj vyriausią valdžios patarėją Šikertą iš Gumbinės.

Laisvamanių kandidatu buvo teisėjas Markus iš Tilžės ir dvarininkas Frankė iš Lesgevangminų.

Šituose rinkimuose dalyvavo ir socialdemokratai, savo kandidato jie rods nestatė, tik norėjo lietuviams ir laisvamaniams padėti kovoti prieš vok. konservatorius. Tačiau lietuviai maža teagitavo, lietuvių rinkėjų skaičius buvo permažas, idant ką atsvertų, todel rinkėjai lietuvių balsų visai aikštėn nekėlė. Laimėjo vok. konservatorių ir tautinių liberalų kandidatai.

Klaipėdos-Šilutės apskrity Strėkys norėjo statyti Zaunių lietuvių konservatorių kandidatu, bet šiam atsisakius, visų lietuvių akys atsigręžė į kun. d-rą Gaigalaitį iš Priekulės. Vok. konservatoriai apsirinko sau Krausę, ir tada kreipės į lietuvių konservatorių vadus, prašydami draugiškai kitą kandidatą aprinkti, nes jų atstovas Butkeraitis „del senatvės" nuo tolesnio atstovavimo atsisakė. Lietuvių konservatorių vadai atsakė vokiečių konservatorių vadams, jog jie jų kviečiaman susirinkiman neatvyksią, ir paminėjo, kad lietuviai iš savo pusės esą pasirinkę kun. d-rą Gaigalaitį. Pastarieji pasikvietė kun. d-rą Gaigalaitį ir padarė šitokią sutartį:[38])

> „Jeigu gendrol-susiėjimas konservativų draugijos už kun. d-rą Gaigalaitį kaip antrąjį kandidatą įstoti sutartų, apsiima pastarasis visomis, jo valioj stojančioms prieprovoms rinkimą antrojo, viršutiniame susiėjime pastatytojo kandidato prigelbėti ir pašelpti.
>
> Kun. d-ras Gaigalat apsiima toliau, jį išrinkus, hospitantu arba svečiu prie konservativų partijos pristoti ir sutarimams šios partijos prisidraugavoti, tačiau tuo išsiderėjimu, jog jis pilną valę palaiko, visuose klausimuose lietuviškojo pamokslo ir bažnytiškųjų dalykų ir delei lietuviškosios kalbos pilnai liuo-

---

[38]) „N. L. Ceit." 1903 m. 79 Nr.

sai sulig savo paties geriausįjį užmanymą, be jokio susikabinimo su sutarimais konservativų partijos balsuoti ir veikti ir su tolesniu išsiderėjimu, kad tai pilnai jo valėj pasilikti tur, prie konservativų draugijos už draugsąnarį prisivienyti.

Jei ale vadovai lietuviškosios konservativiškosios partijos ne tuojau šitam derėjimui pilnai ir tobulai už savo partiją prisiglaudžia, apsiima d-ras Gaigalat nuo lietuviškosios kandidatūros atsisakyti.

Užsirašę:

Sperber, Priekulėj. D-ras Vilius Gaigalat, kunigas.
Scheu, Šilutėj.

Šitas derybų raštas liet. konservatorių vadų buvo mielai priimtas. Liet. konservatorių susirinkime Žibuose 1903 m. spalių 6 d. nebeleido Strėkys nė žodelį prieš šitas derybas tarti. Ne kitaip padaryti norėjo Strėkys ir Klaipėdoj spalių 10 d. Šičia J. Birškus ir Bruožaitis jaun. norėjo paaiškinti, jog iš kunigo, t. y. valdininko, negalima daug laukti, bet Strėkys sakė, kad jaunieji Klaipėdiškiai būsią bene socialdemokratai. Tačiau įrodžius, jog Schröderis esąs valdininkas ir nieko už lietuvius nepadaręs, atsiliepė kun. Gaigalaitis: „Aš Gaigalatis, o ne p. Schröderis!" Vienybė su vok. konservatoriais liko patikrinta. D-ras Gaigalaitis buvo lietuvių o Krausė — vok. konservatorių kandidatu.

Laisvamaniai pasistatė sau kandidatu miesto tarybos narį Vobbę iš Karaliaučiaus ir kreipės į Zaunių prašydami jo užimti lietuvių kandidatūrą šalia jų kandidato. Kadangi laisvamaniai lietuviams jokių sąlygų nestatė, Zaunius sutiko lietuvius atstovauti.

Prasidėjo kova. „Konz. Dr. Laiszkas" paprastu savo partijos būdu vėl pradėjo užsipuldinėti Zaunių, išvedžiodamas, jog Zaunių, žinomą dainininką, negalima rinkti, bet reikia rinkti kun. Gaigalaitį, kurs evangeliją iš sakyklos skelbia ir ligonius šv. sakramentais aprūpina. Šitoks kovos būdas vėl užgavo lietuvius. A. Bruožis kreipės raštu į Strėkį prašydamas rūpintis, kad Zauniaus asmuo nebūtų šmeižiamas. Strėkys atsiliepė: Zaunius pats galįs tuo rūpintis ir neprivaląs ardyti derybų su vok. konservatoriais. Tūli geidė, kad būtų renkamu abu lietuviu — Gaigalaitis ir Zaunius. Ypač už tai stojo Jons Pakalniškis (slapyvardis). Tokiam sumanymui nesipriešino nė laisvamaniai.

Tai įvarė vok. konservatoriams ir jų talkininkams lietuvių konservatoriams didžios baimės. Strėkys tuoj išleido „Lietuwiszkos Konz. Skyrimo Draugystės Szilokarcziamos Walscziaus" vardu atsišaukimą, kad visi lietuviai rinktų dvarininką Krausą ir kun. d-rą Gaigalaitį. Apie pastarąjį buvo sakoma, jog jisai, būdamas mokyklų užveizda, pats įsitikinęs kiek neteisybės turi kęsti lietuvių kūdikiai per tikybos pamokas. Tada buvo išreikšta tokia viltis:

> „Mes viliamės, jog mūsų aprinktasis užtarėjas, sykį išrinktas budamas, gana drąsos, nuojėgos ir mokslo turės, seime viešai mūsų mylimai valdžiai bei visam apšviestam pasauliui pasakyti, ko lietuviams reikia, kiek jie nekaltai nukentėję yra ir, kad gvoltiškas suvokiečiavimas lietuvius nevien varu į social-

demokratų abažą nuvaro, bet ir socialdemokratais padaro. Šitie iškadingieji dalykai, kurie nevien visam krikščionumui, bet ir mūsų mielajei tėviškei didei grumzdžia, ikišiol mūsų priešininkų aukštąjai valdžiai neteisingu ir tiesiog perkreiptu budu išguldomi yra."

Atsišaukimo pabaigoj buvo paminėtas lyg su baime ir netikęs vok. konservatorių pasielgimas su lietuvių konservatoriais, bet tai buvo vėl švelniai nudailinta šiais žodžiais:

„Mes turim tas visas mums priteiktasias ronas užgijusioms jausti ir pasirodyti kaip vyrai, kurie svarbuose dalykuose mažmožių nedaboja, bet visos tėviškės gerovę, savo giminės garbę ir meilę prieš mūsų valdono namus akių mieryj laiko!"

Klaipėdos apskrities lietuvių konservatoriai tokių „gražių" atsišaukimų neišleido, tik jų pirmininkas Kaitinis laikraščiuose pagarsino, jog reikia rinkti Krausė ir d-ras Gaigalaitis.

Vok. konservatoriai savo atsišaukimuose šitaip išsireiškė apie lietuvių konservatorių kandidatą:

„Mes esame mums nuo lietuviškai konservativiškosios rinkimo draugijos užmanytąjį p. kun. d-rą Gaigalatį iš Priekulės sulig tai juo mieliau priėmę, kadangi mes ir apie jį persiliudyję esame, kad ir jis konservativiškos dumos yra ir, kad jis teisingases prievoles visų žmonių luomų supras ir tąsias stiprei užtars. D-ras Gaigalatis yra gimęs lietuvininkas. Iš vidutiniojo laukininkiškojo luomo kilęs yra jisai savo pavadinime kaip žemininkų žmonių kunigas ir vietinis mokyklų užveizda gana daug progos turėjęs, prievoles vidutiniojo žmonių luomo ir dirbančių žmonių iš pamato išpažinti. Jo aukštasis mokslas daro jį galingu, tai, ką jis už ger išpažinęs yra, tikroje vietoje tvirtai užtarti ir atydą atkreipti."

Apie žmonėms priderančių teisių gynimą ir užlaikymą neprisiminė nei vokiečių nei lietuvių konservatoriai.

Rinkimuose laimėjo susivienyjusių lietuvių ir vokiečių konservatorių kandidatu. Vien lietuviškai terinko, t. y. tik už Gaigalaitį ir Zaunių balsavo 6 lietuviai, būtent ūkininkas Paura iš Smeltės, ūkininkas Mozuras iš Stimbrų, ūkininkas Misulis iš Lužų, ūkininkas Šuišelis iš Sudmantėnų Trušų, ūkininkas Buntinas iš Žardės ir liuosininkas Bartas iš Žardės.

Netinkamą šių rinkimų tvarką gavo šį kartą pajusti Bismarko kolonijos mokytojas Butkus. Jis buvo balsavęs už lietuvių-laisvamanių susivienymo kandidatą. Jam tapo atimtas už dviejų kalbų mokinimą mokamas atlyginimas ir jis pats perkeltas į vokiškas vietas.[39])

Ragainės-Pilkalnės apskrity lietuvių konservatoriai pasistatė kandidatais J. Vanagaitį iš Pabūdupių ir buvusį valstybės seimo kandidatą A. Meškaitį, kadangi atsakomingesnių kandidatų tose apskrityse nebuvo. Tačiau nebuvo vedama jokios agitacijos. Išrinktu tapo vok. kon-

[39]) „N. L. Ceit." 1904 m. 4 Nr.

servatorių kandidatas Gotšalkas iš Sauervaldės ir laisvųjų konservatorių kandidatas dvarininkas Brämeris iš Ernstbergo.

Labgavos-Vėliavos apskrity tapo išrinkti vok. konservatorių kandidatai: dvarininkas v. Perbandtas iš Langendorfo ir oberamtmonas Arendtas iš Spaneglių.

Naujieji bičiuliai.

1906 m. gruodžio 13 d. valstybės seimas tapo paleistas atostogoms, nes dauguma atstovų atsisakė patvirtinti valdžios prašomus pinigus negrų sukilimui Pietų Aprikoj malšinti. Nauji rinkimai buvo pradžioj 1907 m. Lietuviai tedalyvavo rinkimuose tik Klaipėdos-Šilutės apskrity. Prisižiūrėkime šiems rinkimams arčiau.

Tilžės-Lankos apskrityse:

Tilžės-Lankos lietuvių rinkimo draugija nutarė savo kandidato nestatyti. Keli lietuviai sudarė komitetą ir išleido atsišaukimą ragindami rinkti vok. konservatorių kandidatą. Komitetą sudarė šie lietuviai: J. Arnašus iš Tilžės, Bendiks iš Krakoniškių, Bundals iš Molgirių, Griga iš Leitgirių, M. Jankus iš Bitėnų, Kuhnas ir Kundraitis iš Pogėgių, Lenkaitis iš Naujųjų Šekių, M. Smalėjus iš Grėšpelkių ir Strėkys iš Kekersų. „N. L. Ceitungos“ redakcija lietuviams patarė rinkt laisvamanių kandidatą

Vok. konservatorių kandidatas buvo vyr. valdžios patarėjas Šikertas iš Gumbinės,

Laisvamanių — dvarininkas Bräsicke iš Ežerupių.
Socialdemokrotų — dvarininkas A. Hoferis iš Didž. Skaisgirių.
Išrinktas buvo šioje apskrityje vok. konservatorių kandidatas.

Klaipėdos-Šilutės apskrityse:

Liet. kons. savo kandidatu pasistatė žinomą lietuvių veikėją ūkininką J. Strėkį iš Jagštelių. Už jį buvo jau ir atsišaukimai išspausdinti. Atsišaukimuos buvo paminėtos visos negrams padarytos piktadarybės ir prikišta vok. kons. ir tautiniams liberalams, kad jie nei žodelio seime netarė toms piktadarybėms papeikti. Toliau buvo sakoma:

„Mes lietuviai esam berods taip-pat už murinų apšvietimą, tačiau ne tokio su lazdomis, šaudyklėmis ir kanulėmis, bet evangelijos praplatinimu.“

Apie vokiečių partijas buvo sakoma:

„Mūsų krašte yra trys partijos savo kandidatus užsistačiusios, bet nei viena tų partijų nėra mums naudinga, nes jų veikalus seime apžvalgant, galima giedoti: Prilinko diena vakarop, pagrįžo svietas velinop!“

Rinkti buvo patariama Strėkį, vyrą iš lietuvių tarpo, tikrą, tvirtą ir teisingą lietuvį ūkininką. Paminėjus Šilerio žodžius: „Niekam verta ta giminė, kuri ne visa ką savo garbei įstato“, buvo sakoma: „Niekam vertas tas lietuvis, kurs savo balsą svetimtaučiui duoda.“

Bet štai, ūmai papūtė kitoks vėjas. Tuli klaipėdiškiai panorėjo atstovu kun. d-rą Gaigalaitį. Jurgiui Pakalniškiui teko keliauti ir atkalbinėti

Strėkį nuo kandidatūros.[40]) Strėkys atsisakė. Jo vietoj liet. kons. kandidatu tapo d-ras Gaigalaitis.

Vok. kons. pasistatė vėl dvarininką Krausę iš Dovilų.

Lyg grybas po lietaus netikėtai išdygo tautinių liberalų partija. Ji susivienyjo su laisvaisiais konservatoriais ir laisvamaniais, kurie nebedrįso vieni šioje apskrityje politikos arėnoj išeiti. Kandidatu tapo pastatytas tautinis liberalas, atitarnavęs slaptasis valdžios patarėjas Feliksas Schwabachas iš Berlyno. Tautiniai liberalai buvo manę ir lietuvius prie savęs prisimasinti. Tuo tikslu su lietuvių vadais buvo padarytas keletas susirinkimų. 1906 m. gruodžio 28 d. bandė Rytprūsų tautininkų liberalų partijos sekretorius d-ras Kipperis iš Karaliaučiaus ir mok. Valatkaitis iš Skirvytelės galutinai Klaipėdos apskr. Liet. Rink. Draugijos narius savo pusėn patraukti, bet lietuviai nekando dar ant jų meškerės. D-ras Kipperis tada sumanė perinkime išvieno eiti.[41]) Tur būt numanė, jog jų „beriama sėkla“ nebus be vaisiaus.

Socialdemokratų kandidatas buvo vėl kasininkas Otto Braunas iš Karaliaučiaus.

Visos partijos stropiai dirbo. Lietuvių konservatorių partija ypač atkreipė dėmesio į tautinius liberalus, kurių tikslas visas mažąsias tautas išnaikinti. Taip pat graudeno ir nuo vok. konservatorių kandidato, kursai tris metus valstybės seime sėdėdamas, nė lietuvių tautą neprisiminęs. O ir socialdemokrotų nebuvo užmiršta. Lietuvių partija leido atsišaukimus nevien lietuvių, bet ir vokiečių kalba. Vienas atsišaukimas buvo šiokio turinio:

SKYREJEI

Klaipėdos bey Szilokarcziamos Walscziû.

Ciecorystės Saimas yra iszardytas tapęs dėl to, kad Katalikai, Lenkai bey Socialdemokrotai neįwelyjo Piningus ant Pabaigimo Karo pietwakarinioj Aprikoj.

Dabar mes Lietuwininkai turime brangią Progą, atwiray po Ciecoriaus bey Swieto Akiû iszrodyti, kad mes už Garbę musû didziosės Zemės mielay gatawi esam su sawo Turtu įstoti. Ant to mums reikės skirti tokį Wietininką, kurs Saime atwiray musû senlietuwiszkąję Dumą ir twirtąję Wiernybę apreiksztu ir tokiu Budu musû Garbę, per Newydonus aptersztą, wėl attaisytu. Mes dumojome wienytis su kita Dawado Partija, bet dėl anos Pasididžiawimo toktai nepasiseke. Mes turime wieni stoties, ale mes gana drutais jaucziamies, su Diewo Pagalba laimėti.

Kas dabar bus musû Pasiuntiniu, kas apreikš musû Wiernybę, musû Szirdies Dumą, kas mus užstos wisuose musû Reikaluose? Nieks negalės tai geriaus da-

---

[40]) „Liet. Ceit.“ 1914 m. 7 Nr.

[41]) Iš Klaipėd. apskr. „Liet. Konz. Draugystės“ protokolų knygų.

ryti, kaip musû ikszioliszkasis mylimasis ir garbingasis Karalystės Saimo Deputiertas

DR. GAIGALAT ISZ PRIEKULES.

Jis yra tas Wyrs, ant kurio wisi Lietuwininkai su pilnu Iszsitikėjimu žwelgti gal; jis tas Wyrs, kurs musû Reikalus bey Wargus geray pažysta; jis tas Wyrs, kurs dėl musû jau daug yra iszkentėti turėjęs; jis tas Wyrs, kurs drąsey po Akiû Waldžiôs bey Swieto musų Prywoles yra praneszęs, kaip tai dar ney wiens ikszîol už mus ne yra daręs.

Todėl įstokit wisi Skyrėjei twirtay ir linksmay Petnyczioj 25. Januariji už musû Kandidatą

DR. GAIGALAT ISZ PRIEKULES.

Jus Žwejei, kas yra jums tuleropus Palengwinimus jusû sunkiame Pawadinime parupinęs? Jus Kintiszkei, kas įstojo taip karsztay už Iszbudawojimą Owingio? Jus Rusniszkei bey Bismarkiszkei, kas buwo pirmasis, kurs didžeję Twano Bėdą Waldžei pranesze ir kuogreicziausey Pagalbôs reikalawo? Ne noprosnay! Ir szeip dar priwatiszku Budu aplankydamas Berlyno Turtinguosius, rupino už Surinkimą Piningû dėl Aptwinusiujû, taip kad jie sawo įgruwusias Sienas bey Dumtraukius su Paszalpa wėl iszbudawoti galėjo. Jus Szwentojei prie Minges, Gaigalatis pasirupino, kad nuo iszkadingujû Twanû apsaugoti butumbit. Jus Laukininkai, jis rupino, kad jums Medžių Įpirkimas isz karaliszkû Giriû palengvinamas butu. O ką jis del musu Kudikiû dwasiszkôs ir amžinôs Naudos atwiray, teisey ir drasey iszkalbėjęs, tai juk wisiems žinoma. Ir kaip jis Karalystês Saime rupino, taip jis ir Ciecorystes Saime rupįs.

Jis yra isz Burû Nameliû kilęs, todėl pažysta musû Wargus. Jis yra Kunigu, todėl jam Wargdieniû ir Darbininkû Bėdos žinomos; jis juos atlankęs yra jû Nameluose ir jû Pasiguodimus girdėjęs. Kur yra Zmogus, kurį jis su jo Reikalawimais butu atstatęs? Jis niera Waldziôs Urėdininks ir gal už wislab įstoti, kas po Akiû Diewo bey Sąžinės užtartina yra.

Jis twirtay nor užtarti Iszlaikymą czystos Wieros mums ir musû Waikams ir įstoti už gywą Tikėjimo Mokslą auksztose Szuilėse, idant Netikėjimas negautu Wirszų, už kurio Walnybę ir Nacijonalliberalai įstoja, kaip jie toktai patlab Karalystês Saime iszreiszkę yra.

Ir jus Pasiuntinystes Prietelei, kurie Piningeleis Ewangėlijôs Praplatinimą paszelpjat, Gaigalatis nor už tai rupinti, kad didzioses Kupczystes, kurios Kolonijose Pagonus per Girtuoklystę ir kitokiu nepatogiu Budu isznaudoti

pasiprocewoja ir taipo priesz Pasiuntinystę dirba, negautu per daug Maciês.

Taip ir jus Darbininkai, kurie abejojate, ar ne rasi jums naudingiaus butu, Zocialdemokrotą skirti, sztay, Dr. Gaigalatis yra jau tankey už jusû Gerą pasirupinęs. Jis ypaczey ir dėl jusû yra naudingiausias Užtarėjas, kurs krikszczioniszku ir zokaniszku Budu už jus įstoti nor.

Todėl jus Laukininkai, Butelninkai, Zwejei bey Darbininkai, Wokieczei ir Lietuwininkai, skirkite wisi

DR. GAIGALAT ISZ PRIEKULES.

Neskirkite minau Zocialdemokrota, kurie nor wisą Dawadą apwersti, karaliszką Sostą sugrauti, Bažnyczias iszpėszti, Tikėjimą iszrauti, Wencziawonystę isznaikinti ir nuo Tėwiszkês atsisakyti. Negalėsite ney Nacijonalliberala skirti, nės ta Partija labjausey szlužyja didiemsiems Fabrikantams, Kupcziams ir Piningocziams, o apie Reikalawimus mažujû Gywentojû jie beweik wisay nesirupina.

Neatsilaikykit ney wiens Namieje, imkit drauge ir Nesirupinancziuosius ir Senuosius ir Bernus, nuwėžykite Silpnuosius ir wisi paduokit Skyrimo Zenklelį su Wardu Pono

DR. GAIGALAT ISZ PRIEKULES.

Toktai mums netikt Garbes bet ir kuniszkos bey dwasiszkos Naudos atgabęs. Newierykit Melams, newierykit Apkalbėjimams.

Skyrimo Zenkleliu ir Paszaukimu gaunama dykay:

Klaipėdoj prie Schmidt, Friedrich Wilhelm Strasse prie Draugystês Namû.

Kintu Parapijoj prie Adam Jagstadt, Stankischken.
Saugu Parapijoj prie Ukininko Klatszkaus, Mantwiden.
Rusnes Parapijoj prie Mikelio Gailaus, Pakalnoj.

Prie Draugystes Wirszininku Strekys, Jagstellen per Jugnaten, Kaitinis, Luszen per Memel.

WYRIAUSYBE LIETUWISZKOS PARTIJOS SZILOKARCZIAMOS BEY KLAIPEDOS KREIZU.

Taip pat stropiai už d-rą Gaigalatį agitavo ir atskiri Liet. Kons. Kink. Draugijos nariai. Būtent Jurgis Pakalniškis buvo išleidęs šiokio turinio atsišaukimą:

PRO GLORIA ET PATRIA!

Brolei, dabar Laikas yra polyteszkases Tiesas apginte, je dabar Atswerimas gul musu Rankoje; kur teip swarbos keip dar nekados. Szenden Wokiszkoji Ciecoryste lyg ant Muszo Lauko, wisos Partijos braujas permyn kits keta apkarauta bei apwersti. O, delko tai? Tay yra del Koznam neatbutenay

reikalingu Daiktu, butent sawo pates Garbes, Turto, ir Walnystes deiei.

Je pirm Skyrimo Dwaronai graudena per sawo Feningu Apasztalas, jey ne skirsim Krause tai esam priesz Karalu bei Diewa ir i Dangu nepareisem. Schwabach's pats aplinkuy kelaudams, wel pazad kas tik ant Sweto tik begalima; je ir ka Wisztas ded.

Braun's wel zad su Dwarais ir Turtais apdowanote. Eisem atgal prie Krauso, nesa Krausas yra Dvaronis, Laukininku Bunto Pretelis ir Junkeru Draugas. O Junkeru Meris yra zemaji Stona tai esti Darbininkus nu gruntinio Zokana atskirte, arba Zmones zemo Stono bejoku Tesu palikte. Dwaronai nor ir Traukemo Tesas paszalinta, jeib negaletu ketur traukte, bet pri ju teip Wergai, pasiliktu. Dwaronis szauk je negali begyvente, Geikneru Algos per didzos ir Mokesnei per brange. Ale matykem ju Gaspadoristes Buda, Did-Dwaronis tamp wisu aukszczaus iki 16 Markių ant Ektara apsteirote — bet mazeje Butelninkai tamp iki 120 Markių apsteirote; tai esti nu Ektaro. Krausas yra ir draugi dirbes, kad wens wargings Zmogus Stukeli Zemes pirkes negal pagal sawo Nora Buta pasikurte, bet nu Negyrungos pirmu Pawelijimo isipraszyte, o tai padaro kartais daug Sunkenybju.

Wiska apraszyte yra per daug ale jus Butelninkai, tai zinodami neskirket Pona K r a u s a. Teipjau ne skirket S c h w a b a c h'a, jis pats yra Milijoners, o jo Draugai Fabrikantai, dideje Kupszczei, auksztejе Uredninkai bei wisi kite Bagotszei. Jei Schwabacha iszskerate tai ten Saime pirmas jo Rupestis bus, Tresas arba Palukanas padidinte, toliaus Kontraktes Lauzema paasztrinte, jeib prie ju Fabrikesa už menka Alga dirbant ir su Pelnu iszeit negalent nei Burnos atwert nebut galema. Jei tei darai, tai esie Maisztininks ir Zemes Iszdawejas o tai sektos sunki Korawone. Schwabaks ir jo Draugai yra ir didzause Nepretelei Lietuwiszkos Kalbos bey Mokslo, nesa je sako: Ein Reich, eine Sprache!

Delto neskirket Schwabach, kurs nor Trasas pabranginte Fabriekesa Darbininkus Wergais padaryte, Lietuwininkams lietuwiszka Weros Moksla isz Szuilu bey Baznyczu iszpleszte.

Teip jau ir Zocijaldemokratai wiloj su wisokeis Melais ir Weidmainyste; je sakant su welneszkais Zabangais yra iszeje Skirimams Draugu zwejote. Ju Uzraszas skamba Liegybe ir Wienybe! Jie szauk nereik Karalaus, nereik Wierausybes, nereik Baznyczu, bet reik Turtos dalytes. Jei Karalaus ir Wyrausybes nebutu; tai butu Zocijaldemokratai musu Ponai. O je nor Baznyczes nugraute bei musu Turtus atimte. Kas tad apgintu mus nu tokiu bedewiszku Ponu, nesa jei Baznyczu nebutu, tai ir szwentos Denos nebebutu, o Zmones but paprate Szwenta Dena szweste ir nors septinta Dena walne pasilikte,

bet dabar pareitu Bisuns ant Nugaros. Tai misliket, kad nebut szwenta Dena, bet Werksmo Dena.

Ligszol Saime sydejo 42 bewerös, kur netik i gywaji Dewa, ir 4 Zydai. Tai mislikeket kas per Czesai? Ju Wadowas yra Zyds Singeris, kurs Milijonus, didzes Taworu Fabrikes ir Kupczystes tur.

Bebilis Bedewis ir Piningoczus, 80 000 per Meta Algos ima o tai nu bednu Darbininku, kure ruksztai per Prakaita pelnitos Graszelus jam su Dzaugsma doda. Nesa Bebilis prieszijas wisam kas zmogiszkai Giemenei reikalinga kiszdams kelis Prasikaltelus, kur jog wesur yra randama, ir teipo sulaiko jis sawo Pulka kunstiszku budu. Pirm 1903 Saime tebuwo 58 Zocijaldemokratai, bet po 1903 siedejo Saime 81 Socialdemokrats, tai estie 23 dangaus kaip pirmto. Ar atmenat isz Meto 1903 keip tokart szauke je, kad nors wens wenintelis prisides pri ju Partijos tay je jau pat Dangu ant Zemes nutrauks. Al jug ne wens bet 23 i Saima imaszerawo, o an jutot kas but geraus buwe. Todel meginket ju baisus Melus ir ju didzus Pazadejimus. Kur nekad nekados nenusidos. Nei je patis del Darbininku gero nedaro. Ant paweikslo: Ju Wadowas Singeris buwo karta pirm kelu Metu nu sawo Darbininkiu uzpraszomas jeib Algas padidintu, tay atsilepe, kad Wakarais ant Ulyczu galenczos pasipelnyte. Teip toks ir ju Draugas Brauns yra. Socialdemokratai mok Darbininkus isznaudote, bey ju Krauju iszsurbti. Delto minau jus Butelninkai, Remestininkai, bey Darbininkai ne skirket sawo ant iszkados Brauna. —

Saimas dabar yra iszardits, ir Waldza atsiszauke ant sawo wernuju Padonu, jeib nauje Wetininkai Saime skirami butu, kure daug gabesne bei mielaszirdingesne rastcs. Nesa pirmeje buwo iszpatvarke ir Waldzos bey Bednuju Praszimu neatbojo. Petwakarinei Aprikai Owambo Murenei yra pasidewe, ir ten esasis Karas jug jau ant galo. 8000 Kareiwju ten pustosa Szalesa dar usilaiko del Dawado, nesa jei matytu Baltusus szalin traukent, tai padormo ant musu Brolu Farmeru uzsimestu ir dar pikczaus butu keip pirma. Ten gyvena 40 000 musu iszwandrawusu Brolu, kur gywenteney isitaise buwo. Ale dabar per Kara wisko pratroteje yra. Dabar ney Galwiju ney Seklos ney Maisto ne yra. Jpaczey Darbininkai bey Szeimyna daug tur kenteti. Jus Kareiwei, kure Karuse esat buwe tai zenoset kas tai Kars ir kokie Karobeda yra. Ale musu Ponai Socialdemokrotei, Katalikai, Walndumjei, ten Saime nei Kristuli Pasigailejimo ne parodo prisz sawo iszpustitus Brolus. O kam tai ir butu? Jug ju ten Berlyne linksmai ir smagei gyweno. Tie bedni Farmerei kreipes prie Waldzos del Pagalbos Bedoje, o Waldza ir gatawa buwo sawo Ranka priesz dot. O tai reikejo Saime Peningu ywelit. Bet ka dar te gereje Socialdemokratai bet Bebilis? su wesu Jgalejemo prieszejos tam Piningu ywelyt.

Jug jam wes lig daug ar Zmogus bado mirszta ar ne. Myslikeť kad Farmerei neka netur, ka daro tad Szeimina bey Darbininkai, nei Donos nei Skatiko, jei ir noretu atgal gryszte negal, bet tur bado mert. Je jus Kraujgerei Socialdemokratai, je tu Braune, kurs buwai pirma bednas Diszeru Gizelis, ale dabar Karalaucziuje turi kelis Butus ir sedi prie Darbininko Kases ir gerejis uz ju Prakaiti, Szampangerio maukti bey weska kas bedewiszka atliki. Delto Brauna ne skirsem nesa ju Klastas per geray pazistam. Brolei dar paskoji weska Zodi noru kalbete, kad jus tai weska geray zenotumbet, tai nei pri Paseni nepriesileistumbet. Teip asz darau, asz ir esu Rankpelnis ir atsiszaukiu ant jusu meli Brolei ta pati daryt. Skirant ketam Brauna bus potam labay gailu ale bus perwelay:

Skirkem musu pazistoma, Dewobijanti Lietuwus mylenti Wyra Pona **DR. GAIGALAT** isz Prekules, skyrkem wisi daug kartu iszbandita ir wisuse sawo Pazadejimuse werna Pona **DR. GAIGALAITI** isz Prekules, Skirkem wisi nulatay teip Bagoczei keipWarguzei musu melaszirdinga Pona **DR. GAIGALAITI** iš Prekules. Jo Szirdes Welijemas yra **Lietuwiszka Gimine po Sweto Akiu i Garbe iszkelte,** jo Szirdes Welijemas yra ten Saime musu Kalba teip Szuilesa keip Bazniczoje uztarte, jeib mes sawo Maldeles Dewop suste galetumbem per lietuwiszkas Lupas ir isz Szerdes, nekeip nesupranta Galwijei swetemoj Kalboje. Jo Szirdes Meris yra uz Pakelemo zemojo Stono, uz walna Traukima, uz Birguriszku Tesu Apgynema, uz Senatwes bei Inwalydo Zokano Pagerenemo, kad Wyrui mirus netikt Pati, bet ir Seratos tur Rentes gaute. Delto skirkem wisi Pona **DR. GAIGALAITI** isz Priekules, tas yra isz musu Kraszto ir ne isz Berlyno. Delto skirkem wise Pona **DR. GAIGALAITI** isz Prekules. Jis yra isz lietuwiszkos Gimenes ir mazo Ukininko Sunus kurs lig 17 Meto Dalgi, Spata, bei Zagre wartojo. — Tai ne Dwarones, kors geistu kad Darbininkai weltu dirbto, ir Burai uz jus Mokesnos moketo. Delto skyrkem wise Pona **DR. GAIGALAITI** isz Prekules Dewo bijanti Wyra, nu kuro Lupu bei Szirdes teka jo saldzoji Misze, lig Mana Puszczoje.

Isz Karalaucziaus Bedewju mes nepriwalom, kur musu mylema Karalu nor paszalinte, Baznyczes nugraute, Sokromentus apbjaurinte, Altora apwerste ir pakajingims Zmonims Turtelus atimte. Tai saugok Dewe nu tokiu Zmonu. —

Bet wise linksmai su lengway zengenczoms kojoms eikim 25. szi Menesi pri Skyremo Poda tardami: Dewas atlanke sawo Zmones, ir iszrinko Wyra pagal sawo Szirdi. Tai Laimejems bus musu.

Jus Zwejei, uz kuras Ponas Gaigalatis per 3 Metus su Pasisekimu dirbes yra, tay jus patis zinosit ir labjausey jus jam prie Szirdies kybot. Todel ne uzmirszkit sawo Pareiga atlikti, kadangi jums patims tai ant Naudos yra. Taygi skirkit ir jus Pona

DR. GAIGALATI.

Didžiais lietuvių priešininkais vėl ir šį sykį pasirodė vokiečių konservatoriai, tarp jų ir kunigai. Kun. Bemelaitis prašė viename susirinkime rinkėjus raštu prižadėti rinkti Krauzę. Kun. Moseris 1907 m. sausio 17 d. kalbėjo lietuvių susirinkime Rusnėj, jog lietuviai norį su lenkais susivienyti ir savo karaliją sudaryti, todel jie dabar kaip maištininkai karaują.[42]) Taip pat jis sakė: Lietuviai esą supuvęs grūdas ir daugiau nebežaliuosią.[43]) Labiausia prieš lietuvių kandidatą kovojo Traušys. Jis tarp kito-ko šitaip rašė:[44])

„Apsimislykit todel, mieli Brolei, kad į sekanczius penkis Metus reiks juk tulam ir isz musû, ir sirgti ir mirti, mislykimes kožnas nuo sawęs: Kaip butu man, kad su Smercziu kariaucziaus ir Dusziu troksztą Pastiprinimo Paragawima už mus iszduotojo szwentojo Kuno ir isz mus pralietojo szwentojo Kraujo, o Kunigo nebutu!!! — Jey Jus todel ir Sweikujû musû Priekules Parapijos nesigailete, gailekities ben Sergancziujû bey Mirsztancziujû, ir neplėszkite Dusziû Rupintoji nuo jû szalin! Rokundą reiks ir už tai duoti kartuntą, kad sawo Nikius warydami, Dusziôms Dusziû Rupintojį szalin pleszę busit. Todel Jus, kurie krikszczioniszką Szirdį turit, neduokit ney wieno Balso musû Ponui Kunigui Dr. Gaigalacziui, koley jis musû Parapijoj Dusziu Rupintojas yra . . ."

Tautiniai liberalai taip pat savo atsišaukimuose sakė: „Kunigs priklauso prie savo bažnyčios, dušių ganytojis prie savo kaimenės!" Jie piršdami lietuviams Švabachą rašė, jog jis lietuvius visa pajėga pasižadęs užstoti prieš kiekvieną, jeigu reikalas būtų ir prieš valdžią. Kitame atsišaukime, išleistame Klaipėdos-Šilutės rinkimo apskrites susivienijusių laisvamanių Rinkimo Komitetų, po kuriuo ir keli lietuviai buvo pasirašę, jau tesakoma, kad Švabachas lietuvių prašymus taip toli teužstosiąs, kaip valstybės seimo įstatymai leisią.

Rinkimuose lietuvių kandidatas pakliuvo tik trečioj eilėj. Perinkimas buvo tarp vok. kons. ir tautinių liberalų kandidato, nes Švabachas vedė didelę agitaciją. Jis mažne kiekvienoj aludėj darė susirinkimą, o atsišaukimų, laikraščių ir šiaip laiškelių taip apsčiai dalijo, jog tūlas darbininkas sakėsi turįs laikraščių visam pusmečiui prie darbo einant duonai įvynioti.

Apie lietuvių kandidato perinkimo priežastį rašė [45]) pats kandidatas, d-ras Gaigalaitis, jog lietuviai jį statę ne prieš Krauzę, bet tik šale jo kandidatu. Jam buvusi laisvė duodama, ar konservatorių partijos nariu tapti, ar tik hospitantu. Prieš rinkimus „Konz. Dr. Laiszkas" jį biauriai išdergė. Tai sunaudojo tautiniai liberalai ir dauguma lietuvių rinko del to tautinių liberalų kandidatą Švabachą.

---

[42]) „Liet. Ceit." 1907 m. 7 Nr.
[43]) „N. L. Ceit." 1907 m. 7 Nr.
[44]) „Konz. Dr. Laiszkas" 1907 m. 7 Nr.
[45]) „Neue Preussische Kreuz-Zeit." 1907 m. 71 Nr. (Rytmečio laidoj.)

Ragainės-Pilkalnės apskrityj:
vok. kons. kandidatas buvo grafas Kanitzas,
laisvamanių — Hornungas.
socialdemokratų — dvarininkas A. Hoferis,
Išrinktas buvo vok. kons. kandidatas.

Labgavos-Vėliavos apskrityj:
vok. kons. kandidatas — oberamtmonas Arendtas iš Spanegelių,
lasvamanių — Nešlingerius,
socialdemokratų — Lindė iš Karaliaučiaus.
Išrinktas buvo ir čionai vok. kons. kandidatas. Per buvusį perinkimą Klaipėdos-Šilutės apskrity lietuvių konservatoriai norėjo susitarti su vokiečių. Šituo reikalu Priekulėj lietuviai buvo susirinkę su vok. kons. jau pirm pirmųjų rinkimų. Bet pastarieji lietuvius apšaukė demokratais ir lyg stumte atstūmė. Apie tai buvo rašoma,[46]) kad viename slaptame lietuvių susirinkime Priekulėj 1907 m. sausio 13 d. kuriame buvusiu Krauzė ir Sperberis, paklausęs Kiošis iš Priekulės atstovo Krauzės ar jis pakankamai lietuvių reikalus ginsiąs; Krauzė pradėjęs lietuvius peikti ir pasakęs, kad jo garbė neleidžianti užtarti lietuvius; lietuviams prieš tai protestuojant, buvus šaukiama: Laukan lietuviai! Sperberis dar pridėjęs: Mes ir be lietuvių esame pasirengę į rinkimus.

Vėliau buvo pranešama,[47]) kad nei Krauzė nei Sperberis minėtų žodžių nei panašiai niekados nesakiusę ir galinčių tai prisieka patikrinti.

Negalint lietuviams su vok. kons. susitarti lietuvių malonės maldaudami atėjo tautiniai liberalai. Lietuvių vadai padarė tuojau po pirmųjų rinkimų, sausio 26 d. sutartį su Švabachu, nes jis apsiėmė tvirtai lietuvių reikalais rūpintis.

Bet buvęs lietuvių kandidatas, d-ras Gaigalaitis stojo už Krauzę ir paleido laikraščiuose šiokį pagarsinimą:[48])

> „Mes turime but persiliudyję, kad musû Walsczei gaspadoriszkuose, giminiszkuose bey tikėjimiszkuose Dalykuose geriaus per konzerwatiwiszką Deputiertą bus užtariami, ne kaip per liberaliszką. O mes juk esame konzerwatiwiszkos Dumos.“

Liet. Rink. Draugijos Valdyba savo išleistuose atsišaukimuose paminėjo, kad vienatinis lietuvių kandidatas perinkime esąs Švabachas. Be to buvo išleistas prieš d-ro Gaigalaičio pagarsinimą „Priešišaiškinimas“, kuriame išdėstoma, kad vok. konservatoriai prieš lietuvius tokiais biauriais būdais kovoję, kad toliau negalima už juos balsuoti. Buvo dar paskelbta, kad d-ras Gaigalaitis Strėkiui laišku pranešęs, kad jis delto lietutuviams pataręs konservatorių atstovus rinkti, nes priešingai iš konservatorių partijos reikėtų bijotis tūleriopų klastų.

Vok. konservatoriai savo atsišaukimuose kiek galėdami graudeno lietuvius nuo Švabacho, sakydami: „Lietuwininkai! Apsisaugokite nuo

---

[46]) „Mem. Dampfb. 1907 m. 294 Nr.
[47]) „Reichstag. 12 Legislatur-Periode. I. Session 1907/1908.“ 825 Nr., 44 pusl.
[48]) „N. L. Ceit.“ 1907 m. 10 Nr. (apgarsinimų skyriuje).

Schwabacho! Jusų gaspadoriszkoses Priewoles bey Wieros Dalykaĩ ne yra jam pilnay pažįstami."

Tautiniai liberalai prašė ne vien lietuvių padėti, bet jų partijos sekretorius d-ras Kipperis buvo nuėjęs ir pas Klaipėdos-Šilutės apskrities socialdemokratų vadą F. Mertiną, prašydamas socialdemokratų balsų. Bet Mertinas pasakė, kad socialdemokratai perinkime nedalyvaus. Tačiau prieš pat perinkimą darbininkams tapo išdalyti raudoni lapeliai, kuriuose buvo rašoma: „Darbininkai, Partijos Draugai! Mes apsiėmėm perinkime už Švabachą balsuoti." Bet šie ženklai buvo išleisti ne socialdemokratų.[49]) Be to tūlas darbininkas, Albertas Hüge, sumanė ir pasitaręs su kitais socialdemokratais darbininkais, parašė atsišaukimą už Švabachą ir perinkimo dienoj įdėjo į „Mem. Dampfbootą". Nunešus surašytą atsišaukimą į redakciją, iš gretimo namo išėjęs d-ras Kipperis, jis perskaitęs šitą atsišaukimą ir davęs Hügei 2 markes. Hüge sakėsi pirma nei su d-ru Kipperiu nei su Švabachu jokių reikalų neturėjęs.

Perinkime laimėti pasisekė tautiniams liberalams. Bet vok. konservatoriai valstybės seime pakėlė protestą, išrodydami, kad Švabachas laimėjęs alum ir pinigais. Ūkininkas Puodžius iš Svarų „Konz. Dr. Laiszke" buvo rašęs, kad ir Strėkys davėsi pasipirkti tautiniams liberalams, o Traušys šitą straipsnį dar savo prierašais papuošė. Strėkys iškėlė prieš abu bylą. Puodžius ir Traušys gavo už apšmeižimą kiekvienas po 50 markių baudos ir turėjo apmokėti pasidariusias išlaidas. Vok. kons. nesilaujant protestavus Liet. Rink. Draug. vadai teisme įrodė, kad rinkimuose alaus duoti yra lietuvių ir vok. kons. paprotys, o pinigus tedavė taut. lib. tik už agitacijos darbą.

---

[49]) „Apžw." 1911 m. 12 Nr.

Lietuviai naujų bičiulių junge.

Vok. kons. nenurimo. Jie vis kelė naujų kaltinimų prieš Švabacho rinkimo būdą ir pradėjo rengtis naujiems rinkimams. 1907 m. lapkričio 15 d. lietuvių rinkimo draugijų vadai tarėsi su vok. kons. Tilžėj, o 1908 m. sausio 23 d. Šilutėj del būsimų rinkimų. Pastarieji norėjo, Švabacho rinkimą paneikdami, nestatyti savo kandidato, o rinkti d-rą Gaigalaitį, už tai reikalavo, kad lietuviai per būsimus karalijos seimo rinkimus rinktų šalia savo kandidato ir Krauzę; po keturių gi metų jie turėsią valst. seimui nestatyti savo kandidato, bet rinkti vok. kons.[1]) Lietuviai su tuo nesutiko. Vėliau Strėkys pranešė,[2]) kad lietuviai turėję penkis susirinkimus su vok. kons., bet nieko atsiekti negalėję. Tūli susipratę lietuviai vėl norėjo savarankiškai į rinkimų kovą stoti ir nei su jokia partija nesusidėti. Už tai stojo ir „Naujos Liet. Ceit." redaktorius. Jis rašė:[3])

> Lietuwiû su Nacijonalliberalais padarytas Kompromisas giliawo tikt tam wienam Skyrimui... Skyrimą be musû Pagalbos už negiliûjantį iszradus, yra Lietuwiû szwenta Pareiga prie Naujû Skyrimû wėl kaip walni Wyrai į Skyrimo Kową isztraukti ir wisa Syla kowoti del Giminės Gero ir Garbės. Ne Tarnai arba Wergai kokios nors polytiszkos Partijos norim mes but, bet walni Sunus Lietuvos

Bet lietuvių vadai laikėsi Švabacho ir visai nepaisė lietuvių partijos tikslo. 1908 m. sausio 25 d. Klaipėdoj buvo sušauktas lietuvių partijos narių susirinkimas. Kaitinis vakare pirm to nukeliavo prie J. Bruožaičio jaun. ir kalbino susidėti su tautiniais liberalais. Šis tai ir padarė.[4]) Vasario 27 d. lietuvių partijos vadai padarė sutartį su tautiniu liberalų įgaliotiniais, d-ru Kipperiu ir advokatu Heygsteriu. Sutartimi apsiėmė lietuviai, Švabacho mandatą paneikus, rinkti jį sueinant 5 metams; už tai tautiniai liberalai po 5 metų apsiėmė rinkti lietuvių statytą kandidatą. Ši sutartis tapo kovo 7 d. Klaipėdoj naujai suformuluota, o kovo 12 d. buvo raštu padaryta šioki sutartis:

> 1. Lietuviai įstoja, Schwabach'o rinkimą paniekinus, vėl vienširdžiai už jo vėl išrinkimą.
> 2. Lietuviai ir susidraugavojusios vokiečių partijos užstato karalijos seimo rinkimams bendriškai slaptąjį valdžios paterėją Schwabach'ą ir vieną lietuvį. Pastaroji kandidatūra tur d-rui Gaigalačiui būti prisiūloma.
> 3. Prie sekančių valstybės seimo rinkimų užstato lietuviai kandidatą, kurį susidraugavojusios vokiškos partijos drauge renka.

---

[1]) „N. L. Ceit." 1908 m. 16—18 Nr.
[2]) „N. L. Ceit." 22 Nr.
[3]) „N L. Ceit." 1907 m. 42 Nr.
[4]) „Apžw. Kal." 1912 m. 39 pusl.

Turėdamas lietuvių prižada, o seime vis daugiau kaltinimų gaudamas, 1908 m. gegužės 5 d. Švabachas atsisakė nuo atstovavimo, gal būti todel, kad kitą dieną seimas turėjo balsuoti rinkimų komisijos nutarimą, kuris reikalavo padaryti naujus tardymus ir dar kokį 150 liūdininkų išklausinėti. Atsisakius Švabachui nuo atstovavimo, tuoj buvo paleistas į lietuvius atsišaukimas: „Smutna Žine!“. Po atsišaukimu nebuvo jokio parašo, nes kai kurie tautinių liberalų agitatoriai nenorėjo „rekliamuotis“. Atsišaukime buvo sakoma, kad Švabachas, lietuvius mylėdamas ir iš visos širdies norėdamas juos užtarti, mandatą padėjęs, nenorėdamas leisti, kad kons. lietuvius terštų; dabar lietuviai turėsią pasauliui parodyti, kad jie prisirišę prie jo ne del pinigų ir degtinės, bet iš tikros meilės. Išleistame atsišaukime, Kaitinio ir Strėkio pasirašytame, buvo sakoma: „Vienatijis kandidatas visų ištikro viernų lietuvininkų yra Švabach'as, kursai jau darbais išsirodęs, jog jis lietuvininkus visa savo jėga ir visu įgalėjimu užstov. Jis apgin mūsų motynišką kalbą, tikybą“ ir t. t. Kitame atsišaukime „Broliszkas Lietuwininkų Paszaukimas“ Kaitinius ir Strėkys, patikrino, kad vokiškos partijos (t. y. tautiniai liberalai su savo bendrais laisvamaniais) yra apsiėmę po keturių metų rinkti valstybės seiman lietuvių statytą kandidatą. Kaitinis buvo nusivedęs Švabacha ir pas kun. Pipirą; Švabachas ir Pipirui prižadėjęs stovėti už tikybą ir lietuvių kalbą. Dabar Pipiras pradėjo kovoti prieš d-ra Gaigalaitį ir, lietuviams Švabachą piršdamas, patarė rinkti kons. dvarponius.[1]) Vienas taut. liberal. agitatorius sulygino Švabachą su Maižium kurs Izraėlitus išgelbėjo. Apie tai lietuviškame atsidavusiame tautininkams liberalams laikraštėlyj (Lietuwiszkoj Ceitungoj) šitaip buvo rašoma:[2])

> Taip, mieli Lietuwiai, stowim mes szendien musų Bėdoje kaip Waikai Izrael. Diews bus musų Dusawimus iszklausęs, kad jis mums tokį Wyrą kaip Poną Geheimrotą (slaptųjį patarėją) Schwabachą isz swetimo Miesto Berlyno atsiunte, kurs dabar sako: Leiskit jus wokiszki Konzerwatywai ir Agrarai, důkit Lietuwiams Teisybę. Jeygu sakoma, Pons Geheimrotas Schwabach yra musų Apskritį sujudinęs, tai tur ir Moizieszius Izrael sujudinęs buti. Dabar matoma, kaip jie paleisti nenori, jie yra su daugel Ludininkų apsiginklawę ir Protestą pakėlę, bet jie turės su wisu sawo Waisku Raudonose Marėse nuskęsti, bet Diews suteiks Ponui Geheimrotui Schwabach Laimėjimą.

Vok. konservatoriai džiaugėsi Švabachą iš valstybės seimo pašalinę. Jie savo atsišaukime minėjo, kad seimo rinkimų tikrinamioji komisija susekusi, jog perenkant 1151 Klaipėdos miesto darbininkų, dovanai gaudami alaus, balsavo už Švabachą ir šituos balsus komisija radusi netinkamais. Tačiau kovoti prieš Švabachą vienomis savo pajėgomis vok. konservatoriai nedrįso. Jie vėl bandė prisivilioti lietuvius. Kaitinis Liet. Rink. Draug. narių susirinkime 1908 m. bal. 28 d. pranešė, kad lietuviai buvę vok. konservatorių į Tilžę pakviesti derėtis. Vok. kons. prašė, kad lietuviai statydami kandidatą turi tvirtą vokietį statyti. Lietuviai nesutiko. Tada tuo apvilti vok. kons. Karaliaučiuj išleido lietuvių laikraštį pavadinta „Lietuwiškay konzerwatywiszkas Laiszkas“. Šiš laikraštėlis dovanai į namus buvo paštu kas savaitę prisiunčiamas daugumai Klaipėdos - Šilutės apskrities lietuvių rinkėjų. Išėjo o numeriai. Paskutiniame numery buvo

---

1) „Liet. Ceit.“ 1908 m. 92 Nr.
2) „Liet. Ceit.“ 1908 m. 42 Nr

sakoma: „Jeigu Dievs norės, tai prie kito pasekančio skyrimo vėl pasimatysim". Tačiau geri vok. konservatorių norai neišsipildė; jų laiškelį užvadavo lietuvių leidžiama „Apžwalga". Matyt vok. konservatoriai nebesitikėjo nei jų partijos išbandytu šmeižimų įrankiu „Konz. Dr. Laiszku" ką atsiekti, kad turėjo naują pabūklą gamintis. Šito naujo laikraštėlio uždavinys buvo lietuvius atplėšti nuo tautinių liberalų ir su vok. konservatoriais sujungti. Šitie vilkai avių kailyje nesigailėjo lietuviams gerų žodelių Kadangi jie ėjo išvien su kunigais, kurie lietuvių politikos veikimą gerai pažino, tai tuo pasinaudodami bandė jie lietuvių ateitį spėti arba pranašauti tautininkų liberalų klastą. Pavyzdžiui pirmame minėto laikraštėlio numeryj straipsnyj „Skyrimas Ciecorystes Deputierto" apie lietuvių ir tautinių liberalų sutartį buvo rašoma:

> Bet atsiminkit geray tų Skyrimo Suderėjimo Žodžių. Cze nera aiszkey sakyta, kad prie ateinanczio Skyrimo Lietuwis tur but skiriams, bet cze sakyta yra taipo; „Ateisencziam Skyrimui Lietuwių Partija tur tą teisybę, sawo Kandidotą užmanyti..." O ką mislijat, kas tad Lietuwiu Partijos Kandidots bus? Ar grynas Lietuwis? Nieku Budu! Lietuwių Wadowai tad pagal Derėjimo Žodžius gal užmanyti Schwabachą; tai bus Lietuwininkų „sawotiszkas Kandidots". Todel neklausykit jų saldaus Wiliojimo! szeip Jus sawotiszko Deputierto abelnay neteksite!

Kitame to paties numerio straipsnyj „Didis Nesutarims Lietuwių Abaze», tarp kito ko sakoma:

> Už ką mes iksziol kariavome? Ar ne už tai, idant Lietuwis iszeitų į Ciecorystės Saimą?... O ką mums dabar ket užstatyti? Ar Lietuwį? Kur taw? Mums Lietuwininkams ket užgwaltyt tokį isz swetimos Padalijos atsiplowusį Piningoczių, o tą dar isz żydiszkos Giminės kilusį!... Jey mes ne valiojame Lietuwininką Skyrime pergabenti, tai jį norys užstatykime! Jey tad perkrintam, tai pūlam su Garbe... Tad nors Swiets žinos, kiek lietuwiszku Skyrėju dar yrą...

Šitokie straipsniai negalėjo likti be įtakos lietuviams. Klaipėdoj 1908 m. birželio 12 d. J. Bruožaitis jaun. lietuvių susirinkime paklausė Švabacho, ar lietuviai gali ateityj pasitikėti padaryta sutartim su tautiniais liberalais. Į tai Švabachas atsiliepę šitaip[1]): „Aš jums užtikrinu, mano mieli lietuviai, aš niekumet prieš norą mano mielųjų lietuvių nekanditėriuosiu". Toks atsakymas lietuvius dar arčiau prie tautinių liberalų pritraukė.

Vok. konservatoriai matydami negalėsią lietuvius pavilioti, kreipėsi vėl į žodžio sakytojus ir pastatė sau kandidatu žinomą Butkeraitį iš Pašyšių, kursai pamiršęs savo senatvę apsiėmė atstovauti Dabar tikėdamiesi politikos mislę atminę, pasakė lietuviams[2]): „Lietuviško kandidato prašydami tik tegalim glaustis prie konservativų. Kandidatas visų konservativų, irgi miernų arba laisvųjų konservativų bei konservativiškų lietuvininkų yra ūkininkas Kristupas Butkeraitis iš Pašyšų".

Tačiau ir šita reklama vok. konservatoriams nieko nepadėjo. Nors jie ir visus meldėjus prašė už Bukteraičio išrinkimą Aukščiausiojo melsti, sakydami, jog šitame rinkime tiesa ir neteisybė pasireikšianti[3]), tačiau lie-

---

1) „Apžw." 1911 m. 30 Nr.
2) „Liet. Konz. Laiszkas." 1908 m. 3 Nr.
3) „Liet. Konz. Laiszkas" 1908 m. 5 Nr.

tuviai kratėsi nuo Butkeraičio visoms pastangoms. Kaž koks Priekuliškis rašė [1]): „Mes turim šį kartą visi kruvoj kaip vienas vyras prie sutarties laikytis ir p. slaptąjį patarėją Švabaką rinkti... Jeigu jie 1912 m. mus prigauna, tai jie tuomžyg ir patįs sau sprandus nusisuks".

Socialdemokratai pasistatė šį kartą sau kandidatu dvarininką A. Hoferį iš Didž. Skaisgirių. Bet jie gavo patirti, kad jie jau negali eiti lenktyn su tautiniais liberalais, nes pastarieji vartojo tokį būdą, kurs net vok. konservatoriams nepritiko. Apie tai rašoma leidžiamame laikraštyj [2]) straipsnyj „Schwabachs žem Zocijalistu" šitaip:

> Wakare 10. Septemberio ant Smeltės Gaspadoje Kupcziaus Schulco Schwabakiszkei su Zocialistais smarkey susirėme. Zocijaldemokratai ant 29. Augusto į polytiszka Susiėjimą pakwiesdami ir Prieszininkams buwo pilną Kalbos Walnybę pažadėję. Todel jie dumojo, kad ir Schwabacho sukwiestůse Susiėjimůse taipojau Prieszininkai gali atsirasti ir kalbėti. Ale Schwabachs nėr toks Walnybės Mylėtojis, jo Susiėjimůse Prieszininkai ney Burnos ne tur atverti, bet tylėti. Tame patys Zocijalistai daug iszmintingesni... Kaip Dr. Kipperis Susiėjimą atverdamas Wieszpacziui Karaliui ant Garbės triskart nuszaukti dawe, tai Zocijaldemokratai pasiliko besėdį... Dr. Kipperis... tůjaus tą pagraudinimą pridėjo, kad su Schwabachu kitos Dumos esantiejie tikt kaip Swečiai tebusę įžiurimi, kurie beje tykay klausytis, ale ney Žodžio kelbeti ne gausę. Isz to pakilo didis Tranksmas... Schwabakiszkei Wadowai supykę užprasze Prieszininkus isz Swetlyczios atstoti. Ale tie jau įsipykinę budami su Geru ne ėjo. Žandarų Waktmistras per Tolkalbį ober-Waktmistrą bey dar du Žandaru pasikwiete ir tiems atėjus Dr. Kipperis isz Naujo užprasze atstoti. Ale per toki Uždraudimą įkaitintiejie ir užtuszkintiejie Zocijalistai ne klause ir priežbaresi. Dabar kitaip ne ėjo, turėjo Žandarai pradėt su Gwoltu iszwaryti. Isz to stojosi kruwins Prieszsistengims laukan eiti ne Norincziųjų, kurie ant Žandarų griuti pradėjo. Wienas Žandars pastumtas seme Parstumėjui Szoble per Galwą, kits Žandars ant jo mestosios Krasės smagey patropyts sukrito ant Žemės. Dabar Žandarai turėjo nůgu Kardu ant Prieszgynių eiti ir tus Gwoltu iszwaryti... Tokio kruwino Susimuszimo Skyrimo Czese Klaipėda ikszіol nepažysta... Zocijalistai norį su Burna ir Žodžiu agitierůti ir Perkalbėjimu laimėti, ale Schwabacho Agitacija pagal Skyrimų Mėginimo Kommisijono Atsudijimą pastow Premijų Prižadėjime ir Traktierawime.

Atstovu tapo išrinktas Švabachas. Rinkimo dienoje, rinkimams pasibaigus, susiėjo Klaipėdoj Šaulių name geras skaičius Švabacho rinkėjų, taip pat ir visų susidraugavusių partijų rinkimų komitetas. Buvo atsilankęs ir Strėkys su Kaitiniu. Švabachas sakydamas kalbą ir už išrinkimą dėkodamas, ištarė, kad lietuviai ypatišką dėką užsipelnė [3]).

Nevien valstybės seimo papildomieji rinkimai padarė Klaipėdos—Šilutės apskrytyj 1908 m. daug darbo politikos dirvoj, bet tais pačiais metais buvo

[1]) „N. L. Ceit." 1908 m. 74 Nr
[2]) „Liet. Konz. Laiszkas." 1908 m. 3 Nr
[3]) „Mem. Dampfb" 1908 m. 233 Nr.

visuotinieji karalijos seimo rinkimai, kuriuose taip pat reikėjo dirbti. Lietuvių atstovų klausimas teiškilo sykį tik Tilžės—Lankos ir Klaipėdos—Šilutės apskrityse.

Tilžės-Lankos apskrityj. Lietuvių Rinkimo Draugija pasistatė kandidatais ūkininką Dovą Zaunių iš Rokaičių ir ūkininką Mikelį Reidį iš Kaukėnų.

Vok. konservatoriai, likę sutartyje su tautiniais liberalais, šį sykį lietuvių kilmės vyro nebeėmė, bet pasistatė savo vadą, advokatą ir teismo patarėją Meyerį iš Tilžės. Tautiniai liberalai palaikė savo atstovą Glatzelį, Berlyne gyvenusį.

Laisvamaniai pasistatė dvarininką Bräsicką iš Ežerupių ir buvusį Tilžės valdiško teismo patarėją („Amtsgerichtsrat") Markų iš Berlyno.

Išrinktu buvo vok. konservatorių ir tautinių liberalų kandidatai.

Klaipėdos-Šilutės apskrityj lietuvių konservatoriai, būdami sutartyj su tautiniais liberalais, buvo manę pastatyti Švabachą ir ūkininką E. Jurgelaitį iš Vileikių[1]). Bet netrukus vėl nutarė rinkti savo atstovu d-rą Gaigalaitį. Pastarojo kandidatūra nelabai tiko tautininiams liberalams. Kaip Artojas rašo[2]), d ras Kipperis beveik kiekviename susirinkime stengėsi p. Gaigalaitį parodyti lietuvių akyse nemylimu ir jo vietoje įpiršti p. Strėkį. Taip pat tautiniai liberalai tuokart prašė[3]) d-rą Gaigalaitį, kad jis būsimuose rinkimuose atsisakytų nuo kandidatūros. Bet d-ras Gaigalaitis tik tada pažadėjęs atsisakyti, jeigu ir p. Švabachas atsisakytų. Galų gale tautiniai liberalai kandidatais sumanė statyti Švabachą ir d-rą Gaigalaitį, o jeigu pastarasis kandidatūros neužimtų, tai jo vietoj statyti Strėkį.

Laisvamaniai nestatė jokio kandidato, bet laikėsi su tautiniais liberalais ir su šiais susitarusia liet. konservatorių partija.

Viena dalis vok. konservatorių norėjo statyti teisėją Šmidtą iš Priekulės, bet agrarai laikėsi Krauzės iš Dovilų ir jį vėl kandidatu pasistatė. Idant lietuvius prie savęs pritraukti, vok. konservatoriai pasistatė antruoju kandidatu d-rą Gaigalaitį. Bet vok. konservatoriai statydami Gaigalaitį kandidatu nebuvo nei jo nei lietuvių konservatorių draugijos atsiklausę; bijojo, mat kad nuo jų viešai netsisakytų.

Vok. konservatoriams ypač smego širdin lietuvių sutartis su tautiniais liberalais. Tilžiškių vok. konservatorių pirmininkas, advokatas Meyeris, atvyko agitacijos tikslu į Klaipėdą ir gegužės 30 d. kalbėjo kaip „Memeler Dampfbooto" bendradarbis praneša, šitaip[4]):

> Blockpolitikos (= susidraugavojimo politikos) privalot jųs ir Klaipėdos-Šilutėj. Jųs džiaugtumbitės, jeigu atseitų, kad konservativai su nacionalliberalais ir laisvamaniais ranka rankon eitų, tada mes paikąją lietuviškąją partiją prie sienos prispaustum. Lietuviška partija yra niekis, yra mažumas klastingumo, mažumas iškadingumo. Yra tai didis išsidrysimas apie lietuvišką partiją kalbėti. Mes konservativai esam ir iš lietuvių sudėti. Didžiausiejie konservativai yra lietuviai. Yra begėdiškumas sakyti: «Mes esam lietuviai...»

Paplitus šiai kalbai lietuvių laikraščiuose, Meyeris atsiliepė „Konz. Dr. Laiszke", kad jis taip nesakęs, tai esąs tik nedoras rinkimų melas, ir žadėjo šmeižikus teisman patraukti. Bet žadėjimas liko žadėjimu.

[1]) „Liet. Ceit" 1912 m. 34 Nr. (priede).
[2]) „Apžw." 1911 m. 47 Nr.
[3]) „Apžw." 1912 m. 92 Nr.
[4]) „Mem. Dampfboot" iš 1908 m. liepos 5 d.

Šiaip 1908 m. karalijos seimo rinkimų kova skyrėsi nuo kitų mūsų krašto buvusių kovų tuo, kad svetimos vokiečių partijos lietuvių nebešmeižė ir nebevadino valdžios priešininkais. Taip vok. konservatoriai, taip tautiniai liberalai pripažino mus ištikimais piliečiais ir dorais žmonėmis, už kuriuos stoti jie laikė sau per garbę.

D-ras Gaigalaitis per šituos rinkimus yra buvęs visai bešališkas. Jis nepadarė ir nedalyvavo jokiuose susirinkimuose, išėmus lietuvių konservatorių susirinkimą Klaipėdoj, kur draugijos pirmininkas pakvietė jį duoti atskaitos iš savo atstovavimo darbų karalijos seime [1].

Vok. konservatoriai nukreipė savo ginklus daugiausia prieš tautinių liberalų kandidatą Švabachą. Jie rašė[2]: „kurie už Švabachą balsuos, turės kartuntą trivienamui ponui Dievui rokundą duoti...“ Į tai atsiliepė „Lietuwiszkoji ir wokiszkoji Rasztinyczia del Skyrimo Prigatawijimo“ savo išleistame atsišaukime „Priesz bjaurius Užkabinėjimus“, tarp kito ko taip: Schvabachas yr paliepęs atliepti, kad jis ir jo partija ant krikščioniškos tikybos pamato stovi, kaip visi tikintieji krikščionįs, ir kad vislab, kas kitaip ir prieš tai rašyta yr tikrai sumeluota yra.“

Kitame atsišaukime „Lietuwiszki Skyriejei!“, kurs buvo išėjęs be parašo, buvo sakoma, kad visi lietuviai ir vokiečiai, jaučia sunkųjį didžiųjų vokiečių konservatorių dvarininkų spaudimą, ir paminėta ištarti Meyerio žodžiai prieš lietuvių partiją, buvo sakoma:

> Vokiškieji konservativai jums grumsdžia, jeigu jųs juos neseksit, tai jie neberinksią p. Gaigalatį. Jųs lietuviai turit dabar progą, vok. konservativams tai prišaukti, ką jie jums prišaukę yra pernai Priekulėje: Mes lietuvininkai neprivalom jusų, jųs vokiški konservativai, mes ir be jusų pagelbos p. d-rą Gaigalatį į karalijos seimą paskirsim...

Vok. konservatoriai, išleidę savo atsišaukimą „Susiwienyjusios konzerwatywiszkosės Skyrimo Draugystės“ vardu ir karalijos seime iškėlę atstovo Krauzės ir d-ro Gaigalaičio darbus, sakė: „Tatai yra Dėkingystės Kaltybe, szitůdu abudu patyrusiu Wyru, kurůdu sawo geriausi Galėjimą į Szlužba sawo namiszkujų Skyrėjų įstacziusiu yra wėley skirti.“ Tačiau valstiečiams vok. konservatoriai buvo įgrisę. Įvykusiame Užlėkuoje vok. konservatorių susirinkime buvo atsilankę rinkėjų tik vienų vienas šaltyšius, o Jagšteliuose rinkėjų neatsirado nė vieno.

Išrinkus atstovų rinkėjus arba įgaliotinius, pasirodė, kad vok. konservatorių įgaliotinių labai sumažėję. Pamatęs tai ir Krauzė atsisakė nuo kandidatūros, o vok. konservatoriai pastatė jo vietoj ūkininką Martyną Grigaitį iš Jonaičių. Bet ir tai nieko negelbėjo. Išrinkti atstovais buvo d-ras Gaigalaitis ir Švabachas. Naujieji lietuvių bičiuliai išstūmė Klaipėdos-Šilutės apskrityje vok. konservatorius taip iš valstybės, taip iš karalijos seimo.

Ragainės-Pilkalnės apskrityj vok. konservatoriai ir šį sykį dalijosi kandidatais su laisvaisiais konservatoriais. Vok. konservatoriai pasistatė dvarininką Gottšalkį iš Sauervaldės, laisvieji konservatoriai — dvarininką Brämerį iš Ernstbergo. Šiuodu ir buvo išrinktu atstovais.

Laisvamanių kandidatu buvo: dvarininkas Frankė iš Lesgevangminų ir dvarininkas Bräsicke iš Ežerupių.

1908 m. rudenį mirė atstovas Brämeris. Jo vietoj tapo išrinktas dvarininkas Hoferis iš Smilgų (vok. kons.).

---

[1]) „Ostpr. Zeit.“ 1908 m. 148 Nr. (antrame priede).
[2]) „Konz. Dr. Laiszkas“, 1908 m. 42 Nr.

Labgavos-Vėliavos apskrityj vok. konservatoriai išsirinko sau atstovais didvarininką Reichą ir atitarnavusį apskrities pirmininką, dvarininką Borchardą iš Austinėlių.

Papildomieji valstybės seimo rinkimai Labgavos-Vėliavos apskrityj 1910 m.

Mirus 1910 m. Labgavos apskrities valstybės seimo vok. konservatorių atstovai Lebrechtui v. Arendtui, papildomiesiems rinkimams pasistatė kandidatais:

vok. konservatoriai — dvarininką Borchardą iš Austinėlių,
laisvamaniai — burmistrą Vagnerį iš Tapjavos.
socialdemokratai — partijos sekretorių (buvusį dailidę) Lindę iš Karaliaučiaus.

Per pirmuosius rinkimus negalima buvo gauti visiško laimėjimo; įvyko perinkimas tarp vok. konservatorių ir laisvamanių kandidato. Perinkimuos laisvamaniai agitavo už savo kandidatą amerikonišku būdu. Tapjavoj gatvėmis traukė muzikantai ir grojo laisvės dainas. Pasirodžius burmistrui Vagneriui, rinkėjai padarė jam didelę ovaciją. Vieno Mėlaukos konservatorio dvarininko butą laisvamaniai buvo bemaž visą aplipinę laisvamanių partijos atsišaukimas. Važiuojant vienam landratui savo apskritin laisvamaniai automobiliaus pasturgaly buvo prikabinę plakatą, kuriame rinkėjai buvo raginami rinkti laisvamanių kandidatą. Taip važiavo apskrities pirmininkas apie pusantros valandos po savo apskritį ir agitavo už laisvamanius, patsai apie tai visai nė žinote nežinodamas. Galų gale pastebėjus, plakatas buvo nuimtas.

Rinkimuose laimėjo, socialdemokratų padedamas, laisvamanių kandidatas.

Brolių karas.

Valstybės seimo rinkimuose 1912 m. Tilžės-Lankos ir Klaipėdos-Šilutės apskrityse iškilo tarp lietuvių politiškas brolių karas. Vieni stojo rinkimų kovon gindami lietuvių teises, kiti ėjo vokiečių partijoms bernauti.

Tilžės-Lankos apskrityj lietuviai pastatė sau kandidatu ūkininką Mikelį Reidį iš Kaukėnų.

Vokiečių kons. su savo bendrais tautiniais liberalais pasistatė laisvųjų konservatorių kandidatą, buvusį ministerį v. Moltkę iš Klein Bresos.

Laisvamanių kandidatas buvo dvarininkas Koppas iš Adl. Lekmbrucho.

Socialdemokratų — dvarininkas A. Hoferis iš Pleinlaukių (pirma gyvenęs Didz. Skaisgiriuose).

Jau senai pirm rinkimų tūli tilžiškai lietuviai dirsteldavo į tautinių liberalų atstovą Švabachą, nes buvo girdėję apie jo „gerą“ širdį ir „dosnią“ ranką. Kažin koks Lauksargiškis rašė[1]): „Klaipėdiškiai, perleiskite mums p. Schvabachą, tai mes džiaugsimės, o jųs galėsite taikoj būti.“ Ir Švabachas pradžioj turėjo noro Tilžės-Lankos apskričiai atstovauti[2]). 1910 m. rudenį jis prašė Strėkį pakviesti Tilžės apskrities Lietuvių Rinkimo Draugijos pirmininkus spalių 29 d. pasikalbėti į Vyžus, kur jis sukvietė politinį susirinkimą. Iš pasikalbėjimo paaiškėjo, kad tarp tilžiškių lietuvių ir Švabacho viešpatauja viena mintis. Čia Švabacho įgaliotiniai ir po to turėjo dar kelis pasikalbėjimus su tilžiškiais lietuviais. Buvo ir vokiečių partijom duota

[1]) „N. L. Ceit.“ 1910 m 28 Nr.
[2]) „K. Dr. Laiszkas“. 1912 m. 3 Nr.

pasiūlymų. Tautiniai liberalai atsakė, kad savo sutartį su vok. kons. laužyti negali, o laisvamaniai atsakė, kad jie turi tvirtą viltį išrinkti savo kandidatą. O Tilžės-Lankos apskrities lietuviams, negalint vieniems jokio kandidato išsirinkti, Švabacho sumanymai buvo sugaišinti, ir nuo to laiko Klaipėdos-Šilutės apskritis „priaugo jam prie širdies".

Kitais 1911 metais Liet. Rink. Draugijos pirmininku buvo išrinktas M. Kiupelis iš Antlaičių. Jis susitarė su K. Lekšų, kurs buvo sukūręs lietuvių vokiečių liaudies partiją, ir pasistatė lietuviams kandidatu konservatorių dvarininką Zocheiserį iš Pakamonų. Bet šis nerasdamas rinkėjų pritarimo, atsisakė, ir patarė rinkti v. Moltkę. Tuo tikslu Kiupelis ir Lekšas 1911 m. spalių 14 d. buvo sukvietę Tilžėn savo narius.[1]) Susirinkime dalyvavo 20 asmenų. Jų tarpe buvo Zocheiseris ir Tilžės-Lankos apskrities vok. kons. partijos pirmininkas, advokatas Meyeris. Kiupelis prašė laikyti už Zocheiserį, bet Lekšas davė suprasti, kad Zocheiseris nenorįs palaikyti kandidatūros, ir patarė derėtis su vok. kons. ir rinkti grafą v. Moltkę. Zocheiseris ir tam pritarė. Tada ir Meyeris pasakė, kad taip daryti esą geriausia, ir stengėsi susirinkusiuosius įtikinti, kad p. v. Moltke lietuvius labai gerai pažįstąs, juos mylįs ir esąs jiems jau daug gera padaręs. Dabar Kiupelis ir Lekšas pradėjo veikti, padarė viešus susirinkimus ir išleido atsišaukimą, skatindami lietuvius atiduoti savo balsus už vok. kons. kandidatą v. Moltkę.[2]) Jų dviejų pėdoms ėjo ir tūlas G., patardamas išstatyti lietuvių kandidatu v. Moltkę.[3]) Ir d-ras Gaigalaitis ragino lietuvius padėti išrinkti v. Moltkę, nes Klaipėdos apskrities vok. kons. padeda rinkti lietuvį.[4]) Tačiau tilžiškiai lietuviai nors priėmę v. Moltkę, bet Švabachą vis dar negalėjo užmiršti del jo „geros" širdies ir „dosnios" rankos.

Dar 1911 m. spalių 25 d. Kiupelis ir Lekšas kreipėsi į Švabachą prašydami užimti provizorišką del skaičiaus kandidatūrą, šalia kandidatūros Klaipėdos-Šilutės apskrity ir Tilžės-Lankos apskrity vieton atsisakiusio Zocheiserio. Bet Švabachas, dėkodamas atsakė, kad jo kandidatūros nestatytų, nes esąs įsitikinęs, jog lietuvių reikalams geriausiai patarnauti galėsiąs, jeigu visas savo pajėgas sunaudosiąs Klaipėdos-Šilutės apskrity.[5]) Matyt, Švabachas aiškiai suprato, kad norima jo pajėgos išsklaidyti. Nes ir Strėkys, kurs Klaipėdos-Šilutės apskrity buvo Švabacho prieškandidatu, esąs 1911 m. vasario 16 d. tilžiškiams sumanęs statyti kandidatu Švabachą.[6]) Vienoje apskrityje Švabachą išbraukti, o kitame įpiršti norėti, kokia čia logika?! Toks veikimas negalėjo likti be blogos įtakos lietuviams rinkėjams. Tūli lietuvių vokiečių liaudies partijos nariai apsiėmė agituoti tarp lietuvių rinkėjų už laisvamanių kandidatą.

Pradėjus Liet. Rink. Draugijai už vokiečių konservatorių partiją dirbti, J. Vanagaitis pašalino M. Kiupelį nuo pirmininkavimo ir, tada Kristupui Urėdaičiui vadovaujant, pasistatė M. Reidį lietuvių kandidatu ir pradėjo rinkimų kovą. Visas išlaidas apmokėjo K. Urėdaitis. Kova buvo didi. Lietuviai pradėjo kiti prieš kitus kovoti.

Į rinkėjus buvo leidžiami lietuviški ir vokiški atsišaukimai. Lietuviško atsišaukimo turinys toks:

---

1) „Byrutė" 1911 m. 2 Nr., 11 pusl.
2) „Byrutė" 1912 m. 11 Nr., 86 pusl.
3) „N. L. Ceit." 1911 m. 15 Nr.
4) „Tilžės Ceit." 1912 m. 16 Nr.
5) „N. L. C." 1911 m. 149 Nr.
6) „N. L. C." 1911 m. 101 Nr.

„Lietuwiams Tilzes bey Pakalnes Walscziu!

Broliai Lietuviai!

12. *Sausio* (Januar) ateinancziû Metû yra Diena, kurioje mes wisam Pasauliui apreiszkiam, kaip didis musû Susipratimas ir kaip auksztai mes Kulturoj pakilę esam! Tą Dieną turim mes saw Užtarėjus iszrinkti, kurie mus 5 Metus prie Waldziôs atstowautu ir apie musû Walscziû Gerą ir Pasisekimą spręsti turės. Ta Diena tur iszreikszti: ar mes jau norime sawystowiai gywenti arba likti swetimû politiszkû Partijû Baudziauninkais. Brangus Tautiecziai! Sziûs pereitûsius Metus buwome mes po Apykunystę wokiszkû Konzerwatywû, bet ką sulaukėm? Sulaukėm Apribawimą musû brangiosiôs Kalbôs Laiswės. Sulaukėm taip-pat didesnę Mokesniû Nasztą, kuri jau lygtol musû mažająį Stoną: Ukininkus, Amatininkus ir Darbininkus prispaudusi buwo. Ar norim ir toliaus wokiszkai Konzerwatywû Partijai wergauti ir po jû Apykunystę likti? Ne! Mums nereikia swetimoms Partijoms wergauti, nereikia swetimo Apykuno. Sztai prisiartina Sausio 12. Diena, Laiswês Diena, *eikim ir rinkim toj Dienoj saw Užtareja, „Lietuwiu Rinkimo Partijos" pastatyta Kandidata, musû Brolį.*

Mikeli Reidi isz Kaukenu.

Sawiszkis tikt tegal Sawiszkius kaip reikiant užtarti ir atstowauti. Ne wien isz tautiszko, bet ir gaspadoriszko Atžwilgio. Bet žiurėkim, kas weržiasi buti musû Atstowais ir nor mus sawo politiszkame Partijôs Jungę įkinkyti. O tai: wokiszki Socialdemokratai, wok. Tolynžengianti Zmoniû Partija ir wok. Konzerwatywai. Wisi jie mums swetimi ir dar ne musû Stono. Prisižiurėkim jûs arcziau. Plėszkim jiems Kauką (Leczyną) nû Weido, kuria jie apsidengę, gražes Pažadas žadėdami, apie mus sukasi, lyg Kniusiai (Uodai) Pawasaryj zimbdami: „Brolyti, Brolyti!" Bet kaip Kniusas sawo Tikslą pasiekęs, lek szalin zimbdamas: „Spangys", taip ir svetimû Partijû Atstowai po Rinkimo mus apleidzia, isz musû Nesusipratimo szaipydamies.

Togidėl saugokimės wokieszkû Socialdemokratu. Ju Kandidatas, Dwarponis Hoferis teužtar tik Beturczius, t. y. be Sawastiês esanczius Darbininkus, todėl mus, kurie sawo Darbu stengiamės saw Turtelį įgyti ir iszlaikyti, *negal* jis ir anaiptol *nemislyja uztarti.*

Rods stengias sawo Kytrumu pritraukti ir Ukininkus, iszleisdami jiems Atsiszaukimus, kuriûse tarpe kitko sako: „Mes, ir tiktai mes wieni, pasirupinam už pawergtûsius mazûsius Ukininkus". Bet kur jie yra tarp sawęs wieni, sztai ką kalba: *„Musu Partija tai be Sawasczio esantis Darbininkai. Mes norime berods laimėti ir mažûsius Ukininkus, bet tiktai tokioj Prasmej, jos stengiamies jûs pertikrinti, kad jie neturi kaipo tokie jokios Ateities. Ju Ateite wienat yra be Sawasczio esancio Proletaro".* Arba kitoj Wietoj pasako jû Wadas Kautsky sztai dar aiszkiau: *„Pasirupinti uz Iszlaikyma Ukininkystes nematome jokios Priedermes, nesa szeip galetu atsitikti, kad ju Stona patwirtintumem. Mes pasielgtumem tûmi wisai prieszingai sawo Siekiams".*

Tai tokie jie Geradėjai Ukininkû. Rodos kiekwienas Ukininkas isz to aiszkiai supras, kad jû Atstovai tai atwiri Prieszai Ukininkû Stono ir ne Użtarėjai; todėlei *szalin su jais isz musu Walscziu.*

Taip pat negalim rinkti Kandidatą Tolynźengencziû Zmoniû Partijôs arba kaip paprastai mes sakome Liberalû. Liberalai buwo ir yra Użtarėjais Didzpirkliû, Fabrikantû ir Pinigûcziû. Jû Troszkimas yra gerinti wien Industrijôs Reikalus. Jie musû Ukininkû, Amatininkû ir Darbininkû Padėjimą nepażysta ir todėl użtarti negal. Jie geisti geidzia jog Produktai, Ukininkû gaminami, kaip Dûna, Pienas, Swiestas, Mėsa *atpiginta butu. Bet Kaina (Preke) sawo Iszdarbiu wis Mets nû Meto auksztyn kele.* Jû Interesai staczi prieszingi Ukininkû Interesams, taip kaip Ugnis Wandeniui. Todėl negali joks suprantas Ukininkas dûti sawo Balsą uź tôs Partijôs Kandidatą Dwarponį Poną Roppą.

Pagaliaus reikia ginties nû Konzerwatywû. Jie taip pat nėra Użtartojeis Ukininkû, Amatininkû ir Darbininkû, bet didźiujû Dwarininkû (Agrarû) ir Urėdininkû. Jie dabar susibroliawę su Nacijonalliberalais, kurie Kapitalistus ir Fabrikantus użtaria. Be to sziedvi Partijos yra musû Tautôs Prieszai. Judwiejû Kandidatas tai buwęsis Ministeris v. Moltke, kurs Wasario 26. Dieną 1910 Metû Saime pasake, *kad negalys isileisti istatymiszkay nutwirtinti Lietuwiams, Mozurams ir Wendams atwirûse Susirinkimûse prigimtoje Kalboje kalbeti.*

Jis yra apsiėmęs jei iszrinktas bus, Walbkonzerwatywû Frakcijai prisiglausti, kuri taip pat Swetimtausziû Neprietelka yra. Ta Frakcija Seime ir wieszai pasake, kad ji priesz Swetimtaucziû Kalbôs Laiswês Użmanymus balsûsanti. Tokiu Budu mes Poną v. Moltkę sawo Użtarėju rinkti *negalime.*

Gal Konzerwatywai rodys Pono v. Moltkio Mielaszirdystę, kad jis Istatymû Iszguldymą (Ausführungsbestimmungen) suteike, pagal kurį musû Kalba musû Susirinkimûse 20 Metû kencziama gal but? Gera Malone! Jie suteike Urėdininkams Walę elgties kaip nor, kaip tai Uzlekniûse atsitikus buwo.

Mes nenorim Malones Trupucziu, mes reikalaujam lygiu Teisiu, kurias mums Ponas v. Moltke użgynė. Gal ir tai jo lietuwiszka Mielaszirdystė, kad Lietuwiû Iszdarbiû Parodą Berlyne surengti padėjo? Tai Pirklystês Dalykai, tai atskirû Żmoniû Gerowė, ne wisos Tautos. Uź Iszlaikymą senû Budawoniû, Gruwesiû ir iszgaisztancziû Gywûliû (kaip tai Elniû, kuriûs Waldonai medzioja) Waldzia gana daug pasirupina ir nemaź Piningû iszleidzia. Bet musû Teisėmis ikszioI buvo mażai pasirupinama. O mes twirtai tikim, kad Ponas v. Moltke, pagal sawo Isztarimą tikrai mumis nepasirupys, todėl mes jį *nerinkim, bet rinkim Sawiszki, rinkim*

Mikeli Reidi isz Kaukenu.

Be to Ponas v. Moltke pażysta Laukininkystę tikt isz Teorijôs, o ne isz Praktikôs. Jis musu Ukininkû Padėjimą neźino ir todel negal mus użtarti. Prie to jis yra didis Ponas prie kurio negal prieiti prasti Zmones. Atminkit, kaip kartą wiens

Tilzės Walscziaus Rinkėjas norėjo su Ponu Atstowu pasikalbėti, bet Atstovas ne prisileido, tikt siunte į Rasztinę... Rinkimû Laike, berods tuli Ponai Konzerwatywai nusiżemina, nesigėdzia kaip tada ir Ranką spausti, bet po Rinkimû, tai dûksz Pakajų, nieks nepaszista. O kad reik usztarti, tai nenor „*blamierûties*“ anot Konzerwatywû Iszsitarimo.

Todėl Broliai Lietuwiai nesidûkim „*blamierûti*“, *newergaukim Konzerwatywu Partijei, nerinkim* Poną von Moltkę, bet *rinkim*

Mikeli Reidi isz Kaukenu.

Musû „Lietuwiû Rinkimo Partijôs“ Kandidatas *Mikelis Reidys* pażysta Laukininkystę ir mażajį Stoną isz Teorijôs ir Praktikôs. Jį sawo Użtarėju iszrinkę nesigailėsim. Jis żino, kas Growui, Diddwarininkui ir Fabrikantui naudinga, kas Ukininkui, Amatininkui ir Darbininkui iszkadinga. Reikiant uz tokį Įstatymą balsûti, kurs musû mażajam Stonui didesnę Mokesniû Naształ użkrautu, jis wisados sawo Rinkėjû Patarimo klausis. Toks tai yra Tikslas musû „Lietuwiû Rinkimo Partijos“. *Mes norim už sawo Buwio Pagerinima ir Palengwinima wisi isz wieno dirbti.*

Tegul Dwarininkai (Agrarai) musû Walscziûse gywenantieji renka sawo Atstową Poną v. Moltkę, taip-pat tegul dûda sawo Balsus wisi Piningûcziai, Didpirkliai, Fabrikantai ir Industrijôs Mylėtojai Ponui Dwarininkui Roppui ir galiausiai Darbininkai be Sawasczio esantis, kurie trokszta sulauksę Rojų ant Żemês Socijaldemokratû Kandidatui Ponui Dvarininkui Hoferiui, bet tenereikalauja wisos tos trys Partijos, kad Ukininkai dûtu sawo Balsus minėtû Partijû kandidatams. Tokį reikalawimą galima su Ties pawadinti wisai nepaprastu. Naudotiesi tokio Stono Balsû prie Iszrinkimo sawo Kandidato, kurį nei maż apginti nemano, ar tai yra doriszkai?

Ypacziai Ukininkai abeijû Walscziû turėtu įsitėmyti ir parodyti 12. Januarijį ateisencziû Metû, jog jau supranta patįs ginti sawo Reikalus, ir isz to Atżwilgio Wyrs uż Wyrą dûkim sawo Balsus sawo Stono Apgynėjui, Lietuwiû Kandidatui.

Mikeliui Reidziui isz Kautenu.

Be to smarkią agitaciją už M. Reidį vedė J. Vanagaitis „Birutėj“. Šioj rašliaviškoj kovoj padėjo ir A. Bruožis. Prieš pat rinkimus ir „N. L. Ceitunga“, kuri ikitol nuošalai stovėjo, pradėjo lietuvius raginti, savo kandidatą rinkti idant parodžius visam apšviestam pasauliui, kaip aukštai lietuviai pakilę politikoj, kiek lietuvių balsų pasidauginę ir t. t.[1]) Bet gaila, lietuvių balsų skaičius žymiai nupuolė. Priežastis toji, jog tūli lietuviai, k. a. Kiupelis, Lekšas, d-ras Gaigalaitis, ne už lietuvių kandidatą rūpinos, bet už svetimuosius. Taip pat buvo vienas gana didelis kėblumas, kad tepasisekė taip vėlai surasti atsokomą kandidatą, kada kitos partijos jau senai agitavo. O be to ir pinigų, taip sakant, kaip ir nebuvo, su kurių pagalba būtų galima buvę didesnę agitaciją varyti. „Apžvalga“ už Reidį nesiojo, o „Naujoji“ išpradžių ir jo nepriėmė. Vietose vėl del potvinio negalėjo Reidžio kviestieji susirinkimai įvykti. Prie to daugumai lietuvių netiko, kad J. Vanagaitis priešaky ėjo.

[1]) „N. L. Ceit.“ 1912 m. 1 ir 5 Nr.

Vok. kons. pramoko nuo tautinių liberalų ir degtinę agitacijai naudoti. Buvo rašoma[1]), jog Naujuose Argeninkuose, pabaigus konservatorių ir tautinių liberalų susirinkimą, buvo dovanai duodama degtinės. Vienas darbininkas buvęs perdaug truktelėjęs ir po to miręs. Tačiau vok. kons. rekliamavos save privileguotais krikščionimis. Buvo išleistas atsišaukimas „Rytprūsų evangeliškiems krikščioniems". Atsišaukime graudenama nuo bažnyčios priešų, pradedant socialdemokratais ir baigiant tautiniais liberalais, kurie norį mokyklą nuo baznyčios atskirti ir betikybiška padaryti. Tarp kita ko ten sakoma:

> Parodykim pasauliui, kad tikintis krikščionįs taip toli nuo mamono vergavimo pasiliuosavę yra, jog nenorį del brangių degtukų ir kavos pupelių, tėvynės, karaliaus ir bažnyčios išdavėjais pastoti ir su Kristaus Kryžiaus neprieteliais prie vienos virvės traukti!

Po atsišaukimo buvo pasirašę apie 30 kunigų ir keletas lietuvių ūkininkų. Bet šioje apskrity vok. kons. nežiūrėjo į krikščioniškumo principus; jie traukė prie vienos virvės su tautiniais liberalais. Jų kandidatas v. Moltke atkeliavęs pasakė: „Imkit mane koks esu arba leiskite bėgti." Nors vok. kons., taut. lib. ir Kiupelio Lekšo partijos jį stengėsi palaikyti, bet jis turėjo iš Lietuvos „bėgti". Perenkant jį su laisvamanių kandidatu, išrinktas buvo pastarasis.

Laisvamaniai turėjo sunkesnę kovą. Ju kandidatas negavo vietose (Naustubriuose) svetainės susirinkimui padaryti. Jie vedė švarią agitaciją ir kvietė savo atsišaukimuose lietuvius talkon, sakydami esą tikrieji lietuvių bičiuliai. Be abejonės, tik lietuvių balsais galėjo laisvamaniai laimėti.

Socialdemokratai, taip pat kviesdami lietuvius talkon, savo atsišaukimuose pabrėžė, jog jie nėra lietuvių priešai. Tačiau negaudami užtenkamai balsų, perinkimuose padėjo laisvamaniams.

Šitie rinkimai dar tuo įdomūs, kad juose kilo nesusipratimas tarp žymių lietuvių veikėjų, buvusių draugų, J. Vanagaičio ir J. Lapino. Pirmasis buvo kritikavęs pastarojo politinį veikimą, antrasis į tai atsiliepdamas buvo pirmąjį aštriau užgavęs. Už tai pirmasis patraukė pastarąjį teisman. Byla baigėsi susitaikinimu.

Klaipėdos-Šilutės apskrityj lietuvių kandidatas buvo ūkininkas Jurgis Strėkys iš Jagštelių. Jį rinkti padėjo ir vok. konservatoriai.

Tautinių liberalų ir prie jų prisiplakusių lietuvių ir laisvamanių kandidatas buvo žinomas Švabachas iš Berlyno.

Socialdemokratai pasistatė kandidatu ekspeditorių F. Mertiną iš Karaliaučiaus.

Einant Lietuvių Rinkimo Draugijos ir tautinių liberalų partijos 1908 m. sutartim, lietuviai turėjo teisę būsimuose 1912 m. valstybės rinkimuos statyti kandidatą, kurį buvo apsiėmę rinkti ir tautininiai liberalai. Tačiau atsirado žmonių, kurie sakė, kad sutartyj nepasakyta, jog lietuvių statomas kandidatas turįs būti gimęs lietuvis. Tos tai nuomonės žmonės vėl linko prie Švabacho, tur būt, del jo „geros" širdies.

Lietuvio kandidato klausimas buvo iškilęs jau 1909 m. visuotiname Lietuvių Rinkimo Draugijos susirinkime Klaipėdoj ir 1910 m. Šilutėj. Šilutėj buvo reikalaujama ateinantiems rinkimams statyti kandidatą iš

[1]) „N. L. Ceit." 1911 m. 149 Nr.

lietuvių. Netrukus po visuotino Šilutės susirinkimo, buvusio 1910 m. vasariaus 8 d., Švabachas rašė J. Bruožaičiui 1910 d. vasario 23 d.: Musų sutartis tegal būti laikoma ir nešama viens kito ištikimybe, o jųs turit tiesą, jeigu jųs dabar iš liberalų tos pačios ištikimybės reikalaujate, kokios jųs ir kiti mūsų lietuviški bičiuliai vokiškiems liberalams išrodėte".

O tų pačių metų kovo 2 d. Švabachas vėl rašė J. Bruožaičiui: „Lietuviai išsitikėdami vokiškais liberalais niekados neapsiriks".[1]) Bet lietuviai ne tik ką apsiriko, bet tapo apgauti.

1910 m. vasarą Švabachas perkeliavo į savo rinkimų apskritį ir pasikvietė liepos 16 d. kai kuriuos įtakos turinčius lietuvius į Klaipėdą. Jis sakėsi norįs žinoti, ar lietuviai jį vėl savo kandidatu būsimiems rinkimams statysią, ar sutarties besilaikysią? Jeigu lietuviai statysią savo kandidatą tai jis kitur savo kandidatūrą statysiąs. Į tai atsakė J. Bruožaitis, Strėkys ir kiti, jog lietuviai besilaikysią sutarties. Kaitinis sakė, jog reikia Švabachas statyti. Iš Klaipėdos Švabachas grįžo Berlynan. Bet iš Karaliaučiaus tautiniai liberalai jo prašė grįžti į Šilutę. Čia jis rado susirinkusius kai kuriuos Klaipėdos-Šiluties apskrities veikėjus. Jie pasikvietė telefonu ir Strėkį ir bandė jį perkalbėti paniekinti padarytą sutartį, ir vėl padėti per būsimus rinkimus Švabachą kandidatu pastatyti ir rinkti, bet Strėkys su tuo nesutiko.[2]) Tautiniai liberalai tada bandė lietuviams viešai išrodyti, kad padaryta sutartis duoda lietuviams teisę statyti lietuvį, bet neverčia juos tai daryti.[3]) Tada Švabachas bandė įsipiršti kandidatu Tilžės-Lankos apskričiai, bet nepavyko, ir tada pasiryžo kad praeiti Klaipėdos-Šilutės apskr. sunaudoti savo pajėgas.

Kaitinis su savo bičiuliais pradėjo visur važinėti ir agituoti už Švabacho kandidatūrą. Kaitinis neteko savo draugijos pasitikėjimo ir 1910 m. lapkričio 14 d. tapo atstatytas nuo pirmininkavimo Lietuvių Rink. Draugijos narių susirinkime. Kartu tapo sumanyti ir kandidatai būsimiems rinkimams: J. Bruožaitis jaun. iš Vėveriškių, A. Bundalas iš Bundalų, D. Zaunius iš Rokaičių ir J. Strėkys iš Jagštelių. Apie Kaitinio pašalinimą nuo pirmininkavimo tapo pranešta ir tautinių liberalų vedėjui, advokatui Heygsteriui iš Klaipėdos, ir paminėta, kad po lapkr. 14 d. padarytos Kaitinio su tautiniais liberalais sutarties Lietuvių Rinkimo Partija nebepripažįns teisėta. Apie valdybos pirmininko pakeitimą pranešta buvo ir policijai. Kaitinis to nebodamas, lapkr. 23 d. sušaukė lietuvių narių susirinkimą Klaipėdoj ir prašė atšaukti Priekulės susirinkimo nutarimus. Bet iš jo buvo pareikalauta, kad jis pripažintų pirmiau buvusio narių susirinkimo nutarimą, kur nutarta buvo Švabachą nebestatyti kandidatu. Į tai Kaitinis neatsiliepė ir nustojo teisių pirmininkauti Lietuvių Rinkimo Draugijoj. Atvykęs susirinkiman d-ras Kipperis, pradėjo peikti lietuvių sumanytus kandidatus ir išsitarė, kad jiems artimiausias esąs Strėkys. Po susirinkimo d-ras Kipperis pasikvietė Strėkį į Viktorijos viešbutį. Ten buvo susirinkę kai kurie tautinių liberalų veikėjai ir Kaitinis. Jie Strėkio paprašė pasirašyti po raštų, kuriame jie prižadėjo už jo kandidatūrą stoti, jeigu jis apsiimtų trumpai pirm rinkimų atsiimti kandidatūrą ir ją paliktų Švabachui. Strėkys nepasirašė[4]). Tautiniai liberalai Strėkio nevien prašė atsitraukti nuo kandidatūros, bet jie jam kartą ir didę sūmą pinigų siūlę, idant jis už Švabachą agituotų, bet Strėkys pinigus pasibaisėdamas atgal atmetęs [5]).

[1]) „Apžw." 1912 m. 60 Nr.
[2]) „Apžw. Kalendros" 1912 m. 41 pusl.
[3]) „Mem. Dampfb." 1910 m. 249 Nr.
[4]) „Apžw." 1912 m. 61 Nr.
[5]) „N. L. Ceit." 1912 m 5 Nr.

Atsisakius Strėkiui išpildyti tautinių liberalų prašymą, atsisakė ir jie priimti lietuvių ištikimųjų sumanytą kandidatą. Lietuviai pirmeiviai geidė kandidato Davo Zauniaus iš Rokaičių[1]). Bet Lietuvių Rinkimo Draugija pasistatė lietuvių kandidatu tautiniams liberalams artimiausiąjį Strėkį. Nes nevien d-ras Kipperis pripažino jį tautiniams liberalams artimiausiu, bet ir Švabachas buvo pirm trijų metų sakęs[2]): „Statot jųs tokį vyrą kaip Strėkį, tai mes visi jį be jokio išsiderėjimo rinkime."

Buvęs pirmininkas Kaitinis, netekęs pirmininkavimo, pradėjo savaip veikti. Buvo nutarta rinkti parašai už Švabachą ir Strėkį, ir už kurį daugiau busią gauta parašų, tas busiąs lietuvių kandidatas. Kadangi parašų rinkėjui už kiekvieną sužvejotą Švabachui parašą buvo mokama ditkis (= 10 Pf.), tai Švabachas pramintas „Ditkių kandidatu". Vok. kons. atstovas d-ras Hahnas pasakė Prūsų karalijos seime, 1911 m. kovo 2 d., kad atstovas Švabachas savo apskritį nusipirkęs.

Tuo tikslu Kaitinis išsiuntė savo ištikimiesiems šiokį spausdintą raštą:

Paslėpti Dalykai!

Mielas Prieteliau! Meldziu isztikimą Žmogų parupinti, kurs gal apeiti paraszytus Kiemus prie wisų tų, kurie ant musų Pusės linksta ir Wardus paraszyti leisti. Į szitus Rasztus gal wisi pasiraszyti, kurie 25 Metų seni yra ir Skyrimo Teisybę tur. Tam Wardų Rinkimui gali po 10 Pf. už kožną Wardą pažadėti, bet taip daryk, lyg pats isz sawo telmono užmokėtumi, tad jů paliks tie Dalykai tarp musų Isztikimujų. Potam ir įgraudenk Rinkėjui apie Užmokesnį nekalbėti, tie kurie isztikimais pasirodys galės ir wėliaus prie Skyrimo Darbo gauti. Tůs iszmokėtůsius Piningus Draugystė atlygys. Tůs Rasztus meldziu lig 28. Januar 1911 prie Pono J. Szuiszel, Klaipėdoj Parkstr. 5-a, netoli Gelžkeldwario atidůti, ten ir Piningai taps iszmokėti. Wardai tur nů paties Pasiraszusiojo raszyti buti. Wardai nů Rinkėjo raszytiejie netur Giliavimo. Lužůse, 18. Januarijį 1911.

M. Kaitinis.

Renkant parašus buvo rašomasi tik už Švabachą[3]). Šilutės apskr. kai kur davė ir už Strėkį pasirašyti, bet nevisur, Išviso tapo surinkti už Švabachą 3833 parašai, tarp kurių buvo ir maskoliškų pavaldinių[4]). Už Strėkį tebuvo pasirašusių tik 130 rinkėjų.

Tuo pačiu metu Kaitinis įsisteigė sau atskira Liet. Rink. Draugiją ir lietuvių kandidatu pastatė Švabachą. Ypatingas Kaitinio veikimas. Liet. Rink. Draug. susirinkime Klaipėdoj 1907 m. laipkr. 9 d. jis išsitarė, kad sumanymas motinos kalbą susirinkimuose uždrausti išeinąs iš tamsybės dvasios. Jis žinojo, kad tie sumanytojai tai tautiniai liberalai, o jis pats dabar pastatė lietuviams kandidatu tautinį liberalą! Tai ar ne tas pats ką ožį daržininku statyti?! Netrukus ir Šilutės apskrities Liet. Rink. Draug. pirmininko padėjėjas E. Jurgelaitis įsteigė atskirą draugiją. Dabar Klaipėdos apskr. atsirado dvi (Žviliaus ir Kaitinio) ir Šilutės apskrity dvi (Strėkio ir Jurgelaičio) Liet. Rink. Draugiji.

---

[1]) „Byrute" 1911 m. 3 Nr. 39 pusl
[2]) „Apžw." 1911 m. 6 Nr.
[3]) „N. L. Ceit." 1911 m. 11 ir 12 Nr.
[4]) „Apžw." 1911 m. 31 Nr.

1911 m. kovo 18 d. susirinko įgaliotiniai visų keturių lietuvių draugijų su tautinių liberalų įgaliotiniais galutinai kandidato klausimui aptarti. Žviliaus draugijos įgaliotiniai buvo: Žvilius, J. Bruožaitis jaun. ir Davilis (Galtų). Šuišelis iš Užanaičių (Kaitinio šalininkas) patarė Strėkiui nuo kandidatūros atsitraukti ir visiems Švabachą rinkti, tada karalijos seimo tautiniai liberalai rinksią Strėkį. Žviliaus — Strėkio draugijų nariai atsakė, kad lietuviai du kartu Švabachą rinkę ir tenorį kad tik vieną kartą liberalai padėtų. Heygsteris (taut.) sumane padaryti viešus susirinkimus ir kandidato klausimą išrišti viešai. Žviliškiai-Strėkiškiai nuo to neatsisakė, tik reikalavo, kad susirinkimuose nebūtų apribojama kalbėjimo laisvė. Bet Kaitiniškiai-Jurgelaitiškiai atsakė kad susirinkimų jau buvę pakankamai. Tuo būdu ir šį sykį kandidato klausimas nebuvo galutinai išrištas[1]). Tada Žviliaus-Strėkio draugijos siuntė Švabachui laišką, įrodydamos kad padaryta sutartis yra neteisingai sulaužyta, jo kandidatūra esanti pastatyta parašais, kurie visai rinkti negali, todel prašė jį atsisakyti nuo kandidatūros[2]). Bet Švabachas į tai neatsiliepė. Tik pagaliau ir tautiniams liberalams pastačius jį kandidatu, jis atsiliepė 1911 bal. 4 d. Šilotiškiams lietuviams, kad jis apsiėmęs jam lietuviu pasiūlytą kandidatūrą priimti, nes nuo vienų vokiškų partijų jis kandidatūros nepriėmęs. O ir vokiečių partijos, kurios ištikimai sutarties laikos, niekados to nemaniusios[3]).

1911 m. balandžio 18 d. ir laisvamaniai pasistatė Švabachą savo kandidatu. Koki laikai! Laisvamaniai laukė, kol lietuviai kandidato klausimą išriš. Tik Kaitinis nesuprasdamas lietuvių vertybės ėjo vokiečių politikai vergauti ir statė vokietį kandidatu.

Vok. kons. sau kandidato nestatė, bet nutarė rinkti lietuvių kandidatą Strėkį. Apie tai Klaipėdos apskr. Liet. Rink. Draug. pirmininkas Žvilus rasė šitaip[4]):

> ... Mes kiekvieną pagalbą mielai užkęsim, iškur ji ir pareitų, ar tai būtų nuo konservativų, ar nuo liberalų ar nuo bile kokios kitos partijos. Musu draugijai jųjų gelbėjimas nieko neiškadys ir mus nei į jokios draugijos stovyklą nenugabęs, kaip tai jau beveik nusidavę būtų. Bet liberalai mus apkariaudami, save pačius apkariauja, mumis prapuldydami, save prapuldys, mumis suskaldyti norėdami, kylį tarp savęs ir mūsų įvarys, kurį niekados nebeištrauks, o tai mūsų draugijai ir mūsų teisėmis ir išmintingam tikslui pagaliau tik ant gero ir naudos tegalės nusiduoti.

Bet vok. konservatorių tarnai, turėdami dirbti už lietuviu kandidatą, bandė pasirodyti lietuvių „ponais“ ir „Konz. Dr. Laiszkas“ rašė, kad lietuviai praėjusio laiko „apsirikimą įžiūrėję ir pilnu nusitikėjimu prie konservatyvų sugrįžę.“ Į tai atsiliepė lietuvius atstovaująs laikraštis šitaip:[5])

> Mes turim toktai atgal rodyti ir sakyti, jog mes jokiu budu nesam prie konservativų sugrįžę, mes esam ir pasiliksim savotiška partija. Berods nuo antros pusės turime sakyti, jog mes džiaugiamės, kad konservativai su išsitikėjimu mums priešais ateina.

---

[1]) „Apžw. Kal.“ 1912 m. 48 pusl.
[2]) „N. L. Ceit.“ 1911 m. Nr. 133.
[3]) „N. L. Ceit.“ 1911 m. 45 Nr.
[4]) „N. L. Ceit.“ 1911 m. 11 Nr.
[5]) „Apžw.“ 1911 9 Nr.

Vėliau pasirodė, kad Strėkys prižadėjęs nebalsuoti ūkio klausimuose prieš vok. kons[1]).

Rinkimų kova buvo labai smarki. Švabacho daromuose susirinkimuose Kaitinis ir Jurgelaitis kvietė ir moteris, kurios pritarė Švabacho kandidatūrai, lankytis susirinkimuose. Kitur tautinių liberalų veikėjai lietuviams įbruko plėčką vyno į kešenių, idant moterims parneštų[2]). Šilutės apskrity Švabacho susirinkimų vietos buvo iškaišytos vainikais ir vėliavomis. Šilutėj buvo dar ir parašas padėtas: „Sveiks atkeliavęs ir sveiki p. Švabako rinkėjai!“ Tačiau daugely vietų Švabacho susirinkimuose pasigirdo balsų: „Švabach laukan!“ Tokių audringų susirinkimų daugiausia buvo apie Priekulę. Trukšmas daugiausia kilo, kada Švabachas pasisakydavo esąs pastatytas lietuvių kandidatu, o Strėkys konservatorių. Ypač negalėjo švabakiškiai lietuviai teisybės pakelti, todel jie ne tik neleisdavo strėkiškiams lietuviams jų susirinkimuose kalbėti, bet ir kiekvieną prieštaraujantį laukan mesdavo. Bet kaip kada ir patiems švabakiškiams buvo jų pačių saiku atsiteisiama. Pavyzdžiui Priekulėj kartą iš svetainės lietuviai ir d-rą Kipperį pro duris laukan išdanginę, kada šis padėjo išvesti iš svetainės Švabachui priestaraujančiuosius. Pagaliau buvę ir patį Švabachą sugriebę ir jau iš svetainės laukan gabenę, bet supuolę jo palydovai jį atlaikę[3]).

Strėkio partija negalėdama išlaikyti savo teisių Kaitinio-Jurgelaičio partijos susirinkimuose, uždraudė Kaitinio partijos sekretoriui Šuišeliui iš Talių sakomas kalbas užrašyti stenografiškai[4]).

Ypač už Švabachą dirbo jo bičiuliai lietuviai Mikelis Kaitinis iš Lūžų, Šuišelis iš Talių, Jurgelaitis iš Vileikių, Klimkaitis iš Šilutės, Mantvilas iš Barzdūnų.

1911 m. gruodžio 18 d. Strėkio-Žviliaus vadovaujamos Liet. Rink. Draugijos įsitaisė Klaipėdoj J. Pėteraičio namuose „Lietuvišką rinkimų raštinę“. Tai dūrė priešininkams į akis.

Nesitikėdami susirinkimuose savo tikslo pasiekti, tautiniai liberalai ir kitokiomis priemonėmis bandė artintis prie lietuvių. Jie buvo vieną saviškių nusiuntę pas lietuvį J. Pėtereitį, kuris Klaipėdoj didelius namus turi, ir jį „papirkti“ norėję. Bet išėjus tam aikštėn jie užsigynė. Tačiau Pėteraitis patvirtino tai šitokiu raštu[5]):

Padabokit!

„Mem. Dampfb.“ kaip ir Szuiszelis per sawo Paszaukimą sako, kad Liberalai nesą wieną Sawiszkių pas manę siuntę manę papirkti, kad asz „Liet. Skyrimo Kometetui“ del Rasztinyczios mano Bute Ruimos nedůcziau. Asz ale patwirtinu, kad tai yra Tiesa ir esmi gatawas, ant Sudzios to Žmogaus Wardą pasakyti.
Klaipėdoje, 18. Januorijų.

P e t e r a i t i s.

Smarki kova buvo ir laikraščiuose vedama. Už Švabachą smarkiausiai dirbo „Lietuwiszka Ceitunga“; už Strėkį „Apžwalga“ ir „Konzerwatywų Draugystės Laiszkas“.

Lietuvių kandidatas Strėkys apie save rašė[6]):

---

1) „Byrutė“ 1912 m. 8 Nr. 59 pusl.
2) „K. Dr. Laszkas“ 1912 m. 2 Nr.
3) „K. Dr. Laiszkas“ 1912 m. 2 Nr.
4) „Liet. Ceit.“ 1913 m. 30 Nr.
5) „Apžv.“ 1912 m. 6 Nr.
6) „Apžw.“ 1911 m. 40 Nr.

Jeigu aš išrinktas busiu, tai aš seime busiu savistovis, lietuvis, ir eisiu Smalakio keliais, kursai Lietuvą taip į garbę pargabeno, kaip nei viens kits atstovas ikišiol... Aš visame klausysiu savo rinkėjų ir darysiu sulig atsvėrimo Lietuviškosios Rinkimo Draugijos.

Savo programą jis išdestė šitokiame atsišaukime:

Jagsteliuose, 20. Decemberi 1911.

Mano programas.

Lietuwiszkujû Skyrimo Draugyscziû Klaipêdos ir Szilokarcziamôs Skyrimo Walscziûse ateisencziam Ciecorystês Saimui per Kandidotą parinktas budams, noriu tûmi iszguldyti, pagal kokius Mierius asz sawo polytiszkajį Darbą įtaisyti dumoju, jeygu per Deputiertą iszskirtas tapcziau. (Tûmi asz ypatiszkay kreipjûs prie sawo wokiszkûjû Draugpadonû, kurie manę menkiaus pažysta.)

I.

Nû Lietuwininkû per Kandidotą użstatyts budams, noriu su wisa Syla uź tai įstoti, kad musû lietuwiszkoji Kalba, musų lietuwiszki Budai ir Pajuntimai mums neuźkrutinti pasiliktu.

Te paliekt mums, musû Motynôs Kalba teip Baźnyczioje kaip Szuilėje, musû Wierôs Surinkimûs ir polytiszkûs Susiėjimûs, kaip toli tai tikt galima. Jû daugiaus mes sawo giminiszkoj Ypatybej apsergiami bey iszlaikomi pasiliekame, jû wiernesni Żemês Padonai mes wisuczės busime.

Kad musû Waikai ir wokiškay mokintis tur, tai isz sawes iszsimano. Jie tur Baźnycziôs ir Waldźios Urėdûse pagal sawo Sylą draugdirbti. Asz jaucziûs walnąs nû koznôs Prieszininkystês ir nû koźnôs Neprietelystês priesz wokiszkûsius Draugpadonus, kurie mums su Garbinimu bey Iszsitikėjimu prieszais ateina.

II.

Mes esam Lietuwininkai ir Sanarei musû didźiosiôs wokiszkosiôs Tewiszkês. Mes Lietuwininkai ant Muszio Laukû Estreikijoj bei Prancuzijoj kaip ir patys Wokieczei sawo Kraują praliejom, nuo kuriû ciecoriszkoji Karuna pargabenta yra. Mes Meileje į Ciecorių bey Ciecorystę, Nusitikėjime anu musû prigimtûjû hohencolleriszkû Karaliaus Namû *ney wienam ne duodame pirmawoti.*

Jey isz lietuwiszkôs Burnôs kur Żodźei butu iszleisti, kurie tam priesztariauja, tai tikt te gal but isztarti kokiû nenunokusiû Sapnoriû, su kureis lietuwiszkoji Partija nieko Darbo ne tur.

III.

Jey mes po sylinga Apsarga musû Tewiszkês ir toliaus Pakajuje gywenti norime, tai mes wisados gatawo zalnieriszko Waisko bey macniû Karo Laiwû priwalome. Asz uź wislab tai įstosiu, per ką musû kariszkoji Syla ant Żemês ir Wandenû teipo stiprinama, kad mes Kową su musû Neprieteleis paka-

jingay nulaukti galime. Turto ir Kraujo Apieros mus tame ne tur nugandint. Negiliukinga Kowa mus daug daugiaus pawargintu, nepretenkąs kariszkas Prisigatawyjims musû Waikus be Reikalo tikram Prapůlimui padůtu.

IV.

Asz wisiems Uźmanymams pritarsiu, kurie mums widujį Pakajų uźtwirtina. Jey mes pakajingay sawo Darbą dirbti, sawo Pelną turėti norime, tai mes priwalom Waldźiôs su stipre druta Ranka. Diewo Baimėje, Zokanû bey Wyriausybês Atbojime, Patogume ir Dawade, Meilėj priesz kitus musû Źmones tur musû polytiszkas Sugywenims nusidůti. Tame ir priauganti Giminês Karta tur but primokinama.

V.

Gaspadoriszkame Gywenime priwalom mes drutą Apgynimą musû Tewiszkês Darbû per Muitû Suderėjimą, kurs ilgay trunkancziû Kupczystês Derėjimû Darymą ne trikdina. Szeip musû Laukininkyste bey Industrija nů swetimû Źemjû ant Swieto Turgaus nuspaudźiama, kadangi kitos Źemes daug pigiaus auginti arba nudirbti gal. Ale per daug tame ir wel ne turime norėti. Auksztumas szendieniszkû Rubeźiaus Muitû mums gal but Mieriu. Mes tům Muitu paakiui paėjome. Priesz Įwilkimą Ligû ir Maro isz swetimû Źemjû tur musû Galwijei per Rubeźiû Uźdarymą apsergėti buti. Su wisa Syla noriu uź Laukininkystês Tarpimą pasirupinti. Źydinczę bey įpirkti įstengianczę Laukininkystę turinti teipojau ir Remestininks bey Kupczius sawo Taworams Pirkėjû ras ir tůmi apstingą Pelną uź sawo Darbus. Jei dirbantiems bey pelnantiems Stonams geray ein, tai ir Darbininks Darbo ir pakankanczio Pelno gaus. O musû Źemei pralobstant gal ir Urėdininkai pagal tai geriaus but aprupinami.

Laukininkyste pasiliekt twirtasis Źemês Waldźiôs Stulpas. Isz jôs wis isz naujo atnaujinanti Syla gaminasi.

Kur Praszymai Didddwariono su Praszymais maźojo ir widutiniojo Ukininko ne sutartu, cze asz uź Burû Stoną įstosiu. Asz kaip Burs nů Burû į polytiszkaję Kową statyts esmi.

VI.

Jeygu dar teip didey skupaujant nauji Mokesnei reįkalingi pastotu, tas asz tame tôs Misliês esu, kad tie Mokesnei pirmjausey didziůsius Turtus tropytu. Peczei maźojo Źmogaus tur but paczėdyjami.

Asz ne esu priesz tokį Paweldėjimo Apszteiraeimą, kurs Burû Stoną isz didźiausiôs Dalies walną paliekt.

VII.

Jeygu per Deputiertą iszskirtas tapcziau, tai asz kaip isz sawes iszsimano, saw wiens pasiliksiu. Mes norime Diewui důti, kas Diewo yra, Ciecoriui, kas Ciecoriaus yra ir Lietuwininkams, kas Lietuwininkû yra.

Taigi su Ponu Diewu uź Karaliu
bei Tewiszke!

Jurgis Strekies,
Jagsteliuos.

Idant rinkėjai žinotų, kad jis tikrai krikščionis esąs, jis buvo išsiprašęs iš kunigo liūdymą.

Strėkio vyriausieji šulai buvo: Lozorys iš Jagštelių, M. Gailius iš Pakalnos, J. Žvilius iš Smilgynų, J. Bruožaitis jaun. iš Vėreriškių, Žiobrys iš Klošen-Bartelių, Fr. Ambrazaitis iš Klaipėdos ir d-ras Gaigalaitis.

Tautinių liberalų laikraštis rašė[1]): „Atvirai sako žmonės, jog jie Strėkį kandidatu del šių priežasčių nenorį, kad jis pirm kurio laiko visu įgalėjimu už konservativus, tada taip pat už liberalus, ir dabar vėl už konservativus įstoja, kad jis vokiškai kalbėti negal, kad esąs neatviras ir neištikimas... Jis iškėlęs laiške Švabachą už jo darbus del lietuvių į dangų, o dabar sakąs, jog Švabachas esąs lietuviams tik ant iškados buvęs..." Tokie priekaištai Strėkiui nemaž pakenkė. Peiktinas Strėkys ir už tai, jog jau sausio mėn. 1911 m. lietuvių kandidatu užstatytas būdamas, dar bal. 9 d. Švabachui meilingą laišką rašė ir dar lietuviškų Velykų atviručių siuntė, įdant jis tąsias lietuviams išsiuntinėtų. Kaitinis ir Jurgelaitis rašė[2]):

> Ne vokiškosios partijos yra Schwabachą kandidatu užsistačiusios, bet mes, lietuviai. Schwabachas yra vienatinis tikrasis lietuviškas kandidatas, kurį vokiečiai sulig sutarties drauge renką. Ne vokiškosios partijos, bet Strėkys ir jo pritarėjai yra sutartį laužę, kadangi jie su valdžios konservativais susivienyjo, kurių išbriovimas iš musų rinkimo apskričio musu tikslas buvo, ir del to tik mes su vokiečiai sutartį darem... Strėkys esąs kelių jo su kytrumu sujieškotų ir suvadintų ponų pasistatydinęs. Jo pastatymas esąs nieks kitas, kaip tik biaurus ant kytrumo gruntavotas apmonijimas...

Be to tautiniai liberalai platino savo laiškuose paskalas, kad Strėkys turėjęs pasižadėti stoti už „tautininkų susivienijimo" programą ir, kad „Apžvalga" esanti leidžiama „Laukininkų susivienijimo" pinigais.

Iš to visa aiškiai matyt, kad vok. konservatoriai lietuviams nieko nėra padėję, o tik teatgabeno vandens politiniam priešininkų malūnui. Jeigu vok. konservatoriai nebūtų prisišliję prie lietuvių, tai tautinių liberalų „veikėjai" būtų negalėję lietuviams daryti jokių priekaištų.

Vok. konservatoriai bandė tautinių liberalų „veikėjų" priekaištus atremti, rašydami[3]):

> Lietuwininkai—butent wisi Lietuwininkai, be tų kelių Kaitinio Draugų, kurie prie to Berlyniszkojo Milijonėro lyg prisimirę laikosi, yra isz sawo geros bey walnos Walės, be jokio Derėjimo su Konzerwatywais, tik wien stowėdami twirtai ant savo skyrimo Derėjimo su Schwabachu bei Lyberalais, sawo Giminės Žmogų, Lietuwininką Strėkį isz Jagstelių pasistatę. Tikt kaip Liberalais... Lietuwininkams Schwabachą wėlei užbriauti norėjo, tada tikt priszoko Konserwatiwai Lietuwininkams ant Pagalbos, jeib Lietuwininkų teisusis Dalyks ant Laimėjimo priwedamas butų, o ant Antro, kadangi per Susidraugawojimą wisų Lietuwininkų, Konzerwatywų, bey Laukininkų Bunto tas twirtas Lukestis atsiwėre, Milijonėrą Schwabachą isz musų Skyrimo Kreizo ant Berlyno iszrodyti, jeib musų Skyrimo Kreizas į sawo szwentą Pakajų sugrįžti galėtų.

---

[1]) „Liet. Ceit." 1912 m 2 Nr.
[2]) „Liet. Ceit." 1912 m. 3 Nr.
[3]) „Konz. Dr. Laiszkas" 1912 m. 3 Nr.

Kitoj vietoj taip rašoma[1]):

...Kaip Czėsas iszsipildęs buwo, ir Pons Schwabachas sawo Žodį iszpildyti turėjo, kad jis niekados priesz Lietuwininką Skyrimų Kowoję nestowėsęs, tay buvo jis bene weley per Sylą Milijonų — per lietuwiszkąjį Giminės Karžygį pastojęs, norint lietuwiszkoji Partiji su Pasibaisėjimu nů jo atsikreipe. Skyrėjai, todel musų Klausymas. Ar Jus tai ir tikray per ger laikyti norite, kad aukszcziausioji Garbė, kure walni Padonai walnos Karalystes ant Atdawimo tur, pirktina yra per Mace Mamono? Ar Jus tai ir tikrai per ger laikyti norite, kad Derėjimo Wiernybe ir lietuwiszkų Wyrų Žodis politiszkoje Kowoje Kojomis mindziojamas butu? Skyrėjei! Konzerwatywų Partijei yra szitas Atsiliepimas ne sunkus buwęs. Ji yra, stowėdama ant nepersimainanczey twirto Grunto sawo Programo, twircziausiame paties Užsigynime wisų senųjų Waidų užmirszdama, wienszirdzey ant Pusės lietuwiszkosės Partijos bey josės Wietininko, Buro Strekies pasistojusi...

Tūlas vok. konservatorių dar toliau ėjo. Buvo rašoma, kad iš Strėkio laimėjimo ir angelai džiaugsis, nes jis kariausiąs „dobeltai, už Wierą ir Politikę“ [2]).

Tautiniai liberalai taip pat neatsiliko, savo „dievbaimingumą“ neparodę, kurio rodos, nė vok. konservatoriai negalėjo pranešti. Būtent, kad lietuvių veikėjas M. Gailus iš Pokalnos už Strėkį beagituodamas namon grįždamas įlūžo ir buvo vieno Švabacho agitatoriaus išgelbėtas, tautinių liberalų veikėjai rašė[3]): „...Tai cze Jums (strekiškiai) parodita tapką Dangiszkasis apie jusų polytiszką Kową dumoj...“ O ir Švabachas maldingu pasirodyti norėdamas, daugely vietų sakęs, kad jo vienturtis sūnuss kurs ištikrųjų teises studijavo, besirengęs į kunigus[4]).

Lietuviai savo kandidatą Strėkį tarp kita-ko šitaip nupiešė[5]):

... Lietuwininkai, ar Jųs norite tą vyrą prastoti, kurs visoj savo gyvastyj už musų gerą, už musų garbę, yra sunkioje kovoje stovėjęs? Kurs yra dirbęs ir pasiprocevojęs, kurs baisiausį kerštą ir pikčiausį neprieteliškumą yra del musų mielai ant savęs ėmęs?... Lietuwininkai! Ar Jųs norite tą vyrą prastoti, kurs musų kraujo brolis, kurs sunus musų giminės yra ir, kurs musų dabar iškeliamas turėtų buti, jeib kaip musų lietuviškas vietininkas tarp Vokios atstovų šale ciesoriaus sosto stovėtų?

Rinkimams artinantis ir „N. L. Ceit.“ pradėjo už Strėkį tvirtą žodį tarti. Kaž koks Skeraitis išmėtinėjo tautiniams liberalams, kad jie žodžio nelaiką, jiems terūpi seime vyriausią galią įgyti idant savo tikslus pasiekti. Jų pažadėjimai lietuvių kalbą išlaikyti neturi vertės. Geriausias lietuvių kalbos ir ūkio dalykų užtarėjas esąs Strėkys[6]). Taip pat ir „Tilžės Keleiwis“ stojo už Strėkį, kaip už „Gerą krikščionį“, kuris ginsiąs lietuvius nuo bedievių „užmečių“. Keli lietuviai išleido dar tokio turinio eiles:

---

[1]) „Konz. Dr. Laiszkas“ 1912 m. 4 Nr.
[2]) „Konz. Dr. Laiszkas“ 1912 m. 3 Nr.
[3]) „Liet. Ceit.“ 1912 m. 4 Nr
[4]) „Apžw.“ 1912 m 3 Nr.
[5]) Ten pat.
[6]) „N. L. Ceit.“ 1912 m. 5 Nr.

Asz Klaipėdos ir Szilokarcziamos Walscziuje Szwabaka neskirsiu.

Ant Balso: Asz esmi Prusas, ar manę pažystat.

Esmė Lietuwninks — Szwabaką neskirsiu,
Norint ir skyriau jį jau du kartu.
Ar asz Lietuw'ninkas į Žydą wirsiu
Ir taip Sawiszkį wersiu jau nieku?—
Ne, tą asz nedarysu:
Sawiszkį nežudysu,
Norint tam priesz giedotu ir Gaidys —
Asz skirsiu wieną — o tas bus Strekys.

Asz Laukininkas-Szwabaką neskirsiu
Norint ir waldo jis Miliijonus.
Jisai iszskirtas dirbs už tůs — patirsiu —!
Bėt asz wargingai dirbt turu Laukus;
Jis sawo Wagą waro —
Kas rup jam, Burs, ką daro,
Ar jo Laukėlis jį dar ir maitys
Tą gal žinot tikt Laukininks Strekys.

Asz Darbininkas — Szabaką neskirsiu,
Nors jis ir Aukso Kalnus pažada
Ar jį iszskyrus nors kada iszgirsiu
Kad ir manės jis ten atsimena?
Ar jis už mus Mažůsius
Istos už Wargstancziůsius?
Jis tai nedarę — Jis ir nedarys,
Bet jo weikiaus užstos manę Strekys.

Remestininks — asz Szwabaka neskirsiu,
Nėsa galiu sakytė isz tai
Norint keli jį gir, asz jį negirsiu
Jis man nėra taip didei prie Szirdies.
Kaip Draugas kits manasis
Dabar sztai aprinktasis —
Kurs' pats pažyst, kaip wargst Remestinys
O tas yra — tat žinom juk Strekys.

Taip Sudiėwu Pon Szwabak ik numirsim
Keliaukė sweikas, kaipo atėjei
Tawę mes skyrėm, bet daugiaus neb'skirsim
Kadangi czion tu jau atszlužyjei.
O pagal Zodį Tawo
Dabar lik Sostą sawo
Tokiam, kursai yra Burs ir Lietuwys,
Ogi tasai yr Laukininks Strekys.

Schwabako Prietelis.

Szalin su Baraboszum!
Mes
Strekį skirsim!

Lietuvių Rinkimo Draugija Klaipėdos — Šilutės apskrities rinkimams besiartinant, matydama, kad ne visi lietuviai Strėkio pusę palaiko, išleido naują atsišaukimą: „Mieli Draugbrolei Lietuwininkai“. Šitame atsišaukime iškeldami Strėkį, graudeno jie lietuvius rinkėjus nuo Švabacho, tarp kito ko, šitaip:

... Lietuwininkai! Lietuwininkai! Ar Jųs norite skirti tokios Partijos Wyrą, kuri nesidrowėja prie Melû bjaurausujû Ginklû butent Lietuwiû Papirkimo tverties. Taip tape kartą P. Bruožaičiui isz Weweriszkiû 5000 Mk. suloma, kad už P. Schwabaką įstotu. Bet P. Bruožaitis Juduszciumi pastoti nenorėdamas, tus Pinigus atgal atrodė...

Čia buvo minėti anie 1906/07 m. Karnovskio Bruožaičiui siūlyti pinigai. Tautinių liberalų agitatorius, Kaitinio partijos sekretorius M. Šuišelis iš Talių, norėdamas šitą bandytą papirkimą užginčyti, viename jo paties pasirašytame atsišaukime Bruožaitį išvadino melagium. Kitame jo pasirašytame atsišaukime „Padabokit! Du Draugbroliu, kuriudu kaip Judosziu su Lietuwininkais kupcziauja“, tarp kita ko sakoma:

... Taip ant Paweikslo Mete 1907, kaip Lietuwininkai Poną Gaigalati per Kandidata pastate ir už ji dirbo, leidos Brožaitis nuo Pono Karnowskio Nimmersatte 150 Mk. iszsimoketi ir pradejo priesz Lietuwininku Kandidata už Liberalus dirbti: Ar Tai ne Judosziaus Darbas?! Kiek jis dabar nuo Konzerwatywu gauna, niera dar žinoma. Ir Strekys nesigiedzias, ta Neteisybe platinti, kad jam yra Pinigu siulyta, kad jis nu Kandidaturos atsitrauktu ir ant Pono Schwabacho Pusės statos. Strekys rods mislyje, kad ji Liberalai pirks. Nesa Strekys, kurs jau Januario Menesije 1911 Kandidatu priesz Pona Schwabaka pasistate, rasze dar 9. Aprili 1911 Ponui Schwabach meilinga Gromata ir siunte jam kelis Ducus lietuwiszku Welyku Kartu, kures Schwabaks Lietuwininkams siustu... Pons Strekys juk ir yra kaip jau tulas žina, tuczesu, kaip antra Syki Pons Smalakys priesz Ankeri kanditarawo, prie Kupcziaus Schaak Klaipėdoj nuėjęs ir norejes Lietuwininkus už 300 Sidabrininku (Markiu) pardoti. Tai gal Pons Schaak prisiekti. Tas Pons jam ale Duris parodė. Taipo pasirodė Ponudu Strekys ir Brozaitis kaip Lietuwininku Judosziu (Iszdaweju)...

Taip tai kovojo tautinių liberalų agitatoriai prieš savo brolius. Jie perkreipė tiesą ir darė nebūtų priekaištų. Nes Bruožaitis minėtais metais neveikė prieš Gaigalaičio kandidatūrą, o tik Gaigalaičio ne perenkant, tarp Krauzės ir Švabacho, palaikė pastarojo pusę. Rods Strėkys ne pateisinamas, kad jis kandidatu pastatytas, nepertraukė su Švabachu asmeninių santykių: Velykų atvirutes tesiuntęs jis tik Švabachui. Tačiau kas apie Šaaką sakyta, kad Strėkys norėjęs parduoti jam lietuvius už 300 markių tai, kaip „Apžvalgos“ išaiškino[1]), buvo prasimanytas melas. Matyt, tautiniai liberalai neišgalėdami teisybės ginklais kovoti, turėjo kitokiu priemonių imtis.

Pirmieji rinkimai nė vienam kandidatui nedavė galutino laimėjimo. Reikėjo perinkti Strėkys su Švabachu.

---

[1]) „Apžw.“ 1912 m. 6 Nr.

Apie priežastį, kodel tautinių liberalų kandidatas buvo tiek daug balsų gavęs, lietuvių leidžiamas laikraštis rašė[1]: „Kadangi nuo musų pusės ant jų melavimų negana padaboję buvom ir lyg niekus praleidom. Anie buvo praplatinę trumpai pirm rinkimo, kas Strėkys nuo kandidatūros atsisakęs, o Martius esąs miręs..."

Minėtas Skeraitis vėl rašė[2]), kad Strėkys būtų laimėjęs, jeigu visi tie tūkstančiai rinkėjų, kurie namie buvo pasilikę, būtų atlikę savo pareigą. Pagaliau jis prašė Lietuvos dukteris, gaspadines ir lietuvaites, perinkimuose išvaryti vyrus, brolius, gentis, jaunikius rinkti ir įkalbėti jiems kad lietuvį rinktų.

Perinkimų laikotarpiu socialdemokratų vadai kreipėsi į Švabachą klausdami, ar jis apsiimtų už šitokius jų reikalavimus stoti:

1. už išlaikymą valstybės seimo esančios rinkimo teisės,
2. prieš apribavimą draugijų, susiėjimų ir susidraugavojimo teisių,
3. prieš paaštrinimą koravonių teisės, taip vadinamo politiško skirsnio,
4. prieš paaštrinimą asmens laisvės įstatymų,
5. prieš padidinimą ir uždėjimą naujų muitų ant visuomenei reikalingųjų daiktų,
6. prieš naujai uždedamų ir padidinimo nietiesiogių mokesnių ant reikalingųjų daiktų.

Švabachui atsakius, kad jis negalįs tvirtai su jais rištis, socialdemokratų veikėjai kreipėsi į Strėkį. Šis sutiko jų statytus reikalavimus paremti. Rytprūsių socialdemokratų organas „Königsberger Volks-Zeitung" tuoj pagarsino, kad Strėkys po jų statomais reikalavimais pasirašęs, ir paragino socialdemokratus rinkėjus rinkti Strėkį. Karaliaučiaus vok. konservatorių veikėjai sužinoję apie tai kreipėsi į Strėkį telegrafu ir pareikalavo pasiaiškinti. Ir tuomžyg vok. kons. organas „Ostpreuszische Zeitung" pranešė, kad Strėkys patvirtinęs šio laikraščio redaktoriui Kertzendorfui, jog apie jo (Strėkio) derybas su socialdemokratais nėra nieko tiesos, ir konservatorių rinkėjų prašė rinkti kaip pirm Strėkį. Socialdemokratai, tai paskaitę, sušaukė Klaipėdoj susirinkimą. Jų kandidatas Mertinas parodė Strėkio raštą, kuriame jis pažadėjęs buvo išpildyti socialdemokratų reikalavimus. Buvo laukiama ir paties Strėkio pasiaiškinti, bet jis, nors ir buvo lietuvių vadų prašytas, nepasirodė. Sakoma, Šilutės apskrities vok. kons. neleido jo Klaipėdon keliauti. Neatkeliavus Strėkiui, socialdemokratai nutarė, kad jis esąs visiems politikams „negyvas vyras", todel negalima už jį stoti. Kiekvienam socialdemokratui rinkėjui buvo laisvė duodama: rinkti arba susilaikyti nuo rinkimų.

Dabar subruzdo ir tautinių liberalų veikėjai. Kaitinis ir Jurgelaitis išleido šiokį atsišaukimą[3]):

> Lietuwininkai! Dabar matot Jus Wiernybę ir Teisingumą nobažnojo Strekio, kurs sawo Nobažnumą yra davęs nů Kunigų užranczyti. Zocijaldemokratai dabar apreiszkia, kad Strekys Zocijaldemokratams ne tiktai pažadėjęs, bet ir rasztiszkai užtwirtinęs yra, kad jis už jų Praszymus įstos. Taipo yra Pons Strėkys Konzerwatywams ir Zocijaldemokratams rasztiszkay už-

---

[1]) Ten pat 5 Nr.
[2]) „N. L. Ceit." 1912 m. 9 Nr.
[3]) „Liet. Ceit." 1912 m. 7 Nr.

twirtinęs, Liberalams ir Lietuwininkams yra jis pažadėjęs, kad jis už jų Programą įstos. Ar gal jis wisiems podraug szluszyti? Jis yra priwerstas, wienus ar kitus prigauti. O kadangi Strėkys Lietuwininkams tikt pažadėjęs, bet kitoms Partijoms rasztiszkay užtwirtinęs yra, už jus įstoti, tad jis yra priwerstas pirmoj Eilėj Lietuwininkus apgauti. Jis tur pastoti musų Iszdawėju. Delto szalin su Strėkiu, szalin su tokiu Wyru, kurs pažada, ką jis negal iszteseti. Mes Lietuwininkai tegalim skirti musų Poną Schwabach!

Vok. konservatoriai traukė į perinkimus bažnytines giesmes giedodami. Ypač v. Moltkės ir Strėkio rinkėjai buvo raginami šiais giesmių skirsneliais: „Žalnieriui Gėda, kurs kare pabėg, kad reik kowoti!" ir „Kelk, Krikszczionie! kelk, kelk, kowoti! Kowok iki pergalėsi!" — o tai delto, idant liberalai juoktųsi. Apie tai jie šitaip rašo[1]):

Mes jau girdime musų Prieszininkus Liberalus besijůkiant, kad mes priwedame paraszytus žodžius! Na! o kodel jůkiasi jie isz to? Je, todel, kadangi wislab, kas wiernam krikszczioniui szwenta ir brangu yra, yra musų Prieszininkams tikt — Jůkai, o norent ir paraszyta yra: „Jůkiasis kanks amžinai!" Ir: „Tadagi bus ne pigus Jůks, kad Ugnimi wiskas supluks, kaip paraszyta esti!" Sakau, musų Prieszininkai, Liberalai, jůkiasi, kad mes paraszytus Žodžius priwedem, kurie ne musų Sutwėrimams, bet akarot mums paraszyta yra! O todel ir wertai yra, kad mes tai, kas mums paraszyti yra, ir apszirdyjam bey pasinaudojame, ypaczey szitokiame Kowos Czėse stowedami, nesa Deputirtų Skyrimai yra Kowa netikt deley musų dieniszkos Důnos, kurie liberaliszkieji Miesczionis mums Laukininkams per Rubežių Atdarymas bey Atėmimas laukininkiszkujų Muitų nugraužti kėsosi, bet ir daley musų Duszios Maisto, kuri jau ir gi patys liberaliszkieji ėwangėliszkieji Kunigai, kaip ans Jatko su jam Pritaranczeiseis, musų ir musų Waikų Duszioms iszplėszti procawojasi...

Toks „juokingas" vok. konservatorių veikimas nieko nepadėjo laimėti. Tautiniai liberalai bejuokuodami, socialdemokratų padedami, išsirinko savo kandidatą Švabachą. Perinkimo dienai Klaipėdoj tautiniai liberalai padarė rinkėjų susirinkimą. Šitame susirinkime advokatas Veberis prisiminė ir darbininkus ir pasakė, kad jie tautiniams liberalams nėsą jokie proletarai, tik piliečiai; apie lietuvius visai nebeprisiminė. Mat lietuviai buvo savo „pareigą" atlikę ir jau nebuvo reikalingi!

Taip tai iš socialdemokratų malonės Švabachas liko atstovas. Taip norėjo ir tūli vok. konservatoriai, nes jie suardė Strėkio sutartį su socialdemokratais. Taip norėjo ir „bešališkoji" už lietuvius veikusi „N. L. Ceitunga". Ji, per 1903 m. perinkimus platinusi socialdemokratų kandidato balsavimo lapelius ir atsišaukimus, šį sykį prasitarė, būk lietuviai nenorėsią, kad jų kandidatas laimėtų socialdemokratų balsais.

Apie kilusį nesusipratimą su socialdemokratais Strėkys padavė tokias žiniais[2]):

„Po pirmojo rinkimo gavau iš socialdemokratų kelis paklausimus, kuriuos aš su priesančiais Rinkimo Komitetos draugais

---

[1]) „Konz. Dr. Laiszkas" 1912 m. 6 Nr.
[2]) „Apžw" 1912 m. 8 Nr.

apsvarsčiau ir jiems pritarant į tuos paklausimus pritarančiai atsiliepiau. Jau vien todel, kad didžiausia dalis statytųjų klausimų su mūsų programa iš 1895 m. sutarė. Šitie paklausimai bet negal nei vieno išmintingo žmogaus kokiu derėjimo darymu laikomi būti... Konservativams, mano rinkimą pašelpantiems, išgirdus, jog ir demokratai periinkime už mane balsuoti apsiėmę esą, užpuolė manęs klausti, ar aš esu su demokratais kokiuos ypatiškus derėjimus daręs? Į tai aš atsiliepiau, jog jokių derėjimų tarp manęs ir socialdemokratų nėra daryta. Iš šita sulig mano įsitikinimo, teisingo atliepimo, rados didei apgailėtinas nesusipratimas tarp manęs ir tulų konservativų. Iš priežasties šito nesusipratimo pranešė „Ostpreuszische Zeitung" atitaisyma demokratiškojo atsišaukimo... Tokiu būdu dumoje demokratai manęs prigautais esą... Šitą progą ir išnaudojo tuojau liberalai ir, teisybę iškraipydami ir ją stačiai ant galvos pastatydami, išleido atsišaukimus ir depešes (= tolraščių pranešimus), kuriais darbininkus apvylė.

Iš šito paaiškinimo matyt, kad vok. konservatoriai buvo priešininkai bet kokios sutarties su socialdemokratais. Jie norėjo, kad lietuvių kandidatas be jų žinios nieko nedarytų. Tikra despotų politika!

Po rinkimų iškilo daugelis įdomių bylų. Vienas Jurgelaičio draugijos valdybos narys J. Klimkaitis buvo nubaustas už tai, kad savo politikos priešininką buvo koja spyręs. Kaitinio draugijos sekretorius M. Šuišelis buvo už šmeižimą nubaustas, taip pat baustas buvo ir vienas Žvilio draugijos valdybos narys, J. Bruožaitis jaun., kurs prieš šmeižimą besigindamas savo priešininką buvo užgavęs žodžiais. Ir lietuvių atstovas d-ras Gaigalaitis buvo priverstas traukti kai kuriuos „liberalų" ir „socialų" laikraščių redaktorius už šmeižimą teisman, kurie taip pat be bausmės neišliko. Įdomi buvo taip pat byla ir vok. konservatorių su tautiniais liberalais. Pirmieji buvo pastariesiems užmetę, kad jie sulaužę sutartį su lietuviais ir prieš lietuvių norą pastatę Švabachą. Teisme tačiau buvo išrodyta, kad Švabachą pastatęs Kaitinis. O Kaitinis sakė, kad jam vistiek, kas lietuvius atstovaująs, vokietis, žydas ar lietuvis ir t. t. by tik reikalus gerai užtariąs. Tautiniai liberalai liko išteisinti, o vok. konservatoriai nubausti.

Ragainės-Pilkalnės apskrityj vok. konservatoriai pasistatė kandidatu savo senąjį atstovą, grafą Kanitzą iš Podangų.

Tautiniai liberalai šį kartą užėmė laisvamanių vietą. Jie pasistatė kun. Lenkaitį iš Įsrutės, bet šiam atsisakius dvarininką v. Lentzkę iš Meškupių.

Socialdemokratų kandidatas buvo dvarinkas A. Hoferis iš Pleinlaukių.

Ypač veiklūs buvo vok. konservatoriai Pilkalnės apskrity. Ten jie agitacijai buvo ir pinigų iš žmonių pradėję rinkti. Bet žmonės buvo labai nuo jų atgrisę. Tačiau jie mokėjo išsigelbėti. Viens miško sargas suvadinęs miško darbininkus ir pasakęs, kad jam iš aukštosios vyresnybės parėjęs paliepimas paklausti, kas iš jų socialdemokratas esąs, o sužinojus, reikia tokį atleisti[1]). Suprantama, tokioms priemonėms tegalėjo tik vok. konservatoriai ir laimėti. Todel ir šį kartą tapo išrinktas atstovu grafas Kanitzas. Bet neilgam teko Kanitzui atstovauti. Jis mirė 1913 m. Papildomiems rinkimams buvo pastatyta:

vok. konservatorių — dvarininkas Gottšalkis iš Sauervaldės,
tautinių liberalų — komercijos patarėjas Ventzkė iš Graudenco,
socialdemokratų — dvarininkas A. Hoferis iš Pleinlaukių.

---

[1]) „N. L. Ceit." 1911 m. 29 Nr.

Šį syk taip vok. konservatoriai taip tautiniai liberalai pasikvietė ir lietuvių agitatorių. Už konservatorius agitavo Žviliaus vedamos Lietuvių Rinkimo Draugijos narys F. Ambrasatis iš Klaipėdos[1]), už tautinius liberalus Kaitinio draugijos sekretorius, M. Šuišelis iš Talių. Bet šis maža politinio nuvokimo teparodė[2]). Tautiniai liberalai prikišę savo agitacijai apie 140.000 markių[3]). Atstovu išrinktas tapo vok. konservatorių kandidatas Gottšalkis.

Mirus 1917 m. atstovui Gottšalkiui papildomuose rinkimuose 1918 m. tapo išrinktas vok. konservatorių kandidatas vyriausias Rytprūsų ūkio direktorius d-ras Kappas iš Pilzeno. Del karo priežasties kitos partijos kandidato nebuvo pastačiusios.

Labgavos-Vėliavos apskrity vok. konservatorių kandidatas buvo oberstas v. Masovas iš Pernėnų.

Laisvamanių — burmistras Vagneris iš Tapjavos.

Socialdemokratų — partijos sekretorius (pirma dailidė) Lindė iš Karaliaučiaus.

Po pirmų rinkimų pasirodė reikalinga perinkti vok. konservatorių kandidatas ir laisvamanių. Išrinktas buvo vok. konservatorių kandidatas v. Masovas. Neilgam teko ir v. Masovui savo laimėjimu gėrėtis.

Papildomiesiems 1914 m. rinkimams kandidatais buvo:

vok. konservatorių — amtrotas Srėvė iš Kleinhofo,

laisvamanių — burmistras Vagneris iš Tapjavos,

socialdemokratų — partijos sekretorius Lindė iš Karaliaučiaus.

Šį sykį vėl reikėjo perinkti vok. konservatorių ir laisvamanių kandidatai. Tačiau laimėjo laisvamanių kandidatas Vagneris.

Nugalėjimas.

Nors per valstybės seimo rinkimus 1912 m. lietuviams ir neteko laimėti, tačiau 1913 m. buvusiuose karalijos seimo rinkimuose pasisekė jiems, vok. konservatorių padedamiems, visiškai nugalėti savo buvusius bičiulius — tautinius liberalus. Mes turime tokį šitų rinkimų vaizdą:

Tilžės-Lankos apskrity Lietuvių Rinkimo Draugija susivienijo su vok. konservatoriais ir pasistatė kandidatais:

lietuviai — valdžios patarėją d-rą V. Steputaitį iš Gumbinės;

vok. konservatoriai — vyriausią miško sargą Meyerį iš Tavelninkų;

tautiniai liberalai šį sykį susivienijo su laisvamaniais. Kandidatais buvo:

tautinių liberalų profesorius Knaakė iš Tilžės, kurs savo laiku buvo kaltinęs d-rą Sauerveiną krašto išdavimu;

laisvamanių — dvaro samdytojas Feinholcas iš Kaukviečių.

Jau per valstybės seimo rinkimus, kada M. Kiupelio ir Lekšo draugijų pastatytasis kandidatas Zocheiseris atsisakė nuo „lietuvių" kandidatūros ir kada šitie lietuvių vadai stojo už susidraugavusių konservatorių kandidatą v. Moltkę, vok. konservatorių vadai raštu pažadėjo „kiek galint atboti" lietuvių norus būsimuose karalijos seimo rinkimuose. Žodžiais buvę dar daugiau žadėję. Susitarus tautiniams liberalams su laisvamaniais, Kiupelis ir Lekšas raštu paklausė Tilžės vok. konservatorių vadų, ar jie nepriimtų vieno

[1]) „Tilž. Kel." 1913 m. 139 Nr.
[2]) „Konz. Dr. Laiszkas" 1913 m. 67 Nr.
[3]) „Apžw." 1914 m. 23 Nr.

lietuvio kandidatu į karalijos seimą[1]). Lietuviai iš savo pusės pasistatė d-rą Steputaitį ir pranesė apie tai vok. konservatoriams. Šie paprašė, kad lietuviai jiems duotų tris kandidatus, iš kurių jie vieną sau pasirinksią. Kandidatai turi būti iš Tilžės ar Lankos apskrities ir laukininkai. Lietuviai norėjo vok. konservatorių prašymą „kiek galint išpildyti" ir nutarė jiem pasiūlyti perinkti tris labai gerbtinus ir aukštai mokytus ponus[2]). Bet labiausia lietuviai nori d-ro Steputaičio. Tačiau vok. konservatoriai lietuviams patarė, kad geriau būtų paėmus kokį laukininką iš Tilžės apskrities. Ir Tilžės apskrities pirmininkas v. Šlentheris nenorėjęs, kad lietuvius atstovautų d-ras Steputaitis[3]). Tada Tilžės apskrities Lietuvių Draugija, nenorint vok. konservatoriams priimti d-ro Steputaičio, nutarė nuo jų atsitraukti ir būsimuose valstybės seimo rinkimuose nebestoti už vok. konservatorių kandidatą. Kiupelio-Lekšo sutartimi su vok. kons. būsimuose valstybės seimo rinkimuose lietuviai turėjo rinkti vok. kons. kandidatą[4]). Pagaliau vok. konservatoriai sutiko priimti d-rą Steputaitį. 1913 m. balandžio 2 d. Tilžėj vok. konservatorių susirinkime d-ras Steputaitis laikė kalbą ir išdėstė savo politinį credo. Jis prisiminė ir lietuvius ir tarė: „Lietuviai esą karaliui ištikimi žmonės ir konservatoriai iki kaulų, o be to ir geri vokiečiai."

„Tilžės Keleivis" su jo išvedimais nesutiko, ir apie tai šitaip rašė [5]):

> Kad lietuviai yra karaliui ištikimi, tai nieks nėra abejojęs, bet, kad lietuviai taip didei konservatiški „iki kaulų" yra tai nėra teisybė, nesa pastariejie valstybės seimo rinkimai parodė, jog taip Klaipėdos taip ir Tilžės apkrityj didžiausioji dalis lietuvių nerinko konservativus, bet nacionalliberalą arba tiesiog liberalą! O kad lietuviai „geri vokiečiai" yra, tai nei p. d-ras Steputatis pats neįtikės, nesa lietuviai niekados negal buti vokiečiai, jie gal buti aukščiausiai vokiškai kalbantis lietuviai!...

Šitoks „Tilžės Keleivio" išsireiškimas nebuvo niekas daugiau, kaip tautinių liberalų politikos manievras prieš lietuvius ir jų kandidatą.

Rinkimuose tapo išrinktu lietuvių ir vok. konservatorių pastatytu kandidatu — d-ras Steputaitis ir Meyeris. Tautiniai liberalai prarado iki tol turėtą šiame apskrityje gūštą. D-ras Steputaitis seime įsirašė vokiečių ir lietuvių konservatorių partijos nariu.

Kilus didžiajam pasaulio karui ir atstovai ištraukė tėvynės ginti nuo priešų. Vok. konservatorių atstovas Meyeris 1915 m. krito karo lauke. Jo vietoj tapo išrinktas buvęs vok. konservatorių atstovas, teismo tarybos narys, advokatas Meyeris iš Tilžės.

Klaipėdos-Šilutės apskrityj Lietuvių Rinkimo Draugijos, Žviliaus ir Strėkio vadovaujamos, susitarė su vok. konservatoriais ir pastatė kandidatus:

lietuviai — kun. d-rą Gaigalaitį iš Priekulės;

vok. konservatoriai—ekonomijos patarėjąH. Frentzel-Beymę iš Klaipėdos;

Kaitinio ir Jurgelaičio vadovaujamos Lietuvių Rinkimo Draugijos ieškojo vėl tautinių liberalų vienybės, prie kurių ir laisvamaniai prisidėjo.

Iš lietuvių pusės tapo pastatytas ūkininkas Šuišelis iš Užanaičių;

tautiniai liberalai vėl pasistatė Švabachą.

Vok. konservatoriai jau išanksto pradėjo ruoštis prie karalijos seimo rinkimų. Dar 1911 m. gruodžio 29 d. jie nutarė statydami konservatorių

---

1) „Tilž. Kel." 1912 m. 144 Nr.
2) „Tilž. Kel." 1913 m. 27 Nr.
3) „Tilž. Kel." 1913 m. 35 Nr.
4) „Apžv." 1913 m. 18 Nr
5) „Tilž. Kel." 1913 m. 41 Nr.

kandidatą atkreipti dėmėsio, į lietuvių partijų norus[1]). Vėliau jie bandė artintis prie lietuvių partijų darydami pasiūlymų. Apie tai šitaip rašoma[2]):

Aussusas konservativų draugijos Klaipėdos apskričio yra susiėjime vasario 10 d. vienbalsiai nutaręs: Konservativų draugija Klaipėdos apskričio sutaria, jeigu ir konservativų draugija Šilutės apskrityj pritaria: pirmininkams abiejų konservativų apskričio draugijų įgaliojimą suteikti, su pirmininkais lietuviškųjų, Klaipėdos ir Šilutės draugijų, rinkimams karalijos ir valstybės seimų, sekančius nutarimus išvesti:

1. Sekantiems karalijos seimo rinkimams stato konservativų draugija Klaipėdos-Šilutės apskrityj vieną kandidatą, lietuviškoji draugija užsistato antrąjį savotišką kandidatą, ir apsiima prie rinkimo vieni-antriem visu įgalėjimu gelbėti.

2. Sekančiuose valstybės seimo rinkimuose stato, jei pirma nebutų sutarta vieną bendrą kandidatą užstatyti, konservativai ir lietuviai sau katrie po vieną kandidatą ir apsiima, sulig pirmminėtosios sutarties už į perrinkimą parėjusį kandidatą taip jau visu įgalėjimu įstoti.

3. Tie užstatomieji kandidatai netur jokiai liberalų partijai priklausyti, ir nei pristoti. Abiejos pirmminėtosios partijos apsiima ir nuo kiekvieno asmeniško apkariavimo savo kandidatų žodžiais ir raštais tvirtai atsilaikyti.

Į tai iš lietuvių pusės atsiliepė kaž koks Jonaitis šitaip[3]);

Rasi, jeigu konservativai pažadėtų Tilžės-Lankos apskrityj, o rasi ir Ragainės — po vieną mandatą lietuviškai-tautiškam kandidatui palikti, tad mes berods galėtum sutikti ir katras sau skyru, bet petis prie pečio traukti prieš kitus priešininkus. Bet jeigu jie pasididžiotų, kaip tai kartą nusidavė, tai galiausiai nieko nebeliktų, kaip tai: atstumti visas pagalbas ir likti savotiškais.

Rudenį 1912 m. vok. konservatoriai vėl pasisiūlė Žviliaus vedamai Liet. Rink. Draugijai susivienyti su lietuviais. Lietuviai jų neatstūme, bet rugsėjo 14 d. išsirinko iš 4 narių susidedančią komisiją, kuriai pavedė susitarti su vok. konservatoriais.

Galų gale Lietuvių Rinkimo Draugijos pasistatė sau kandidatu d-ra Gaigalaitį ir su vok. konservatoriais susitarė vieni kitiems padėti.

D-ro Gaigalaičio kandidatūra netiko nei vok. konservatoriams nei tautinių liberalų veikėjams. Buvo rašoma [4]), kad iš konservatorių pusės ištikro buvo bandoma perkalbėti gaigalaitiškius nerinkti d-ro Gaigalaičio. Konservatoriai atkartotinai bandė prikalbėti Šuišelį iš Užanaičių dėtis prie konservatorių frakcijų, už tai konservatoriai rinkėjai padėsią jį rinkti. Bet Šuišelis nesutiko.

„Lietuwiszkoji Ceitunga“ primetinėjo d-rui Gaigalaičiui, kad jis kunigas, turįs likti parapijoj, o ne seime. Ir „Tilžės Keleiwis“ prisidėjo kovodamas prieš d-rą Gaigalaitį. Ten skyriuje „Atsiųsta“ tarp kita ko rašoma[5]):

Tik kad lietuvių visuomenė tai įžiūrėjusi bus, kad tai paties žudymas yra, kad jie vok. kons., ir jei tasai, kaip p. d-ras

[1]) „Apžw.“ 1913 m. 18 Nr.
[2]) „K. Dr. Laiszkas“ 1912 m. 22 Nr.
[3]) „Apžw.“ 1912 m. 53 Nr.
[4]) „Liet. Ceit.“ 1913 m. 46 Nr.
[5]) „Tilž. Kel.“ 1913 m. 3 Nr.

Gaigalatis, lietuvišką šarkuką apsikabin, atstovu renka, tik, kad konservativų galia karalijos seime — sulaužyta bus, tik tada ir lietuviams geresni laikai pareis...

D-ras Gaigalaitis į tai atsakė[1]):

Ale prie kokios giminės mane tad ans liberals priskaito, kad sako, aš ne esąs lietuvininkas, bei tik „lietuvišką šarkuką" esąs apsikabinęs. Jis turėtų daugiau priežasties; apie giminiškumą, arba nacionalitetą savo atstovo pasirūpinti ir toktai tyrinėjantiems paaiškinti, tai daugiau dėkos pelnytų. Mielie lietuviškiejie draugbroliai mato, kokiais nešvariais ginklais tie valndumiai ir „Lietuviszka Ceitunga" prieš mane kovoja delto, kad aš už vargingųjų žmonių reįkalus ir naudą įstoju...

Švabacho šalininkas Kaitinis paleido paskalas, kad jam kartą (1907 m.) būnant su Strėkiu Berlyne d-ras Gaigalaitis nusivedė juodu į „Cafee National", kur gyvena pasileidusios mergos, pirma apie tai nepasakęs. Tuo jis norėjo d-rą Gaigalaitį nužeminti „krikščionių" akyse. Bet Strėkys, minėtus žodžius atitaisė, patvirtindamas, kad d-ras Gaigalaitis juodu įvedė į minėtą svetainę Kaitinio prašomas. Gažė iš Galtų taip pat įrodė, kad pats Kaitinis jo kaimynui pasakojęs, jog tuo kart jis paprašė d-ro Gaigalaičio nuvesti į kavinę pažiūrėti, kas ten darosi[2]).

Iš kitų d-ro Gaigalaičio nuopelnus daugiausia aikštėn kėlė J. Davilis (Švencelės). Jis tarp kita ko rašė[3]):

Atsiminkime šime rinkimo laike jo darbu seime ir šaliejose vietose, jo įstojimo ir pasiprocevojimą už lietuviškas tikybos pamokas mokyklose, už ukininkavimą, už žvejybą, už laukų pagerinimą, už vieškelius, už varginguosius, jo trusą už lietuviškos dailes pakėlimą ir t. t. ir t. t. Visur čion išvysime procę ir gabumą musų draugbrolio Gaigalačio. O tačiau randasi vyrų iš pačių brolių tarpo, norinčių jį dvasiškai ir politiškai nubengti. Nėra žodžių, kuriais galėtum tokį netikusį veikimą pritinkančiai aprašyti... Mes ištikimiejie lietuviai rinkime d-rą Gaigalatį, mes rinksime jį vien širdžiai ir džiaugsmu. Tuome išpildysime musų giminišką pareigą, išlaikysime musų giminės garbę ir mus gerbs musų vaikai ir vaikų vaikai. Išdavėjai ir savo giminės ir savųjų apjuoktojai bus ale menome su pasibiaurėjimu...

Vok. konservatoriai iš pradžios buvo taręsi statyti savo pažįstamą teisėją Šmidtą iš Karaliaučiaus, bet netrukus pasirinko Klaipėdos apskrities pirmininką Krauzę[4]). Tur būt netikėdami pritrauksią šiais kandidatais lietuvių savo pusėn manomų kandidatų nepąsistatė nė vieno, bet parsikvietė iš Berlyno generol-konsulį d-rą Irmerį. Šis skaitėsi laisvuoju konservatoriu ir sakėsi tik del to statydinęsis, idant atlaikytų konservatorių partijai gerbiamojo generolo feldmaršalo grafo Moltkės gerbiamąjį rinkimo apskritį[5]). Tačiau d-ras Irmeris nerado tarp lietuvių laukiamo pritarimo. Viename vok. konservatorių susirinkime jis ištarė kad visos Vokietijoj gyvenančios tautos turi tylėti prieš Vokietiją. Šita kalba pasipiktino „apžvalgininkai"[6]).

---

[1]) „Tilž. Kel." 1913 m. 5 Nr.
[2]) „Apžw." 1913 m. 37 Nr.
[3]) Ten pat.
[4]) „Liet. Ceit." 1912 m. 86 Nr. ir „Konz. Dr. Laiszkas" 1913 m. 16 Nr.
[5]) „K. Dr. Laiszkas" 1913 m. 19 Nr.
[6]) „Liet. Ceit." 1913 m. 21 Nr.

Netrukus d-ras Irmeris atsisakė nuo kandidatūros ir jo vietoj vok. konservatoriai pasisistatė ekonomijos patarėją H. Frendzel-Beymę iš Klaipėdos. Tautinių liberalų veikėjai paleido paskalas, kad Frentzel-Beymė 1912 m. prikalbėjo Strėkį pasirašyti po socialdemokratų sąlygomis[1]). Nes Strėkys Švabacho byloj prieš buvusį „Rytprūsinės“ redaktorių Kertzendorfą, liūdininku pakviestas 1913 m. bal. 2 d. pasakė, kad jis esąs padaręs susitarimą su socialdemokratais, paragintas kelių konservatorių iš Klaipėdos[2]). Tačiau Klaipėdos konservatorių partijos skyriaus pirmininkai bandė teisinti Frentzel-Beymę, sakydami kad Kaitinio ir Jurgelaičio paleistos paskalos, būk Frentzel-Beymė lietuvių valstybės seimo kandidatą Strėkį esąs prikalbėjęs pasirašyti po socialdemokratų sąlygomis, yra visai neteisybė. Frentzel-Beymė laikąs jam primetamą darbą prasimanytu ir neteisingu[3]).

To dar negana. Klaipėdos tautinių liberalų partijos pirmininkas, advokatas Veberis, tautinių liberalų susirinkime pasakė, kad lietuviai, kurie neina su tautiniais liberalais, esą Vokietijos priešai, norį tapti nepriklausomais ir įkūrti savo kunigaikštiją, kad ir ne visi lietuviai tokie esą, bet vis tačiau tokių elementų randasi. Užprotestavus prieš tokią denunciaciją Lietuvių Rinkimo Draugijų Klaipėdos-Šilutės apskričių pirmininkams[4]), Kaitinis su Jurgelaičiu savo rinkimo draugijų vardu kartu su jų statomu kandidatu Šuišeliu atsiliepė, kad ne visiems lietuviams Veberis tą užmetęs, bet tų lietuvių būriui, kurie dabar su konservatoriais eina ir yra susirišę su Vanagaičiu iš Tilžės, kursai yra „Birutės“ leidėjas, o tas ponas stovi už nepriklausomą lietuvių kunigaikštystę; tam pritarė ir Jokūbas Bruožaitis iš Vėveriškių[5]). D-ras Kipperis taip pat paminėjo[6]), kad ir jam vienas lietuvis esąs pasisakęs savo didį išsiilgimą.

Kol lietuviai traukė tautinių liberalų partijos jungą ir rinko Švabachą, tol visi lietuviai buvo „mieli draugai“ ir „ypatiškos dėkavonės verti“, bet kai tik pradėjo to jungo purtytis, pasidarė Vokietijos priešai. Tarytum tik tautinių liberalų partija tesudaro Vokietijos viešpatiją, ir kas tautiniams liberalams priešinas, tas yra Vokietijos priešas. Matyt, tautiniams liberalams ir jų bičiuliams vaidinosi pirmojo balandžio juokai!

Vokiečių konservatoriai savo agitaciją ypač atkreipė prieš tautinių liberalų kandidatą Švabachą, išjuokdami jo politiką. Taip pat ir Žviliaus-Strėkio vadovaujamos draugijos stojo į smarkią kovą prieš Švabachą. Visų tikslas buvo pašalinti jį iš karalijos seimo.

Išrinkus rinkėjus arba įgaliotinius visi lengvai atsiduso. Pasirodė lietuvių ir su jais susibendravusių vok. konservatorių viršus. Džiaugėsi ne vieni lietuviai su vokiečiais konservatoriais, bet ir socialdemokratai. Rytprūsių socialdemokratų organas „Königsberger Volks-Zeitung“ rašė, kad įgaliotinių rinkimų išdavos juos juo labiau džiuginančios, nes jais Švabachas visoj šlovėj išlėkęs iš karalijos seimo. Būtų kitaip virtus, sako toliau minėtasis laiškas, jeigu švabakiškiai valstybės seimo rinkimuose nebūtų laužę ištikimybės lietuviams ir, kad ponai laisvamaniai, kurie pradžioj norėjo statyti kandidatą iš savo pačių tarpo, prie to ir būtų pasilikę.

---

1) „Liet. Ceit.“ 1913 m. 38 Nr.
2) „K. Dr. L.“ 1913 m 28 Nr.
3) Ten-pat 40 Nr.
4) „Apžw.“ 1913 34 Nr.
5) „Tilž. Kel.“ 1913 58 Nr.
6) „Liet. Ceit. 1913 m 37 Nr.

Lietuviai apie savo laimėjimą šiaip rašė [1]):

Schwabachas bene dūmojo, buk jis jau mus savo kišenėj turįs ir galįs su mumis daryti ką nori. Jis siuntinėjo lietuviškas atvirutes, jis dalijo fotografijas, kur jo duktė lietuviškuose rūbuose, kraipšę (= lietuviaičių po žiurstu rišamas kišenius) virš žiursto apsirišusi turėjo, jis išsimokino lietuviškai „mano ponai“ ir „labą ryt“ ir, regis, dūmojo tais mažmožiais lietuvius jau gana apjokinęs, kad jie jam aklai paskui bėgtų ir jį vis ir vėl rinktų. Bet jis skaudžiai apsiriko.

„Naujos Lietuwiszkos Ceitungos“ redakcija, paminėjusi įgaliotinių išrinkimą, rašė [2]):

Kad tie dalykai taip išpuolė, atsieina be abejonės daliniai ir del to, kad p. d-ras Gaigalatis per labai aštriai užpuldinėjamas buvo, per ką už jį dirbantiejie prieš p. Schwabachą, juo labiau sujudo.

Bet kai kurį laiką prieš atstovų rinkimą, šis laikraštėlis dar bandė statyti savo pajėgas už Švabachą, idant kaip nors jis galėtų likti karalijos seimo atstovu. Buva rašoma, kad Frentzel Beymė išsitarė: „Žmonės turį turėti baimės nuo vyriausybės.“ Į tai buvo atsakoma, kad žmonės apmoka vyriausybę, t. y., valdininkus, idant jie jiems patarnautų, todel visai nereikalinga, kad žmonės bijotų valdininkų. Be to buvo klausiama ar tai būtų naudinga, kad Švabacho vietoj toks pons atsistotų, kurs yra tos nuomonės, kad žmonės turi bijotis vyriausybės? Šis klausimas buvo bandoma išrišti tokiu patarimu: „Mes nenorime nė vieno įgaliotinio, kurs yra davęs savo tvirtą pažadėjimą, taip sakant, prisiekęs, tą ir tą kandidatą rinkti, ant žodžio laužymo išvadžioti, bet mes žinome, kad didi dalis įgaliotinių esą rinkti ir be tokios prisiekos ir, kad tūlasis iš jų klausęs savo sąžinės, bent negeriau butų vislab taip palikti, kaip yra, ir į karalijos seimą siųsti d-rą Gaigalatį ir Švabachą [3]).“

Tačiau lietuviai buvo įsitikinę, kad šiaip ar tai, bet vis geriau bus Švabacho nerinkus. Vok. konservatorių laikraštėlis, nupeikęs „N. L. Ceitungos“ patarimus, pasakė [4]):

Mieliejie rinkėjai Klaipėdos-Šilutės apskričio, atsiminkite žodžių švento rašto, mums prišaukiančių: „Kožnas tesie paduotas vyriausybei!“ ir atmeskite šendien p. Schwabachą tokiu smagumu, kad jis tuomžyg į Berlyną nulėktų ir prie musų daugiau nebesugrįžtų.

Kaip sakyta, taip padaryta. Atstovais tapo išrinktu d-ras Gaigalaitis ir Frentzel-Beymė. Socialdemokratų išrinkti 26 įgaliotiniai susilaikė, kaip partijos buvo nutarta, nuo atstovų rinkimo [5]).

Po rinkimų tautiniai liberalai karalijos seime buvo iškėlę protestą prieš d-ro Gaigalaičio ir Frentzel-Beymės išrinkimą ir jo turinį išspauzdinę „Memeler Dampfboot“, „Lietuwiszkoj Ceitungoj“ ir „Tilžės Keleiwyj“. Bet pasirodė, kad daug jų išrodinėjimų buvo visai neteisingi [6]).

---

[1]) „Apžwalga“ 1913 m. 41 Nr.
[2]) „N. L. Ceit.“ 1913 m. 60 Nr.
[3]) „N. L. Ceit.“ 62 Nr.
[4]) „K. Dr. L.“ 1913 m. 44 Nr.
[5]) „Liet. Ceit.“ 1913 m. 45 Nr.
[6]) „Apžw.“ 1913 m. 49 Nr.

Jų bandoma buvo ieškoti tautinių liberalų pralaimėjimo priežasties. Apie Šuišelį jie išsitarė: „Jeigu mes ne tą peikąją burą ėmę butumėm, tai butumėm mes laimėję[1])!“

Iš lietuvių pusės „Sens Skaitytojis J. J.“ rašė, kad jis po daug tyrinėjimų įsitikinęs, jog daug rinkėjų konservatorius delto rinko, kadangi nuo liberalų partijos buvo daug nepadorių užsipuolimų ant konservatorių kandidatų. Buvo rašoma, kad būtų didelė žala prarasti atstovą Švabachą. Tokia žala ypač kliudytų vokiečius, bet jau lietuviams tai būtų visai neatpildoma, praradus d-rą Gaigalaitį[2]). Bet radosi ir tokių „lietuvių“, kurie gailėjosi tautinių liberalų, pav. „Jauns Skaitytojis M. D.“ rašė:

> Bet štai, vos buvo Schwabachas „su hurra“ iš musų kampo „laukan išskirstas“, o ir visuose rytų kampuose liberalai nelaimėjo, tai krito kiaulių kaina vėl greitai nuo 58 ant 50, irgi ant 47 markių už centnerį! Mieli skaitytojai, ar tai ne aiškus ženklas, kad konservativus rinkti netink?

Suprantama, tokį politikos nusimanymą tegali turėti tik „Tilžės Keleiwis“ ir jo „jaunieji“ skaitytojai.

Ragainės-Pilkalnės apskrityje šį kartą rinkimuose tedalyvavo vien vok. konservatoriai. Kitos partijos kandidatų nebuvo pasistačiusios.

Vok. konservatoriai pasistatė kandidatais ir išrinko atstovais:

dvarininką Gottšalkį iš Sauervaldės ir dvarininką v. Plehvę iš Dvariškių.

Mirus 1917 m. atstovui Gottšalkiui, vok. konservatoriai 1918 m. pasistatė buvusiems papildomiems rinkimams fabrikos savininką H. van Setteną iš Ragainės, kursai tapo išrinktas.

Labgavos-Vėliavos apskrityje vok. konservatorių pastatytu kandidatu buvo amtrotas Šrevė iš Kleinhofo ir dvarininkas v. Spacthas iš Gr. Droosdeno. Juodu ir buvo išrinkti.

---

[1]) „Apžw.“ 1914 m. 22 Nr.
[2]) „T. Kel.“ 1913 m 91 Nr.

Prūsų karalijos seimo atstovų sąrašas Lietuvos apskrityse.

I. 1849 m. susirinkimų laikas.

Seimas tęsėsi nuo 1849 m. vasario 26 d. iki balandžio 27 d. Atstovais buvo išrinkti:

Tilžės—Ragainės apskrityje:

Vyriausiojo krašto teismo viceprezidentas d-ras jur. Teme iš Miunsterio (demokratas) ir teismo direktorius Reuteris iš Karaliaučiaus (konservatorių).

Balsų gavo pirmame rinkime:

Temme	175
Reuteris	170

Antrame rinkime:

Reuteris	185
V. Kukras iš Splitrės (laisvam)	155

Klaipėdos—Labgavos apskrityje:

Banko direktorius Mac. Leanas iš Karaliaučiaus ir landratas v. Nageleinas iš Labgavos (abu dešiniojo centro).

Šilutės - Lankos apskrityje:

Med. d-ras Knauthas iš Rusnės ir Lankos apsk. landratas Šlickas iš Gastų (abu demokratu).

Pilkalnės—Stalupėnų apskrityje:

Dvarininkas Zacheris iš Gumbinės (demokr.) ir dvarininkas Meyheferis iš Šakumų (laisvam.).

Vėliavos, Gerdavos ir Friedlando apskr.:

Miesto teisėjas Uranas iš Nordenburgo ir rektorius Groszjahnnas iš Vėliavos (abu laisam.).

II. 1849—1852 m. susirinkimų laikas.

Šiem rinkimam tapo įvesta triklasinė rinkimų sistema. Atstovai buvo renkami trims metams. Išrinkti:

Tilžės—Ragainės apskrityje:

Teismo direktorius Reuteris iš Karaliaučiaus (kons.) ir landratai v. Sandenas iš Ragainės (laisvam.) Pastarajam pabaigoj 1851 m. nuo atstovavimo atsisakius, išrinktas buvo landratas Slentheris iš Tilžės (laisvam.) Kraštutiniai laisvamaniai arba demokratai rinkimuose nedalyvavo.

Balsų gavo:

Šlentheris	149
Šlotys iš Karaliaučiaus (kons.)	9
Apskrities teismo direktorius v. Sandenas iš Ragainės (deš. centro)	54

Klaipėdos Labgavos apskrityje:

Kunigas Heinriekis iš Kintų (liberalų centro) ir banko direktorius Mac Leanas iš Karaliaučiaus (deš. centro). Rudenyj 1850 m. abu atstovu atsisakė nuo atstovavimo. Jų vieton išrinkta: slaptasis vyriausias valdžios patarėjas Mac Leanas iš Berlyno ir komercijos patarėjas Charles Stanislau Frentzel — Beymė iš Klaipėdos (abu liberalų centro).

Šilutės—Lankos apskrityje:

Dvarininkas Heinrich Vanderis iš Birkenvaldės (laisv.) ir landratas v. Negaleinas (deš. centro).

III. 1852—1855 m. susirinkimų laikas.

Šiem rinkimams Lietuvos rinkimų apskritis tapo naujai sutvarkyta. Šitas apskričių sutvarkymas išbuvo iki 1918 m. Prūsų pervartos. Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Landratas Šlentheris iš Tilžės (laisvam.) ir valdžios skundėjas Neumanas iš Tilžės (kons.). Pastarasis atsisakė nuo atstovavimo 1853 m., perkeltas Įsrutėn. Naujai renkant buvo išrinktas dvarininkas Gamradtas iš Neuhof—Szilleno (laisvam.).

Balsų gavo:

Gamradtas	130
Neumannas	117

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Slapt. vyr. valdžios patarėjas Mac Leanas iš Berlyno (lib. centro) ir valdžios patarėjas Šlottas iš Karaliaučiaus (kons.)

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas v. Plehve iš Dvariškių ir Pilkalnės apskrities landratas Šmalzas iš Kusų (abu kons.).

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas Fernovas iš Kuglakių ir dvarininkas Skalveitis.

IV. 1855—1858 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Valdžios skundėjas Irgahnas iš Tilžės ir landratas Lanterbachas iš Tilžės (abu kons.). Laisvamaniai susilaikė nuo rinkimų.

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Landratas Degenas iš Šilutės ir landratas Dieckmanas iš Klaipėdos (abu kons.).

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Apskrities teismo direktorius v. Sanderas iš Ragainės (deš. centro) ir landratas Šmalzas (kons.)

Labgavos ir priskirtose apskrityse:

Šiuose rinkimuose Labgavos apskritis buvo sujungta su Fišhausenu ir Karaliaučaus miesto ir žemininkų apskritimis. Išrinkta atstovais:

Pirklys Salkovskis, miesto teismo direktorius d-ras Beckeris, baronas von der Goltz-Kallenas ir landratas v. Wegnernas (visi konservatoriai). Pastarasis Labgavos atstovas.

V. 1859—1861 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Vaistinės savininkas Kleinas iš Tilžės (kons.) ir dvarininkas Gamradtas iš Neuhof—Szillenų (laisvam.)

Balsų gavo pirmame rinkime:

Kleinas	191
Ancas iš Tilžės (laisv.)	144
Išsiskaidžiusių laisv. balsų	32

Antrame rinkime:

Gamradtas	219
Miulleris iš Kaukėnų (kons.)	113

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Dvarininkas d-ras med. Friedrichas Julius Morgenas iš Fridriechsgnadės ir Anckeris iš Rusnės (abu laisvamaniu).

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Generalis žemietijos patarėjas ir dvarininkas Kebleris iš Sommerau (lais.) ir apskrities teismo patarėjas Krantzas iš Pilkalnės.

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Apskrities teismo direktorius Larzas iš Vėliavos ir dvarininkas v. Sauckenas iš Ostlepseno (abu laisv.).

VI. 1862 m. susirinkimų laikas.

Seimas tęsėsi nuo 1862 m. sausio 14 d. iki kovo 11 d. Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Baronas v. Hoverbeckas iš Niekelsdorfo ir advokatas Švarcas iš Įsrutės (abu laisvam.).

Balsų gavo pirmame rinkime:

Baronas Leopoldas v. Hoverbeckas	299
Dvarininkas Prieszas iš Vahlentkelių	30
Dvarininkas v. Hausteinas iš Kriposų	9
Žemiet. patar. Brameris iš Ernstbergio	1

Antrame rinkime:

Advokatas Švarzas	184
Teismo direktorius Ancas	72
Dvarininkas Prieszas	66
„ v. Hansteinas	9
Žemietijos patarėjas Bremeris	1

Hoverbeckas, būdamas išrinktas keliose apskrityse, šių apskričių atstovavimo nepriėmė. Jo vietoj tapo išrinktas spaustuvės savininkas Adolfas Postas iš Tilžės (laisvam.)

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Buvęs landratas, dvarininkas Karlas Julius Šliekas iš Adl. Kretingos ir advokatas Martinys iš Kaikonų (abu laisvam.). Konservatorių kandidatas buvo valdžios skundėjas Dahlkė iš Klaipėdos.

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Hableris iš Sommerau ir Heidenreichas iš Gireliškių (abu laisvam.).

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Apskrities teismo direktorius Larsas iš Vėliavos ir dvarininkas v. Sauckenas iš Ostlepšeno (abu laisvam.).

VII. 1862—1863 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Advokatas Švarzas 347 ir spaust. sav. Postas 345 balsais (abu laisv.). Konservatorių kandidatai gavo tik arti 40 balsų.

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Dvarininkas Šlickas ir advok. Martinys (abu laisvam.)

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Hableris ir Heidenreichas (abu laisvaman.).

Labgavos—Vėliavos apskrityje;

Profesorius d-ras Johnas iš Karaliaučiaus 246 ir apskrities teismo direktorius Larzas iš Vėliavos 252 balsais (abu laisvam.). Konservatorių kandidatu: amstratas v. Marcesas gavo 64 ir landratas Fritze 58 balsus.

VIII. 1863—1866 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Spaust. savin. Postas ir vaistinės savininkas H. Vechteris iš Tilžės (abu laisvam.).

Balsų gavo pirmame rinkime:

A. Postas	263
Landratas Šlentheris iš Tilžės	115
„ v. Sanderas iš Gastų	2
Bremeris iš Ernstbergio	1
Prieszas iš Vaklenthalių	1

Antrame rinkime:

H. Vechteris	268
Landratas Šlentheris	102
Kunigas Pipiras iš Įsės	2
Landratas v. Sandenas	2

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Dvarininkas Šlickas iš Adl. Kretingos ir vaistinės savininkas Lacheris iš Klaipėdos (abu laisvam.).

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Hebleris ir apskrities teisėjas Frommeris iš Pilkalnės (abu laisvam.)

Labgavos - Vėliavos apskrityje:

Apskrities teismo direktorius Latzas ir prof. d-ras Johnas (abu laisvam.).

IX 1866—1867 m. susirinkimų laikas.

Del prūsų karo su austrais seimas buvo paleistas. Nauji rinkimai buvo jau kaujantis prūsų kariuomenei su austrais Čekijoje. Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Tilžės apskrities landratas Šlenther[1]) iš Baublių ir Valdžios patarėjas v. Zanderis iš Gumbinės (abu kons.).

Balsų gavo pirmame rinkime:

Landratas Slentheris	214
Dvarin. Gamradtas (laisv)	185
Visagalįs Dievas	1
Prinsas Karlas	1

Antrame rinkime:

v. Zanderis	198
A. Postas (laisv.)	193
Prinsas Karlas	1
Kun. Neiszas Kaukėnų	1

Iškėlus laisvamaniams prieš naujųjų atstovų išrinkimą protestą, v. Zanderio išrinkimas tapo panaikintas ir jis perkeltas iš Gumbinės Štetinan.
Per naujus rinkimus v. Zanderis vėl buvo išrinktas.

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Landratas Degenas iš Šilutės ir landratas d-ras Hugo Šultzas iš Klaipėdos (abu kons.). Laisvamaniams užprotestavus tapo abiejų atstovų išrinkimas panaikintas, bet renkant iš naujo buvo vėl abu išrinktu. Tačiau ir šį sykį rinkimai pripažinta neteisėtais. Naujuose rinkimuose, pavasarį 1867 m., vėl buvo išrinktas landratas Šultzas ir vieton iškelto Degeno Šilutės landratijos valdytojas baronas Kunišas v. Richthofenas iš Šilutės (kons.).

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Hebleris ir apskr. teisėjas Frummeras (abu laisvam.).

---

[1]) Buvusio landrato Šlentherio, laisvamanio sūnus.

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Apskr. teismo direktorius Larzas ir prof. d-ras Johnas (abu laisvam.).

X. 1867—1870 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Landratas Šlentheris ir valdžios patarėjas v. Zanderis (abu kons.).

Balsų gavo pirmame rinkime:

Landratas Šlentheris 218
Advokatas Kuvertas iš Kaukėnų (lais.) 168

Antrame rinkime:

Valdž. pat. v. Zanderis 193
Adv. Kuvertas iš Kaukėnų (laisv.) 189

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Landratas d-ras Šultzas ir landratijos valdytojas v. Richthofenas (abu kons.). Pastarasis nuo atstovavimo atsisakė. Jo vietoj buvo išrinktas buvęs Rytprusių ober prezidentas, d-ras jur. Eichmannas iš Berlyno (kons.).

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Landratas v. Sandenas*) iš Ragainės (kons.) ir dvarininkas Hebleris iš Sommerau (laisvam.).

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Apskr. teismo direktorius Larzas iš Vėliavos ir dvarininkas Behrendtas iš Migužių (abu laisvam.)

XI. 1870—1873 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Dvarininkas Behras iš Moritzkiemių ir vaistinės savininkas Bernhardis iš Tilžės (abu laisvam.). Konservatorių kandidatu buvo landratas Šlentheris ir valdžios asesorius Venghoferis iš Tilžės. Pastarojo kandidatūra per rinkimus buvo nuimta.

Balsų gavo pirmame rinkime:

Behras 228
Šlentheris 174

Antrame rinkime:

Bernhardis 224
Šlentheris 174

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Dvarininkas Beerbohmas iš Feilenhofo (laisv.) ir dvarininkas Charles James Gubbe iš Adl. Goetzhofeno (tautin. lib.)

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Hėbleris 219 ir kunigas em. Fiedleris iš Gumbinės 214 balsais (abu laisvam.). Konservatorių kandidatas landratas v. Sandenas iš Ragainės gavo 97 balsus.

Labgavos — Vėliavos apskrityje:

Teismo direktorius Larzas ir vaistininkas Mehlhauzenas iš Vėliavos (abu laisvam.)

XII. 1873—1876 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Vaistinės savininkas Bernhardis ir apskrities teismo patarėjas Droesė iš Tilžės (abu laisvam.).

Balsų gavo pirmame rinkime:

Bernhardis	285
Dvar. v. Sauckenas (kons.)	103
Landr. Šlentheris	4

Antrame rinkime:

Droesė	280
dvar. Stephanis iš Splitrės (kons.)	108
landr. Šlentheris	2
ūkin. Lokišius iš Elksnupėnų	1

Klaipėdos - Šilutės apskrityje:

Dvarininkas Beerbohmas ir teismo patarėjas Grundhadenas iš Klaipėdos (abu laisvam.)

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Buvęs dvarininkas, generalis žemietijos patarėjas Hebleris iš Karaliaučiaus 263 ir kunigas em. Fiedleris 252 balsais (abu laisvam.). Konservatorių kandidatas apskrities teismo patarėjas Rodenbeckas iš Pilkalnės gavo arti 27 balsų.

Labgavos Vėliavos apskrityje:

Teismo direktorius Larzas 2?6 ir vaistininkas Mehlhauzenas 214 balsais (abu laisvam.)

XIII. 1877—1879 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Vaist. sav. Bernhardis iš Tilžės ir apskrities teismo direktorius Droesė iš Lėcų (abu laisvam.).

Balsų gavo pirmame rinkime:

Bernhardis	286
Lankos landratas Ruprechtas (kons.)	123

Antrame rinkime:

Droesė . . . . . , ...	269
Landratas Ruprechtas (kons.)	123
Dvarininkas Stephanis „	6

---

*) 1810 m. priklausė laisvamanių frakcijai.

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Dvarininkas Beerbohmas ir teismo patarėjas Grunhagenas (abu laisvam.).

Ragainės—Pilkalnės apskrityje.

Gen. žem. pat. Hebleris 186 ir kun. em Friedleris 184 balsais (abu laisvam.). Konservatorių kandidatas landratas Šulzas gavo arti 104 balsų.

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Teismo direktorius Larzas ir vaistininkas Mehlhauzenas (abu laisvam.).

XIV. 1879—1882 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Dvarininkas Melleris iš Margių ir dvarininkas Vanderis iš Karlsbergo (abu laisvam.). Konservatorių kandidatu buvo valdžios prezidentas d-ras v. Slickmanas iš Gumbinės ir dvarininkas Veberis iš Argelotų.

Balsų gavo pirmame rinkime:

Melleris	223
D-ras v. Šlickmanas	197

Antrame rinkime:

Vanderis	240
D-ras v. Šlickmanas	175
Veberis	1

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Dvarininkas Beerbohmas ir teismo patarėjas Grundhagenas (abu laisvam.). Konservatorių kandidatu buvo dvarininkas Voigtas iš Dumpiškės ir Klaipėdos apskr. mokyklų inspektorius Schreder iš Priekulės. Viena dalis lietuvių pasistatė d-rą Sauerveiną iš Bantelių ir dvarininką Voigtą. Kita dalis lietuvių, pasivadinę „karaliaus viernieji", pasistatė prof. kun. d-rą Kuršaitį iš Karaliaučiaus ir Schrederį.

Balsų gavo:

Grunhagenas	188
Beerbohmas	182
Voigtas	175
Schrederis	130
D-ras Sauerveinas	29
Kuršaitis	—

Mirus 1880 m. atstovui Beerbohmui jo vietoj buvo išrinktas pirklys Anckeris iš Rusnės (laisvam.). Konservatorių kandidatas buvo valdžios skundėjas Plehvė iš Karaliaučiaus. 1881 m. mirė atstovas Anckeris. Jo vietoj buvo išrinktas gydytojas d-ras med. Kittelis iš Rusnės (laisvam.). Konservatorių kandidatas buvo ir šį sykį Plehvė.

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Kaapkė iš Meškių (laisvam. kons.) ir dvarininkas Bremeris ir Kelmiškaičių (kons.).

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas v. Perbandtas iš Adl. Langendorfo ir dvarininkas L. Hardys iš Kapstikių (abu kons.).

XV. 1882—1885 m. susirinkimų laikas:

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Dvarininkas Rademacheris iš Vingės (tautin. liber.) ir dvarininkas Veiszas iš Pervalkiškių (laisv. kons.). Laisvamanių kandidatu buvo dvarininkas Vanderis ir Melleris. Pastarasis per rinkimus atsisakė.

Balsų gavo pirmame rinkime:

Rademacheris	282
Vanderis	169

Antrame rinkime:

Veiszas	275
Vanderis	174

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Landratas v. Gramatzkis iš Klaipėdos ir apskrities mokyklų inspektorius Šrederis iš Priekulės (abu kons.). Laisvamanių kandidatu buvo teismo patarėjas Grunhagenas ir d-ras Kittelis.

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Kaapkė (laisv. kons.) ir dvarininkas Bremeris (kons.).

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas v. Perbandtas ir L'Hardys (abu kons.).

XVI. 1886—1888 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Dvarininkas Rademacheris [1]) ir Veiszas (abu kons.). Laisvamanių kandidatu buvo slaptasis teismo patarėjas Muttrays iš Tilžės ir dvarininkas Vanderis.

Balsų gavo pirmame rinkime:

Rademacheris	327
Muttrays	126

Antrame rinkime:

Veiszas	316
Vanderis	122

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Landratas v. Gramatzkis ir mokyklų inspektorius Šrederis (abu kons.).

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Keepkė (lais. kons.) ir valdžios prezidentas Steimannas iš Gumbinės (kons.).

[1]) Perėjo iš tautinių liberalų frakcijos į lais. kons. frakciją.

Labgavos — Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas v. Perbandtas ir L'Hardys (abu kons.).

XVII. 1888—1893 m. susirinkimų laikas.

Šiais rinkimais atstovai buvo renkami penkiems metams. Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Dvarininkas Habedanckas iš Šilgalių ir dvarininkas Veiszas (abu laisv. kons.). —Laisvamanių kandidatais buvo dvarininkas Biuchleris iš Kankviečių ir Meyhoeferis iš Tilžės. Tautinių liberalų — profesorius Peklmannas iš Tilžės ir buv. laisvamanių atstovas Vanderis.

Balsų gavo pirmame rinkime:

Habedanckas	251
Biuchleris	198
Pehlmannas	15
Ciesorius Wilhelmas	1

Antrame rinkime:

Veiszas	254
Meyhoeferas	174
Vanderis	31
Netikras balsas	1

Klaipėdos — Šilutės apskrityje:

Landratas baronas v. Lynckeris iš Šilutės ir dvarininkas Kosmackas iš Klaipėdos Sendvario (abu kons.).

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Kaapkė (laisv. kons.) 284 ir valdžios prezidentas Steinmannas (kons.) 286 balsais. Laisvamanių kandidatas dvarininkas Benderis iš Tilžėviškių gavo 67 ir Balkas iš Viliūnų 66 balsus.

Labgavos— Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas v. Perbandtas 263 ir landratas Robertas iš Tarnovo 266 balsais (abu kons.). Laisvamanių kandidatas Riekertas iš Dansko gavo 69 ir d-ras Kittelis iš Rusnės 67 balsus.

XVIII. 1893—1898 m. susirinkimų laikas.

Nuo šių rinkimų ir lietuviai pradėjo dalyvauti karalijos seimo rinkimuose, susibūrę į „Lietuvių Konservativų Rinkimų Draugiją". Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Dvarininkas Veiszas (laisv. kons.) ir pirklys v. Sandenas iš Tilžės (tautin. liber.). Laisvamanių kandidatu buvo teisėjas Manteys iš Gastų ir dvarininkas Biuchleris iš Kaukviečių. Lietuvių kandidatu—ūkininkas Dovas Zaunius iš Rokaičių ir Jurgis Lapaitis iš Lauknų. Lietuvių įgaliotinių išrinkta buvo tik 12, bet jie susilaikė nuo balsavimo,

Balsų gavo:

Pirklys v. Sandenas	311
Veiszas	310

laisvamanių kandidatai arti pusantro šimto.

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Landratas v. Lynckeris ir ūkininkas Kristupas Tamošius iš Tramišiu (abu kons.). Liet. kons. buvo padarę kompromisą su laisvamaniais ir pasistatę kandidatais ūkininką J. Smalakį iš Didž. Algeviškų (lietuvis) ir pirklį Paulių Fahrą iš Klaipėdos (laisvam.).

Balsų gavo:

Landratas v. Lynckeris	220
Tamošius	241
Smalakys	137
Fahras	93

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Kaapkė (laisv. kons.) 328 ir valdžios prezidentas Steinmannas (kons.) 330 balsais. — Lietuvių kandidatu buvo ūkininkas Klaudaitis iš Tulpininkų ir ūkininkas Dovas Zaunius iš Rokaičių.

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas v. Perbandtas 289 ir baronas v. Gustadtas iš Lablakių 280 balsais (abu kons.).

XIX. 1898—1903 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Pirklys v. Sandenas (taut. lib.) ir ūkininkas Kosakas iš Vainočių (kons.). Liet. kons. buvo padarę kompromisą su laisvamaniais ir pastatę kandidatais d-rą Sauerveiną (liet. kons.) ir dvarininką Biuchlerį iš Kaukviečių (laisvam.).

Balsų gavo:

pirklys v. Sandenas	302
Kosakas	279
D-ras Sauerveinas	169
Biuchleris	185

Papildomuose rinkimuose į vietą 1901 m. mirusių atstovų v. Sandeno ir Kosako, tapo išrinkti valdžios patarėjas Glatzelis iš Tilžės (tautin. liber.) ir ūkininkas Spilgys iš Naudvariškių (kons.). Laisvamanių kandidatu buvo fabrikos savininkas Jakobys iš Tilžės ir teismo patarėjas Markus iš Tilžės. Lietuviai buvo pasistatę ūkininką D. Zaunių iš Rokaičių ir dvarininką F. M. Mačiulį iš Mitzkų. Pastarajam išsireiškus, kad jis nenorįs atstovauti šalia laisvamanio Zauniaus, lietuviai — rinkėjai jo visai nerinko.

Balsų gavo pirmame rinkime:

Spilgys	234
Markus	133
Zaunius	9

Antrame rinkime:

Glatzelis	292
Jakobys	132
Zaunius	2

Klaipėdos — Šilutės apskrityje:

Ūkininkas Kristupas Butkeraitis iš Pašyšų ir dvarininkas Krauzė iš Dovilų (abu kons.). Laisvamanių kandidatu buvo pirklys Anckeris iš Rusnės ir dvarininkas Hauchvitzas iš Karlsbergo. Lietuvių — J. Smalakys ir ūkininkas J. Strėkys iš Jagštelių. Rinkimuose lietuviai padarė kompromisą su laisvamaniais ir pasistatė kandidatais J. Smalakį (lietuvį) ir Anckerį (laisvam.).

Balsų gavo:

Butkeraitis	211
Krauzė	205
Anckeris	150
Smalakys	123
Mok. Jokužys iš Priekulės (kons.)	3
Hauchvitzas	4
Valdž. pat. d-ras Snaubertas (kons.)	1

Ragainės-Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Gotšalkas iš Sauervaldės (kons.) 343 ir dvarininkas Bremeris iš Kelmiškaičių (laisv. kons.) 339 balsais. Laisvamanių kandidatas dvarininkas Benderis iš Tilževiškių gavo 4 ir dvarininkas Bresickė iš Ežerupių 2 balsu. Lietuvių kandidatu — ūkininkas D. Zaunius iš Rokaičių ir pirklys Kristupas Albušaitis iš Smalininkų gavo kiekvienas po 1 balsą.

Labgavos-Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas v. Perbandtas 358 ir Arendtas iš Spannegelių 358 balsais (abu kons.). Laisvamaniai ir lietuviai rinkimuose nedalyvavo.

XX. 1903—1908 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Valdžios patarėjas Glatzelis (tautin. liber.) ir ūkininkas Spilgys (kons.). Laisvamanių kandidatais buvo teisėjas Markus iš Tilžės ir dvarininkas Frankė. Lietuvių kandidatais-redaktorius Jurgis Lapinas iš Tilžės ir ūkininkas Martynas Smalėjus iš Grešpelkių. Tačiau lietuvių kandidato rinkimuose nebuvo minėta.

Balsų gavo:

Glatzelis . . . . , ...	379
Spilgys	331
Markus	112
Valdž. pat. Šickertas (kons.)	53
Frankė	1

Klaipėdos—Šilutes apskrityje:

Kunigas d-ras Gaigalaitis iš Priekulės (liet. kons.) ir dvarininkas Krauzė (kons.). Šiedu buvo Liet. Rinkimo Draugijų ir vok. kons. partijos kompromiso kandidatai. Laisvamaniai buvo padarę kompromisą su buvusiu lietuvių valstybės seimo kandidatu ūkininku Dovu Zauniumi iš Rokaičių. Šio kompromiso kandidatu buvo miesto tarybos narys Vobbė iš Karaliaučiaus (laisvam.) ir D. Zaunius (lietuvis.)

Balsų gavo:

D-ras Gaigalaitis	252
Krauzė	251
Zaunius	110
Vobbė	102

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Gottšalkas (kons.) ir dvarininkas Bremeris (laisv. kons.). Lietuvių kandidatais buvo ūkininkaitis Jonas Vanagaitis iš Pabūdupių ir ūkininkas Augustas Meškaitis iš Didž. Kakšių. Rinkimuose lietuvių kandidatai nebuvo minėti, nes lietuviai ir laisvamaniai rinkimuose nedalyvavo.

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas v. Perbandtas ir Arendtas (abu kons.)

XXI. 1908—1913 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Advokatas Meyeris iš Tilžės (kons.) ir Tilžej buvęs valdžios patarėjas Glatzeris iš Berlyno (tautin. lib.). Laisvamanių kandidatu buvo dvarininkas Bresickis iš Ežerupių ir buvusis Tilžės teisėjas Markus iš Berlyno. Lietuvių ūkininkas Dovas Zaunius iš Rokaičių ir ūkininkas Mikelis Reidys iš Kaukėnų.

Balsų gavo:

Meyeris	339
Glatzeris	337
Brezickė	136
Markus	137
Zaunius	6
Reidys	2

Klaipėdos — Šilutės apskrityje:

D-ras Gaigalaitis (liet. kons.) ir atitarnavęs slaptasis valdžios patarėjas Felive Švabachas iš Berlyno (tautin. liber.). Šiedu buvo Liet. Rink. Draugijų ir tautinių liberalų partijos kompromiso kandidatai. Vok. kons. buvo pasistatę kandidatais d-rą Gaigalaitį ir dvarininką Krauzę. Bet išrinkus labai maž.vok. kons. įgaliotinių, Krauzė prieš pat rinkimus nuo kandidatūros atsisakė. Jo vieton vok. kons. pasistatė ūkininką Martyną Grigaitį iš Jonaičių. Laisvamaniai prisišliejo prie tautinių liberalų.

Balsų gavo:

D-ras Gaigalaitis	366
Švabachas	255
Grigaitis	113

Ragainės — Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Gottšalkas (kons.) ir dvarininkas Bremeris (laisv. kons.); abu 348 balsais. Laisvamanių kandidatai dvarininkas Frankė ir dvarininkas Bresickė tegavo po 2 balsu.

Papildomuose rinkimuose 1908 m., vieton mirusio atstovo Bremeriov tapo išrinktas dvarininkas Hoferis iš Smilgių (kons.) 238 balsais. Dvarinin-

kas Šmalzas iš Kusų (kons.) gavo 58 balsus. Kitos partijos kandidato nebuvo pasistačiusios.

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas Reichas ir buvęs landratas, dvarininkas Borcherdas iš Augustinėlių (abu kons.).

XXII. 1913—1918 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinkti:

Tilžės — Lankos apskrityje:

Valdžios patarėjas d-ras Steputaitis iš Gumbinės (kons. lietuvis) ir vyriausias miško sargas Meyeris iš Tavelninkų (kons.). Šiedu buvo Liet. Rink. Draugijų ir vok. kons. partijos kompromiso kandidatai. Laisvamaniai buvo padarę kompromisą su tautiniais liberalais. Jų kandidatai buvo dvaro samdytojas Feinholzas iš Kaukviečių (laisvm.) ir profesorius Knaakė iš Tilžės (tautin. lib.).

Balsų gavo:

D-ras Steputaitis	304
Meyeris	303
Knaakė	174
Feinholzas	172

Papildomuose rinkimuose 1915 m., vieton karo laikuose kritusio atstovo Meyerio, tapo išrinktas advokatas Meyeris iš Tilžės (kons.).

Klaipėdos — Šilutės apskrityje:

D-ras Gaigalaitis (lietuvis) ir ekonomijos patarėjas H. Frentzel-Beymė iš Klaipėdos (kons.). Šiedu buvo Liet. Rink. Draugijų (tautiškųjų ir vok. kons. partijos kompromiso kandidatai. Tautinių liberalų ir jiems prisidraugavusių lietuvių ir laisvamanių kandidatu buvo atitarnavęs slapt. valdž. patarėjas Švabachas (tautininkas liber.) ir ūkininkas Šuišelis iš Užanaičių (lietuvis).

Balsų gavo:

Frentzel-Beymė	217
D-ras Gaigalaitis	214
Švabachas	138
Šuišelis	137

Ragainės Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Gotšalkas ir dvarininkas v. Plehvė iš Dvariškių (abu kons.) Kiekvienas gavo po 349 balsus. Kitos partijos kandidatų nebuvo pasistačiusios.

Papildumuose rinkimuose, vieton 1917 m. mirusio atstovo Gotšalko, 1918 m. tapo išrinktas fabrikos savininkas H. von. Settenas iš Ragainės (kons.).

Labgavos — Vėliavos apskrityje:

Amtsratas Šrevė iš Kleinhofo ir dvarininkas v. Spaeckas iš Grosz Droosdėnų (abu kons.).

Vokietijos valstybės seimo atstovų sąrašas Lietuvos apskrityse.

Vokietijos valstybės seimas — tai Šiaurės Vokietijos seimo tąsa. Atstovai pradžioj buvo renkama lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu trims metams.

I. 1871—1873 m. susirinkimų laikas.

Atstovais išrinktas:

Tilžės — Lankos apskrityje:

Grafas Keyserlingas iš Rautenburgo (kons.).

Balsų gavo:

Grafas Keyserlingas	4840
Dvarininkas Reimeris iš Šileninkų (lais.)	4028
Išsiskaidžiusių balsų	49

Klaipėdos — Šilutės apskrityje:

Generolas feldmaršalas grafas v. Moltkė iš Berlyno (kons.).

Balsų gavo:

Grafas v. Moltkė	4753
Fabr. sav. Bergeris iš Vitų (lais.)	3362
Socialdem. kandidatas	28

Ragainės — Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Frankė iš Lesgevangminų 4960 balsais (laisvam.). Konservatorių kandidatas baronas v. Sandenas iš Tonsainių gavo 3197 balsus.

Labgavos — Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas Fernovas iš Kuglakių 5662 balsais (taut. liber.). Konserv. kand. v. Valdovas gavo 3753 balsus.

II. 1874—1876 m susirinkimų laikas.

Atstovu išrinktas:

Tilžės — Lankos apskritytyje:

Vaistinės savininkas Bernhardis iš Tilžės (lais.).

Balsų gavo:

Bernhardis	45C6
Dvarin. v. Vedelis iš Malchowo (kons.)	2077
Išsiskaidžiusių balsų [1])	82

Klaipėdos — Šilutės apskrityje:

Grafas v. Moltkė (kons.).

---

[1]) Iš šitų balsų buvo apie porą dešimčių gavęs kun. Kuršaitis iš Karaliaučiaus (lietuvis).

Balsų gavo:

Grafas v. Moltkė 3146
Pirklys Anckeris iš Rusnės (laisv.) 3444
Dailidė Lampė iš Berlyno (socialdem.) . . . 1361
D-ras Ziegleris iš Lelių 292

Perrenkant tapo išrinktas v. Moltkė.

Ragainės-Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Frankė (laisvam.).

Labgavos-Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas Fernovas (taut. liber.).

III. 1877—1878 m. susirinkimų laikas.

Atstovų išrinktas:

Tilžės-Lankos apskrityje:

Vaistinės savininkas Bernhardis (laisvam.).

Balsų gavo pirmame rinkime:

Bernhardis 4763
D-ras med. v. Steinberg-Skirls iš Karal. (kons.) 3983

Be to tūli savo balsus buvo padavę už ciesorių, kronprincą, Bismarkį, kaimo šaltyšius ir t. t.

Perrenkant 7430 balsais išrinktas Bernhardis, d-ras Steinberg-Skirls gavo 6917 balsų.

Klaipėdos-Šilutės apskrityje:

Grafas v. Moltkė (kons.).

Balsų gavo:

Grafas v. Moltkė 8175
Dvarininkas d-ras Dollė iš Dvariškių (laisvam.). 4329
D-ras Ziegleris [1] 387

Ragainės-Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas Frankė (laisvam.). Kons. kand. buvo princas Reuss VII.

Labgavos-Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas Fernovas (taut. liber.), išrinktas perrinkime, kons. kand. buvo grafas v. Šliefenas iš Sanditų. Lietuvių kandidatas, kun. Kuršaitis iš Karaliaučiaus pirmuose rinkimuose buvo gavęs 711 balsų.

IV. 1878 1881 m. susirinkimų laikas.

Pirmiau buvęs seimas, del pasikėsinimo prieš ciesorių Vilhelmą I, tapo pirm laiko paleistas ir rengiasi rinkimam. Išrinkta:

Tilžės — Lankos apskrityje:

Vyriausias valdžios patarėjas d-ras V. Šlickmanas iš Berlyno (kons.).

---

[1] Kun. Kuršaitis („Kel" 1877 m. Nr. 5) vadina ji „užkampių rašėju".

Balsų gavo:

D-ras v. Šlickmanas . . . , ...	8850
Dvar. Vanderis iš Karlsbergo (laisvam.) . . .	4373
Centro kandidatas	28
Išsiskaidžiusių balsų [1].	20

1879 m., paskyrus d-rą v. Šlickmaną valdžios prezidentu Gumbinėj buvo nauji rinkimai. Šį sykį v. Šlickmanas tapo išrinktas tik 5890 balsais; laisvamanių kandidatas Vanderis gavo 5833 balsus. Vėliau v. Šlickmano išrinkimas seime del priešvalstybinės agitacijos tapo pripažintas neteisėtu, bet naujų rinkimų nebebuvo, nes jau buvo praėjęs susirinkimų laikas.

Klaipėdos-Šilutės apskrityje:

Grafas v. Moltkė (kons.). Laisvamanių kand. buvo teismo patarėjas Grunhagenas iš Brandenburgo. Lietuvių arba „Tėwiszkę mylinczių Skyrimo Draugų“ kandidatas, d-ras Ziegleris iš Lelių gavo 38 balsus.

Ragainės-Pilkalnės apskrityje:

Landratas Šmalzas iš Pilkalnės (kons.). Laisvamanių kandidatas buvo generalis žiemietijos patarėjas, dvarininkas Hebleris iš Somerau. Kitais metais, vietoj landrato Šmalzo, tapo išrinktas dvarininkas v. Sperberis iš Gerskulų (kons.).

Labgavos-Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas v. Knoblochas iš Bervaldės (kons.). Tautin. lib. kand. buvo Fernovas. V. Knoblochui 1879 m. atsisakius nuo atstovavimo, tapo išrinktas landratas d-ras Heyeris (kons.).

V. 1881 1884 m. susirinkimų laikas.

Išrinkta:

Tilžės Lankos apskrityje:

Dvarininkas Vanderis iš Karlsbergo (laisvam.).

Balsų gavo:

Dvarininkas Vanderis	7268
D-ras v. Šlickmanas iš Berlyno (kons.) . . .	7059
Centro kandidatas v. Šorlemer-Alstas	74

Klaipėdos-Šilutės apskrityje:

Grafas v. Moltkė (kons.). Laisvamanių kand. buvo d-ras Dollė iš Dvariškių.

Ragainės-Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas v. Sperberis iš Gerskulių (kons.) 6683 balsais; laisvam. kand. Hebleris iš Karaliaučiaus (laisv.) gavo 4981 balsą.

Labgavos-Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas v. Sauckenas iš Tarpučių (laisvam.). Kons. kand. buvo landratas d-ras Heyeris.

---

[1]) Tarp šitų buvo keliolika balsų gavęs lietuvių kandidatas Letzus iš Jogeriškių.

VI. 1884—1887 susirinkimų laikas.

Išrinkta:

Tilžės-Lankos apskrityje:

Vyriausias Rytprūsų prezidentas d-ras v. Šlikmanas iš Karaliaučiaus (kons.).

Balsų gavo:

D-ras v. Šlikmanas	10462
Dvarininkas Vanderis (laisv.)	4404
Išsiskaidusių balsų	8

Klaipėdos-Šilutės apskrityje:

Grafas v. Moltkė (kons.).

Balsų gavo:

Grafas v. Moltke	7939.
D-ras med. Kittelis iš Rusnės (laisvam.) . . .	4103.
Išsiskaidusių balsų arti	20.

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas v. Sperberis (kons.) 9413 balsais. Laisvam. kand. dvarininkas Šlentheris iš Monlynų gavo 3608 balsus.

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas baronas v. Gustedtas iš Lablakių (kons.). Laisvam. kand. buvo dvarininkas Vegmannas iš Reuszeno.

VII. 1887—1890 m. susirinkimų laikas:

Išrinkta:

Tilžės--Lankos apskrityje:

D-ras v. Šlikmanas iš Karaliaučiaus (kons.).

Balsų gavo:

D-ras v. Šlikmannas	14034
Dvarininkas Kurt v. Sauckenas iš Tarpučių (laisvam.)	5498

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Grafas v. Moltke (kons.).

Balsų gavo:

Grafas v. Moltke	11833
D-ras med. Kittelis iš Rusnės (laisv.) . . .	2249
Išsiskaidusių balsų arti	10

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Dvarininkas v. Sperberis (kons.) 12290 balsais. Laisvam. kand. dvarininkas Benderis iš Tilževiškių gavo 2228 balsus[1]).

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Baronas v. Gustedtas (kons.). Laisvam. kand. buvo atitarnavęs žemietijos direktorius Rickertas iš Danzigo.

---

[1]) D-ras Šliupas mini „Lietuviškame Balse" (1887 Nr. 8), kad Banderį pastatę l'etuviai Tai klaidinga. Matyt, korespodento klaidingai informuota.

VIII. 1890–1893 m. susirinkimų laikas.

Nuo šių rinkimų ir lietuviai pradėjo, skyrium susiorganizavę, dalyvauti rinkimuose. Atstovai nuo dabar buvo renkami penkiems metams.

Išrinkta:

Tilžės—Lankos apskrityje:

D-ras v. Šlikmanas (kons.).

Balsų gavo:

D-ras v. Šlikmanas	10644
Dvaro samdytojas v. Reibnitzas (laisvam.) . .	8962
Miesto tarybos narys Šlentheris[1]) iš Tilžės (tautin. lib.)	612
Pirklys Karlas Šulzas iš Karaliaučiaus (sociald.)	119
D-ras med. V. Bruožis iš Tilžės (lietuvis) . .	34
Išsisklaidusių balsų	5

1891 m. mirus atstovui v. Šlikmanui, papildomuose rinkimuose išrinktas tapo dvaro samdytojas, baronas v. Reibnitzas (laisvam.).

Balsų gavo šį kartą:

Baronas v. Reibnitzas	8458
Dvarininkas Veiszas iš Pervalkiškių (laisv. kons.)	7745
Buvęs ministras Hobrechtas (tautin. lib.) . . .	279
Dailidė Lorenzas iš Karaliaučiaus (socialdem.)	930
D-ras Bruožis iš Tilžės (lietuvis)	84

Perenkant 10894 balsais tapo išrinktas v. Reibinitzas; laisvųjų konservatorių kandidatas Veiszas gavo 8574 balsus.

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Grafas v. Moltke (kons.).

Balsų gavo:

Grafas v. Moltke	8476
Advokatas Šenas iš Šilutės (laisvam.)	3490
Pirklys Karlas Šulzas iš Karaliaučiaus (socialdem.)	275
Išsisklaidusių balsų	18

1891 m. mirus atstovui v. Moltkei papildomuose rinkimuose tapo išrinktas dvarininkas Bernhardas Šlickas[2]) iš Adl. Kretingos (kons.).

Balsų gavo:

Šlickas . . . . . . , ...	7230
Advokatas Šenas (laisvam.)	2018
Dailidė Lorenzas iš Karaliaučiaus (socialdem.) . .	1578
Ūkininkas Martynas Jankus iš Bitėnų (lietuvis)	127

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Grafas Kanitzas iš Podangų (kons.) 8514 balsais. Laisvamanių kand. dvarininkas Bresicke iš Ežerupių gavo 3535 balsus.

---

[1]) 1852 55 m. buvusio laisvamainių atstovo sūnus ir konservatorių 1866—70 m. atstovo brolis.

[2]) Buvusio laisvam. atstovo sūnus.

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Baronas v. Gustedtas (kons.) 6578 balsais. Laisvam. kand. atitarnavęs žemietijos direktorius Rickertas gavo 4772 ir socialdemokratų kandidatas pirklys Sultze iš Karaliaučiaus 618 balsų.

IX. 1893—1898 m. susirinkimų laikas.

Buvęs seimas, nepritaręs valdžios sumanytam kariuomenės padidinimui, tapo paleistas dar laikui nesuėjus. Naujuose rinkimuose tapo išrinkta:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Baronas v. Reibnitzas (laisvam.).

Balsų gavo:

Dvarininkas Kesvurmas iš Balgardžių (kons.) .	9259
Baronas v. Reibnitzas (laisvam.)	7388
Dvarininkas A. Hoferis iš Didž. Skaisgirių (sociald.)	1489
Ūkininkas D. Zaunius iš Rokaičių (lietuvis) . .	866

Perenkant, 10188 balsais tapo išrinktas v. Reibnitzas, kons. kand. Kesvurmas gavo 10185 balsus.

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Pirklys Anckeris iš Rusnės (laisvam.)

Balsų gavo:

Dvarininkas Šlickas iš Adl. Kret. (kons.) . . .	5094
Pirklys H. Anckeris iš Rusnės (laisv.)	2946
Ūkininkas J. Smalakys iš Didž. Algaviškių (liet.)	2825
Dailidė Lorenzas iš Karaliaučiaus (sociald.) .	1805
Komercijos patarėjas V. Pietšas iš Klaipėdos (laisv. kons.)	1392
Išsisklaidusių balsų	10

Perenkant 8687 balsais tapo išrinktas pirklys Anckeris; kons. kand. Šlickas gavo 6042 balsu.

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Grafas Kanitzas (kons.) 10005 balsais; laisvamanių kandidatas dvarininkas Bresicke gavo 2788, lietuvių kandidatas ūkininkas Simanas Angaitis iš Kuršių 408, socialdemokratų kandidatas restorano savininkas Sultze iš Karaliaučiaus 225 balsus. Be to dar 61 balsas buvo netinkamu.

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Baronas v. Gustedtas (kons.).

Balsų tapo paduota šioje apskrityje 11.975, tarp tų tebuvo teisėtų tik 11.900 balsų, iš kurių gavo:

Baronas v. Gustedtas (kons.)	7186
Teisėjas Rotheris iš Stuhmo (laisvam)	3281
Restorano savininkas Sultze iš Karal. (sociald.)	1392
Jurgis Lapaitis iš Laknų (lietuvis) [1]	41

[1]) Stebėtina, kad vok. laikraščiai skelbimuose nemini rinkimų. Matyt, nenorėjo lietuviams reklamos daryti. Ar tik nebus ir anie 75 neteisėtais skaitomi balsai Lapaičiui priklausę?

X. 1898—1903 m. susirinkimų laikas.

Išrinkta:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Dvarininkas Bresicke iš Ežerupių (laisvam.).

Balsų gavo:

Grafas Pourtales iš Glumbovitzų (kons.) . . .	7744
Dvarininkas Bresicke	6317
D-ras Sauerveinas iš Gronau (liet. kons) . .	3425
Dvarininkas A. Hoferis iš Didž.Skaisg.(socialdem.)	2705
Darbininkas Reinke iš Tilžės (Lietuvos socialdemokratų darbininkų partijos)	430
Netinkamų balsų	20

Perenkant 12949 balsais tapo išrinktas Bresicke; kons. kand. Pourtales gavo 9156 balsus.

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Pirklys Jonas Smalakys iš Tilžės (pirma ūkininkavęs) Didž. Algaviškuose, lietuvis.

Balsų gavo:

Grafas v. Valdersee (kons.)	5557
Pirklys J. Smalakys iš Tilžės (lietuvis) . . .	3507
Pirklys H. Anckeris iš Rusnės (laisvam.) . . .	3226
Redaktorius Otto Braunas iš Karaliaučiaus (socialdem.)	3015
Išsiskaidūsių balsų	30

Perenkant 7818 balsais tapo išrinktas J. Smalakys; kons. kand. Valdersee gavo 6455 balsus.

1901 m. mirus atstovui J. Smalakiui, papildomuose rinkimuose tapo išrinktas dvarininkns Friedrichas Martinas Mačiulis iš Mickų (lietuvis).

Balsų gavo:

Dvarininkas Mačiulis	7016
Kasininkas Otto Braunas iš Karaliaučiaus (socialdem.)	4941
Fabrikos direktorius Šaakas iš Klaipėdos (laisvam.)	2925
Išsiskaidusių balsų	14

Perenkant 9123 balsais tapo išrinktas Mačiulis, socialdemokratų kandidatas Braunas gavo 6838 balsus.

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Grafas Kanitzas (kons.) 10.437 balsais. Socialdemokratų kandidatas dvarininkas A. Hoferis iš Didžiųjų Skaisgirių gavo 3539, laisvam. kand. dvarininkas Benderis iš Tilžėviškių 1817, lietuvių kandidatas ūkininkas Dovas Zaunius iš Rokaičių 695 balsus.

Labgavos—Vėliavos apkrityje:

Dvarininkas v. Masovas iš Parnėnų (kons.) išrinktas tik perenkant su socialdemokratų kandidatu.

Pirmuose rinkimuose gavo balsų:

Dvarininkas v. Masovas (kons.) 6003
Advokatas Haase iš Karaliaučiaus (sociald.) . 4212
Dvarininkas Fleisas iš Šelekių (laisvam.) . . . 1782

Ūkininkas Mikelis Juška iš Naujųjų Vainočių (lietuvis) tiktai kelis.

XI. 1903—1906 m. susirinkimų laikas.

Išrinkta:

Tilžės—Lankas apskrityje:

Vyriausias valdžios patarėjas Šlickertas iš Gumbinės (kons.).

Balsų gavo:

Vyr. valdž. patarėjas Šlickertas 8698
Dvarininkas A. Hoferis (socialdem.) 5568
Miesto tarybos narys Dultzas iš Karaliaučius (laisvam.) 4244
Redaktorius J. Lapinas iš Tilžės (lietuvis) . . 1537
Išsiskaidusių balsų 10

Perenkant 12317 balsais tapo išrinktas Šlickertas; sociald kand. Hoferis gavo 7552 balsus.

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Dvarininkas Krauzė iš Dovilų (kons.).

Balsų gavo:

Dvarininkas Krauze 4710
Kasininkas Otto Braunas iš Karal. (sociald. . . 4333
Ūkininkas Dovas Zaunius iš Rok. (lietuvis) . . 4084
Miesto tarybos narys Vobbė iš Karaliaučiaus (laisvam.) 3108
Išsiskaidusių balsų 20

Perenkant 8211 balsais tapo išrinktas Krauze; socialdem. kand. Braunas gavo 6229 balsus.

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Grafas Kanitzas (kons.) 11016 balsais. Socialdem. kand. dvarininkas A. Hoferis iš Didž. Skaisgirių gavo 4082.

Laisvam. kand. dvarininkas Franke iš Lesgevangminų 1283.

Lietuvių kandidatas ūkininkas Augustas Meškaitis iš Didž. Kakšių 391 balsu.

Išsiskaidusių balsų arti 31.

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas v. Masovas (kons.) 7127 balsais. Sociald. kand. dailidė Linde iš Karaliaučiaus gavo 5066.

Laisvam. kand. advokatas Rotheris iš Breslavos 2021 balsą.

Lietuvių kandidatas spaustuvės savininkas Martinas Jankus iš Bitėnų, rinkimų skelbimuose neminėtas, tur būt, bus tik porą balsų gavęs, nes laikraščiuose minėta, kad išsisklaidusių buvę 13 balsų *)

---

*) „Wehlauer Zeitung“ 1903 m. 73 Nr.

XII. 1907—1912 m. susirinkimų laikas.

Buvęs seimas, nepritaręs valdžios sumanymui duoti pinigų Hererams (pietų Afrikoj) numalšinti, tapo be laiko pabaigoj 1906 m. paleistas. Naujuose rinkimuose išrinkta:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Vyriausias valdžios patarėjas Šlickertas (kons.).

Balsų gavo:

Šlickertas . . , ...	13360
Dvarininkas Bresicke iš Ežerupių (laisv.) . .	6312
Dvarininkas A. Hoferis iš D. Skaisgirių (socialdem.)	4610

Klaipėdcs—Šilutės apskrityje:

Buvęs valdžios patarėjas Feliksas Švabachas iš Berlyno (tautin. liber.),.

Balsų gavo:

Dvarininkas Krauze iš Divilų (kons.)	5668
Buv. valdžios pat. Švabachas	4933
Kun. d-ras Gaigalaitis iš Priekulės (lietuvis) .	4226
Kasininkas Otto Braunas iš Karaliaučiaus (sociald.)	3345

Perenkant 11403 balsais tapo išrinktas Švabachas;
Kons. kand. Krauze gavo 6431 balsą.
Išsiskaidusių buvo 137 balsai.

Iškėlus konservatoriams seime protestą prieš Švabacho išrinkimą, 1908 m. Švabachas atsisakė nuo atstovavimo. Bet papildomuose rinkimuose padedant Lietuvių Rinkimų Draugijoms, tapo jis vėl išrinktas atstovu.

Balsų gavo:

Buv. valdž. patarėjas Švabachas (tautin. liber)	9710
Ūkininkas Kristupas Butkeraitis iš Pašyšų (kons.)	2912
Dvarininkas A. Hoferis iš D. Skaisgirių (sociald.)	1871
Išsiskaidusių balsų	11

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Grafas Kanitzas (kons.) 14517 balsais.
Laisvamanių kand. Hornungas gavo 2224 bals.
Socialdem. kand. dvarininkas A. Hoferis 945 balsus.

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Lebrechtas Arendtas iš Spanegalių (kons.) 11575 balsais.
Laisvam. kand. Neszlingeris gavo 1760 bals.
Socialdem. kand. partijos sekretorius (buvęs dailidė) Linde iš Karaliaučiaus 3179 balsus.

Atstovui Arendtui mirus papildomuose rinkimuose 1910 m., tapo išrinktas burmistras Vagneris iš Tapjavos (laisvamanis). Jis buvo perenkamas 9762 balsais su kons. kand. Borchardu, kurs gavo 7165 balsus. Pirmuose rinkimuose kons. kand. dvarininkas Borchardas iš Anstinėlių gavo 7216, laisvam. kand. Vagnerių 5517, socialdem. kand. partijos sekretorius Linde iš Karaliaučiaus 3708 balsus.

XIII. 1912—1918 m. susirinkimų laikas.

Išrinkta:

Tilžės—Lankos apskrityje:

Dvarininkas A. Koppas iš Adl. Linkūnų (laisvamanis).

Balsų gavo:

Dvarininkas A. Koppas	10198
Buv. ministeris v. Moltke iš Klein Brezos (l. k.)	7833
Dvarininkas A. Hoferis iš Pleinlankių (pirma Didž. Skaisgir.), socialdem.	6251
Ūkininkas Mikelis Reidys iš Kaukėnų (lietuvis)	419
Išsiskaidusių balsų	5

Perenkant 15071 balsu tapo išrinktas A. Koppas laisv. kons., kand. v. Moltke gavo 8210 balsų.

Klaipėdos—Šilutės apskrityje:

Buv. valdžios patarėjas Švabachas iš Berlyno (tautin. liber.).

Balsų gavo:

Švabachas	8750
Ūkininkas Jurgis Strėkys iš Jagštelių (lietuvis) .	5809
Ekspeditorius F. Martinas iš Karaliaučiaus (s.-d.)	3837
Netinkamų balsų	21
Išsiskaidusių balsų	12

Perenkant Švabachas tapo išrinktas 11043 balsais; lietuvių kandidatas Strėkys gavo 7323 balsus.

Ragainės—Pilkalnės apskrityje:

Grafas Kanitzas (kons.) 10032 balsais. Tautinių lieberalų kand. dvarininkas v. Lentzke iš Meškupių gavo 6216, socialdem. kand. dvarininkas A. Hoferis iš Pleinlaukių 2964 balsus.

Atstovui Kanitzui mirus papildomuose rinkimuose 1913 m. tapo išrinktas dvarininkas Gotšalkas iš Sauervaldės (kons.) 9477 balsais. Tautinių liberalų kand. komercijos patarėjas Ventzkis iš Graudenco gavo 5993; socialdem. kand. dvarininkas A. Hoferis 3248 balsus. Išsiskaidusių buvo 5 balsai.

Naujuose rinkimuose, vieton mirusio atstovo Gotšalko, 1917 m. tapo išrinktas d-ras Koppas iš Pilzeno (kons.) 4976 balsais. Kitu du konservatorių kandidatu: dvarininkas v. Plenke iš Dvariškių gavo 47, dvarininkas Satleris iš Klapatų 32 balsu. Išsiskaidusių buvo 22 balsai.

Labgavos—Vėliavos apskrityje:

Dvarininkas, oberstas v. Masovas iš Parnėnų (kons.) išrinktas 9105 balsais perinkime su laisvamanių kandidatu Vagneriu, kurs gavo 8684 balsus. Pirmuose rinkimuose oberstas v. Masovas gavo 8356 balsus. Laisvam. kand. burmistras Vagneris iš Tapjavos gavo 5850, socialdem. kand. Linde 2961 balsą. Išsiskaidusių buvo ir 1 balsas.

Papildomuose 1914 m. rinkimuose tapo išrinktas burmistras Vagneris (laisvam.), 9072 balsais perinkime su konservatorių kandidatu amtsratu Šreve, kurs gavo 7650 balsų. Pirmuose rinkimuose amtsratas Šreve iš Kleinhofo (kons.) gavo 7522 balsu. Laisvam. kand. burmistras Vagneris gavo 6131, socialdemokratų kand. partijos sekretorius Linde iš Karaliaučiaus — 2186 balsus.

Lietuvių atstovai.

Jonas Smalakys. Pirmuoju Prūsų lietuvių atstovu Vokietijos Valstybės seime 1898 m. birželio 24 d. Klaipėdos-Šilutės apskrityje tapo išrinktas vokiečių pažangiųjų partijai padedant, pirklys Jonas Smalakys iš Tilžės. Per rinkimus didžiausi Smalakio priešininkai buvo vokiečių konservatoriai. Jie šaukė, kad Smalakys ir lietuvių partijos nariai esą demokratai ir tvirtosios vokiečių valdžios priešininkai. Bet Smalakys visai ką kitą seime parodė ir nieku pavertė priešininkų paskalas. Būdamas lietuvių konservatorių partijos narys, seime pasirodė tikru konservatoriu. Jis nepriderėjo jokiai frakcijai, bet įsirašydino lietuvių atstovu. Būdamas lietuviu, jis naudojosi svetimtaučiams priderančioms teisėmis ir savo kalbas seime, nors vokiškai mokėjo, tačiau seimo įstatymų eidamas skaitė iš rašto. Seime jis vardan savo lietuvių rinkėjų stojo už valdžios paduotą kariuomenės ir karo laivyno padidinimą. Seime jis pasakė, kad „lietuviai paskutinį grašį ir paskutinį kraujo lašą už Vokietijos galybę ir didumą noringai paduoda". Šita kalba padarė ne vien į valdžią, bet ir lietuvių priešininkus, vokiečių konservatorius, didį įspūdį. Iš jos buvo matyt, kad lietuviai nėra valdžios priešininkai, bet jos šalininkai. Tuo būdu vok. konservatoriai, kurie lietuviams kasė duobę, patys į ją įkrito. Bet ne ilgam teko Smalakiui atstovauti lietuvius. Pavasarį 1901 m. jis susirgo ir gegužės 8 d. mirė. Jo trumpas atstovavimo laikas neleido jam išprašyti iš valdžios lietuviams kokių nors teisių. Tačiau jis buvo tikras lietuvis ir visados ir visur buvo pasiruošęs ginti lietuvių teises. Jo atmintis liks tarp lietuvių visų gerbiama.

Fridrichas Martynas Mačiulis. Smalakio įpėdiniu lietuviai apsirinko dvarininką F. M. Mačiulį iš Mickų. Jis rods tūliems lietuvių veikėjams buvo nepažįstamas, bet Martynas Jankus iš Bitėnų jį lietuviams piršo, sakydamas, kad Mačiulis mokąs lietuviškai kalbėti ir jo laikais „Birutininkas" buvęs ir tarp vokiečių lietuviu likęs. Bet koks buvo jo lietuviškumas tarp vokiečių, parodo šitas iš tų laikų Mačiulio raštas [1]).

> Mylims Draugai! Asz mano Gywenimo Wietą wėl esu perkeitęs ir į mano senajį Stoną atgal sugryžęs, todėl asz Tawę meldžu buk teip gers ir atsųskigi man „Warpą" po apaczoje stowincziu Užraszu, bet meldžiamas užraszyk Užraszą wokiszkai, nės asz sziczion wisai tarp Wokiecziu esu ir tie man dėl lietuwiszko Adresso tikt Apmaudo te daro, o ir mano naujasis Pons man iszmanyti dawe, kad asz ne turįs sawę per Lietwininku Užstowėja iszsiduoti szeip manę Pons Landrots bei Oberprezidents ne norėse per Amtsvorsteherį bei Standesbeamterį patwirtinti, o jei tai nusidůtu, tai asz priwersts buczau szę Wietą prastoti.
>
> Daug labu Dienu taw ir wisiems lietuwiszkiems Draugams welydams pasilieku tawo wiernas Prietelius ir
>
> L i e t u v o s M y l ė t o j i s.

Kadangi Mačiulis šiaip niekur lietuvybe nebuvo pasižymėjęs, o be to dar priderėjo agrarų partijai, tai ir vok. konservatoriai priėmė jį savo kandidatu ir tuo būdu kaip Pilotas su Erodu patapo bičiuliais; 1901 m. liepos 27 d. Mačiulis tapo išrinktas lietuvių atstovu ir atstovavo iki 1913 m. Rods nuėjo Mačiulis seiman lietuvių atstovu, bet be jokio išaiškinimo savo nuomonės. Vok. konservatoriai per rinkimus sakydavo: Mačiulis turi kaip lietuvininks

---

[1]) „Naujos Žinios", 1889 m. 1 Nr.

Valstybės Seiman nueiti, ir nėra mūsų priverstas, tenai prie konservatorių partijos prisidėti. Seiman nuėjęs Mačiulis įstojo hospitantu vok. kons. frakcijon. Jo bičiulis Jankus, kursai buvo jį lietuviams įpiršęs atstovu rašė jam 1901 m. gruodžio 8 d. laišką, prašydamas, kad jis lietuvius seime primintų. Čia paduodam to laiško ištraukas:

Meilingas broiau! Kiek isz laiszkû numanau, tai dabar lenkai kels szauksmą dėl jû kudikiû plakimo, szitoji proga yra ir mums pasinaudotina. Todėl Taw primenu, kad pas mus mokįtojei teipgi tame dalyke begėdiszkai grieszija, ir musû kudikei buwa kruwinai muszami. Pasigûdimas prie augsztesnės Wyriausybės neranda iszklausymo... Mes iki sziol buwom su sawo wargingu padėjimu pasikakdiną, pakajingi, nereikalawom saw waldystės, nės Prusû waldzę laikėm. O ir toliaus norime sawo patarnawimu buti tikri ukėsai (Staatsbürger) Prusijos resp. Wokietijos, jei ji apdraus ponus mokįtojus, kad jie wienat isz sawo pasimėgimo musû kudikius nemusz... Jei szitą apsiimtai praneszti Saimui, tai dûk man susykiu žinę ir asz atsiusiu reikalingûsius dukumentus, neiszwengtinai arba urėdiszkai iszrodytus veikimus, ant kuriû pasiremdamas galėsi iszrodyti Saimui kaip ir valdzios wyrams, kad mes nenorim buti tycziom su Lenkais į Draugystę waromi.

Į šitą laišką Mačiulis atsakė: „Asz mielay norėjau tai daryti, bet mano draugai nu to nukalbėjo...“ Tada vokiečių laikraščiai pranešė, kad Mačiulis įstojęs į vok. kons. frakciją. Iš lietuvių niekas prieš tai balso nepakėlė, Mačiulis seime už lietuvius taipogi burnos nevėrė, o b a l s a v o v i s u r s u v o k. k o n s e r v a t o r i a i s i š v i e n o. K a r t ą paklausė jį A. Bruožis rinkėjų susirinkime Tilžėj, ar jis įstojo į vok. konservatorių frakciją? Į tai jis atsakė: „Nežinau!“ Nežinojo taip pat ir lietuviai, ar jie savo atstovą seime turėjo ar ne.

Vėlesniais laikais lietuviai nebestengė savo atstovo išrinkti Valstybės seiman.

D-ras Vilius Gaigalaitis. Pirmasis lietuvių atstovas Prūsų Karalijos Seime — 1903 m. Klaipėdos - Šilutės apskrityje lietuvių ir vokiečių konservatorių išrinktas atstovas, kun. d-ras V. Gaigalaitis ir Priekulės (vėliau Katyčiuose). Jis nuėjo į seimą kaip pirmasis lietuvių konservatorių kandidatas, ir valdžiai maldingai pranešė lietuvių prašymus. Nors vok. konservatoriai draugiškai jį rinko, tačiau matydami, kad jis save lietuviu prisipažįsta, ir tik hospitantu vok. kons. frakcijon įstojo, pradėjo graudentis jį išrinkę. Tuoj po rinkimų buvo įdėta jų lietuviškame organe straipsnis „Wiernau ant Waktos“, kur tarp kita ko buvo sakoma:[1])

Mus yra labai daug Lietuwininkû įkalbinę ir klausę, kaip mes tikt galėtum tai įsiwelyti, kad Kunigas sawo Gimyną (=parapiją) prastotu ir politiszkû Dalykû dėley į Berlyną eitu...

Bet d-ras Gaigalaitis nepaisė tų priekaištų ir vok. kons. malonės neieškojo. Berlynan važiuodamas, pasikvietė jis pabaigoj gruodžio 1903 m. kelis lietuvių konservatorių draugijos vadus pas save ir svarstė kaip reikia prieš valdžią pasielgti. Čia buvo aptarta, kad prie valdžios reikia artintis maldomis. Pirmoji d-ro Gaigalaičio kalba seime buvo apie Rusnės tilto statymą; toji kalba rado pritarimo ir jo priešininkuose. Bet vėlesnioji jo

---

1) „Kons. Dr. La› 1903 m 95 Nr.

kalba, 1904 m. kovo 23 d. kurioj buvo prašoma lietuvių kalba tikybos pamokų mokyklose, sukėlė visur didį nepasitenkinimą. Tarp kito ko jis šitaip yra pasakęs: [1]).

Lietuviai jokiu būdu nenor, kad jųjų kūdikiai kartuntą doriškai žemiau stovėtų už kitus gyventojus prūsiškosios tėvynės jie nenor, kad tie kartuntą neištikimais pastotų prieš mylimuosius valdono namus, jie nenor, kad tie socialdemokratų draugais, kad piktadariais pastotų, o to jie prisibijoti tur, jei tikybos pamokos kūdikiams ne aiškiu ir suprantamu būdu imdalijamos... Mes nenorim nei ant jokių tiesų atsišaukti ir nei jokiais stačiais prašymais prieš valdžią stoties, ne mes vien maldomis ateinam; o aš tikiu, prieš šitas maldas bus karališkoji valdžia, bus šitie Aukštieji Namai, bus Vokios žmonės lengvos širdies; Prūsijei tai tik garbė bus, jeigu su silpna, bet ištikima gimine čėdijančiai ir lengvaširdingai apsieina... Mano ponai, lietuviškieji gyventojai pamažu nyksta. Del to bene ne reikals, kad valdžia šitą nykimą dar juo paskubintu... Aš todel karališkos valdžios melsčiau, atsižvelgiant į tai, jog rasi likimo lemta yra, kad lietuviškoji kalba ir lietuviškoji giminė, kaip tokia numatomame laike prapultų, ir kad dabarnykštasis laikas rasi vakaro pažors (gaisras) lietuviškosios giminės Prūsuose ir jos senosios ir garbingosios kalbos būtų, kad šis švelnasis pažors ne per kokį aštrumą arba kietumą sudrumstas taptų.

Kulto ministeris d-ras Studtas, dėkodamas lietuvių atstovui už „ištikimuosius ir patriotiškuosius paaiškinimus", pasakė kad jo „teisingiems pasiguodimams jokios priežasties nėsą" ir pareikalavo „sušelpimu pertoli einančiais velijimais tarp žmonių pažiūras nepakelt, kurios galėtų padavadijimus karališkosios valdžios tarp ištikimųjų lietuviškųjų gyventojų į piktą garsą parvesti". Vokiečių konservatoriams vėl netiko, kad jiems padedant išrinktas atstovas išdrįso jų neatsiklausdamas prašyti lietuvių tikybos pamokų. Jie panaudojo jo kalbą nesusipratimams tarp lietuvių platinti. Jų laikraštėlis rašė: [2])

...Mieli Brolei Lietuwininkai! Deputierts Gaigalat yra sawo Kalboje tą Progą pasinaudojęs, aniems Ponams Berlyne apie mus Lietuwininkus Smerczio bey Palaidojimo Giesmę pragysti. Jis yra tą Dalyką tokį padaręs, kaip kad mes Lietuwininkai jau Wakaro Gaisrę musu Buwimo Swiete stovėtum. Mieli Lietuwininkai, priesz tokią Dumą priesztaraujame mes isz wiso Įgalėjimo.

Susipratusieji lietuviai taip pat jo kalba nesitenkino; jiems nepatiko, kad jų atstovas per daug prieš valdžią nusižemino ir išdrįso prasitarti, kad lietuviai nenori jokių teisių reikalauti. Be to lietuviai veikėjai jautėsi užgauti, kad lietuvių atstovas savo minėtoj kalboj „karštgalviais" juos pavadinęs. Nes be minėtosios „maldos" jis dar pridėjo:

Pirm keletą metų buvo lietuviai apskelbti. Keli karštagalviai juk visur randami; ir geriausose dalyse karalijos bene keli šaukikai bus.

Lietuvių „apskelbėjai" tai vok. konservatorių partijos bernais. O prieš šitus „apskelbėjus" kovojo lietuvių veikėjai: šių veikėjų pastangomis, d-ras Gaigalaitis pastojo atstovu. Bet jo akyse šie veikėjai „karštagalviai". Kur

[1]) „N. L. Ceit." 1904 m. 27 Nr.
[2]) „K. Dr. L." 1904 m. 32 Nr.

čia logika? Vėlesniu laiku d-ras Gaigalaitis vis daugiau sviro dešinėn ir pasižymėjo uoliausiu karaliaus sosto ramsčiu. Įvykusiame Klaipėdos apskrities lietuvių konservatorių rinkimo draugijos susirinkime, Klaipėdoj, 1905 m. sausio 7 d. jis griežtai pasisakė, nenoris kad į jį prieš valdžią lietuviams priklausančias teises užtariantį būtų žiūrima lyg į kokį kurstytoją.

Po dviejų metų, parsidanginus į Lietuvą tautinių liberalų atstovui Švabachui, santykiai tarp lietuvių vadų ir d-ro Gaigalaičio pradėjo eiti blogyn, nes Švabachas savo apsukrumu ir meilumu atitraukė prie savęs lietuvių vadus nuo jų atstovo. Kiekvienas veikė savaip. Taip pat prikišama Gaigalaičiui, kad jis savo netaktingumu atstūmė Kaitinį ir davė jam progos artintis prie Švabacho. Į d-ro Gaigalaičio priešininkų eiles stojo ir tautiniai liberalai su „Memeler Dampfboot" ir Klaipėdos „Lietuwiszka Ceitunga". Jiems talkon atėjo ir Klaipėdos laukininkų bažnyčios kunigas Pipiras. Tačiau d-ras Gaigalaitis susipratusių lietuvių buvo palaikomas ir iki perversmo liko lietuvių atstovu. Laikui bėgant įgavo d-ras Gaigalaitis daugiau drąsos ir pradėjo savo pažiūras taisyti. Jis, kurs 1904 m. kovo 23 d. seime buvo pasakęs, kad jau lietuvių giminės ir kalbos pražūties gaisro laikas esąs, 1913 m. balandžio 17 d. seime šitaip pasakė:

> Jau pirm dešimtmečių yra nurodyta tapus, kad lietuviškoji kalba trumpame laike visai išnyksenti. Ale ji neišnyko, ir tik menk pasilpninta dar ir dabar tvirtai stov.

Ir šiaip kiekvienoje progoje d-ras Gaigalaitis stengėsi patenkinti savo rinkėjų prašymus ir kur tik reikalinga, žodį užtarti. Jis seime pranešė ne vien tikybos, bet ir ūkio dalykuose rinkėjų norus. Už tai jis užsitraukė tautinių liberalų neapykantą. Kiekvieną lietuvių veikimą tautiniai liberalai apšaukė kurstymu prieš vokiečius ir Gaigalaičio darbu. Be to jam buvo primesta, kad jis su žinia ir noru padidinęs skirtumą ir priešingumą tarp vokiečių ir lietuvių. D-ras Gaigalaitis buvo priverstas savo teisių ieškoti teismo keliu ir pradėjo bylą prieš savo šmeižikus. Teismas šmeižikus pabaudė.

Per bylą d-ras Gaigalaitis atsitraukė nuo vok. kons. frakcijos ir įsirašydino savarankišku lietuvių atstovu [1]. Tačiau visiškai, kaip jis buvo pranešęs į „Tilsites Zeitung", ryšių su vok. konservatoriais nepertraukė... Apie šitą d-ro Gaigalaičio atsitraukimą nuo vok. kons. frakcijos liberalų laikraštis „Berlyner Börsen-Zeitung" rašė šitaip [2]:

> Taip tur dabar prūsiškas seimas šale lenkų ir danų dar ir lietuvišką frakcijėlę. Tuomi atsiekta, kad ten tolimuose rytprūsiškuose rinkimo apskrityse vokiškos partijos del lietuvių prilinkėjimo veikė. Lietuvių troškimai yra sužadinti; jie reikalauja teisės savo pačių kalbą kalbėti, o ir šaip dar daug visoko, ir rodosi dabar, kad jie kaip savistovi giminė jaustias ir pasirodyti norinti, kur ji iki šiol yra ramiai ir gražome būvyje tarp vokiškųjų žmonių daugumos gyvavusi. Laimingu būdu nėra lietuviai gana skaitlingi, kad Prūsų karalijai perdaug nesmagūs (neprielankūs) pastotų kaip lenkai arba danai. Bet nebūtų reikalinga buvus, kad dabar ir lietuviai savistove svetima gimine Prūsijos seime pasistatė ir kaip didoka ir visokius prašymus statanti giminė jaučiasi. Ir tikrai būtų vertingiau buvę, kad vokiškos partijos užuot ilgu smetus jų maldikaudamos ir jų pritarimo laukdamos, būtų lietuvius pamokinusios, kad jie vokiškume ir jo kultūroje pragrimsti tur.

[1]) „Apžw," 1913 m. 77 Nr.;
[2]) „Apžwalga" 1913 m. 79 Nr.;

Bet d-ras Gaigalaitis vokiečių „pamokslų" labai mažai tepaisė ir laikui bėgant visiškai sutraukė ryšius su vok. konservatorių frakcija ir pasidarė nepriklausomu lietuvių atstovu. Paminėta yra d-ro Gaigalaičio seime sakytoji 1918 m. kovo 6 d. kalba. Jis tarp kita ko Didžiosios Lietuvos piliečius užtardamas, paminėjo, kad didžiausią lietuviams neteisybę yra padarę vokiečių valdžios Lietuvoj vyresnysis kunigaikštis Isenburgas. Pradžioje buvo norima Lietuvą pasisavinti ir kuogreičiau sugermanizuoti. Įkurtoji Lietuvių Taryba negalėjo dirbti. Tada jis nupeikė ir „alldeutschų" kiršinimus prieš lietuvius, kurie sumanė savo laikraščiuose prie maskolių vakarų pasienių esančius žmones į Maskoliją išvaryti ir taip patuštintas vietas apgyvendinti vokiečiais. Savo kalboje jis kreipėsi ir į Prūsų lietuvius ir šitaip pasakė:

> Pagailėtinu būdu esame mes prūsiškieji lietuviai prie valdžios daugeropai įtariami. Čia yra ypatiški ištikimiejie mūsų valdžios Klaipėdoj ir kitur, kurių mieliausias darbas rodos esąs, valdžiai apie lietuvius lietuviams priešingoj dūmoj pranešti, taip, jog mes dažnai nemaloniu būdu atjausti turim, kad mumis neužsitik. Tuomi daroma mums neteisybė. Mes išsitikim valdžia ir tikimės iš valdžios taipojau pilną išsitikėjimą mumis, nes mes norim drauge dirbti prie tėvynės gerovei. Aš norėčiau dar į tai nurodyti, jog karui iškilus, lietuviškiejie vyrai didžiu užsikarštinimu ir džiaugsmu išsiskubino ir, kad tūli daug aukščiau prie vėliavų įsirado, negu sulig teisybės ateiti turėjo. Aš nurodau ir į tai, kad tarp lietuvių nei vieno vienintėlio spiono (įdavėjo) nepasirodė, kurs savo tėvynę išdavęs būtų. Lietuviai išsirodė ištikimais prūsais, tvirtai prisirišę prie prigimtosios žemės. O kad mūsų lietuviškosios motynos del puolusiųjų savo sūnų verkia, tai jos linksminas tuomi, kad jie už brangiąją tėvynę puolę ir savo kraują pralieję.

Lietuviai prieš valdžią buvo jau pirm karo denuncijuojami. Ilgus laikus varė šitą darbą vok. konservatoriai, pastaraisiais laikais jiems talkon atėjo tautiniai liberalai. Ypač tuo pasižimėjo ir tautinių liberalų junge vergaująs Klaipėdos lietuvių laikraštis „Lietuwiszka Ceitunga". Ji labai denunciavo savo konkurentą „Apžwalgą" ir apie ją susispiečiusius lietuvius. Taip, pavyzdžiui kartą ji rašė šitaip: *)

> O ar niera Apžwalgininkai per sawo Laiszkelį jau nekartą siundę priesz Wokieczius bey jû Draugystes? Ne Dywai, kad Wyriausybė jau tus Weikimus apdaboti pradėjo, o mes isz twirtos Wersmės ir patyrėm, kad Wyriausybė (mes tikt ne norim pasakyti, koki) akylai wisą tą Judėjimą per Laszkus ir tt. pasek, ir rodos ypaczey ant keliû mums pažįstamû Ponu padabojanti, idant reikalingąją Medegą del tolesniû Dalykû įgytû.

Bene del šitų denunciacijų, karui iškilus, tapo padarytos kratos pas tūlus lietuvius ir tūli areštuoti. Bet tardymai parodė visišką lietuvių nekaltybę. Todel teisingai sako d-ras Gaigalaitis, kad tokiomis denunciacijomis daroma lietuviams neteisybė, nes tarp lietuvių nebuvo nė vieno tėvynės išdaviko.

Būdamas nepriklausomas nuo vok. konservatorių d-ras Gaigalaitis galėjo ir įstatymus pakeičiant savaip balsuoti. Pavyzdžiui, valdžiai pasiūlius pertaisyti karalijos seimo rinkimų įstatymą ir įvesti slaptą, lygų ir netarpiną

---

*) „Liet. Ceit." 1914 m. 37 Nr.

balsavimą, vok-konservatoriams prieš tai balsuojant, d-ras Gaigalaitis balsavo kaip lietuvių buvo nutarta, už valdžios sumanytą slaptą, lygų ir netarpiną rinkimų įstatymą. Jis, būdamas lietuvių atstovu, parodė pasauliui, kad Prūsų lietuviai nenori vėžio keliais eiti, bet žengia pirmyn į laisvę.

D-ras Vilius Steputaitis Antru Karalijos Seimo lietuvių atstovu Prūsų lietuviai susilaukė valdžios patarėją d-ro Viliaus Steputaičio iš Gumbinės. Jis 1913 m. tapo lietuvių ir su jais susidraugavusių vok. konservatorių Tilžės Lankos apskrityje išrinktas. Seime įsirašydino jis lietuviu ir įstojo vok. konservatorių frakcijon. Seime jis pasižymėjo savo kalba prieš lenkus, kurioj parodė kaip lenkai lietuvius persekioja Didžiojoj Lietuvoj, tuo pateisindamas vokiečių politiką prieš lenkus. Prisiminęs savo rinkėjus, Prūsų lietuvius, jis pasakė: „Lietuviai yra karaliui ištikimi iki kaulo“.

Iškilus karui ir vokiečiams užėmus Didžiąją Lietuvą, d-ras Steputaitis ėmė lietuviams leisti laikraštį „Dabartis“, kurio uždavinys, matyt buvo patraukti lietuvius vokiečių pusėn. Bet tarp lietuvių d-ras Steputaitis nerado didžio prielankumo, nes vedė neaiškią politiką ir galų gale neteko reikalingo pasitikėjimo. Vėlesniais laikais jis nevien nuo „Dabarties“ atstitraukė, bet 1918 m. išstojo iš valdžios tarnybos ir užsiėmė ūkininkavimu. Būdamas dvarininkas, kreipė jis ir savo politiką prie dvarininkų ir gynė vok. konservatorių frakcijos reikalus, o ne lietuvių.

A. B. Klaipėdiškis.

Klaidų atitaisymas.

Pusl.	Eilė	Išspauzdinta:	Turi būti:
1	4	išplėšti	išplėsti
5	21	Kayposen	Kryposen
5	23	Hartkotscho	Hartkortscho
5	25	Kint	Kints
5	26	Meizis	Meižis
6	17	Pist.	Post
6	31	Unrih	Unruh
8	36	Wienáu	mináu
9	6	mums Wale	mums ne Wale
9	22	Kowojo	Kowoje
10	11	Šie apskričiai	Tilžės, Lankos, Ragainės ir Silutės apskričiai
10	27	1857 m.	1853 m.
10	34	įvyko	tapo paleistas
10	35	Dontofo plotmės	Dönhofo aikštės
11	27	Mutia Otton	Mutius Ottow
11	50	„Herbungsche Zeitung“	„Hartungsche Zeitung“
12	21	1830 m.	1890 m.
12	40	vietinėmis	svetimoms
13	54	Tils. gemein. Wichenblatt	Tils. gemeinn. Wochenblatt
14	21	dvarininkai	dvasininkai
14	51	Joh. Gembitzki	Joh. Sembritzki
17	12	kirstinti	kiršinti
18	20	Schöder	Schröder
19	22	Schrickert	Schickert
19	33	daro	darė
19	39	Pastaraitis	Pastarasis (Temmė)
20	43	Jordanes	kun. Jordanas
20	48	1843 m.	1849 m.
22	16	mok. Paccą	mok. Puccą
23	50	von Sancken-Tarputschen,	von Saucken-Tarputschen,
24	2	apėrimis	apėromis
24	21	Gosaler	Gossler
24	26	Granz	Cranz
24	35	der	dem
24	45	Tilžės-Lankus	Tilžės – Lankos
24	48	152 pusl.	153 pusl.
25	31	priwerti	priwersti
25	46	dyvystis, todel	dywysis, kodel
26	21	ir kas lygu?	ir kas tam lygu?
26	33	ju	su
27	13	cza	aža
28	20	arcziaus, stowojo	arcziaus stowja,
28	31	kiltą	sziltą
29	49	toksai	toktai

Pusl.	Eilė	Išspausdinta:	Turi būti:
30	40	Nuo 1908 m.	Nuo 1879—1908 m.
30	45	laisvieji konservatoriai neturėdami	laivieji konservatoriai šiuose apskričiuose turėjo likviduoti savo partiją. 1891 m. vok. kons. neturėdami
32	19	prie	prieš
33	39	savo atstovu tautinių liberalų atstovą,	savo atstovą vieton tautinių liberalų atstovo,
34	33	papiliauti	piasiliauti
34	38	isztasyti	isztaisyti
35	20	Randą	Raudą
35	47	Abrazaitis	Ambrazaitis
35	51	nesupartas	nesuprantas
36	9	D-ras Kipper pradėjo	Sperberiui nesutikus, d-ras Kipper pradėjo
36	31	Lepert Bohde	Leppert-Rohde
36	46	Ginšerovskio	Gonšerovskio
36	50	Garlch	Gerlach
36	54	Lessin	Session
37	10	1907 m. riakimuose	1907 m. antruose rinkimuose
37	12	bet tam pasipriešino	bet vok. kons. neleido, tam pasipriešino
37	15	redaktoriui	redaktorius
37	16	susitiko ką tik	susitiko Šilutėj ką tik
37	32	Traušį, idant	Traušį užimti Švabacho garsinimus, idant
37	36	Veiveriškių	Vėveriškių
37	44	Parsibarsčius	Parsibasčius
37	51	1912 m.	1911 m.
38	29	1910 m. Strekys rase	1910 m. sausio 19 d. Strėkys rašė
38	43	Klaipėdos-Svarų	Klaipėdos Svaru
39	27	1902 m.	1912 m.
40	1	išmok jis	išmok jie
40	4	labai maži	labai trukšmingi
41	27	525	225
41	44	Notizbuch für Reichstags - Wahl	Notizbuch für Reichstags-Wähler.
43	17	socialdemokratai state	socialdemokratai nestatė
43	21	Gattšalkis	Gottšalkis
43	43	Kitatis	Kilatis
44	1	nugulėti	nugalėti
45	31	Eyrulys	Cyrulys
45	38	Lippel	Zippel
46	12	parašė ir išleido	išleido
47	23	rasti pritarimo ir katalikų bažnyčioj	rodytis priegadingu ir katalikų bažnyčiai
48	46	Die polit. Wahlen ir Tilsit	Die polit. Wahlen in Tilsit
49	11	1877 m.	1874 m.
49	19	Kozūrų Biržkus	Mozūrų Birškus
49	46	1978 m.	1878 m.
51	28	Tikt tegal padėti	Tikt tiesa tegal padėti
55	5	nėra	nėsa

Pusl.	Eilė	Išspausdinta:	Turi būti:
[illegible]5	48	(Antras metas) 2 Nr.	(Antras metas) 1 Nr.
56	9	A. Endziejaitis	A. Endriejaitis
56	34	pirklys	pinigius (Rentier)
56	38	pirklys	pinigius
58	26	pirklys K. Lekšas iš Madevaldės	pinigius K. Lekšas iš Mädevaldės
58	45	2 Nr.	1 Nr.
59	19	pirklys	pinigius
59	23	pirklys	pinigius
59	33	1)	2)
59	48	—	1) „Prūsų Lietuvos Savaitraštis“ 1914 m. 15 Nr.
59	49	1)	2)
60	5	1916 m.	1906 m.
60	31	rinkamą	rinkimą
60	34	jis pajuokęs	jie pajuokę
60	46	čia	esą
61	51	11 Nr.	117 Nr.
62	10	Grižaitis	Grigaitis
62	30	Jokubas Bruožaitis iš Vėreriškių	Jokūbas Bruožaitis jaun. iš Vėveriškių
62	32	Jokūbas Bruožaitis	Jokūbas Bruožaitis sen.
63	4	dirbo	gynės
63	32	kun. Pipirs iš Šilutės apskrities,	kun. Pipirs in Silutės apskrities lietuvių
63	35	koštis	kištis
64	51	3 Nr.	1 Nr.
65	48	1) „N. L. Ceit“ 1910 m. 9 Nr.	1) „Liet. Ceit.“ 1908 m. 92 Nr.
66	35	Kaskėlbėkį,	Karkelbėkį
66	50	3) „Birutė“ 1912 m Nr. 180 pusl.	3) „Byrutė“ 1912 m. 12 Nr. 90 pusl.
66	51	34 Nr.	94 Nr.
67	12	valdybos ir nariai	valdybos ir ištikimieji (Vertrauensmänner)
67	20	draugijos susirinkimą	draugijos ištikimųjų susirinkimą,
67	26	spalių 2 d.	spalių 1 d.
67	32	narius sukviesti	ištikimuosius sukviesti
67	53	51 Nr.	151 Nr.
68	5	du nariu	du įgaliotiniu
69	28	leisti Klaipėdos ir Silutės apskričių „Lietuviškosios Rinkimo Draugijos“, kurios tapo primtas už organą.	leisti „Apžwalgą“, kuri Klaipėdos ir Šilutės apskr. „Liet. Rink. Draug.“ tapo priimta už organą.
72	15	juo juom	su juom
72	50	4) „Tilž. Kel.“ 1913 m. 109 Nr.	3) „Tilž. Kel.“ 1913 m. 139 Nr.
73	33	su broliais tautiniais liberalais	su broliais, susibičiuliavusiais su tautiniais liberalais
74	26	brolių Hecų	brolių Heerų
76	25	lietuvių „gėda ir paniekinimu“ išdergė	lietuvius „gėda ir paniekinimu“ išdergė, ne tiesa esą.
76	32	kad ir kelles	kad i kelles
77	14	Užkanzonų	Užkamonų

Pusl.	Eilė	Išspausdinta:	Turi būti:
77	18	partijos narys	partijos ištikimasis
77	47	269 pusl.	264 pusl.
78	19	straugą	strangą
78	27	susirinkimą rengiant	susirinkimą darant
80	28	Rothesis	Rotheris
82	42	1393 balsų	1392 balsų
83	17	Mantelį	Manteyą
83	32	v. Gartdetą iš Zablakių	v. Gustedtą iš Lablakių
84	21	pirklys	pinigius
84	29	Banderis	Benderis
84	34	v. Mersovas	v. Massovas
86	40	skrestei	skreistei
88	8	Dainai	Dainas
89	46	52 Nr.	49 Nr.
90	43		(iš laiško priimti)
91	4	Singežis	Singeris
91	23	d-ras Šilleris	d-ras Silleris
91	39	dabar bendr	dabar bando
93	22	pirklį Kristupą Albušatį	pinigių Kristupą Albušatį
95	15	„buntus“ kėlė.	„buntus“ kelią.
97	6	dviejų būdu	doru būdu
98	3	2 d.	1 d.
101	12	vieną lietuvį prisimasinti, kad jis pasirašytų jų atsišaukimą	kelis lietuvius prisimasinti, kad jie pasirašytų po jų atsišaukimą.
111	7	tapo paleistas atostogoms,	tapo pirm laiko paleistas,
113	23	Jus Szwentojei	Jus Gyventojei
115	3	Feningu	Peningu
115	21	Negyrungos	Regyrungos
116	41	Kristuli	Krisluti
116	47	bet Bebilis?	bei Bebilis?
118	36	perinkimo priežastį	neišrinkimo
124	23	kelbeti	kalbėti
124	29	priežbaresi	prieszbaresi
125	2	šykį	šį sykį
126	33	užlėkuoje	Užlėknoje
128	49	4) „Tilžės Ceit.“	4) „Tilžės Kel.“
131	24	Roppui	Koppui
134	7	rinkime.	rinksime.“
134	23	telmono	Delmono
138	40	Apszteiraeimą,	Apszteirawimą,
139	27	„tautininkų susivienyjimo“	„Laukininkų susivienyjimo“
139	49	2 Nr.	1 Nr.
142	42	tesiuntęs jis tik Svabachui	teisiuntęs jis tik Svabac[illegible] paprašytas
143	5	Martins	Mertins
144	18	kanks	kauks
144	29	Jatko	Jatho
149	38	Krauzę	Krancą
150	25	išsiilgimą.	išsiilgimą Lietuvos kunigaikštijo[illegible]
151	5	kraipšę	krapšę
151	8	apokinęs	apjekinęs

Pusl.	Eilė	Išspausdinta:	Turi būti:
1[illegible]	2	peikąją	paikąjį
15[illegible]	10	rašė:	rašė: 3)
152	26	v. Spacthas	v. Spaethas
			3) „Tilž. Kel." 1913 m. 94 Nr.
153	15	V. Kukras	V. Kuhras
153	17	v. Negeleinas	v. Negeleinas
153	26	Uranas	Urbanas
153	26	Groszjahnnas	Groszjohannas
154	2	Šlotys	Šlottas
154	6	Heinrickis	Henricci
154	13	Negaleinas	Negeleinas
154	37	Lanterbachas	Lauterbachas
155	2	v. Sanderas	v. Sandenas
155	26	Keblerіs	Hebleris
155	33	iš Vahlentkelių	Vahlenthalių
155	40	v. Hausteinas	v. Hansteinas
155	41	Brameris	Bremeris
156	11	Šliekas	Šlickas
156	15	Hableris	Hebleris
156	41	v. Sanderas	v. Sandenas
156	43	Vaklenthalių	Vahlenthalių
157	7	Lacheris	Zacheris
157	13	Latzas	Larzas
158			* 1849 m. Sandenas buvo laisvamanių frakcijoj.
159	11	Dvar. v. Sanckenas (kons)...103	Dvar. v. Sauckenas iš Klaarhofo (Kons) . . . 109
159	19	Grundhadenas	Grünhagenas
159	41	1849 m. priklausė laisvamanių frakcijai	(— — —
160	5	Šulzas	Smalzas
160	15	223	233
160	19	175	185
160	22	Grudhagenas	Grünhagenas
161	2	L. Hardys	L'Hardys
162	9	Peklmannas	Pöhlmannas
162	30	Riekertas	Rickert
162	36	pirklys	pinigius
162	42	„	„
163	4	pirklį	pinigių
163	21	Pirklys	Pinigius
163	25	pirklys	pinigius
163	37	234	294
164	20	pirklys	pinigius
165	17 ir 22	Glatzeris	Glatzelis
165	29	Felive	Felix
166	24	(tautiškųjų ir	(tautiškųjų) ir
[illegible]6	41	v. Spaeckas	v. Spaeth
[illegible]	22	Tonsainių	Tousainių
	33	v. Moltke (kons).	v. Moltke (kons.) 5257 balsus.

Pusl.	Eilė	Išspausdinta:	Turi būti:
169	33	Laisvamanių kand. buvo d-ras Dollė iš Dvariškių.	Laisvamanių kand. d-ras Dollė iš Dvariškių gavo 4071, v. Sorlemer Alstas (centro) 55 balsus.
170	18	Monlynų	Moulynų
171	29 ir 36	Šenas	Šeu'as
172	41	Laknų	Lauknų
173	8	3425	3435
173	16 ir 20	Pirklys	Pinigius
174	8 ir 16	Šlickertas	Šickertas
174	28	6229	6929
175	6 ir 8	Šlickertas	Šickertas
175	15	Divilų	Dovilų
176	12	laisv. kons., kand. v.	laisvam., laisv. kons. kand. v.
176	34	d-ras Koppas	d-ras Kappas
176	35	v. Plenke	Plehwe
178	39	„Wiernau	„Wiernay
178	43	ir vok. kons. malonės neieškojo. Berlynan	tik ieškojo vok. kons. malonės. Bet Berlynan
179	9	imdalijamos . . .	nudalijamos.
179	46	bernais	bernai
180	29	pabaudė.	pabaudė ir prirodė, jog d-ras Gaigalatis yra nesuteptas vokiečių patriotas.
180	34	„Berlyner Börsen-Zeitung“	„Berliner Börsen-Zeitung“.
180	40	jaustias	jausties
180	47	ilgu smetus	ilgus metus
182	2	netarpinę	betarpinį